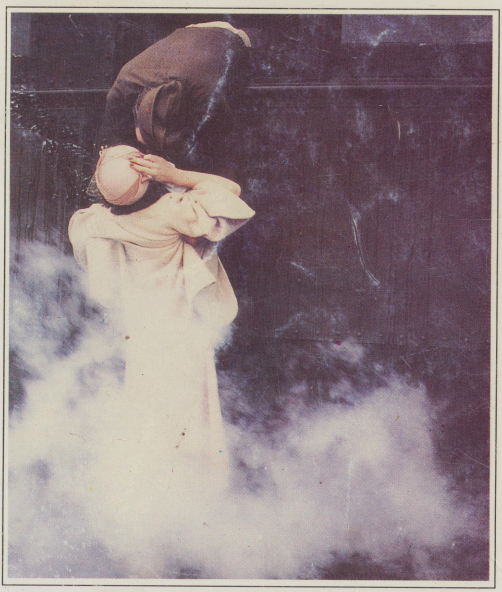
Erich Maria Remarque

DÖNÜŞ YOLU

CAN

Almanca aslından
çeviren
AYŞE SELEN

Erich Maria Remarque

DÖNÜŞ YOLU

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

ISBN 975-510-786-X
© 1931 by the Estate of the late Paulette Remarque /
Kesim Telif Hakları Ajansı / Can Yayınları Ltd. Şti. (1995)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevinde basıldı. (1997)
Dizgi: Bedriye Başkan

Erich Maria Remarque
DÖNÜŞ YOLU

ROMAN

Almanca aslından
çeviren
AYŞE SELEN

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2 80060, Galatasaray, İstanbul.
Telefon: (0-212) 252 56 75 – 252 59 88 – 252 59 89 Fax: 252 72 33

Özgün adı
Der Weg Zurück

ERICH MARIA REMARQUE'IN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI

DÖNÜŞ YOLU / *roman*
TANRININ GÖZDESİ YOK / *roman*

Erich Maria Remarque (asıl adı Erich Paul Remark) 1878-1970 yılları arasında yaşadı; dünyaca ünlü bir yazar olmadan önce çeşitli işlerde çalıştı. 1929 yılında 'Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok' adlı romanı yayımlandı ve Birinci Dünya Savaşının acımasızlığını bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren bu roman büyük yankı uyandırdı. 1933 yılında Almanya'da kitapları yakıldı. 1938 yılında Alman vatandaşlığından çıkarıldı. *Remarque* 1939 yılında New York'a gitti ve 1947 yılında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı oldu. Çoğunlukla trajik bir hava taşıyan yapıtlarında gerilim dolu olayları başarıyla betimlemiştir. *Remarque*'ın, *Dönüş Yolu* ve *Yaşamak Zamanı ve Ölmek Zamanı* adlı kitapları da Can Yayınları arasında çıkacaktır.

Giriş

İkinci Alayın geri kalan kısmı cephenin gerisinde, isabet almış bir siperin içinde yatıyor ve uyukluyor.

Jupp birdenbire "Ne tuhaf top mermileri bunlar..." dedi.

"Nedenmiş o?" diye sordu Ferdinand Kosole, yattığı yerden doğrularak.

"Dinle bak!" diye yanıtladı Jupp.

Kosole elini kulağının arkasına koydu, top seslerini dinledi. Biz de onun gibi dışarıdaki geceyi dinliyorduk. Ama top ateşinin boğuk sesinden ve uçuşan mermilerin çıkardığı ıslık sesinden başka bir şey duyulmuyordu. Bunların dışında sağ taraftan gelen makineli tüfek sesi, ara sıra da çığlık sesleri duyuluyordu. Ama bu zaten yıllardır bildiğimiz bir şeydi, bu nedenle insanın özel olarak ağzını açmasına bile gerek yoktu.

Kosole, Jupp'a kaygılı gözlerle baktı.

"Şimdi kesildi," diye savundu kendisini Jupp, biraz da utanarak.

Kosole onu bir kez daha süzdü. Jupp sonunda sakinleşince, Kosole arkasını dönerek homurdandı: "O duyduğun midenin gurultusuydu. Uyumana bak sen."

Kendine topraktan bir çeşit yastık yaptı, çizmeleri suya girmeyecek biçimde uzandı. "Evde bir karım ve iki kişilik bir yatağım var," diye mırıldanırken gözleri uykudan kapanmıştı bile.

Jupp köşesinden "Senin yerinde bir başkası yatıyordur," diye karşılık verdi.

Kosole bir gözünü açtı, Jupp'a sert sert baktı. Sanki ayağa kalkacak gibiydi. Ama sonra: "Kes sesini gamlı baykuş!" diye homurdandı. Hemen ardından da horlamaya başladı.

Jupp, işaretle yanına gitmemi istedi. Adolf Bethke'nin çizmesinin üstünden atlayarak Jupp'un yanına oturdum. Horlayan arkadaşına şöyle bir baktıktan sonra acı dolu bir sesle: "Hödüğün teki bu, inan bana," dedi.

Jupp savaştan önce Köln'de bir avukatın kâtipliğini yapmıştı. Üç yıldır asker olmasına karşın hâlâ duyarlılığını yitirmemiş, terbiyeli bir insan olmaya verdiği önemi korumuştu. Bununla neyi kastettiğini kendisi de pek bilmiyordu; ama bir zamanlar duymuş olduğu terbiye sözcüğüne sıkı sıkı tutunmuştu, tıpkı denizde boğulmamak için bir tahta parçasına tutunur gibi. Burada herkesin tutunduğu bir şey vardı, biri karısına, diğeri işine, üçüncüsü çizmelerine, Valentin Laher şnaps'ına, Tjaden ise bir kez daha domuz yağında pişmiş fasulye yemeye tutunmuştu.

Buna karşın Kosole terbiye sözcüğünü duyduğu zaman çok sinirleniyordu. Sözcüğü bir biçimde kolalı yaka kavramıyla bağdaştırıyor, bu da sinirlenmesine yetiyordu. Şimdi de aynı şey olmuştu. Horlamasının arasında "Kâtip bozuntusu bok çuvalı," diye homurdandı.

Jupp yılgın bir tavırlı başını salladı. Bir süre hiç konuşmadan oturduk, ısınmak için birbirimize sokulmuştuk. Gece nemli ve soğuktu, gökyüzü bulutluydu, zaman zaman yağmur yağıyordu. O zaman üzerlerinde oturduğumuz branda bezlerini başımızın üstüne koyup yağmurdan korunmaya çalışıyorduk.

Ufukta top atışlarının alevi gözüküyordu. Sanki orası biraz daha sıcakmış gibi bir etki uyandırıyordu. Mermiler alacalı ve gümüş renginde çiçekler gibi topların namlularından fışkırıyorlardı. Ay, uzaklarda, yıkıntıların üstünde büyük ve kıpkırmızı asılıydı.

"Eve döneceğimize inanıyor musun?" diye fısıldadı Jupp.

Omuzlarımı silktim. "Öyle diyorlar..."

Jupp sesli sesli soluk aldı. "Sıcak bir oda, bir koltuk, akşamları sokağa çıkmak... düşünebiliyor musun?"

"Geçen sefer, iznimde, sivil elbiselerimi denedim," dedim düşünceli bir biçimde, "Ama küçülmüşler; kendime yeni elbiseler almak zorunda kaldım." Kulağa ne kadar hoş geliyordu: sivil elbiseler, koltuk, akşam... İnsanın aklına tuhaf düşünceler üşüşüyordu, mutfağın kokusu içine sinmiş de olsa içilen, içtikten sonra da kusulan koyu bir kahve gibi.

Jupp burnunu karıştırmaya başladı. "İnsanlar, mağaza vitrinleri ve kahvehaneler ve kadınlar..."

"Bu bok çukurunun içinden çıkalım, yeter," dedim, buz gibi olmuş ellerime hohladım.

"Haklısın." Jupp branda bezini zayıf omuzlarının üstüne çekti. "Buradan gittikten sonra ne yapacaksın?"

Güldüm. "Ben mi? Herhalde okula devam etmek zorunda kalacağım. Ben, Willy ve Albert, hatta bizim Ludwig de." Bunu söylerken üzerine iki tane palto örtmüş olan birini gösterdim.

"Lanet olsun! Herhalde böyle bir şey yapmazsınız," dedi Jupp.

"Bilmiyorum. Galiba yapmak zorundayız," diye karşılık verdim, öfkelenmiştim, ama nedenini bilmiyordum.

Paltoların altında yatan adam kımıldadı. Zayıf, solgun bir yüz göründü, hafif bir inleme duyuldu. Bu benim okul arkadaşım, Teğmen Ludwig Breyer'di, alay komutanımızdı. Haftalardır kanlı ishaldi, dizanteriye yakalandığı kesindi, ama askeri hastaneye gitmek istemiyordu. Burada bizim yanımızda kalmayı yeğliyordu, çünkü hepimiz barışın gelmesini bekliyorduk, barış geldiği anda onu da birlikte götürecektik. Zaten askeri hastaneler ağzına kadar doluydu, kimse hastalarla doğru dürüst ilgilenmiyordu, insan böyle bir yerde yatarsa yarı yarıya ölmüş demekti. Çevrendeki insanlar ölüp gidiyorlardı, onların ortasında

yapayalnız kalıyordun, kısa bir süre sonra sen de ölüp gidiyordun işte. İlkyardım sorumlumuz Max Weil, Breyer'e bir tür sıvı ilaç getirtmişti bağırsakları pekleşsin diye. Bu ilacı içmesine karşın günde yirmi-otuz kez pantolonunu indirmek zorunda kalıyordu.

Şimdi de öyle bir andı işte. Onun köşeye kadar gitmesine yardım ettim, oraya çömeldi.

Jupp bana el salladı: "Duyuyor musun, yine başladı!"

"Ne başladı?"

"Deminki top atışları."

Kosole yattığı yerde kımıldandı, esnedi. Sonra doğruldu, koca yumruğuna anlamlı anlamlı baktı, bakışlarını Jupp'a çevirdi ve şöyle bir açıklama yaptı: "Bana bak, eğer bizimle yine dalga geçiyorsan, kemiklerini eline verir öyle yollarım seni evine."

Hepimiz kulak kabarttık. Görünmeyen top mermilerinin çıkarttığı ıslık sesi öyle tuhaf, kısık ve uzun süreli bir ses tarafından kesiliyordu ki sırtım ürpermişti.

"Gaz mermileri!" diye bağırdı Willy Homeyer, ayağa fırlamıştı.

Şimdi hepimiz uyanmış, heyecanla çıkan sesi dinliyorduk.

Wessling gökyüzünü gösterdi. "İşte oradalar! Yaban kazları!"

Gri renkli bulutların arasından koyu renkte, hançer biçiminde bir çizgi seçiliyordu. Ucu aya yönelmişti, sonra bu çizgi kıpkırmızı ayı tam ortasından ikiye böldü, koyu gölgeleri açık seçik görülüyordu, vahşi çığlıklar eşliğindeki kanat çırpışları uzaklaşarak gözden kayboldu.

"Gidiyorlar," diye homurdandı Willy. "Lanet olsun, biz de onlar gibi uçup gidebilsek! İki kanat çırpışıyla uzaklaşabilsek!"

Heinrich Wessling kazların ardından baktı. "Kış geliyor," dedi yavaşça. Çiftçiydi, bunları biliyordu.

Ludwig Breyer üzgün bir yüzle yamaca yavaşça yaslandı, "İlk kez yaban kazı görüyorum," diye mırıldandı.

Ama Kosole birdenbire neşelenmişti. Wessling'den yaban kazlarıyla ilgili bilgi alıyor, özellikle de bunların öteki kazlar kadar büyük olup olmadıklarını öğrenmek istiyordu.

"Aşağı yukarı," dedi Wessling.

"İşe bak," dedi Kosole, heyecandan çenesi titriyordu, "o halde şu anda havada on beş-yirmi porsiyon nefis kızartma uçuyor desene."

Kanatların hışırtısı bir kez daha başımızın hemen üstünden geçti, o tuhaf çığlıklar bir kez daha duyuldu; sonra kanat sesleri uzaklaşmakta olan çığlıklara, giderek artan rüzgârın sesine karışarak özgürlük ve yaşama ilişkin güçlü bir kavrama dönüştü.

Bir silah sesi duyuldu. Kosole silahını yere indirdi, gözlerini gökyüzüne dikti. Hançer biçimindeki çizginin tam ortasına nişan almıştı. Kosole'nin yanında Tjaden vardı, kaz yere düştüğünde bir av köpeği gibi her an fırlayıp koşmaya hazırdı. Ama kaz sürüsü uçtu gitti.

"Yazık," dedi Adolf Bethke, "bu aptal savaşta yapılmış en mantıklı atıştı."

Kosole düş kırıklığı içinde silahını bir kenara fırlattı. "Elimde bir-iki tane saçma olsaydı!.." Elinde bir-iki tane saçma olsaydı yapacaklarının düşüne dalarak oturdu. Farkında olmadan ağzındaki düşsel lokmayı çiğnemeye başlamıştı bile.

"Evet," dedi Jupp, Kosole'ye inceliyordu, "üstünde sos, yanına da kızarmış patates var, öyle değil mi?" dedi.

Kosole ona sert bir bakış fırlattı. "Kes sesini, kâtip bozuntusu!"

"Sen pilot olmalıymışsın," diye sırıttı Jupp, "o zaman o kazları ağla yakalayabilirdin."

"Siktir git!" diye cevap verdi Kosole konuşmayı kesmek için, uyumak üzere yine uzandı. En iyisi de buydu zaten. Yağmur hızlanmıştı. Sırt sırta verip brandayı başımızın üstüne çektik. Siperde bir yığın toprak gibi oturu-

yorduk. Toprak, üniforma ve bunların altında da birazcık yaşam vardı.

Bir fısıldama sesiyle uyandım. "İleri! İleri!"

"Ne oldu?" diye sordum uykulu uykulu.

"İlerlememiz gerekiyor," diye homurdandı Kosole, eşyalarını toplamaya başlamıştı..

"Buraya daha yeni gelmiştik," dedim şaşkınlık içinde.

Wessling "Ne saçma iş!" diye söyleniyordu, "hani savaş bitmişti."

"İleri marş!" Bunu söyleyen Heel'in ta kendisiydi, bizim bölük komutanımızdı. Siperin içinde sabırsızca koşturuyordu. Ludwig Breyer ayağa kalkmıştı bile. "Çaresiz, buradan çıkmamız gerekiyor," dedi, birkaç tane el bombası aldı.

Adolf Bethke ona baktı. "Sen burada kalmalısın, Ludwig. Bu halinle ilerleyemezsin..."

Breyer başını salladı.

Teçhizatlar şangırdadı, silahlar takırdadı, topraktan birdenbire yine ölümün kokusu yükseldi. Oysa sonsuza dek ondan kurtulduğumuzu umut etmiştik, çünkü barış düşüncesi bir füze gibi önümüzden havalanmıştı; her ne kadar barışın geldiğini kavramakta ve buna inanmakta güçlük çekmiş olsak da tek başına içimizdeki umut bile, söylentinin yayılması için yeterli gelen birkaç dakikada, geride kalan yirmi ayın yaptığı değişiklikten çok daha büyük bir değişikliğe yol açmaya yetip de artmıştı bile. Sanki bir yıl boyunca savaşanlar başkalarıydı, sanki bir yıl boyunca içinde tek bir umut kırıntısı bile olmayanlar başkalarıydı; geride kalan zamana şöyle dönüp bir bakıldığında bu kadar uzun zaman geçmiş oluşuna ve henüz bu kadar zaman geçmiş oluşuna karşı duyulan şaşkınlık aynıydı. Oysa barışın her an gelebileceği öğrenildiğinden bu yana her saat binlerce ton ağırlığındaydı, ateş altında geçirdiğimiz her dakika geride kalan tüm zamandan daha uzun geliyordu.

Rüzgâr siperlerin çevresinde uğulduyor, bulutlar acele acele ayın önünden geçip gidiyorlardı. Işıkla gölge sürekli olarak yer değiştiriyorlardı. Birbirimize sokulmuş, arka arkaya ilerliyorduk, gölgelerden oluşan bir gruptuk, sağ kalan birkaç adamdan oluşan zavallı İkinci Alaydan –bütün bölük bir alayı oluşturacak güçte değildi bile artık– geriye kalanlar elekten geçirilmişti. Hatta aramızda 1914 yılından beri savaşan, yaşça daha büyük üç kişi bile vardı: Bethke, Wessling ve Kosole, onlar her şeyi biliyorlar, bazen –sanki çok eskidenmiş gibi– cephe savaşının ilk aylarından söz ediyorlardı.

Her birimiz siperde kendimize sığınacak bir köşe, bir delik bulduk. Kayda değer herhangi bir olay olmuyordu. Aydınlatma fişekleri, makineli tüfek sesleri, sıçanlar. Willy bir tanesine tekme atarak havaya fırlattı, sonra da kasaturasıyla ortadan ikiye böldü.

Tek tük atış sesleri geliyordu. Sağ tarafından patlayan el bombalarının sesleri duyuluyordu.

"Umarım burası böyle sessiz kalır," dedi Wessling.

"Bregen'den önce bir daha..." Willy başını salladı.

"İnsanın şansı dönmeyegörsün, başına gelmedik iş kalmaz," diye homurdandı Valentin.

Ludwig bir sedyede yatıyordu. Gerçekten de geride kalabilirdi. Max Weil ona birkaç tane tablet vermişti. Valentin ise şnaps içmesi için ikna etmeye çalışıyordu. Lederhose sulu öyküler anlatmaya çalışıyordu. Kimse dinlemiyordu. Hepimiz çevreye dağılmış yatıyorduk. Zaman geçiyordu.

Birdenbire irkildim ve başımı kaldırdım. Bethke'nin de doğrulmuş olduğunu fark ettim. Tjaden de uyanmıştı. Yılların oluşturduğu içgüdü birşeyler olacağını haber veriyordu; ne olacağını henüz kimse bilmiyordu gerçi ama, tuhaf bir şey olacağı kesindi. Dikkatli bir biçimde başlarımızı siperden çıkardık ve kulak kabarttık, alacakaranlıkta birşeyler görebilmek için gözlerimizi kısmıştık. Herkes uyanıktı, herkesin duyuları keskinleşmişti, yalnızca tehli-

ke anlamını taşıyan ve yaklaşmakta olan bilinmeyeni karşılamak için herkesin kasları hazırdı. Aramızda en iyi atıcı olan Willy biraz öne doğru sürününce üzerindeki el bombaları hafifçe şangırdadı. Kedi gibi yere sinmiştik. Ludwig Breyer yanıma gelmişti. Gergin hatlarında hastalığın izi bile yoktu. Buradaki herkes gibi soğuk, ölümcül bir yüzü vardı, siperlerdeki bütün insanların yüzleri gibi. Hepimizin yüzü büyük gerginliğin etkisiyle kaskatı kesilmişti; yaklaşmakta olan tehlikeyi bilincimizle kavrayana kadar bilinçaltımızın üzerimizde bıraktığı etki böylesine güçlüydü.

Çevremizi kaplayan sis dalgalanıyordu. Birdenbire hepimizi alarma geçiren şeyin ne olduğunu duyumsadım. Ortalık birdenbire sessizleşmişti, o kadar. Tamamen sessizleşmişti.

Ne makineli tüfek atışı, ne top atışı, ne el bombalarının çıkardığı ıslık, hiçbir şey duyulmuyordu; ne bir silah sesi, ne bir çığlık, hiçbir şey. Her yanı sessizlik kaplamıştı, mutlak bir sessizlik. Birbirimize baktık, durumu kavrayamıyorduk. Savaşa girdiğimizden bu yana ilk kez bu kadar sessizleşiyordu ortalık. Bunun ne anlama geldiğini öğrenmek için huzursuz huzursuz kıpırdanmaya başladık. Acaba gaz kütlesi mi yaklaşıyordu? Ama rüzgâr ters yöne esiyordu, gaz kütlesini dağıtırdı. Bir saldırı mı söz konusuydu? O zaman bu sessizlik saldırıyı ele veriyor demekti. Ne oluyordu? Heyecandan öylesine terlemiştim ki elimdeki el bombası ıslanmıştı. Sinirler kopacak denli gerilmişti. Beş dakika. On dakika. "Bir çeyrek saat oldu," diye bağırdı Valentin Laher. Sesi, sisin içinde mezardan geliyormuşçasına yankılandı. Hâlâ hiçbir şey olmuyor, kimse saldırmıyordu; birdenbire burnumuzun dibinde biten gölgeler de söz konusu değildi...

Ellerimiz zaman zaman gevşiyor, zaman zaman kasılıyordu. Dayanacak gücümüz kalmamıştı! Cephenin gürültüsüne öylesine alışmıştık ki onun ağırlığı üzerimizden

kalkınca patlayıp uçan balonlar gibi havaya yükseleceğimiz duygusuna kapılmıştık.

"Hey, bana bakın, barış oldu," dedi Willy birdenbire, sözleri bomba etkisi yapmıştı.

Yüz hatlarımız gevşedi, hareketlerimiz amaçsızlaştı. Barış mı? Birbirimize boş boş bakıyorduk. Elimdeki bombayı bıraktım. Barış mı? Ludwig kendini yavaşça sedyenin üzerine bıraktı. Barış mı? Bethke'nin gözlerinde sanki yüzü biraz sonra paramparça olacakmış gibi bir anlatım vardı. Barış mı? Wessling bir ağaç gibi kıpırtısız duruyordu, yüzünü bize döndüğünde hemen evine yollanacakmış gibi görünüyordu.

Birdenbire –o büyük heyecanımız sırasında farkına bile varmamıştık ki– sessizlik sona erdi, yine silahların boğuk sesleri duyulmaya başladı, makineli tüfek yine aralıksız takırdıyordu. Hepimiz sakinleştik, ölümün bilindik seslerini duyduğumuza neredeyse sevinmiştik.

Gündüzleri rahattık. Geceleri ise daha önce de sık sık yaptığımız gibi biraz gerilememiz gerekiyordu. Karşı taraftakiler bizi izlemekle kalmıyorlar, saldırıyorlardı. Daha ne olduğunu bile anlamadan ağır ateş altında kalıyorduk. Alacakaranlığın içinde kıpkırmızı fıskiyeler bizi kovalıyordu. Bizim cephe ise sakindi. Willy ve Tjaden bir rastlantı sonucu bir konserve et buldular ve hemen mideye indirdiler. Ötekiler yatıyor, bekliyorlardı. Aylar boyunca savaşmışlardı, kendi kendilerini savunamadıkları sürece onlar için hiçbir şey fark etmiyordu. Bölük komutanı yanımıza sokuldu. "Her şeyiniz var mı?" diye sordu gürültünün arasında. "Cephanemiz çok az," diye bağırdı Bethke. Heel omuzlarını silkti, omzunun üzerinden Bethke'ye bir sigara uzattı. O da dönüp bakmadan başıyla onayladı. "Başka çare yok," diye bağırdı Heel ve ilerlemeye devam etti. Başka çaresi olmadığını biliyordu. Bu yaşlı askerlerin her biri aynı kendisi gibi bölük komutanı olabilirlerdi.

Hava kararıyordu. Ateş altındaydık. Kendimizi koruyamıyorduk. Siperde ellerimizle başımızı sokacak delikler kazıyorduk. Toprağa iyice yapışmıştık, Albert Trosske ve Adolf Bethke yanımdaydılar. Yirmi metre yakınımıza top mermileri düşüyordu. Merminin ıslığını duyduğumuzda kulak zarımızın patlamaması için ağzımızı açıyorduk, ama buna karşın yarı yarıya sağır gibiydik, gözlerimizin içine toz duman doluyor, lanet olası dinamit dumanı ensemizi kaşındırıyordu. Mermi parçaları yağmur gibi üzerimize yağıyordu. İçimizden birinin vurulduğu kesindi, çünkü sığındığımız çukurda mermi parçalarıyla birlikte havaya uçan kesik bir el Bethke'nin başının yanına düşmüştü.

Heel siperin içine atladı, patlamaların aydınlığında yüzünün öfkeden bembeyaz kesildiğini görebiliyorduk. "Brandt," diye soludu, "Tam isabet, geriye hiçbir şey kalmadı."

Büyük bir patlama daha duyuldu; pislik, toprak parçaları yağmur gibi yağıyordu, havada sürekli bir gümbürtü sesi vardı; yüzleri topraktan siyahlaşmış, yanmış insanlar bir an için başlarını siperlerden çıkarıyor, ellerindeki el bombalarıyla hazır bekliyorlardı. "Yavaşça geri çekiliyoruz!" diye bağırdı Heel.

Saldırı soldan geliyordu. Bize ait bir siperi ele geçirmeye çalışıyorlardı. Makineli tüfeğin tarakası hiç susmuyordu. El bombaları atıldıkça havada şimşekler çakıyordu. Birdenbire makineli tüfek sustu, şerit tükenmişti. Bir anda makineli tüfek yuvasına saldırıldı. Birkaç dakika sonra yuva imha edilmişti. Heel olan biteni gördü. "Lanet olsun," dedi, yamaçta oturuyordu, "İleri!" Cephanemizle birlikte hızla ilerledik, Willy, Bethke, Heel hemen atış menziline yerleştiler ve el bombalarını attılar, Heel yine zıplayıp kalkmıştı bile, böyle anlarda aklını kaçırmış gibi davranıyor, şeytanlaşıyordu. Ama başarmıştı, siperdekiler yeniden yüreklenmişlerdi, makineli tüfek yine ateş kusmaya başlamıştı, bizler de arkamızdaki duvar yıkıntısının ardına ulaşabilmek için hep birlikte harekete geçtik. Her şey o

kadar çabuk olup bitmişti ki Amerikalılar makineli tüfek yuvasının nasıl boşaltıldığının farkına bile varmamışlardı. Terk edilen siperde hâlâ şimşekler çakıp duruyordu.

Ortalık giderek sessizleşti. Ben Ludwig için endişeleniyordum. Ama onun da aramızda olduğunu gördüm. Sonra Bethke sürünerek yanımıza geldi. "Wessling nerede?"

"Wessling'e ne oldu?"

"Wessling nerede?"

Uzaktan gelen top atışlarının boğuk sesine bizim sesimiz karıştı. "Wessling... Wessling..."

Heel "Ne oldu?" diye sordu.

"Wessling yok."

Geri çekilirken Tjaden onun yanındaydı, ama onu bir daha görmemişti. "Nerede?" diye sordu Kosole. Tjaden uzakta bir yere işaret etti. "Lanet olsun." Kosole, Bethke'ye baktı. Bethke de Kosole'ye. Her ikisi de, bunun belki de son çarpışmamız olduğunu biliyordu. Bir dakika bile tereddüt etmediler. "Hadi," diye homurdandı Bethke. "Gidiyoruz," dedi Kosole. Karanlığın içinde gözden kayboldular. Heel arkalarında seğirtti.

Ludwig, üçünün vurulmaları halinde hemen harekete geçebilmek için gerekli bütün hazırlıkları yaptı. Şimdilik ortalık sessizdi. Ama birdenbire el bombalarının atışı başladı. Arada tabanca sesleri de duyuluyordu. Hemen öne atıldık, en önde Ludwig vardı, sonra Bethke ve Kosole'nin ter içinde kalmış yüzleri göründü, çadır bezinin içinde yatan birini sürükleyerek getiriyorlardı.

Peki ya Heel neredeydi? Wessling inliyordu. Peki ya Heel? Ötekileri koruyordu, ateş eden oydu; biraz sonra da geri geldi. "Siperdekilerin hepsini hakladım," diye bağırdı, "hatta iki tanesini tabancayla vurdum." Sonra Wessling'e baktı. "Eee, ne oldu?" Wessling ise yanıt vermedi.

Karnı deşilmişti. Yaranın ne kadar derin olduğunu görmek bile güçtü. Üstünkörü bir bandaj yapılmıştı. Wessling inleyerek su istiyordu, ama vermedik. Karnın-

dan yaralananların su içmesi yasaktır. Sonra üstünü örtmemizi istedi. Kan kaybettiği için üşüyordu.

Bir ulak geri çekilmeye devam etmemiz doğrultusunda bir emir getirdi. Wessling'i, içinde bir silah sakladığımız çadır beziyle birlikte yanımıza alarak bir sedye bulmak umuduyla yürümeye başladık. Dikkatli bir biçimde arka arkaya ilerliyorduk. Hava giderek aydınlanıyordu. Gümüş renkli bir sis çalılıkları kaplamıştı. Çatışma alanını terk ettik. Tam her şeyi geride bıraktığımızı düşünüyorduk ki bir silah sesi duyduk. Ludwig Breyer hiç ses çıkarmadan acı içinde kıvranarak kolunu havaya kaldırdı. Kolundan yaralanmıştı. Weil onun yarasını sardı. Geri çekiliyorduk. Hep geri.

Hava şarap gibi yumuşaktı. Hiç kasım ayına benzemiyordu, sanki mart ayında gibiydik. Gökyüzü solgun mavi renkteydi, açıktı. Yoldaki su birikintilerinde güneş ışıkları yansıyordu. Ağaçlık bir yerden geçiyorduk. Yolun iki yanında sık ağaçlar vardı, aralarda bir ağacın eksik olduğu yerler de vardı. Bu bölge eskiden verimli topraklara sahipti; gün be gün yürüyerek karış karış geride bıraktığımız kilometrelerce alan kadar harap edilmemişti. Güneş kahverengi çadır bezinin üstünde ışıldıyor, sararmış yapraklar havada süzülerek yere düşüyorlardı, bazıları ise bezin içinde kalıyordu. Revir tıklım tıklım doluydu. Yaralılar kapıda bekleşiyorlardı. Biz de Wessling'i bir süre dışarıda bekletmek zorunda kaldık. Kollarında beyaz sargılar olan bir grup yaralı yürüyüşe geçmek üzere sıraya giriyordu. Revir nakledilecekti. Bir doktor oradan oraya koşuşarak yeni gelenleri muayene ediyordu. Dizinden aşağısı sallanıp duran bir adamı hemen revire aldı. Wessling'in yarasını sarmakla yetindiler ve onu dışarı bıraktılar.

Wessling kendine gelir gibi oldu, doktorun arkasından baktı.

"Neden beni burada bırakıp gidiyor?"

"Geri gelecek," dedim.

"Ama benim revire alınmam gerekiyor, ameliyat olmalıyım." Birdenbire aşırı heyecanlanmıştı, yarasını yokluyordu. "Bu yaranın hemen dikilmesi gerekiyor."

Onu sakinleştirmeye çalıştık. Yüzü yemyeşildi, korkudan ter içinde kalmıştı. "Adolf, doktorun peşinden koş, buraya gelsin."

Bethke bir an için ikircikli kaldı. Ama Wessling'in gözleri üzerindeyken başka türlü davranamazdı, oysa hiçbir anlamı olmadığını çok iyi biliyordu. Onun doktorla konuştuğunu gördüm. Wessling yapabildiği kadarıyla başını çevirip onlara bakmaya çalışıyordu, başını çevirmeye çalıştığında korkunç görünüyordu.

Bethke, Wessling'in onu göremeyeceği bir biçimde geri geldi, başını sallıyor, eliyle 'bir' işareti yaparken sessizce ağzını oynatarak: "Bir... saati... kalmış..." diyordu.

Hepimiz Wessling'e bir şey belli etmemeye çalışıyorduk. Ama ölmekte olan bir çiftçiyi kim aldatabilirdi ki! Bethke ona daha sonra ameliyata alınacağını, önce yaranın iyileşmesi gerektiğini söylediğinde, Wessling zaten her şeyi anlamıştı. Bir an için sustu, sonra yavaşça: "Evet, sağlıklı bir biçimde karşımda duruyorsunuz... eve döneceksiniz... ama ben... dört yıl sonra böyle bir şey... dört yıl... ve sonra böyle bir şey..."

"Seni biraz sonra revire alacaklar," diye avutmaya çalıştı Bethke onu.

Wessling başını çevirdi. "Boşver."

Ondan sonra çok fazla konuşmadı. Artık revire götürülmek de istemiyordu, dışarıda kalmayı yeğliyordu. Revir küçük bir yamaca kurulmuştu. İçinden geçtiğimiz orman buradan gözüküyordu. Rengârenkti, altın gibi parıldıyordu. Toprak sakin, yumuşak ve güven verici gözüküyordu, hatta revirin hemen yakınında küçük, kahverengi, sürülmüş tarlalar bile görünüyordu. Rüzgâr kan ve irin kokusunu dağıttığı zamanlarda vatan toprağının kokusunu duymak bile olasıydı. Uzaklar mavi renkteydi, tümüy-

le sükûnet içindeydi; çünkü buradan cephe gözükmüyordu. Cephe sağ tarafta kalmıştı.

Wessling sessizdi. Her şeyi dikkatle inceliyordu. Gözleri açık seçik bakıyordu. Çiftçiydi, topraktan hepimizden daha iyi anlıyordu. Artık gitmesi gerektiğini biliyordu. Bu nedenle de hiçbir şeyi kaçırmak istemiyor, her şeyi görmeye çalışıyordu. Her geçen dakika biraz daha solgunlaşıyordu. Sonunda hafifçe hareket etti ve "Ernst..." diye fısıldadı.

Yüzüne doğru eğildim. "Eşyalarımı çıkart," diye fısıldadı.

"Daha zaman var, Heinrich..."

"Hayır, hayır. Hadi."

Eşyalarını önüne koydum. Eprimiş bir cüzdan, bir bıçak, bir saat, bir miktar para... bilinen şeyler. Cüzdanında karısının resmi vardı.

"Bakayım," dedi.

Resmi çıkardım, görebileceği bir biçimde tuttum. Esmer, aydınlık yüzlü bir kadındı. Wessling resme bakıyordu. Bir süre sonra: "Bunların hiçbiri kalmayacak," diye fısıldadı, dudakları titriyordu. Sonunda başını öteki tarafa çevirdi. "Resmi yanına al," dedi. Ne demek istediğini bilmiyordum, ama uzun uzadıya soru sormak istemediğim için resmi cebime koydum. "Bunu ona götür..." dedi. Başımla onayladım. "Ve ona de ki..." bana gözlerini açarak çok tuhaf bir biçimde baktı, birşeyler mırıldandı, sonra başını salladı ve inledi. Söylediklerini anlamak için çok çaba harcıyordum, ama ağzından hırıltıya benzer seslerden başka bir şey çıkmıyordu. Soluğu giderek yavaşlıyordu –derken bir kez daha derin bir soluk aldı– sonra sanki kör olmuş gibi gözleri birdenbire donuklaştı, ölmüştü.

Ertesi sabah son kez cephede uyandık. Artık pek silah sesi duyulmuyordu. Savaş bitmişti. Bir saat sonra çekilecektik. Bir daha asla buraya gelmeyecektik. Çekip gidecektik, hem de sonsuza dek.

Yakıp yıkabileceğimiz her şeyi yakıp yıktık. Bir-iki de siper yıktık. Sonra geri çekilme emri geldi.

Tuhaf bir andı bu. Yan yana durmuş, ileriye bakıyorduk. Toprağın üstünde sis bulutları dalgalanıyordu. Siperlerin çizgileri ve çukurlar açık seçik görülüyordu. Bu çukurların arasından ne çok geçmiştik; giderek azalarak onların arasından ne çok geri dönmüştük. Önümüzde tekdüze, gri bir görüntü uzayıp gidiyordu, uzakta bir ormanın kalıntıları, kütükler, köyün yıkıntıları, ayakta kalmayı başarmış yüksekçe bir duvar görülüyordu.

"Evet," dedi Bethke düşünceli düşünceli, "tam dört yıl orada çile çektik..." "Aynen öyle," diye onayladı Kosole "Ve şimdi bitti artık."

"Vay, vay," dedi Willy Homeyer, silahına yaslanmış duruyordu. "Gülünç, öyle değil mi?"

Orada duruyor, sabit bakışlarla ileriye bakıyorduk. Uzaklar, ormanın kalıntıları, tepeler, ufuk çizgisi, bütün bunlar korkunç bir dünyaya ve zor bir yaşama aitti. Ve şimdi adım atmaya başladığımız andan itibaren arkamızda kalacaktı, adım adım bizden uzaklaşacak, bir saat sonra da sanki hiç varolmamışçasına yok olup gidecekti. Bunu kavramak o kadar güçtü ki!

Orada duruyorduk, keyiften kahkahalarla gülmemiz, naralar atmamız gerekirdi, oysa sanki hazmedemeyeceğimiz bir şey yemişçesine bir duygu vardı midelerimizde.

Kimse konuşmuyordu. Ludwig Breyer yorgun bir biçimde çukurun kenarına dayandı, sanki karşısında el sallamak istediği biri varmış gibi kolunu havaya kaldırdı.

Bu sırada Heel göründü. "Birbirinizden ayrılamıyor musunuz yoksa? Şu andan itibaren işin bok tarafı başlıyor."

Ledderhose ona şaşkın şaşkın baktı. "Şu andan itibaren barış geliyor."

"Evet, işin bok tarafı da bu zaten," dedi Heel, annesinin ölüm haberini almış bir yüz ifadesiyle yürüdü gitti.

"Bunda, Pour le mérite eksik," dedi Ledderhose.

"Kapa çeneni," dedi Albert Trosske.

"Hadi, gidelim artık," dedi Bethke, ama yerinden kımıldamadı.

"Burada bizden birileri yatıyor mu?" diye sordu Ludwig.

"Var, Brandt, Müller, Kat, Haie, Bäumer, Bertinck..."

"Sandkuhl, Meinders, Terbrüggen kardeşler, Hugo, Bernhard..."

"Tamam, kes artık..."

Bizden birçok kişi ölmüştü, ama o âna kadar bu durumu böylesine algılamamıştık. Onlarla birlikteydik nasıl olsa, onlar da çukurdaydı, biz de; bizi birbirimizden ayıran bir-iki avuç daha fazla topraktı, o kadar. Onlar bizden biraz daha öndeydi, çünkü bizim sayımız her gün biraz daha azalıyordu, onlarsa çoğalıyorlardı, sık sık onlara ait olup olmadığımız konusunda kuşkuya kapılıyorduk. Ama bazen top mermileri onları bizim yanımıza getiriyordu, parçalanmış kemikler, üniforma parçaları, ateş altında isabet almış siperlerinden çıkıp çarpışmaya katılan, şimdiden toprak olmuş, ıslak kafalar. Bunlar bize korkunç gelmiyordu; onlara fazlasıyla yakındık. Oysa şimdi biz yaşama geri dönüyorduk, onlarsa burada kalmak zorundaydılar.

Yeğeni burada ölen Ludwig eliyle burnunu sildi, arkasını dönüp yürümeye başladı. Yavaş yavaş hepimiz onu izledik. Ama birkaç kez duruyor, geriye bakıyorduk. Böyle anlarda sessiz kalıyor; bu acımasızlığın cehennemini, bu yerle bir olmuş siperler ülkesini göğsümüzde taşıdığımızı duyumsuyorduk; bize öyle geliyordu ki bütün bu saçmalıklar olmasaydı, sanki bu acı dolu, korkunç yer bizim anavatanımız olacaktı, biz de kendimizi buraya ait hissedecektik.

Bu düşünce üzerine başlarımızı sallıyorduk –yoksa orada kalan kayıp yıllarımız, arkadaşlarımız ve o büyük sefalet miydi?–. İliklerimize kadar acı içindeydik, katıla katıla ağlayabilirdik.

Sonra yürümeye devam ettik.

Birinci Bölüm

Yollar göz alabildiğine uzuyor, gri bir ışıkla kaplı köyler seçiliyor, ağaçlar hışırdıyor, yapraklar durmaksızın düşüyor.

Yollarda, kir içindeki üniformalarıyla askerler adım adım yürüyorlardı. Miğferlerin altındaki sakalları uzamış yüzler açlık ve sefaletten zayıflamış, acıyı, yürekliliği ve ölümü anlatan çizgilerle dolmuştu. Geçtikleri yollar boyunca sessizce yürüyorlardı, aynı yük vagonlarında, siperlerde, çukurlarda oturdukları gibi, fazla konuşmadan: Şimdi de yollardan geçiyorlar, vatanlarına ve barışa geri dönüyorlardı. Fazla konuşmadan. Sakalı uzamış yaşlılarla henüz yirmi yaşına bile gelmemiş gençler arasında hiç fark yoktu, hepsi arkadaştı. Yanlarında subayları yürüyordu, daha çocuk denecek yaştaydılar, ama geceler boyunca süren saldırılarda askerlere önderlik etmişlerdi. Ve hepsinin arkasından ölüler ordusu geliyordu. Böylece adım adım ilerliyorlardı, hasta, yarı aç, cephanesiz, hâlâ olup biteni kavrayamayan bakışlarla yürüyorlardı: Yerin altından çıkmışlardı, yaşama geri dönüyorlardı.

1

Bölük yavaş ilerliyor, çünkü yorgunuz, aramızda yaralı olanlar var. Bu nedenle bizim grup geride kaldı. Bölge dağlıktı, yokuş yukarı çıktığımızda tepeden geri çekilmekte olan birliklerimizin ve ötekilerin oluşturduğu uzun çiz-

giyi görebiliyorduk. Ötekiler Amerikalılardı. Askerler bir nehir gibi ağaçların arasından akıyorlar, aralarda silahlarının parıltısı seçiliyordu. Her yanları sessiz tarlalarla çevrelenmişti, ağaçların dorukları sonbahar renkleri içinde, her şeyden habersiz gökyüzüne doğru yükseliyordu.

Küçük bir köyde gecelemiştik. Kaldığımız evlerin arkasında etrafı kırlarla çevrili bir dere akıyordu. Kırların arasında dar bir patika geçiyordu. Tek ve uzun bir sıra halinde bu patika boyunca yürüyorduk. Kosole en öndeydi. Onun yanında bölüğün köpeği Wolf yürüyor, Kosole'nin ekmek torbasını koklayıp duruyordu.

Birdenbire, patikanın anayolla birleştiği kavşakta Ferdinand geriye doğru sıçradı.

"Dikkat!"

O anda silahlarımızı doğrultup her birimiz bir yana dağıldık. Kosole ateş etmeye hazır bir biçimde yol banketinin içine yatmıştı; Jupp ve Trosske bir çalılığın ardına sinmiş, dikkat kesilmişlerdi; Willy Homeyer el bombalarına davranmıştı, yaralılar bile çatışmaya hazırdılar.

Yolda Amerikalılar belirdi. Gülüşüyor, şakalaşıyorlardı. Bize yetişmiş olan bir öncü gruptu.

İçimizden bir tek Adolf Bethke olduğu yerde kalakalmıştı. Çok sakin bir biçimde yola doğru birkaç adım attı. Bu sırada Kosole ayağa kalktı. Biraz sonra bizim de aklımız başımıza geldi, şaşkın ve utanmış bir halde silahlarımızı indirdik; birkaç gündür çatışmaların bittiğini unutmuştuk.

Amerikalılar bizi gördükleri anda donup kaldılar. Konuşmayı kestiler. Yavaş yavaş bize yaklaştılar. Biz sırtımızı sağlama almak için çalılıklara doğru geriledik ve beklemeye başladık. Yaralıları ortamıza almıştık. Bir dakikalık bir sessizlikten sonra sırık gibi uzun boylu bir Amerikalı önümüze geldi, bize el sallayarak "Merhaba arkadaş!" dedi.

Adolf Bethke de elini kaldırdı, "Merhaba!" dedi.

Gerilim azalmıştı. Amerikalılar biraz daha yaklaştılar. Bir dakika sonra bizi çevrelemişlerdi. Onları bu kadar ya-

kından ancak tutsak düştüklerinde ya da öldüklerinde görmüştük şimdiye kadar.

Tuhaf bir andı. Onlara sessiz sessiz bakıyorduk. Yarım daire biçiminde çevremizde duruyorlardı, her zaman doyacak kadar yiyecek buldukları her hallerinden belli olan güçlü kuvvetli adamlardı. Hepsi gençti –içlerinden hiçbirinin yaşı Adolf Bethke ya da Ferdinand Kosole'nin yaşına yakın değildi– üstelik bu ikisi bizim içimizdeki en yaşlı askerler de değildiler. Ama Amerikalıların hiçbiri Albert Trosske ya da Karl Bröger kadar genç de değildi, üstelik bu ikisi bizim içimizdeki en genç askerler değildiler.

Amerikalıların üzerlerinde yeni üniformalar, yeni paltolar vardı; ayakkabıları su geçirmezdi ve ayaklarına tıpatıp uyuyordu; silahları iyiydi, çantaları cephane doluydu. Hepsi dinç ve yıpranmamıştı.

Onların karşısında haydutları andırıyorduk. Yılların pisliği, gaz yağmurları ve bataklık çamurlarının etkisiyle üniformalarımızın rengi atmıştı; paltolarımız isabet eden şarapneller yüzünden lime lime olmuştu, her tarafından iplikler sarkıyordu, üzerimize bulaşan çamur ve hatta kanlarla kaskatı olmuştu; çizmelerimiz patlamıştı, silahlarımız kullanılmaz durumdaydı, cephanemiz neredeyse tamamen tükenmişti; hepimiz leş gibiydik, yabanileşmiştik, yorgunduk. Savaş üzerimizden silindir gibi geçmişti.

Birlikler ardı ardına yaklaşıyorlardı. Bulunduğumuz yer şimdi meraklılarla dolmuştu.

Biz hâlâ yaralılar ortamızda, aynı köşede duruyorduk, korktuğumuzdan değil, biz birbirimize ait olduğumuzdan. Amerikalılar birbirlerini dürterek bizim eski, yıpranmış eşyalarımızı gösteriyorlardı. İçlerinden biri Breyer'e bir parça beyaz ekmek ikram etti, ama açlığı gözlerinden okunuyor olmasına karşın Breyer ekmeği almadı. Birdenbire biri çığlığını bastırmaya çalışarak yaralılarımızın sargılarını gösterdi. Bu sargılar kâğıttandı, ipliklerle tutturulmuştu. Herkes sargılara bakıyordu, sonra biraz ge-

ri çekilip aralarında fısıldaştılar. Sevecen yüzlerinde acıma duyguları belirmişti, çünkü bizim sargı bezimiz bile olmadığını görmüşlerdi.

Daha önce bize seslenmiş olan adam elini Bethke'nin omzuna koydu. "Almanlar.. iyi askerler..." dedi, "iyi asker..."

Ötekiler başlarını hızlı hızlı sallayarak söyleneni onayladılar.

Biz yanıt vermedik, çünkü o anda yanıt veremeyecek durumdaydık. Geçirdiğimiz son haftalar bizi tüketmişti. Sürekli olarak ateşe atılmış, gereksiz yere birçok arkadaşımızı yitirmiştik; ama bütün bunların nedenini sorgulamamış, her zaman yapageldiğimiz şeyleri yapmaya devam etmiştik, sonunda iki yüz adamdan geriye otuz iki kişi kalmıştı. Böylece bizden istenilenleri yerine getirmekten başka bir şey düşünmeden ve hissetmeden bu işin içinden çıkmıştık.

Ama şimdi, Amerikalıların acıma dolu bakışlarının altında her şeyin ne kadar anlamsız olduğunun ayırdına varıyorduk. Onların uzakta sonu gözükmeyen, donanımlı birliklerine baktığımız zaman, insan ve malzeme açısından bizden çok daha üstün bir güce ne kadar umutsuzca karşı koyduğumuzu anlıyorduk.

Dudaklarımızı ısırdık, birbirimize baktık. Bethke omzunu Amerikalının elinin altından çekti, Kosole önüne bakıyordu, Ludwig Breyer doğruldu; silahlarımıza biraz daha sıkı sarıldık, ellerimizdeki kemikler dışarı fırladı, bakışlarımız sertleşti ve dikleşti, bir kez daha geride bıraktığımız yerlere baktık, yüzlerimizde hiçbir hareket yoktu, bir kez daha yaptığımız her şey, katlandığımız her şey, geride bıraktığımız her şey yüreğimizi delip geçti.

Bize neler olduğunu bilmiyorduk; ama o anda herhangi keskin bir söz söylenecek olsaydı kendimizi kaybederdik; istesek de istemesek de ileri atılır, soluksuz, yaban, delicesine, kendini yitirmişçesine savaşırdık, her şeye karşın yine savaşırdık...

İriyarı bir çavuş ötekilerin arasından kendine yol açarak bize yaklaştı. En yakınında duran Kosole'ye bir sürü Almanca sözcük söyledi. Ferdinand o kadar şaşırdı ki, bir an irkildi.

"Bu adam aynı bizim gibi konuşuyor," dedi şaşkınlık içinde Bethke'ye, "buna ne buyurulur?" Hatta adam, Kosole'den daha iyi ve daha akıcı konuşuyordu. Savaştan önce Dresden'de bulunduğunu, orada birçok arkadaşı olduğunu anlatıyordu.

"Dresden'de mi?" diye sordu Kosole, şaşkınlığı giderek artıyordu. "Ben de orada iki yıl kaldım..."

Çavuş gülümsedi, sanki bir işaret veriyor gibiydi. Oturduğu caddenin adını söyledi.

"Benim evime beş dakika uzaklıkta," diye açıkladı Ferdinand heyecanla. "Nasıl olmuş da karşılaşmamışız! Dul Polh'ü tanır mısınız, Johannisgasse'nin köşesinde otururdu? Siyah saçlı şişman bir kadındı? Birahaneci kadını diyorum yani."

Çavuş söz konusu kadını tanımıyordu, ama buna karşılık maliyeci Zander'i tanıyordu, bu kez Kosole söz konusu adamı çıkartamadı. Ama her ikisi de Elbe'yi, kıyısındaki şatoyu anımsıyorlardı, bu nedenle iki eski arkadaş gibi birbirlerine gülümseyerek bakıyorlardı. Ferdinand, çavuşun omzuna bir yumruk attı: "Vay, vay, şuna bak, çok iyi Almanca konuşuyor ve Dresden'de oturmuş! O zaman biz niye birbirimizle savaştık ki?"

Çavuş güldü, sorunun yanıtını o da bilmiyordu. Cebinden bir paket sigara çıkardı, Kosole'ye ikram etti. Kosole hemen atıldı, çünkü iyi bir sigara için her birimiz ruhumuzu verebilirdik. Bizim sigaralarımızın içinde yaprak ve saman vardı, hatta bunlara en iyi sigaralar gözüyle bakılıyordu. Valentin Laher öteki sigaraların içinde yosun ve kurutulmuş at pisliği olduğunu iddia ederdi: Valentin her şeyi bilirdi.

Kosöle dumanı keyifle üfledi. Bizler merakla dumanı kokluyorduk. Laher'in yüzü bembeyaz oldu. Burun delikleri titriyordu. "Bir nefes versene," dedi sabırsızca Ferdinand'a. Ama daha sigarayı almadan, başka bir Amerikalı ona bir paket Virjinya tütünü uzattı. Valentin gördüğüne inanamıyordu. Sonra paketi aldı, kokladı. Yüzüne renk gelmişti. İkircikli bir biçimde tütünü geri verdi. Ama Amerikalı reddetti, Laher'in ekmek torbasından dışarı sarkan şapkasının üzerindeki kokarta işaret etti.

Valentin onun ne demek istediğini anlamamıştı. "Tütünü, kokartınla değişmek istiyor," diye açıkladı Dresden'li çavuş. Laher bunu hiç anlamamıştı. Bu birinci sınıf tütünü, teneke bir kokartla mı değişmek istiyordu bu adam yani? Aklını kaçırmış olmalıydı. Valentin o anda subay ya da teğmen olacağını bilse bile tütünü kimselere vermezdi. Amerikalıya şapkasını hiç düşünmeden verdi, titreyen ellerle ilk piposunu doldurmaya koyuldu.

Ancak şimdi neler olduğunu kavrayabilmiştik: Amerikalılar değiş tokuş yapmak istiyorlardı. Savaşa yeni girdikleri belli oluyordu, kendilerine anı topluyorlardı: apoletler, kokartlar, palaska tokaları, üniforma düğmeleri, rütbeler. Biz de bunlara karşılık sabun, sigara, çikolata ve konserve aldık onlardan. Köpeğimizin karşılığında bir avuç dolusu para vermek istediler, ama ne verirlerse versinler, Wolf bizimle kalacaktı.

Bu alışveriş sonunda yaralılarımızla birlikte mutlu olmuştuk. Bütün dişleri altından olan, ağzının içi dökme atölyesi gibi parlayan bir Amerikalı, sargı bezi yerine kullanılan, kan lekeleriyle dolu paçavraları almak istediğini söyledi, böylece eve döndüğünde sargı bezi yerine kâğıt kullanıldığını kanıtlayabilecekti. Bunun karşılığında leziz kekler ve kucak dolusu sargı bezi vermeyi önerdi. Paçavraları dikkatli ve memnun bir biçimde çantasına doldurdu, özellikle Ludwig Breyer'inkini, çünkü o paçavra subay kanına bulanmıştı. Ludwig kurşun kalemle üzerine adını, birliğin adını ve bölgenin adını yazmıştı, böylece Ameri-

ka'da herkes bunun aldatmaca olmadığını görebilecekti. Önce bunu yapmak istememişti, ama Weil onu razı etmişti, çünkü sargı bezine çok ihtiyacımız vardı. Ayrıca kekler onun ishaline iyi gelecekti.

Ama asıl voliyi Arthur Ledderhose vurdu. Terk edilmiş bir çalışma odasında bulduğu bir sandığı sürükleyerek getirdi. Ledderhose'ninki gibi limon sarısı bir yüzü olan bir Amerikalı sandığı içindekilerle birlikte almak istedi. Ama Ledderhose kısılmış gözlerle ona uzun uzun baktı. Amerikalı da aynı biçimde gözünü bile kırpmadan bu bakışa karşılık verdi, hiç etkilenmişe benzemiyordu. Bu halleriyle erkek kardeşlere benzemişlerdi. Burada savaşın ve ölümün de ötesinde bir şey çakışmıştı: ticaret ruhu.

Ledderhose'nin rakibi kısa bir süre sonra yapabileceği bir şey olmadığını anladı, çünkü Arthur yaş tahtaya basmayan biriydi: Rakibi karşısında daha avantajlı durumdaydı. Sandığın içindeki her şeyi tek tek başka bir şeyle değişti. Yanına koyduğu eşyalar dağ gibi birikmişti, bunların arasında tereyağı, ipek kumaş, yumurta ve iç çamaşırı bile vardı, sonunda dükkân açacak kadar malı olmuştu.

Yola devam etmek üzere harekete geçtik. Amerikalılar arkamızdan bağırıyor, el sallıyorlardı. Özellikle çavuş yorulmak nedir bilmiyordu. Kosole de yaşlı bir askerin olabileceği kadar hareketlenmişti. Ağzının içinde bir-iki veda sözcüğü geveledi, el salladı; ama bunları o yaptığı zaman sanki tehdit ediyormuş gibi izlenim uyanıyordu insanda. Sonra Bethke'ye: "Tatlı heriflerdi, öyle değil mi?" dedi.

Adolf başıyla onayladı. Konuşmadan yürümeye devam ettik. Ferdinand başını önüne eğmişti. Düşünüyordu. Bunu sık sık yapmazdı, ama bir kez düşüncelere yakalandı mı bu fasıl uzun sürerdi. Dresden'li çavuşu aklından çıkaramıyordu bir türlü.

Köylüler arkamızdan bakakalıyorlardı. Bir istasyon evinin penceresinde çiçekler vardı. Göğüsleri süt dolu bir

kadın çocuğunu emziriyordu. Kadının üzerinde mavi bir elbise vardı. Köpekler bize havlıyordu. Wolf da onlara. Yolda bir horoz, bir tavuğun üzerine binmişti. Her türlü düşünceden uzak sigaralarımızı içiyorduk.

Yürüyor, yürüyorduk. Sahra Hastanesi. Levazım bürosu. Ağaçlıklı büyük bir park. Ağaçların altında sedyeler ve yaralılar var. Ağaçlardan dökülen yapraklar kırmızı ve altın renkli bir halıyla onları örtüyor.

Nakledilemeyen ağır yaralıların bulunduğu yere geliyoruz. Mavi, yeşil, bembeyaz yüzler, ölü gözler; inleyen, hırıltılı sesler çıkaran ölmeye yatmış insanlar. Herkes bir an önce oradan uzaklaşmak istiyor, çünkü tutsak düşmekten korkuyordu. Sanki öldükten sonra bir şey fark edermiş gibi.

Amerikalıların onlara daha iyi bakacaklarını söyleyerek onları avutmaya çalıştık. Ama bizi dinlemiyorlardı. Onları da birlikte götürmemiz için arkamızdan bağırıp duruyorlardı.

Bağırtıları korkunçtu. Solgun yüzleri burada, açıkhavada gerçek dışıymış gibi görünüyordu. Ama en kötüsü sakallarıydı. Çok tuhaftılar, serttiler, inatla uzayarak yüzlerini kaplıyorlardı, insanlar çürüdükçe beslenen mantarlar gibiydiler.

Ağır yaralıların bazıları gri renkli, zayıf kollarını çocuklar gibi uzatıyorlardı. "Beni de alın arkadaşlar," diye yalvarıyorlardı, "beni de alın arkadaşlar."

Göz çukurlarına şimdiden derin, yabancı gölgeler yerleşmişti, göz bebekleri boğulmakta olan insanlarınkine benziyordu. Ötekilerin sesi çıkmıyordu; bizi yalnızca bakışlarıyla izliyorlardı.

Yaralıların sesleri giderek uzaklaştı. Yollar birbirini kovalıyordu. Beraberimizde bir sürü eşya taşıyorduk, insan eve dönerken birşeyler götürmeliydi. Gökyüzü bulutluydu. Öğleden sonraları güneş açıyordu; yapraklarını hemen hemen dökmüş olan ağaçlar yol kenarındaki su biri-

kintilerinde yansıyordu. Dallarda hafif mavi bir koku asılıydı.

Sırt çantam sırtımda, başım önümde yürürken yolun kenarındaki su birikintilerinde ağaçların yansısını görüyordum, bu rastlantısal aynada gerçekte olduklarından daha etkili görünüyorlardı. Bir parça gökyüzü, ağaçlar, derinlik bir parça kahverengi toprağa gömülmüştü, birdenbire ürperdim. Çok uzun zamandır ilk kez yine birşeylerin güzel olduğunu duyumsuyordum, gördüğüm şu görüntü güzeldi işte, güzel ve temizdi, önümdeki su birikintisinde gördüğüm bu resim –ürpertiyle birlikte yürek atışlarım da hızlanmıştı, her şey bir an için durdu ve ben ilk kez olarak barışı hissettim– barışı gözlerimle gördüm, barışı tümüyle içimde hissettim. O güne kadar her şeyi sıkı sıkı elinde tutan baskı hafifledi, bilinmeyen, yeni bir şey yükseldi içimde, bir martı, beyaz bir martı, titrek beklentiler, ilk bakış, algılama, umut, giderek yayılan bir şey, gelmekte olan bir şey: Barış.

Korktum, çevreme baktım; orada, arkada arkadaşlarım sedyelerde yatıyorlar ve hâlâ bağırıyorlardı. Barış gelmişti, ama onlar yine de öleceklerdi. Oysa ben sevinçten titriyor ve bundan hiç utanmıyordum. Oldukça tuhaftı...

Belki bu yüzden insanlar sürekli savaşıyorlardı, çünkü biri ötekinin neler çektiğini hiçbir zaman tam anlamıyla kavrayamıyordu.

2

Öğleden sonra bir bira imalathanesinin avlusunda oturuyoruz. Bölük komutanımız Heel fabrika bürosundan çıkmış, hepimizi bir araya toplamıştı. Ekibin içinden bir kurul seçilmesi için emir gelmişti. Şaşırmıştık. Şimdiye kadar hiç böyle bir şey olmamıştı.

O sırada Max Weil geldi. Elindeki gazeteyi sallayarak "Berlin'de devrim olmuş!" diye bağırdı.

Heel arkasını döndü. "Saçmalama," dedi sert bir biçimde, "Berlin'de kargaşa var, o kadar."

Ama Weil sözünü henüz bitirmemişti. "Kayzer, Hollanda'ya kaçmış."

Bunu duyunca hepimiz irkildik. Weil çıldırmış olmalıydı. Heel kıpkırmızı kesildi, "Lanet olası yalancı!" diye bağırdı.

Weil ona gazeteyi uzattı. Heel gazeteyi yırttı, Weil'e öfkeyle baktı. Ona tahammül edemiyordu, çünkü Weil Yahudi'ydi, bir kenarda oturup sürekli kitap okuyan sakin bir adamdı. Buna karşın Heel atak biriydi.

"Bunların hepsi saçma!" diye homurdandı Heel, Weil'e sanki yiyecekmiş gibi bakıyordu.

Max ceketinin düğmelerini açtı, iç cebinden gazetenin ekini çıkardı. Heel gazeteye şöyle bir baktıktan sonra onu da yırttı ve binaya girdi. Weil parçaları bir araya getirdi, bize haberleri okumaya başladı. Şaşkın ördekler gibi dinliyorduk. Hiçbirimiz okunanlardan bir şey anlamıyorduk.

"Olası bir savaşı önlemek için yapmış bunu," dedi Weil.

"Ne aptalca!" diye bağırdı Kosole, "Eğer biz de bunu söylemiş olsaydık, o zamanlar. Lanet olsun, demek insanlar burada onca sıkıntıya bunun için katlandılar."

"Jupp, beni bir çimdiklesene, bakalım burada mıyım," dedi Bethke başını sallayarak. Jupp, istenileni yaptı. "O zaman doğru yani," diye sürdürdü konuşmasını Bethke, "ama yine de hiçbir şey anlamıyorum. Eğer içimizden biri bunu yapmış olsaydı, kurşuna dizerlerdi."

"Şu anda Wessling'i ve Schröder'i düşünmemeliyim," dedi Kosole, yumruklarını sıkmıştı, "çünkü patlamak üzereyim. Schröder çaylaktı daha, çocuk yaştaydı, canını çıkarmışlardı, orada öyle yatıyordu ve şimdi uğruna öldüğü adam, başka bir ülkeye gidiyor!.. İçine sıçayım..." Bira fıçılarından birine tekme attı.

Willy Homeyer eliyle bir şey atarcasına bir işaret yaptı. "Başka şeylerden söz edelim," diye bir öneride bulundu, "O adamı sildim artık defterden."

Weil, çeşitli birliklerde askeri kurullar oluşturulduğunu anlattı. Subaylar artık üst sayılmıyorlarmış. Birçoklarının apoletlerini sökmüşler.

Weil, bizim de aramızda askeri bir kurul oluşturmamızı istiyordu. Ama kendine yandaş bulamıyordu. Bizse artık herhangi bir şey oluşturmak falan istemiyorduk. Biz eve dönmek istiyorduk. Gidiyorduk da.

Sonunda içimizden üç kişi seçildi: Adolf Bethke, Max Weil ve Ludwig Breyer.

Weil, Ludwig'ten apoletlerini sökmesini istedi.

"Al..." dedi Ludwig, yorgun bir sesle, parmaklarıyla alnına vurdu. Bethke, Weil'i iteledi. "Ludwig zaten bizden biri," dedi kısaca.

Breyer savaşa gönüllü olarak katılmış, subay olmuştu. Bizlerle senli benli konuşurdu –yani Trosske, Homeyer, Bröger ve benimle– bu çok doğaldı, çünkü biz eskiden okulda sınıf arkadaşıydık–, ama görünürde başka bir subay yoksa kendinden daha yaşlı arkadaşlarına da 'sen' diye hitap ederdi. Bu da herkesin hoşuna giden bir şeydi.

"Peki ya Heel ne olacak?" diye diretti Weil.

Bunun nedeni açıktı. Çünkü Heel, Weil'e genellikle ters davranırdı; şimdi bunun acısını çıkarmak istiyordu. Bizim için fark etmiyordu. Gerçi Heel keskin biriydi, ama tıpkı Blücher[1] gibiydi, her zaman en önde giderdi. Asker bunu ayırdetmesini iyi bilir.

"Gidip sorsana," dedi Bethke.

"Ama yanına sargı bezi al da git!" diye bağırdı Tjaden arkasından.

Oysa beklediğimiz gibi olmadı. Weil tam büroya girmek üzereyken Heel dışarı çıktı. Elindeki birkaç tane form kâğıdı vardı. "Doğruymuş," dedi Max'a.

[1] Gebhard Leberecht von Blücher, 1814'ten itibaren Wahlstatt Prensi; 1742–1819 yılları arasında Prusyalı ordu komutanı, Gneisenau'yla birlikte Fransızları Katzbach'ta yenmiş, Leipzig'deki katliam sırasında zafer kazınılmasında büyük rol oynamış, 1813'ü 1814'e bağlayan yılbaşı gecesi Kaub mevkiinde Rhein Nehrini aşmış ve 1815 yılında Wellington'la birlikte Waterloo'da zafer kazanmış asker; "Mareşal İleri." (Çev.)

Weil konuşmaya başladı. Konu apoletlere geldiğinde Heel beklenmedik bir hareket yaptı. Şimdi kıyamet kopacak diye beklerken bölük komutanımız bizi şaşkınlık içinde bırakarak yalnızca: "Haklısınız," demekle yetindi. Sonra Ludwig'e döndü, elini onun omzuna koydu. "Anlamakta güçlük çekiyorsunuz öyle değil mi Breyer? Önemli olan ekipte herkesin aynı giysiyi taşıması. Gerisi geçti artık."

Kimse ağzını açmadı. Bu bizim tanıdığımız Heel değildi, bizim tanıdığımız Heel geceleri elinde bastonuyla devriye gezen, konuşmakta güçlük çeken biriydi.

Akşam uyurken bir fısıltı sesiyle uyandım. Kosole'nin "Yalan söylüyorsun?" dediğini duydum. "Hayır söylemiyorum," dedi Willy. "Gel, kendi gözlerinle gör."

Hızla kalkıp avluya çıktılar. Ben de peşlerinden gittim. Büroda ışık yanıyordu, içerisi gözüküyordu. Heel masada oturuyordu. Üniformasının ceketi önünde duruyordu. Apoletleri çıkarılmıştı. Üzerinde işçi tulumu vardı. Başını ellerinin arasına almıştı ve –ama bu olanaksız bir şeydi– bir adım daha yaklaştım, Heel, Heel ağlıyordu.

"Olacak iş değil," diye fısıldadı Tjaden.

"Çekil!" dedi Bethke, Tjaden'e bir tekme attı. Sessizce uzaklaştık oradan, etkilenmiştik.

Ertesi sabah komşu birlikte bir subayın, Kayzer'in kaçtığını duyunca intihar ettiğini öğrendik.

Heel geldi. Yüzü solgundu, uykusuzdu. Yavaşça gerekli talimatları verdi. Sonra yine gitti. Hepimiz kendimizi kötü hissediyorduk. Elimizde kalan son şey de bizden alınmıştı. Ayaklarımızın altındaki toprak kayıyordu.

"İnsan kendini aldatılmış gibi hissediyor," dedi Kosole.

Sıraya girip yürümeye başladık, ama bu yürüyüş dünkünden çok farklıydı. Yitip gitmiş bir alay, terk edilmiş bir orduyduk artık. Attığımız her adımda teçhizattan bir takım sesler çıkıyordu –tekdüze bir ezgiydi duyulan–: boşuna... boşuna...

İçimizde bir tek Ledderhose'nin neşesi yerindeydi. Amerikan malı konserveler ve şeker satıyordu.

Ertesi akşam Almanya'ya vardık. Artık çevremizde Fransızca konuşulmadığı için gerçekten barış olduğuna inanmaya başlamıştık. O âna kadar, geri dönmemiz ve siperlere girmemiz yolunda bir emir geleceğini bekleyip durmuştuk gizli gizli; çünkü asker iyi olana karşı güvensizdir, ayrıca en baştan kötü olasılığı düşünmek iyidir. Ama şimdi içimizdeki hafif ateş giderek yükseliyordu.

Bir kasabaya geldik. Yolları süslemek için astıkları çiçekler solmuştu. Anlaşılan kasabadan o kadar çok birlik gelip geçmişti ki sonuncular için özel birşeyler yapmayı gereksiz bulmuşlardı. Bu nedenle yeşil kâğıtlardan yapılmış çınar yapraklarıyla çevrelenmiş, yağmurdan ıslanmış "Hoş geldiniz" tabelalarıyla yetinmek zorunda kaldık. Kasabanın içinden geçerken insanlar dönüp bize bakmadılar bile, öylesine alışmışlardı. Oysa bizim için buraya gelmek yeni bir şey demekti; her ne kadar umurumuzda değilmiş gibi davransak da bir-iki tane sevecen söze ve bakışa açtık. En azından kızlar yol kenarına dizilip bize el sallayabilirlerdi. Tjaden ve Jupp kızlara seslenip durdular, ama başarılı olamadılar. Herhalde fazlasıyla pis görünüyorduk. Onlar da sonunda vazgeçtiler.

Yalnızca çocuklar bize eşlik ediyorlardı. Ellerini tutmuştuk, yanımız sıra koşturuyorlardı. Onlara çok az çikolata verdik, çünkü bir kısmını da eve götürmemiz gerekiyordu.

Adolf Bethke küçük bir kız çocuğunu kucağına almıştı. Çocuk, Bethke'nin bıyığını çekiştirip duruyor, Bethke ağzını burnunu oynattıkça da kahkahalarla gülüyordu. Küçük elleri Bethke'nin yüzünde şaplayıp duruyordu. Ellerden birini tutan Bethke bana ne kadar küçük olduklarını gösterdi. Bethke ağzını burnunu oynatmayı kesince çocuk ağlamaya başladı. Adolf onu sakinleştirmeye çalıştı,

ama çocuk giderek daha çok ağlıyordu, sonunda onu yere indirdi.

"Galiba umacı gibiyiz," diye homurdandı Kosole.

"Gerçek siper farelerinden korkarlar tabii," dedi Willy.

"Kan kokuyoruz, sorun burada," dedi Ludwig Breyer.

"Yıkanmamız gerekiyor," dedi Jupp, "belki o zaman kızlar bize yüz verirler."

"İş yıkanmayla bitseydi..." diye karşılık verdi Ludwig düşünceli düşünceli.

Can sıkıntısı içinde yürümeye devam ettik. Vatanımızdan uzakta geçen onca yıldan sonra eve dönüşün başka türlü olacağını düşlemiştik. Birilerinin bizi bekleyeceğini sanmıştık; ama burada herkesin kendi derdine düştüğünü görüyorduk. Yaşam akıp gitmişti ve de gitmekteydi, biz sanki fazlalıktık. Bu kasaba tabii ki bütün Almanya demek değildi, ama yine de öfkelenmiştik, yüreğimiz gölgelenmiş, içimizi tuhaf bir duygu kaplamıştı.

Yanımızdan arabalar geçiyor, arabacılar atlara bağırıp çağırıyorlardı, insanlar bize üstünkörü bakıyor, sonra da düşüncelerinin ve sorunlarının peşinden gidiyor, uzaklaşıyorlardı. Kilise kulesinin saati çaldı, nemli bir rüzgâr esiyordu. Yalnızca yaşlı bir kadın aramızda oradan oraya koşuyor, kaygı dolu bir sesle Erhard Schmidt adını tekrarlayıp duruyordu.

Büyük bir ambarda yatacak yer gösterdiler bize. Ama çok uzun süredir yürüyor olmamıza karşın hiçbirimiz dinlenmek istemiyorduk. İçki verilen yere gittik.

İşte yaşam buydu. Bu yılın ürünü olan nefis bir şarap içiyorduk. Şarabın tadı insanın iliklerine işliyordu. Alçak tavanlı oda sigara dumanı içindeydi, şarap toprak ve yaz kokuyordu. Konservelerimizi çıkardık, eti kalın ekmeklere sürdük, bıçaklarımızı geniş masaların tahtalarına sapladık ve ekmeklerimizi yedik. Gaz lambası hepimizi sarmalayan bir ana gibiydi.

Akşam olunca dünya daha da güzelleşiyor. Siperlerde değil tabii ki, barış zamanında. Bugün öğleden sonra kasabaya girdiğimizde öfkeli bir biçimde yürüyorduk, oysa şimdi yaşama yeniden sarılmıştık. Köşede müzik çalan küçük bir orkestranın yerini hemen bizimkiler aldılar. Aramızda piyano ve ağız armonikası çalmasını bilenler olduğu gibi, bas çalmasını bilen bir Bavyeralı da var. Bunlara bir de Willy Homeyer eklendi, o da eline geçirdiği bulaşık tası kapakları ve davulla oluşturduğu vurmalı sazlarla müziğe eşlik etmeye başladı.

Ancak alışılmadık bir şey vardı ki, o da bizi şaraptan daha çok sarhoş ediyordu: kızlar. Öğleden sonra karşılaştığımız kızlardan çok farklıydılar, gülüyorlar, kur yapıyorlardı. Yoksa bunlar başka kızlar mıydı? Uzun zamandır kız görmemiştik ki.

Başlarda hem açgözlü hem de çekingen davranıyorduk, cesaretimiz yoktu, çünkü kızlara nasıl davranılacağını unutmuştuk. Ancak bir süre sonra Ferdinand Kosole iri göğüslü tombul bir kadınla dans etmeye başladı, onları başkaları izledi.

Şarabın nefis tadı insanın başını tatlı tatlı döndürüyor, kızlar fırtına gibi esiyor, müzik çalıyor, biz de köşede Adolf Bethke'yi çevrelemiş oturuyorduk. "Çocuklar," dedi Adolf, "yarın ya da öbür gün eve varmış olacağız. Çocuklar, çocuklar, karım ...aradan on ay geçti..."

Ben masanın üstüne abanarak, soğukkanlı bir biçimde hor gören bakışlarla kızları inceleyen Valentin Laher'le konuşuyordum. Onun yanında sarışın bir kız oturuyordu, ama Valentin onunla pek ilgilenmiyordu. Öne doğru eğildiğimde ceketimin içindeki bir şey masanın kenarına çarptı. Elimle yokladım. Heinrich Wessling'in saatiydi. O olaylar ne kadar geride kalmıştı...

Jupp, hanımefendilerin arasında en şişmanını bulmuştu. Sarmaş dolaş dans ediyorlardı. Kocaman elleri, kızın heybetli kalçalarında piyano çalmaya başlamıştı bile. Kız

ıslak ağzıyla gülüyor, Jupp'un neşesi de giderek artıyordu. Sonunda avlunun kapısına seğirtti, dışarı çıktı.

Birkaç dakika sonra başka bir köşe bulmak için ben de dışarı çıktım, ama orada ter içinde bir subay bir kızla birlikteydi. Bahçede serseri mayın gibi dolaştıktan sonra tam işemeye başlayacaktım ki, arkamda büyük bir gürültü koptu. Dönüp baktığımda Jupp'un şişman kızla yerlerde yuvarlandığını gördüm. Bahçe masasıyla birlikte yere devrilmişlerdi. Şişman kız beni görünce güldü, bana dilini çıkardı. Jupp burnundan soluyordu. Hızla çalılıkların arasına daldım, bu arada birinin eline bastım, berbat bir geceydi. "Öküz herif, kör müsün?" dedi kalın bir erkek sesi.

"Senin gibi bir davarın orada yattığını nereden bilebilirdim?" diye kızgın bir biçimde karşılık verdim, sonunda sakin bir köşe buldum kendime.

İçerideki sigara dumanından sonra serin rüzgâr iyi gelmişti, evlerin çatıları, yapraklar, sessizlik, ben işerken çıkan tatlı şırıltı. Bu sırada Albert geldi, o da yanımda işemeye başladı. Gökyüzünde ay parlıyordu. Biz gümüş renkli bir sıvı işiyorduk.

"Tanrım, Ernst, şu işe bak," dedi Albert.

Başımı salladım. Bir süre daha ayı seyrettik. "Bütün o pislik geride kaldı Albert, öyle değil mi?"

"Evet, Ernst..."

Arkamızda bir çıtırtı oldu. Kızlar gizlendikleri çalılıklardan bağrışarak çıktılar. Gece, yaşam yüklü bir yağmur bulutu gibiydi, sürekli gibi şimşekler çaktıran bir yağmur bulutu gibi.

Bahçede birinin inlediğini duyduk. Bunu bir kıkırdama izledi. Samanlıktan gölgeler süzülerek indiler. Merdivende iki kişi vardı. Adam başını kızın eteğine gömmüş, birşeyler söylüyordu. Kız, içimizi gıdıklayan kısık bir sesle güldü. Sırtımdan ter boşanıyordu. Dün ve bugün, ölüm ve yaşam birbirlerine ne kadar yakındılar.

Tjaden karanlık bahçeden çıkarak geldi. Ter içindeydi, yüzü parıldıyordu. "Çocuklar, insan yaşadığını işte şimdi anlıyor," dedi ve ceketini ilikledi.

Evin çevresini dolanırken Willy Homeyer'le karşılaştık. Çalı çırpı toplayıp yerde büyük bir ateş yakmış, içine de bir avuç patates atmıştı. Ateşin başında dalgın, ama huzurlu bir biçimde oturmuş, patateslerin pişmesini bekliyordu. Yanında birkaç tane Amerikan malı et konservesi vardı. Köpek dikkat kesilmiş, yanında oturuyordu.

Ateşin ışığı, Willy'nin kızıl saçlarında oynaşıyordu. İlerideki çayırdan bir sis bulutu yükseliyordu. Yıldızlar göz kırpıyordu. Willy'nin yanına oturduk, patatesleri ateşten aldık. Kabukları siyahlaşmıştı, ama içleri sapsarıydı, mis gibi kokuyordu. Et konservelerini aldık, ağız armonikası çalarcasına ağzımıza dayadık. Yanında da alüminyum bardaklarımızdan şnaps içiyorduk.

Patatesler çok lezzetliydi! Dünya dönmeye devam ediyor muydu? Biz neredeydik? Yoksa eskisi gibi, açıkhavada ateş yakmış oturan delikanlılar mıydık, bütün gün ellerinde sepetler, solgun mavi elbiseler giymiş, kırmızı yanaklı kızlarla birlikte tarladan patates mi toplamıştık yoksa? Gençliğin patates ateşi! Toprağın üstünde beyaz bir sis bulutu dalgalanıyor, ateş çıtırtısından başka ses duyulmuyordu, patates hasat edilen son üründü, öteki ürünlerin hepsi kaldırılmıştı bile, geriye toprak, temiz hava, şu acımtırak, beyaz koku, son sonbahar kalmıştı. Acımtırak bir koku, sonbaharın acımtırak kokusu, gençliğin patates ateşi, sis bulutu dalgalanıyor, dalgalanıyor ve dağılıyordu; arkadaşların yüzlerini görüyordum, eve dönüyorduk, savaş bitmişti, her şey hayret edilecek bir biçimde eriyip gidiyordu, yeniden patates ateşleri yakılıyordu, sonbahar ve yaşam geri gelmişti.

"Tanrım, Willy, Willy..."

"Olağanüstü, öyle değil mi?" diye sordu başını kaldırıp, elleri et ve patates doluydu. Ah, aptal kafalı, oysa ben bambaşka bir şey demek istiyordum.

Ateş sönmüştü. Willy ellerini pantolonuna sildi, çakısını kapattı. Köyde birkaç tane köpek havlıyordu. Onun

dışında ortalık sessizdi. Top atışları yoktu artık. Levazım birliklerinin şangırtısı yoktu. Dikkatli bir biçimde ilerleyen cankurtaran arabalarının çıkardığı ses de yoktu. Son dört yıl içinde ölenlerden çok daha az sayıda insanın öldüğü bir geceydi.

Yeniden birahaneye döndük. Ama orada fazla bir hareket yoktu. Valentin ceketini çıkarmış, amuda kalkma gösterisi yapıyordu. Kızlar alkışlıyorlardı, ama Valentin memnun değildi. Canı sıkkın bir biçimde Kosole'ye: "Ben bir zamanlar iyi bir sanatçıydım, Ferdinand. Ama bu halimle çadır tiyatrosuna bile almazlar beni. Her şeyi unutmuşum. Valentin taklası, bir zamanlar büyük numaraydı! Oysa şimdi romatizmam var..."

"Sen kemiklerinin yerinde durduğuna şükret," diye bağırdı Kosole ve eliyle masaya vurdu. "Müzik! Willy!"

Willy zaten hazırdı. Ortalık yine canlandı. Ben Jupp'a, şişman kızla işlerin nasıl gittiğini sordum. Eliyle 'istemem' gibisinden bir hareket yaptı. "Bak sen," dedim şaşkınlık içinde, "amma da hızlısın."

Jupp yüzünü ekşitti. "Galiba beni seviyor, anlıyor musun? Evet, kaltak benden para istedi. Üstelik de dizimi bahçe masasına çarptım, güçlükle yürüyorum."

Ludwig Breyer hiç konuşmadan, solgun bir yüzle masada oturuyordu. Aslından çoktan uyuması gerekirdi, ama uyumak istemiyordu. Kolu iyileşiyordu, ishali de azalmıştı. Buna karşın içine kapanmıştı, yüzü asıktı.

"Ludwig," dedi Tjaden ağır bir sesle, "sen de bahçeye çıkmalısın, bu her şeye iyi gelir..."

Ludwig başını salladı, birdenbire bembeyaz kesilmişti. Yanına oturdum. "Eve döndüğüne sevinmiyor musun?" diye sordum.

Kalktı ve çıkıp gitti. Artık onu anlayamıyordum. Daha sonra onu dışarıda tek başına dururken buldum. Başka bir şey sormadım. Sessizce geri döndük.

Kapıda, şişman kızla kayıplara karışmak üzere olan Ledderhose'yle burun buruna geldik. Jupp hınzırca sırıttı. "Ledderhose, çok şaşıracak."

"Hayır, kız şaşıracak," dedi Willy, "Arthur'un tek kuruş bile vereceğine inanıyor musun?"

Masanın üstüne şarap dökülmüştü, gaz lambasından dumanlar çıkıyor, kızların etekleri uçuşuyordu. Bedenimi tatlı bir yorgunluk kaplamıştı, her şey köşelerini yitirip yuvarlaklaşıyordu, aynı siste atılan yuvarlak aydınlatma fişekleri gibi; başım yavaş yavaş masaya düşüyordu... Gece, vatana doğru yol alan bir hızlı tren gibi tatlı tatlı uğulduyordu: Eve varmamıza az kalmıştı.

3

Kışlanın avlusunda son kez sıraya girmiş duruyoruz. İçimizden bazılarının evi yakındaydı. Onlar salıverildiler. Geri kalanlar yollarına devam edeceklerdi. Tren saatleri o kadar düzensizdi ki hepimiz aynı trene binemedik. Birbirimizden ayrılmamız gerekti.

Avlu bizim için oldukça geniş ve büyüktü. Esmekte olan kasım rüzgârı, yürüyüş ve ölüm kokuyordu. Kantinle nöbetçi kulübesinin arasında duruyorduk, daha fazla yere zaten ihtiyacımız yoktu. Çevremizdeki büyük, boş alan acı anılarla doluydu. Ölülerin oluşturduğu görünmez sıralar hemen yanı başımızdaydı.

Heel, oluşturduğumuz sıralar boyunca yürüyordu. Ama onunla birlikte ondan önce bölük komutanlığı yapmış olanların hayaletleri de sessizce önümüzden geçiyorlardı. İşte bir buçuk yıl bölük komutanlığı yapmış olan Bertinck: Boynundan hâlâ kanlar akıyor, çenesi parçalanmış, bakışları acı dolu, öğretmen, evli, dört çocuğu var; onun yanında Mölle: Yüzü yeşil-siyah, on dokuz yaşında, bölük komutanlığını üstlendikten üç gün sonra gazdan zehirlendi; Redecker: Orman memuru, komutanlığı devraldıktan iki hafta sonra isabet alıp toprağa gömüldü; Büttner: Belli belirsiz görünüyor, ötekilerden daha uzakta, yüzbaşı, makineli tüfek atışı sırasında kalbinden isabet al-

dı; ve diğerleri, adsız gölgeler, iki yıl içinde yedi bölük komutanı. Ve beş yüzün üstünde insan. Kışlanın avlusunda otuz iki kişi duruyor.

Heel birkaç veda sözcüğü söylemeye çalıştı. Ama beceremedi; sustu. Bu boş ve ıssız kışla avlusunda, üzerlerinde paltoları ve çizmeleriyle soğuktan titreyerek sessizce duran ve ölen arkadaşlarını düşünen bir avuç insanın karşısında sözcüklerin hiçbir anlamı yoktu.

Heel her birimizin teker elini sıkmaya başladı. Max Weil'in önüne geldiğinde "Şimdi sizin döneminiz başlıyor, Weil..." dedi.

"Bu kadar kanlı olmayacak," dedi Weil.

"Ama en iyisi olacak," diye karşılık verdi Heel. "Başka ne olabilir ki?"

Weil bir an ne diyeceğini bilemedi. Sonra: "Bugün insanın kulağına kötü gelen iki şey komutanım: Hoşgörü ve sevgi. Bu bağlamda da kahramanlık söz konusu olabilir."

"Hayır," diye karşılık verdi Heel çabucak, sanki bu konuda uzun süredir düşünmüş gibiydi, kaşlarını çattı, "bu bağlamda ancak şehitlik söz konusu olabilir. Kahramanlık, mantığın bittiği yerde başlar: yaşamın hiçe sayıldığı yerde. Anlamsızlıkla, sarhoşlukla ilintilidir, kendini riske atmak demektir. Ama herhangi bir amaca yönelik değildir. Amaç, sizin dünyanızda olan bir şey. Neden, niye, ne için... Böyle sorular soran birinin kahramanlıkla hiçbir ilgisi yok demektir..."

Sanki kendi kendisini inandırmak ister gibi ateşli konuşuyordu. Yüzü aydınlanmıştı. Oysa son birkaç gündür hiç keyfi yoktu, sanki birden yaşlanmış gibiydi. Ancak Weil de bir o kadar çabuk değişmişti. Daha önceleri dikkat çekmeyen biriydi. Oysa şimdi birdenbire öne çıkmıştı, kendinden emin bir hali vardı. Kimse onun böyle konuşabileceğini düşünemezdi bile. Heel sinirlendikçe Max sakinleşiyordu. Yavaşça, ama kesin bir biçimde: "Küçük bir

azınlığın kahramanlığı uğruna milyonlarca insan sefalet çekiyor," dedi.

Heel omuzlarını silkti. "Uğruna, amaç, bedel ödemek... işte bunlar sizin sözcükleriniz. Bunlarla nereye varacağınızı göreceğiz."

Weil, hâlâ Heel'in üzerinde olan işçi tulumuna baktı. "Ya siz nereye vardınız?"

Heel kızardı. "Bazı anılara," dedi sert bir sesle. "En azından bazı anılara; parayla satın alınamayacak bazı şeylere."

Weil bir süre sustu. "Bazı anılara," diye tekrar etti, sonra da boş kışla avlusuna ve orada duran bir avuç adama baktı, "evet, bir de korkunç bir sorumluluğa..."

Biz bütün bu konuşulanlardan fazla bir şey anlamıyorduk. Üşüyorduk, konuşmak anlamsız geliyordu. Konuşunca dünya değişmiyordu ki.

Sıralar dağıldı. Vedalaşma başlamıştı. Sıra arkadaşım Müller sırt çantasını yüklendi, yiyecek paketini koltuğunun altına sıkıştırdı. Sonra bana elini uzattı: "Her şey gönlünce olsun Ernst..."

"Senin de Felix..." Müller daha sonra Willy'ye, Albert'e, Kosole'ye gitti...

Yürürken söylediğimiz şarkılarda en ince seslere çıkabilen bir tenor olan, bölüğün şarkıcısı Gerhard Pohl geldi yanıma. İki sesli söylenen yerlerde doğru sesi çıkarabilecek gücü toplamak için zamanının çoğunu dinlenerek geçirirdi. Güneşten yanmış sivilceli yüzü neşe içindeydi; benden önce, sayısız kez iskambil oynadığı Karl Bröger'le vedalaşmıştı. Bröger'le vedalaşmak ona zor gelmişti.

"Hoşça kal Ernst..."

"Hoşça kal, Gerhard..." Gitti.

Weddekampf bana elini uzattı. Savaşta ölenler için haçlar yapardı. "Ne yazık ki Ernst," dedi, "Senin için bir tane yapamadım. Yoksa sana Mahagoni ağacından[1] bir ta-

[1] Orta Amerika'da yetişen bir ağaç türü. (Çev.)

ne yapacaktım. Bunun için güzel bir piyano kapağı ayarlamıştım."

"Bugüne kadar olmayan, belki bugünden sonra olur," diye karşılık verdim, "eğer öyle bir şey olursa sana kart atarım."

Güldü. "Kendine dikkat et, evlat, savaş henüz bitmedi."

Sonra, düşük omzuyla, uzaklaştı gitti.

Giden ilk grup kışlanın kapısından çıkmıştı bile. İçlerinde Scheffler, Fassbender, küçük Lucke ve August Beckmann vardı. Diğerleri de onları izliyorlardı. Heyecanlanmıştık. Onların bir daha geri gelmemek üzere gittikleri düşüncesine kendimizi alıştırmamız gerekiyordu. Bugüne kadar birinin bölüğü terk etmesi için ölmesi, yaralanması ya da emirle başka bir göreve gönderilmesi gerekiyordu. Oysa şimdi bunlara bir de barış eklenmişti.

Tuhaf bir durumdu: Siperlere o denli alışmıştık ki şu andaki sessizlik bizi tedirgin ediyordu, bu sessizlik bizi tehlikeli bir alana çeken bir tuzaktı sanki...

Ve arkadaşlarımız dikkatsiz bir biçimde bu alana doğru gitmekteydiler, savunmasız, silahları, el bombaları olmaksızın. Arkalarından koşmak, onlara yetişmek ve şöyle seslenmek geçiyordu insanın içinden: Nereye gidiyorsunuz, orada öyle tek başınıza ne yapacaksınız, sizin yeriniz burası, bizim yanımız, birbirimizden ayrılmamalıyız, yoksa nasıl yaşarız...

İnsan çok uzun süre askerlik yaparsa beyni tuhaf çalışmaya başlıyordu.

Kasım rüzgârı ıssız kışla avlusunda ıslık çalıyordu. Arkadaşlar birbiri ardına gidiyorlardı. Bir süre sonra hepimiz tek başımıza kalacaktık.

Bölükten geri kalanların eve dönüş yolu aynıydı. Bir trene binebilmek için istasyonun bekleme salonundaydık. Salon sandıkların, karton kutuların, sırt çantalarının ve çadır bezlerinin durduğu bir ordu deposuna benziyordu. Ye-

di saat içinde iki tren geçti. İnsanlar trenin kapılarında üzüm salkımı gibi asılıydılar. Öğleden sonra raylara yakın bir yere geçmeyi başardık. Akşam en önde, en iyi yerdeydik. Ayakta durarak uyuduk.

Ertesi gün öğleden sonra ilk tren geldi. Kör olmuş atları taşıyan bir yük treniydi. Atların göz çukurları mavi–beyazdı, gözleri kırmızı renkte akmıştı. Çok sessizdiler, başlarını öne uzatmışlardı, yalnızca titreyen burun deliklerinden yaşadıklarını anlıyordunuz.

Öğleden sonra, bugün başka tren gelmeyeceğini duyurdular. Kimse yerinden kıpırdamadı. Askerlerden biri duyuruya inanmadı. Gerçekten de bir tren geldi daha sonra. İlk bakışta binilebilir bir trene benziyordu. En fazla yarı yarıya doluydu.

Trenin gelmesiyle bekleme salonunda oturan askerlerle dışarıda beklemekte olanlar tam bir kargaşaya yol açtılar.

Tren istasyona gelmişti. Pencerelerden biri açıktı. İçimizde en zayıf olan Albert Trosske'yi havaya attık, Albert bir maymun gibi pencereden içeri tırmandı. İnsanlar trenin kapılarına asılmışlardı bile. Pencerelerin çoğu kapalıydı. Kesik kol ve bacaklarla da olsa trene binmeye çalışan bazıları pencereleri kırıyorlardı. Kırık camların üstünden örtüler uçuşuyor, insanlar pencerelere tırmanarak trëne binmeye çalışıyorlardı.

Tren durdu. Albert koridorlardan geçerek bizim önümüzdeki pencereyi açtı. Önce Tjaden ve köpek bindiler, arkalarından Willy'nin yardımıyla Bethke ve Kosole bindiler. İkisi girişi engellemek için hemen koridor kapılarına yöneldi. Sonra Ludwig ve Ledderhose, Valentin, ben ve Karl Bröger, son olarak dışarıda bir kez daha derin bir soluk alan Willy trene bindik.

"Herkes tamam mı?" diye bağırdı Kosole koridordan, insanlar kapıyı zorluyorlardı. "Tamam!" diye bağırdı Willy. Bethke, Kosole ve Tjaden kurşun gibi hızla yerlerine dönüp oturdular, kapılardan içeri giren insan seli kom-

partımanlara hücum etti, bagaj yerleri de dahil olmak üzere trenin her santimetrekaresini doldurdu.

Lokomotife bile girdiler. Hatta tamponun üzerinde bile insanlar oturuyordu. Vagonların tepeleri insanlarla doluydu. Makinist "Aşağı inin, kafanızı kıracaksınız..." diye bağırdı.

"Kapa çeneni, dikkat ederiz biz," diye bir yanıt geldi yukarıdan. Trenin tuvaletinde beş kişi oturuyordu. Bir tanesinin poposu pencereden dışarıdaydı.

Tren hareket etti. İyi tutunamamış olan birkaç kişi düştü. İki tanesi trenin altında kaldı, bir süre trenle birlikte sürüklendi. Onların yerine hemen başkaları trene atladı. Merdivenler tıklım tıklım doluydu. Trenin içindeki itiş kakış hiç bitmiyordu.

Biri kapıya tutunmuştu. Kapı açılınca havada asılı kaldı. Willy adamı yakasından yakaladı, içeri çekti.

Gece bizim vagon ilk kayıplarını verdi. Tren alçak bir tünelden geçmişti. Yukarıda bulunan insanlardan bazıları ezilmiş, aşağı düşmüşlerdi. Diğerleri bunu fark etmiş olmalarına karşın treni durduramamışlardı. Tuvaletin penceresinde oturan adam da uyuyakaldığı için dışarı uçmuştu.

Öteki vagonlarda da kayıplar vardı. Bu nedenle tavanlara tutunacak tahtalar, ağlar kondu. Ayrıca tehlike halinde uyarması için biri görevlendirildi.

Sürekli uyuyorduk, ayakta, yatarak, oturarak, çömelerek, sırt çantalarının ve paketlerinin üzerine büzülerek, uyuyorduk. Trenin takırtısı sürüyordu. Evler, ağaçlar, bahçeler, el sallayan insanlar; nakliye trenleri, kırmızı bayraklar, istasyon bekçileri, bağırtılar, gazete ekleri, devrim; ama biz önce uyumalıydık, gerisini sonra düşünürdük. İnsan, geçen bütün o zaman içinde ne denli yorulduğunu, ancak şimdi anlıyordu.

Akşam oluyordu. Kompartımanda cılız bir ışık yandı. Tren yavaş ilerliyordu. Lokomotifte meydana gelen arızalar nedeniyle sık sık duruyordu.

Sırt çantaları sallanıyordu. Pipolar tütüyordu. Köpek dizlerimin üzerinde sakin sakin uyuyordu. Adolf Bethke yanıma gelerek köpeği okşamaya başladı. "Evet, Ernst, kısa bir süre sonra biz de birbirimizden ayrılacağız," dedi bir süre sonra. Başımla onayladım. Tuhaftı, ama Adolf'suz bir yaşam düşünemiyordum bile, onun uyanık bakışları ve sakin sesi olmadan nasıl yaşayabilecektim? Albert ve ben acemi çaylaklar olarak cepheye gittiğimizde bizi Adolf eğitmişti, onsuz varolabileceğime hiç inanmıyordum.

"Ara sıra buluşmalıyız," dedim. "Hatta sık sık, Adolf."

Yüzüme bir çizmenin topuğu çarptı. Tjaden yukarıda bagaj filesinde oturuyor, hırsla parasını sayıyordu; istasyonda iner inmez bir geneleve gitmek istiyordu. Kendini havaya sokmak için, birkaç kişiye maceralarını anlatıyordu. Kimse bu kabalık olarak değerlendirmiyordu, çünkü içinde savaşa ilişkin bir şey yoktu, yalnızca bu nedenle de olsa onu dinliyorlardı.

İki parmağı eksik olan bir piyade askeri karısının yedi aylık doğum yaptığını, ama çocuğun yine de altı kilo geldiğini gururla anlatıyordu. Ledderhose onunla alay etti, böyle bir şey olamazdı ki. Piyade askeri, Ledderhose'yi anlamıyordu. İzin tarihiyle doğum tarihi arasındaki ayları parmaklarıyla sayıyordu. "Yedi," dedi, "yedi ay olmuş."

Ledderhose alaycı bir tavırla: "Anlaşılan senin yerine başkası bakmış," dedi.

Piyade askeri gözlerini ona dikti: "Ne? Sen ne diyorsun be?" diye kekeledi.

"Hesap ortada," dedi Arthur ve gerindi.

Piyade askeri bir anda ter içinde kaldı. Sürekli olarak hesap yapıyordu. Dudakları titriyordu. Pencerenin kenarında oturan sakallı, şişman bir nakliye kolu sürücüsü gülmekten katıldı. "Tanrım, öküz herif, salak öküz..."

Bethke doğruldu. "Kes sesini, şişko!"

"Nedenmiş?" diye sordu sakallı adam.

"Sesini kesmen gerekiyor da ondan," dedi Bethke, "sen de Arthur."

Piyade askeri bembeyaz kesilmişti. "İnsan ne yapabilir ki bu durumda?" diye çaresiz bir biçimde sordu ve pencere kenarına tutundu.

"İnsan önce evlenmeli," dedi Jupp düşünceli bir biçimde, "eğer çocuk sahibi olmak istiyorsa. O zaman, insanın başına böyle bir şey gelmez."

Dışarıda akşam akıp gidiyordu. Ufukta gözüken ormanlar siyah ineklere benziyordu, trenin pencerelerinin solgun ışığı tarlalara vuruyordu. Eve yalnızca iki saat kalmıştı. Bethke ayağa kalktı, sırt çantasını topladı. Kentten bir istasyon önceki bir köyde oturuyordu, bizden önce inecekti.

Tren durdu. Adolf bize elini uzattı. Küçük perona atladı, gözleriyle çevresini taradı, bir saniye içinde kurumuş toprağın yağmuru emişi gibi bütün çevresini içine sindirmişti. Sonra döndü, bize baktı. Ama artık bir şey duymuyordu. Ludwig Breyer sancısı olmasına karşın pencerede duruyordu. "Hadi, defol git artık, Adolf," dedi, "karın seni bekliyor."

Bethke bize baktı, başını salladı. "Acelesi yok, Ludwig." Gizli bir gücün onu şiddetle geri çektiği belli oluyordu, ama bu Adolf'tu işte, son âna kadar oradan ayrılmadı. Fakat tren hareket ettikten sonra, hemen döndü, hızlı hızlı yürümeye başladı.

Onun tarlaların arasından gittiğini görüyorduk. Uzun süre dönüp dönüp el salladı. Lokomotifin dumanı havada dağılıyordu. Uzakta bir-iki tane kırmızı ışık seçiliyordu.

Tren büyük bir virajı dönüyordu. Adolf küçücük kalmıştı, nokta kadar, minicik bir insan; yağmur yüklü, koskocaman gökyüzünün altında uzayıp giden karanlık ve büyük toprağın üzerinde tek başınaydı, ufukta batan güneşin kızıllığı sararak geceye dönüşüyordu. Neden olduğunu bilmiyorum, aslında Adolf'la bir ilgisi yoktu ama, tek başına bir insanın koskocaman gökyüzünün altında göz alabil-

diğine uzanan tarlaların arasından yürümesi içime dokundu, akşam saatleriydi ve o tek başınaydı.

Sonra ağaçların yanından geçti tren, karanlık giderek artıyordu, kısa bir süre sonra yolculuk, gökyüzü ve ormanlardan başka bir şey kalmadı.

Kompartımanın içi gürültülüydü. Burada köşeler, kenarlar, koku, sıcak ve sınırlar vardı –güneşten yanmış, harap olmuş yüzler, parıldayan gözler vardı; burası toprak, ter, kan ve üniforma kokuyordu– dışarıda ise dünya hızla geçip gidiyordu, her şey geride kalıyordu, siperlerin, karanlığın, acının dünyası geride kalıyordu, pencerelerin önünden geçmekte olan kargaşanın bizimle bir ilgisi yoktu.

Biri şarkı söylemeye başladı. Ona katılanlar oldu. Bir süre sonra herkes şarkı söylüyordu, bütün kompartıman, yandaki kompartıman, hatta bütün vagon, bütün tren. Giderek daha yüksek sesle şarkı söylüyorduk, alınlarımız kızarmıştı, damarlarımız dışarı fırlamıştı, bildiğimiz bütün asker şarkılarını söyledik; bu arada ayağa fırlıyor birbirimize bakıyorduk, gözlerimiz parlıyordu, tren tekerlekleri şarkıların ritmine eşlik ediyordu, durmadan şarkı söylüyorduk...

Ludwig ve Kosole'nin ortasında oturuyor, ceketimin üstünden onların sıcaklığını duyumsuyordum. Ellerimi oynattım, başımı çevirdim, kaslarım gerilmişti, dizlerimden başlayan bir titreme mideme doğru yükseliyordu, iliklerime kadar titriyordum, ciğerlerim, dudaklarım, gözlerim titriyordu, görüntüler bulanıklaştı; telgraf telleri fırtınada nasıl uğuldarsa benim de içimde öyle bir uğultu vardı, binlerce tel titreşiyordu; elimi yavaşça Ludwig'in elinin üzerine koydum, ellerimin yandığını düşünüyordum, ama Ludwig her zamanki gibi yorgun ve solgun bir biçimde bana bakınca içimde olup bitenlere karşı ağzımdan güçlükle ve kekeleyerek "Sigaran var mı Ludwig?" sorusundan başka bir şey çıkmadı.

Bana bir sigara verdi. Tren uğulduyor, biz şarkı söylemeye devam ediyorduk. Ancak tekerleklerin çıkardığı sesin dışında başka bir ses şarkılarımıza karışmaya başlamıştı, sessiz bir anda büyük bir çatırtı koptu. Bulutlar toplanmıştı, yağmur yağmaya başladı. Şimşekler, yakında duran bir top namlusu gibi arka arkaya çakıyordu. Kosole başını sallayarak pencereden dışarı bakıyordu. "Çocuklar, bu mevsimde böyle yağmur," diye mırıldandı, pencereden dışarı sarktı. Birdenbire bağırmaya başladı: "Çabuk! Çabuk! İşte orada!"

Hepimiz pencereye üşüştük. Şimşeklerin ışığında kentin ince uzun kuleleri seçiliyordu. Sonra gök gürültüsüyle birlikte her şey yine karanlığa gömülüyor, bir sonraki şimşekle yine aydınlanıyordu.

Gözlerimiz heyecandan yanıyordu. Birdenbire sabırsızlık aramızda, üstümüzde, içimizde koca bir ağaç gibi yer etti.

Kosole eşyalarına el attı. "Çocuklar, bir yıl boyunca nerede oturacağız?" diye sordu ve kollarını yana açtı.

"Kıçımızın üzerinde," diye yanıtladı Jupp sinirli sinirli. Ama kimse gülmedi. Kentin görüntüsü bizi etkilemişti, kendine doğru çekiyordu. İşte oradaydı, kollarını açmış bize yaklaşıyordu, biz de ona doğru gidiyorduk, bir tren dolusu asker, hiçlikten çıkıp eve dönen bir tren dolusu asker, olağanüstü beklentileri olan bir tren dolusu asker; giderek yaklaşıyorduk, hızla kentin üstüne gidiyorduk, duvarlar bize doğru yaklaşıyordu, biraz sonra çarpışacaktık, şimşekler çakıyor, gök gürüldüyordu; sonra vagonun iki yanını istasyonun gürültüsü sardı, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu, peron ıslaktı ve biz kendimizi kaybetmiş bir durumda kendimizi perona attık.

Benimle birlikte köpek de trenden indi. Bana yaslanmıştı, birlikte yağmurun altında merdivenlerden aşağı indik.

İkinci Bölüm

1

Taş zemin üzerine dökülen bir kova su gibi istasyonda her birimiz bir yana dağılıyoruz. Kosole, Bröger ve Trosske'yle birlikte Heinrich Caddesinden aşağı koşarcasına inmeye başladı. Ben de bir o kadar hızla, Ludwig'le birlikte istasyon parkına yöneldim. Ledderhose veda bile etmeden, ıvır zıvırını kucaklamış, ok gibi fırlayıp gitmişti. Tjaden, Willy'den en yakın genelevinin adresini almıştı, içimizden yalnızca Jupp'la Valentin acele etmiyorlardı. Onları bekleyen kimse yoktu, bu nedenle yiyecek bir şey bulmak için bekleme salonuna doğru ağır ağır yürüdüler. Daha sonra kışlaya gideceklerdi.

İstasyonun parkındaki ağaçlardan sular damlıyordu; bulutlar alçaktılar, hızla geçip gidiyorlardı. Karşıdan çok genç birkaç asker geliyordu. Kollarında kırmızı bantlar vardı. "Apoletlerinizi çıkarın!" diye bağırdı biri ve Ludwig'in üzerine yürüdü.

"Kapa çeneni, acemi çaylak," dedim ve onu kenara ittim.

Yanımıza başkaları yaklaştı, bizi çevrelediler. Ludwig önündeki adama sakin sakin baktı, yürümeye devam etti. Adam kenara çekildi. Ancak biraz sonra iki tane denizci Ludwig'e saldırdılar.

"Domuz herifler, yaralı olduğunu görmüyor musunuz?" diye bağırdım, ellerimin serbest kalmasını sağlamak

için sırt çantamı yere attım. Ama Ludwig yere düşmüştü bile, kolundaki yarayla kendi kendini savunmasına olanak yoktu zaten. Denizciler üniformasını yırtıp tekmeliyorlardı. "Hey teğmen!" diye çınladı bir kadın sesi. "Öldürün şu kana susamış köpeği!"

Ben daha Ludwig'e yardım bile edemeden yüzüme bir yumruk yedim ve sendeledim. "Şeytanın dölü!" diye bağırdım, çizmemi bütün gücümle saldırganın karnına geçirdim. İnleyerek iki büklüm oldu. Hemen ardından üç kişi benim üzerime çullandı. Köpek içlerinden birini ensesinden yakaladı. Ama diğerleri beni yere indirdiler. "Işık yansın, bıçak çıksın," diye bağırıyordu kadın.

İnip kalkan bacakların arasından Ludwig'in sağlam koluyla denizcinin çenesine alttan vurarak onu yere indirdiğini gördüm.

Adamlar var güçleriyle vurdukları halde Ludwig pes etmiyordu. Sonra biri başıma kayışla vurdu, bir başkası da dişlerime tekme attı. Gerçi Wolf onu da dizinden yakalamıştı, ama biz bir türlü ayağa kalkamıyorduk, sürekli olarak bize vuruyorlar, adeta pestilimizi çıkarmak istiyorlardı. Öfke içinde tabancamı çekmeye çalışıyordum. Ancak tam o anda duyulan bir sesle birlikte saldırganlardan biri sırtüstü kaldırıma düştü. Arkasından ikinci bir ses daha duyuldu –biri daha kendini kaybederek yere düştü–, ardından biri daha: Bu, Willy'nin işbaşında olduğunu gösteriyordu.

Koşarak gelmiş, sırt çantasını daha yoldayken fırlatmış, kavganın içine dalmıştı. Elleriyle iki kişiyi birden ensesinden tutuyor, kafalarını birbirine çarpıyordu. Adamlar o anda bayılıyorlardı, çünkü Willy gözü döndüğünde, çekiç gibi insanı ezip geçebiliyordu. Sonunda serbest kalmıştık, hemen ayağa kalktım, birileri üzerime çullanmaya kalkıştı. Sırt çantamla uzaklaştırdım onları kendimden, sonra Ludwig'in yardımına koştum.

Willy kaçanların peşine düşmüştü. Denizcilerin Ludwig'e vurduklarını görmüştü. Denizcilerden bir tanesi sap-

sarı bir yüzle inleyerek kaldırımda yatıyordu, köpek başında hırlıyordu; Willy, kırmızı bir boran gibi ikinci denizcinin peşinden koşuyordu.

Ludwig'in sargısı açılmıştı. Kanıyordu. Yüzü yara bere içindeydi, alnına tekme atmışlardı. Yüzünü sildi, yavaşça kalktı. "Çok mu dayak yedin?" diye sordum. Yüzü ölü gibi bembeyazdı, başını salladı.

Bu arada Willy denizciyi yakalamış, çuval gibi sürükleyerek geri getiriyordu. "Lanet olası safralar," dedi dişlerinin arasından, "bütün savaş boyunca güneşin altında gemilerinizde oturdunuz, tek bir silah sesi bile duymadınız; şimdi de tutup cephede savaşmış askerlere saldırıyorsunuz. Size yardımcı olayım! Diz çök, lapacı herif! Ondan özür dile!" Adamı, Ludwig'in önüne doğru itti, bunu yaparken o kadar korkunç gözüküyordu ki, insan gerçekten korkardı. "Seni gebertirim," diye soludu, "seni paramparça ederim, diz çök!"

Adam ağzının içinde birşeyler geveledi. "Boşver Willy," dedi Ludwig ve eşyalarını toplamaya başladı.

"Ne?" diye sordu Willy, kavrayamamıştı, "sen deli misin? Baksana kolunu ne hale getirmişler."

Ludwig yürümeye başlamıştı bile. "Bırak gitsin..."

Willy bir an için şaşkınlık içinde Ludwig'e baktı; sonra başını sallayarak denizciyi serbest bıraktı. "Pekâlâ, koş bakalım!" Ama denizci koşmaya başladığı anda arkasına bir tekme vurmaktan da kendini alamadı.

Yürümeye devam ettik. Willy küfrediyordu, çünkü kızgın olduğu zamanlarda konuşması gerekiyordu. Ama Ludwig suskundu.

Birdenbire Bier Caddesinin köşesinde kaçıp giden grubu gördük. Gruba katılanlar olmuş, güçlenmişlerdi. Willy silahını indirdi. "Doldur ve nişan al," dedi, gözleri kısılmıştı. Ludwig tabancasını çekti, ben de silahımı ateşe hazır duruma getirdim. Şimdiye kadar yumruk yumruğa

dövüşülmüştü o kadar, ama şimdi durum ciddiydi. İkinci kez bize saldırmalarına izin vermeyecektik.

Açık hedef oluşturmamak için birbirimizden üçer adım uzaklaştık, yürümeye başladık. Köpek durumu hemen anlamıştı. Yanımızda hırlayarak ilerliyordu, çünkü cephede görünmeden sürünmesini o da öğrenmişti.

"Yirmi metre yaklaştığımızda ateş edeceğiz," diye bağırdı Willy tehditkâr bir biçimde.

Karşımızdaki insan kalabalığı huzursuzlandı. Biz yürümeye devam ediyorduk. Onlar da silahlarını bize doğrultmuşlardı. Willy silahının emniyetini açtı, hâlâ yanında taşıdığı el bombalarından bir tanesini de hazırda tutuyordu. "Üçe kadar sayıyorum..."

Derken grubun içinden, üzerinde rütbeleri sökülmüş bir subay ceketi olan yaşça daha büyük bir adam öne çıktı. Bize doğru yaklaştı ve: "Biz sizinle yoldaşız, öyle değil mi?" diye bağırdı.

Willy o kadar şaşırmıştı ki önce derin bir soluk almak zorunda kaldı. "Lanet olsun, bu soruyu biz size soruyoruz korkak tavşanlar," diye karşılık verdi. "Yaralı bir insana saldırarak bu kavgayı kim başlattı?"

Karşıdaki adam duraksadı. "Bunu siz mi yaptınız?" diye arkasındaki gruba sordu.

Gruptan biri "Ama o da apoletlerini söktürmedi," diye yanıt verdi. Adam öfkeli bir hareket yaptı. Sonra yine bize döndü. "Bunu yapmamalıydılar, yoldaşlar. Ama anlaşılan sizin de olup bitenlerden haberiniz yok. Nereden geliyorsunuz?"

"Cepheden tabii ki, başka nereden olabilir ki?" dedi Willy.

"Peki nereye gidiyorsunuz?"

"Sizin bütün savaş boyunca oturduğunuz yere: eve."

"Yoldaş," dedi adam ve ceketinin kolunu havaya kaldırdı, bir kolu yoktu, "bunu evde otururken yitirmedim."

"Bu daha da kötü," dedi Willy duyarsız bir biçimde, "o zaman böyle sahte askerlerle birlikte olduğun için utanmalısın."

Subay biraz daha yaklaştı. "Devrim oldu," dedi sakin bir biçimde, "bizden olmayan, bize karşı demektir!"

Willy güldü. "Ne güzel devrimmiş bu böyle, apolet sökücülerle işbirliği yaparak, öyle mi? Başınıza kötü bir şey gelmesini istemiyorsanız..." Aşağılayıcı bir tavırla yere tükürdü.

"Hayır!" dedi tek kollu adam, hızla Willy'nin üzerine yürüdü. "İstemiyoruz! Savaşın sona ermesini istiyoruz, bu kovalamacanın bitmesini istiyoruz! Cinayetlere son verilmesini istiyoruz! Yine insan olmak istiyoruz, savaş makineleri değil!"

Willy el bombasını yere indirdi. "Bütün bunlar için hiç de iyi başlangıç yapmadınız ama," dedi ve Ludwig'in zarar gören sargısını gösterdi. Sonra bir-iki sıçrayışta grubun yanına gitti. "Hadi evlerinize gidin ufaklıklar!" diye bağırdı gerilemekte olan gruba. "Demek insan olmak istiyorsunuz ha? Daha asker bile olamamışsınız siz! Silahlarınızı öyle acemice tutuyorsunuz ki, her an elinizi kıracaksınız diye korkuyor insan."

Karşıdakiler çil yavrusu gibi dağıldılar. Willy geri döndü, subayın karşısına dikildi. "Şimdi beni iyi dinle! Biz de bütün bu pislikten en az sizin kadar bıktık, bütün bunlara son verilmesi gerekiyor, bunda da sizinle aynı fikirdeyiz! Ama böyle değil! Yapılması gereken bir şey varsa, biz yaparız, kimse bize ne yapacağımızı söyleyemez! Şimdi gözlerini iyice aç da bak!"

Willy bunları söyledikten sonra, iki hamlede apoletlerini söktü, çıkardı. "Bunu, ben istediğim için yapıyorum, siz istediğimiz için değil! Bu benim sorunum. Ama şuradaki," Ludwig'i gösteriyordu, "o bizim subayımız, onun apoletleri yerinde kalacak, kimse de ağzını açıp buna bir şey söyleyemez."

Tek kollu adam başıyla onayladı. Yüzü aydınlanmıştı. "Ben de vatanımdan uzaktaydım," dedi, "ne demek olduğunu bilirim! Bak!" heyecanla kesik kolunu gösterdi. "Yirminci I.D. Verdun!"

"Biz de oradaydık," dedi Willy çabuk çabuk, "neyse, afiyet olsun..."

Sırt çantasını yerden kaldırdı, sırtına aldı. Yürümeye başladık. Kolunda kırmızı bant olan subay Ludwig'e asker selamı verdi, o anda anladık ki, üniformayı ya da savaşı değil, vatanından uzakta kalmış bir arkadaşını selamlıyordu.

Willy'nin evi yakındaydı. Küçük eve el salladı, duygulanmıştı. "Selam sana yaşlı yuvam! Artık rahat rahat dinlenebilirim."

Durup beklemek istedik, ama Willy karşı çıktı. "Önce Ludwig'i bırakacağız," diye açıkladı kavgaya susamış bir biçimde, "patates salatası yemek için daha çok zamanım olacak."

Yolda durup üstümüzü başımızı düzelttik, evdekilerin kavga ettiğimizi anlamalarını istemiyorduk. Ben Ludwig'in yüzünü yıkadım, kanlı yerleri gizlemek için sargısını çıkarttık, yoksa annesi korkabilirdi. Nasıl olsa daha sonra hastaneye gidip yarasını yeniden sardıracaktı.

Sakin sakin yürümeye başladık. Ludwig hâlâ gergin gözüküyordu. "Sakin ol," dedim ve ona elimi uzattım. Willy kocaman elini Ludwig'in omzuna koydu. "Herkesin başına gelebilir, moruk. Yaralı olmasaydın sen onları haklardın."

Ludwig başını salladı, sonra evine yöneldi. Merdivenlerden çıkabilecek mi diye arkasından bakıyorduk. Ludwig basamakların yarısındaydı ki birdenbire Willy'nin aklına bir şey geldi. "Bir dahaki sefere hepsini tekmele Ludwig!" diye bağırdı. "Sürekli tekme at! Hiçbirini yanına yaklaştırma!" Sonra Ludwig içeri girip kapıyı kapattı.

"Birkaç haftadır nesi olduğunu bilmek isterdim," dedim.

Willy başını kaşıdı. "Herhalde ishaldendir," dedi, "Yoksa Ludwig'in nesi olabilir ki! Tek başına bir tankın hakkından nasıl gelmişti hatırlıyor musun? Tek başınaydı. Bu iş o kadar da kolay değildi sevgili Scholli..."

Sırtı çantasını hoplattı. "Neyse, her şey gönlünce olsun, Ernst, bakalım Homeyer ailesi son altı aydır neler yapmış. Öyle sanıyorum ki duygulu anlar bir saat kadar sürecektir, sonra yine eğitimime ilişkin talimatlar başlar. Annem, ondan ne başçavuş olurdu ama! İhtiyarın yüreği altın gibidir, ama granitle kaplı altın bir yürek!"

Tek başıma kalmıştım, yürümeye devam ettim, birdenbire dünya değişivermişti. Kulaklarım uğulduyordu, sanki kaldırımın altından büyük bir nehir akıyordu; hiçbir şey duymuyor, görmüyordum, ta ki evimizin önüne gelene dek. Merdivenleri yavaş yavaş çıktım. Kapının üstünde bir tabela asılıydı "Evine hoş geldin," yanında da bir demek çiçek tutturulmuştu. Geldiğimi görmüşlerdi, herkes oradaydı, annem en önde duruyordu, babam, kız kardeşlerim, onların arkasında oturma odasını görebiliyordum, masanın üzerinde yemek hazırdı, her şey bir tören havası taşıyordu. "Ne bu saçmalık," dedim. "Çiçekler falan, ne için? Bu, o kadar da önemli bir şey değil ki! Niye ağlıyorsun anne? Bak döndüm işte. Ve savaş bitti, bu, ağlanacak bir şey değil ki," ancak o anda yüzümün tuzlu gözyaşlarımla ıslandığını fark edebildim.

2

Yemekte yumurtalı patates salatası ve sosis var, nefis bir yemek. Yumurta yemeyeli neredeyse iki yıl olmuştu, patates salatası zaten söz konusu bile değildi.

Şimdi karnımız doymuş, oturma odasındaki büyük masanın çevresinde oturuyor, kahve içiyorduk. Odadaki lamba yanıyor, kanarya ötüyordu, soba sıcaktı; Wolf masanın altında uyuyordu. Olabilecek en güzel andı.

"Yaşadıklarını anlat bakalım, Ernst," dedi babam.

"Yaşadıklarım mı?" diye sordum ve düşünmeye başladım, "aslında pek bir şey yaşamadım. Sürekli savaş vardı, insan bu koşullarda ne yaşayabilir ki?"

Kendimi zorlamama karşın, aklıma anlatacak hiçbir şey gelmiyordu. Cephede olup bitenlerle ilgili olarak sivillerle bir şey konuşulmuyordu, bunun dışında da anlatacak bir şey zaten yoktu. "Eminim siz daha çok şey yaşamışsınızdır," dedim özür dileyerek.

Gerçekten de öyleydi. Kız kardeşlerim eve ekmek getirmek için nelerle uğraşmak zorunda kaldıklarını anlattılar. İki kez istasyonda jandarmalar ellerinden her şeyi almışlar. Üçüncü keresinde yumurtaları mantolarının içine dikmişler, sosisleri gömleklerinin içine sokmuşlar, patatesleri de eteklerinin altına gizledikleri çantalara koymuşlar. Sonunda başarmışlar.

Onları can kulağıyla dinlemiyordum. Onları son gördüğümden bu yana büyümüşlerdi. Belki de o zamanlar bu kadar dikkatli bakmamıştım onlara, bu nedenle şimdi daha çok dikkatimi çekiyorlardı. Ilse'nin on yedi yaşını geçmiş olması gerekiyordu. Zaman nasıl da geçiyordu...

"Hükümet danışmanı Pleister öldü, biliyor musun?" dedi babam. Başımı salladım. "Ne zaman?" "Temmuzda, yirmisinde falan..."

Ocakta su kaynıyordu. Masa örtüsünün püsküllerıyle oynuyordum. Demek temmuzda, diye düşündüm, temmuzda. Temmuzda beş gün içinde otuz iki kişi ölmüştü cephede, adlarını bile bilmiyordum, daha sonra bir o kadar adam daha kaybetmiştik.

"Neden öldü?" diye sordum, oda alışık olmadığım biçimde sıcak olduğu için uykum gelmişti, "El bombasıyla mı mermiyle mi?"

"Ama Ernst," dedi babam şaşkınlıkla, "o asker değildi ki! Veremden öldü."

"Doğru ya," dedim, sandalyemde doğruldum, "böyle şeyler de var tabii."

Son iznimden bu yana olup bitenleri anlatmaya devam ettiler. Köşedeki kasap aç kadınlar tarafından öldüresiye dövülmüştü. Bir keresinde, ağustos sonlarında falan, aile başına bir kilo balık düşmüş. Doktor Knott'un köpe-

ğini yakalamışlar, büyük bir olasılıkla ondan sabun yapmışlar. Bayan Mentrup'un bir çocuğu olmuş. Patates fiyatları yine artmış. Önümüzdeki hafta mezbahada kemikleri satışa çıkaracaklarmış belki. Grete Teyzenin ikinci kızı geçen ay evlenmiş, hem de bir süvari yüzbaşısıyla...

Yağmur camlara vuruyordu. Başımı omuzlarımın arasına gömdüm. Yine bir odada oturuyor olmak tuhaf bir duyguydu. Evde olmak tuhaf bir duyguydu...

Kız kardeşim birden sustu. "Sen dinlemiyorsun bile, Ernst..." dedi şaşkınlıkla.

"Yo, dinliyorum," dedim, kendimi toparlamaya çalıştım, "bir süvari yüzbaşısıyla. Bir süvari yüzbaşısıyla evlenmiş."

"Evet, ne büyük mutluluk, düşünebiliyor musun," diye konuşmasını sürdürdü kız kardeşim, "üstelik de kızın bütün yüzü çil içinde! Buna ne buyurulur?"

Ne diyebilirdim ki: Bir süvari yüzbaşısının alnına bir şarapnel isabet ederse, o da öteki insanlar gibi ölür.

Konuşmaya devam ediyorlardı, ama ben düşüncelerimi bir türlü toplayamıyordum. Dağılıp gidiyorlardı.

Ayağa kalktım, pencereden dışarı baktım. Çamaşır ipinde bir-iki tane iç çamaşırı asılıydı. Alacakaranlıkta yavaş yavaş sallanıyorlardı. Çamaşırların beyazlığı pek seçilemiyordu, birdenbire onların ardında, uzaklarda bir yerde, düş gibi bir görüntü belirdi: sallanan çamaşırlar, akşam saatlerinde duyulan ağır armonikasının hüzünlü sesi, alacakaranlıkta ilerleyen birlikler, mavi paltolu, kaskatı kesilmiş dudakları, kanlı gözleriyle yüzleri simsiyah olmuş ölüler: gaz zehirlenmesi. Bir an için bu görüntü açık seçik gözlerimin önüne geldi, sonra bulanıklaştı, yok oldu gitti; iç çamaşırları sallanıyordu, tam seçilemeyen beyazlıkları yine gözümün önündeydi, arkamda ailemin oturduğu sıcak ve güvenli odayı duyumsadım yine. Geçti, diye düşündüm rahatlayarak ve hızla döndüm.

"Neden bu kadar huzursuzsun, Ernst?" diye sordu babam. "Geldiğinden beri on beş dakika bile hareket etmeden durmadın."

"Belki de aşırı yorgunluktandır," dedi annem.

"Hayır," diye karşılık verdim, aklım karışıktı, düşünüyordum, "ondan değil. Ama galiba uzun süre bir sandalyede oturamıyorum. Cephede sandalye yoktu, nereye rast gelirse oraya yatıyorduk. Oturmaya alışık değilim kısacası."

"Komik," dedi babam.

Omuzlarımı silktim. Annem gülümsedi. "Odana baktın mı?" diye sordu.

"Daha bakmadım," diye karşılık ve odama yöneldim. Odamın kapısını açtığım, karanlıkta kitapların kokusunu içime çektiğim anda kalbim çarpmaya başladı. Hemen ışığı yaktım. Sonra çevreme baktım. "Her şey eski yerinde duruyor," dedi arkamdaki kız kardeşim.

"Evet, evet," diye yanıtladım sözü uzatmadan, çünkü artık yalnız kalmak istiyordum. Ama ötekiler de gelmişlerdi. Kapıda durmuş, bana bakıyorlardı. Sallanan koltuğa oturdum, ellerimi masanın üzerine koydum. Düz ve soğuk bir yüzeydi. Evet, her şey eski yerinde duruyordu. Karl Vogt'un hediye ettiği, kahverengi mermerden yapılmış kâğıt ağırlığı bile eski yerindeydi. Her zamanki gibi pusulayla mürekkep şişesinin yanında duruyordu. Ama Karl Vogt, Kemmel'de vurulmuştu.

"Odanı artık sevmiyor musun?" diye sordu kız kardeşim.

"Yo, seviyorum," dedim ikircikli bir biçimde, "ama o kadar küçük ki..."

Babam güldü. "Eskiden de aynen böyleydi."

"Evet böyleydi," dedim, "demek istediğim..."

"Çok uzun zamandır burada değildin, Ernst," dedi annem.

Başımla onayladım. "Daha yatak çarşafların değiştirilecek," diye sürdürdü konuşmasını, "onun için şimdi bakma."

Elimi ceketimin cebine attım. Adolf Bethke ayrılırken bana bir paket sigara hediye etmişti. Şimdi onlardan

bir tane içmek zorundaydım. Çevremdeki her şey öylesine oynaktı ki, başım dönmeye başlamıştı. Dumanı içime çektim, şimdi kendimi daha iyi hissediyordum.

"Sigara içmeye mi başladın?" diye sordu babam şaşkınlık içinde, hatta dokundurmayla.

Hayretle ona baktım. "Tabii ki," diye karşılık verdim, "bu, cephede yerine getirilmesi gereken görevler arasındaydı. Günde üç ya da dörder tane içiyordum. Sen de bir tane ister misin?"

Başını sallayarak bir tane aldı. "Eskiden hiç içmezdin."

"Evet, eskiden..." dedim, bu konuya bu kadar çok takıldığı için içimden güldüm babama. Eskiden bunu da yapmazdım. Ama insan siperlerde kendisinden yaşlı insanlardan utanmasını unutuyor. Orada herkes eşitleniyor çünkü.

Onlara belli etmeden saate baktım. Eve geleli henüz birkaç saat olmuştu, ama bana Willy ve Ludwig'i görmeyeli sanki haftalar geçmiş gibi geliyordu. Aslında bir an önce onların yanına koşmak geliyordu içimden; çünkü sonsuza kadar ailemin yanında kalacağım düşüncesine kendimi henüz alıştıramamıştım, hâlâ yarın, öbür gün ya da herhangi bir gün yine yürüyüşe geçeceğimiz duygusunu taşıyordum, omuz omza, küfrederek, ama yan yana...

Sonunda ayağa kalktım ve koridordan paltomu aldım.

"Bu akşamı bizimle birlikte geçirmek istemiyor musun?" diye sordu annem.

"Yoklamaya gitmem gerekiyor," dedim, çünkü başka bir şey söylesem annem anlamayacaktı.

Benimle merdivenlere kadar geldi. "Bekle," dedi, "hava kararda, ışık getireyim..."

Şaşırmış bir halde kalakaldım. Işık mı? Birkaç basamağı inmek için mi? Tanrım, yıllarca bilmem kaç tane çamurlu siperin içinde, bilmem kaç kilometre ağır ateş altında yürürken geceleri tek bir ışık bile olmadan yolumuzu

bulmaya çalışmıştık ve şimdi birkaç basamak için ışık gerekiyordu. Ah, anne! Ama lambayı getirip yolumu aydınlatıncaya kadar sabırla bekledim, sanki karanlıkta beni okşamış gibi gelmişti.

"Dikkatli ol, Ernst, dışarıda başına bir şey gelmesin," diye bağırdı arkamdan.

"Burada vatanımda, barış zamanında, başıma ne gelebilir ki anne?" dedim gülümseyerek.

Merdiven tırabzanının üstünden eğilmişti. Çizgilerle dolu küçük yüzü, lambanın ışığında altın sarısı rengindeydi. Arkasında koridor boyunca gölgeler oynaşıyordu. Birdenbire içimde bir şey sallandı, tuhaf bir duygu sardı beni, bedenime saplanan sancı gibi bir şeydi bu; sanki dünyada bu yüzden başka bir yüz yoktu, sanki ben basamaklardan inerken yolunun aydınlatılması gereken, sokakta başına bir şey gelebilecek küçük bir çocuktum, bunun dışındaki her şey bir düştü...

Ama lambanın ışığı palaskamın tokasında yansıdı. Bir saniye sürmüştü, ben artık çocuk değildim, üzerimde bir üniforma vardı. Merdivenlerden hızla indim, basamakları üçer üçer atlıyordum, kapıyı açtım, arkadaşlarımı görmek için sabırsızlanıyordum.

Önce Albert Trosske'yi ziyaret ettim. Annesinin gözlerinden ağladığı belli oluyordu, ama bugün için olağan bir durumdu, çok da kötü bir şey değildi. Ama Albert de eskisi gibi değildi, ıslanmış bir köpek gibi masada oturuyordu. Yanında da ağabeyi oturuyordu. Onu uzun zamandır görmemiştim, bildiğim tek şey revirde yatıyor olduğuydu. Şişmanlamıştı, yanakları kırmızılaşmıştı.

"Selam, Hans, iyileşmişsin," dedim neşeyle, "ne var, ne yok? İnsanın yine iki bacağının üzerinde dikilmesi çok iyi, öyle değil mi?"

Anlaşılmayan birşeyler mırıldandı. Bayan Trosske hıçkırarak odadan dışarı çıktı. Albert gözleriyle bana bir işaret yaptı. Hiçbir şey anlamamıştım, çevreme bakındım.

Sonra Hans'ın oturduğu koltuğun yanındaki koltuk değneklerini gördüm. "Hâlâ düzelmedin ha?" diye sordum.

"Yo, düzeldim," diye karşılık verdi Hans. "Geçen hafta taburcu ettiler beni." Koltuk değneklerini aldı, onların yardımıyla iki hamlede sobanın yanına gitti. İki ayağı da yoktu. Sağ ayağının yerine demir bir protez takılmıştı, sol tarafta ise ayakkabısını giyebilmesini sağlayan bir düzenek vardı.

Aptalca konuştuğum için utanmıştım. "Bilmiyordum, Hans," dedim.

Başını salladı. Ayakları önce Karpat Dağlarındayken donmuştu, sonra da yanmıştı, sonunda ayaklarını kesmek zorunda kalmışlardı.

"Çok şükür ki yalnızca ayaklarını kestiler!" Bayan Trosske bir yastık getirmiş, protezlerin altına koymaya çalışıyordu. "Boşver, Hans, bunu atlatırız, bir gün yine yürüyeceksin." Oğlunun yanına oturdu ve onun ellerini okşamaya başladı.

"Evet," dedim, bir şey söylemiş olmak için, "hiç olmazsa bacakların yerinde duruyor."

"Bana da bu kadarı yeter," dedi.

Ona bir sigara verdim. İnsan böyle anlarda ne yapabilir ki, iyi niyetli birşeyler söylense de her şey saçma geliyor. Biraz güçlükle ve kekeleyerek de olsa konuşmaya çalışıyorduk, ama içimizden biri ayağa kalkıp –Albert ya da ben– dolaşmaya başladığında Hans'ın ve annesinin karanlık ve acı dolu bakışlarla ayaklarımıza baktıklarını fark ediyordum; sürekli olarak ayaklarımıza bakıyorlardı, bir aşağı bir yukarı, sizin ayaklarınız var, ama benim yok...

En azından şu anda başka türlü düşünmesine olanak yoktu; annesi artık bir tek onunla ilgileniyordu. Albert'in acı çektiğini fark etmiyordu. Birkaç saat içinde çekingen biri olup çıkmıştı Albert.

"Yoklamaya gitmemiz gerekiyor," dedim, dışarı çıkması için bir neden yaratmak amacıyla.

"Evet," dedi çabucak.

Dışarıya çıkınca derin bir soluk aldık. Akşam saatlerinin ışıkları ıslak kaldırımda oynaşıyordu. Meşaleler rüzgârda titriyordu. Albert gözlerini karşıya dikmişti. "Elimden bir şey gelmiyor, Ernst," diye konuşmaya başladı, "ama onların arasında oturduğumda, onu ve annemi gördüğümde kendimi suçlu hissetmeye başladım, iki tane ayağım olduğu için utanıyordum. İnsan sağlıklı olduğu için kendini o kadar kötü hissediyor ki. Hiç olmazsa Ludwig gibi kolumdan yaralanmış olsaydım, o zaman bu kadar tahrik edici bir biçimde ortalıkta dolaşmıyor olurdum..."

Onu avutmaya çalıştım. Ama başaramıyordum. Ne söylediysem onu ikna edemedim, ama en azından ben rahatlamıştım. İnsan birini avutmaya kalkıştı mı hep böyle olur zaten.

Birlikte Willy'ye gittik. Odası darmadağınıktı. Yatağı parçalanmış ve duvara dayanmıştı. Çünkü Willy askerdeyken boyu o kadar uzamıştı ki yatağının büyütülmesi gerekiyordu. Tahta parçaları, çekiçler, testereler çevreye saçılmıştı. Bir sandalyenin üzerinde kocaman bir kâse dolusu patates salatası duruyordu. Willy ortalıkta yoktu. Annesi onun bir saattir banyoda temizlendiğini söyledi. Beklemeye başladık.

Bayan Homeyer, Willy'nin sırt çantasına eğildi, karıştırmaya başladı. Başını sallayarak, bir zamanlar birkaç çift çorap olan bazı paçavralar çıkardı çantanın içinden. "Delik deşik," diye mırıldandı ve Albert'le bana kötü kötü baktı.

"Savaş eşyaları," dedim ve omuzlarımı silktim.

"Öyle mi? Demek savaş eşyaları!" diye yanıt verdi Bayan Homeyer kızgın kızgın. "Sizden de hiçbir şey kaçmıyor! Bunlar en iyi yündendi! Bunları bulana kadar sekiz gün dolaşmıştım. Bak şimdi ne hale gelmişler. Yenilerini hiçbir yerde bulamam." Çoraplardan geri kalanlara endişeyle baktı. "Savaşta her hafta temiz bir çift çorap giyecek kadar zamanınız mutlaka vardı. Son gidişinde yanına dört çift almıştı. Geriye iki çift getirmiş. Üstelik de şunların haline bak!" Elini deliklerin üzerinde gezindirdi.

Tam Willy'yi korumaya geçecektim ki, neşe içinde avaz avaz bağırarak içeri girdi. "İşte mutluluk diye buna denir! Bu akşam yemekte horoz yahnisi var!"

Elindeki iri horozu bayrak gibi sallıyordu. Yeşil-sarı kuyruk tüyleri parlıyordu, ibiği kıpkırmızıydı, gagasında birkaç damla kan vardı. Tıka basa yemek yemiş olmama karşın ağzımın suyu akmıştı.

Willy kendinden geçmiş bir halde hayvanı sağa sola sallıyordu. Bayan Homeyer doğruldu ve bir çığlık attı. "Willy! Bunu nereden buldun?"

Willy gururla onu biraz önce samanlıkta gördüğünü, yakaladığını ve kestiğini, her şeyi iki dakika içinde yaptığını anlattı. Annesinin sırtına vurdu. "Bunları cephede öğrendik biz. Willy bir zamanlar aşçı yamağı olarak boşuna çalışmadı."

Annesi Willy'ye, sanki bomba yutmuş gibi bakıyordu. Sonra kocasını çağırdı. Neredeyse inleyerek: "Oskar, şuraya bak! Binding'in evcil horozunu kesmiş!"

"Binding de nereden çıktı?" diye sordu Willy.

"Bu horoz komşumuz Binding'in! Sütçünün! Aman Tanrım, böyle bir şeyi nasıl yapabildin?" Bayan Homeyer bir sandalyeye çöktü.

"Böyle bir kızartmanın kaçıp gitmesine izin veremezdim," dedi Willy şaşkınlıkla, "hemen yakaladım."

Bayan Homeyer bir türlü sakinleşemiyordu. "Şimdi kıyamet kopacak! Bu Binding siniri tepesinde bir adamdır!"

"Sen beni ne sandın?" diye sordu Willy, alınmıştı. "Beni kimsecikler görmedi ki! Bu işin acemisi değilim ben! Bu, yakaladığım onuncu horoz. Jübilemi yapıyorum! Afiyetle yiyebiliriz, şu Binding'in ruhu bile duymaz." Horozu şefkatle salladı. "Çok lezzetli olacaksın! Haşlama mı yapalım, kızartma mı?"

"Tek bir lokma bile yemeyeceğim ondan!" diye bağırdı Bayan Homeyer. "Onu derhal geri götüreceksin!"

"Ben daha aklımı yitirmedim," dedi Willy.

"Sen onu çaldın," dedi annesi çaresiz bir biçimde.

"Çalmak mı?" Willy kahkahalarla gülmeye başladı. "O zaman daha da iyi. O bir ganimet! El konulmuş bir ganimet! Bulunmuş bir ganimet! Çalmakmış! Eğer birinin altınlarını almış olsaydım, o zaman hırsızlıktan söz edilebilirdi, ama yiyecek bir şey aldıysam bu hırsızlık değildir. O zaman ne kadar çok hırsızlık yapmışız biz, öyle değil mi Ernst?"

"Tabii öyle," dedim, "horoz senin yoluna çıkmış, Willy. Aynı Staden'deki İkinci Manga Komutanının horozu gibi. Bütün bölüğe nefis bir horoz yahnisi pişirmiştin hatırlıyor musun? Bire bir, bir horoz, bir at!"

Willy sırıttı, ocağın üzerine eliyle dokundu. "Soğuk," dedi düş kırıklığı içinde, sonra annesine döndü. "Kömürünüz yok mu?"

Bayan Homeyer heyecandan konuşamayacak durumdaydı. Yapabildiği tek şey başını sallamaktı. Willy onu sakinleştirmek amacıyla: "Yarın kömür de bulurum. Şimdilik şuradaki eski sandalyeyi yakabiliriz, zaten sallanıp duruyor, beş para etmez," dedi.

Bayan Homeyer oğluna bir kez daha hayretler içinde baktı. Derken önce sandalyeyi, sonra da horozu oğlunun elinden aldı ve sütçü Binding'in evinin yolunu tuttu.

Willy çok bozulmuştu. "Gözümüzün önünde gidiyor," dedi. "Bunu anlayabiliyor musun, Ernst?"

Cephede atlardan birini ısıtabilmek için koskocaman bir piyanoyu yakmış olmamıza karşın burada sandalyeyi yakmamıza izin vermeyişlerini bir ölçüde anlayabiliyordum. Cephede her türlü yiyecek maddesini ahlaki açıdan değil mutluluğumuz açısından değerlendirmiş olmamıza karşın burada evimizde önümüze çıkan her şeye el atmamamız konusunda içimizden yükselen önlenemez dürtülere gem vurmamız gerektiğini de bir ölçüde anlayabiliyordum. Ama zaten ölmüş olan bir horozun –en acemi askerin bile tahmin edebileceği gibi– gereksiz yere kavga çıka-

cağını bile bile sahibine geri götürülmesini tümüyle aptalca buluyordum.

"Eğer bu iş moda olursa burada aç kalırız," diye ileri sürdü Willy. "Biz bize olsaydık, yarım saat sonra dünyanın en nefis horoz yahnisini yiyecektik. Hatta üstüne sarı bir sos bile yapacaktım."

Bakışları ocakla kapı arasında gidip geliyordu. "En iyisi toz olmak," diye bir öneride bulundum, "buranın havası iyice ağırlaştı."

Ama Bayan Homeyer geri dönmüştü bile. "Evde yoktu," dedi soluksuz bir biçimde, tam konuşmaya devam edecekti ki Willy'nin giyinmiş olduğunu gördü. Bunun üzerine birdenbire her şeyi unuttu. "Gidiyor musun?"

"Biraz dolaşacağız anne," dedi Willy gülerek.

Annesi ağlamaya başlamıştı. Willy biraz utanarak elini annesinin omzuna koydu. "Gene geleceğim. Artık evden her çıkışımızın bir dönüşü olacak. Hem de sık sık..."

Yan yana, büyük adımlarla, ellerimiz ceplerimizde Schloss Caddesinden aşağı doğru yürüyorduk. "Ludwig'i de alalım mı?" diye sordum.

Willy başını salladı. "Bırakalım uyusun. Onun için daha iyi."

Kentte huzursuz bir hava vardı. Denizcilerle dolu kamyonlar caddelerden hızla geçiyorlardı. Kırmızı bayraklar dalgalanıyordu.

Belediye binasının önünde kamyonlardan deste deste bildiri kâğıtları indiriliyor, dağıtılmaya başlanıyordu. İnsanlar bildirileri denizcilerin ellerinden kapış kapış alıyor, heyecanla okuyorlardı. Gözleri parlıyordu. Birdenbire esen rüzgâr paketler halinde duran bildiri kâğıtlarını karıştırdı, bir beyaz güvercin sürüsü gibi havaya savurdu. Kâğıtlar ağaçların çıplak dallarında asılı kaldılar.

"Yoldaşlar," dedi yaşlı bir adam, üzerinde gri bir palto vardı, "Yoldaşlar, şimdi her şey daha iyiye gidecek." Dudakları titriyordu.

"Lanet olsun, anlaşılan burada birşeyler oluyor," dedim.

Adımlarımızı açtık. Kilisenin avlusuna yaklaştıkça kalabalık artıyordu. Meydan insanlarla doluydu. Tiyatronun merdivenlerinde bir asker konuşma yapıyordu. Karpit lambasının beyaz ışığı yüzünde oynaşıyordu. Ne söylediğini tam olarak anlayamıyorduk, çünkü rüzgâr düzensiz bir biçimde estikçe, kiliseden org müziği dalgalar halinde kulağımıza geliyor, askerin zayıf sesi bu sesin içinde boğulup gidiyordu.

Meydanda ne olduğu belirsiz, heyecanlı bir gerilim vardı. İnsanlar duvar gibi duruyorlardı. Hemen hemen hepsi askerdi. Birçoklarının yanında karıları da vardı. Askerlerin suskun, gergin yüzleri, aynı cephede miğferlerinin altından düşmana baktıkları zaman taşıdıkları anlamla yüklüydüler. Ama şimdi bakışlarında başka bir şey vardı: geleceğe ilişkin düşünceler, başka bir yaşama ilişkin tanımlanamaz bir beklenti.

Tiyatronun içinden bazı sesler yükseliyordu. Boğuk bir uğultu bu seslere yanıt veriyordu.

"Çocuklar, şimdi başlıyor işte!" dedi Willy hayranlıkla. İnsanlar kollarını kaldırdılar. Kitlede bir dalgalanma oldu. Sıralar harekete geçti. Bir sıra düzeni oluşturuldu. Sesler yükseliyordu: "İleri, yoldaşlar!" Kitle aynı anda uygun adım yürüyüşe geçti. Biz de ne olduğunu anlamadan onlara katılmıştık.

Sağımızda bir topçu eri yürüyordu. Önümüzde ise bir piyade eri vardı. Yürüyüşe başka gruplar da katılıyordu. Çok az insan birbirini tanıyordu. Buna karşın kısa sürede kaynaştık. Askerlerin birbirleri hakkında fazla bilgi edinmeye ihtiyaçları yoktur. Onlar arkadaştırlar ve bu da yeterlidir. "Hadi, Otto, sen de gel!" diye bağırdı önümüzdeki piyade askeri kenarda durmakta olan birine.

Diğeri ikircikli kaldı. Yanında karısı vardı. Kadın, kocasının koluna girdi, ona baktı. Adam gülümseyerek: "Daha sonra Franz," dedi.

Willy yüzünü ekşitmişti. "Eteği uzunlar bu işe karışırsa, gerçek arkadaşlık kısa sürede bozulur gider, ona göre!" dedi.

"Saçmalama," diye karşılık verdi piyade askeri ve Willy'ye bir sigara verdi. "Kadınlar, bizim öteki yarımız. Ama her şeyin bir zamanı var işte."

İster istemez uygun adım yürüyorduk. Bu, öteki yürüyüşlerden farklı bir yürüyüştü. Adımlarımız caddede yankılanıyor, sıraların üstünde soluk kesen bir umut rüzgârı esiyordu: Sanki şimdi dosdoğru özgürlüğe ve adalete yürünüyordu.

Ancak, birkaç yüz metre sonra durduk. Belediye Başkanının evinin önüne gelmiştik. Birkaç işçi evin kapısını zorluyordu. Ama kapı açılmadı; ancak kapalı pencerelerin ardında bir an için solgun yüzlü bir kadın gözüktü ve hemen kayboldu. Kapıyı daha şiddetli sarsmaya başladılar, biri pencerelerden birine bir taş attı. Bunu ikinci bir taş izledi. Pencere kırıldı, cam parçaları evin ön bahçesine düştü.

Bu sırada Belediye Başkanı birinci kattaki balkonda gözüktü. Kalabalığın içinden protesto sesleri yükseldi. Başkan birşeyler söylemeye çalıştı, ama kimse onu dinlemiyordu. "Hadi! İn aşağı!" diye bağırdı biri.

Belediye Başkanı omuzlarını silkti, başıyla onayladı. Birkaç dakika sonra kalabalığın başını çekiyordu.

Evinden alınan ikinci kişi, şehrin iaşe sorumlusuydu. Sonra sıra korkudan titreyen kel kafalı birine gelmişti, adam bazı yolsuzluklara karışmıştı. Bir tahıl tüccarını evde bulamadık, geldiğimizi duyunca kaçmıştı.

Kalabalık sarayın avlusuna geldi ve bölge kumandanlığının önünde durdu. Bir asker merdivenlerden çıktı, içeri girdi. Biz bekliyorduk. Bütün pencerelerde ışık vardı.

Sonunda kapı yine açıldı. Görmek için başlarımızı uzattık. Elinde bir dosya olan bir adam dışarı çıktı. Dosyanın içinden kâğıtlar çıkardı, tekdüze bir sesle konuşmaya

başladı. Gergin bir biçimde dinliyorduk. Willy kocaman ellerini kulaklarının arkasına koymuştu. Herkesten daha uzun olduğu için söylenenleri daha iyi anlıyor, her bir cümleyi bize tekrar ediyordu. Ama sözcükler yankı yapıyor, bizim kulaklarımıza çarpmıyor, bizi peşlerinden sürüklemiyor, yalnızca yankılanıp duruyorlardı.

Huzursuzlanmaya başladık. Anlamıyorduk. Pazarlık yapmaya alışmıştık! Hani devrim olmuştu! O zaman birşeyler olmalıydı! Ama bu adam yalnızca konuşuyor, konuşuyordu. Sessiz olmamız, sağduyumuzu kaybetmememiz konusunda bizi uyarıyordu. Oysa kimse sağduyusunu kaybetmiş falan değildi.

Sonunda adamın konuşması bitti. "Bu kimdi?" diye sordum düş kırıklığı içinde.

Yanımızdaki topçu eri, adamın kim olduğunu biliyordu. "İşçi ve Asker Kurulunun Başkanı. Galiba daha önce diş doktoruydu."

"Ha," diye homurdandı Willy, huzursuz bir biçimde kızıl saçlı başını sağa sola çevirdi. "Ne saçmalık! Ben de istasyona, oradan da dosdoğru Berlin'e gideceğiz sanmıştım."

Kalabalıktan sesler yükseldi. Belediye Başkanı bir konuşma yapmalıydı. Merdivenlerden yukarı ittiler onu.

Sakin bir sesle her şeyin en ince ayrıntısına kadar inceleneceğini açıkladı. Yolsuzluk yapan iki kişi yanında duruyordu. Korkudan ter içinde kalmışlardı. Oysa kimsenin onlara bir şey yapmak gibi bir niyeti yoktu. En fazla bağırıp çağırılıyordu, ama kimse onlara el kaldırmayı aklından bile geçirmiyordu.

"Neyse," dedi Willy, "en azından Belediye Başkanının cesareti var."

"O alışık," dedi topçu eri, "onu iki günde bir evinden çıkarıyorlar."

Şaşkınlık içinde ona baktık. "Bu olaylar sık sık mı oluyor?" diye sordu Albert.

Öteki başıyla onayladı. "Her gün yeni birlikler geri dönüyor ve her biri de işleri yoluna koymak istiyor. E, bu durumda başka çare kalmıyor..."

"Hiçbir şey anlamıyorum," dedi Albert.

"Ben de," diye açıkladı topçu eri, uzun uzun esnedi, "ben de başka türlü olacağını düşlemiştim. Her neyse, ben kendi işime bakarım. Bu daha mantıklı hiç olmazsa."

Meydan yavaş yavaş boşalıyordu. Şimdi ikinci bir delege konuşuyordu. O da sakin olmamız konusunda bizi uyarıyordu. Liderler her şeyle ilgileneceklerdi. Çalışmaya başlamışlardı bile. Aydınlık pencereleri gösterdi. En iyisi evlerimize gitmemizdi.

"Lanet olsun, hepsi bu mu?" diye sordum kızgınlıkla.

Bu kalabalığın peşine takıldığımız için kendi kendimize gülüyorduk. Oysa daha önce neler düşünmüştük. "Hassiktir," dedi Willy düş kırıklığı içinde. Omuzlarımızı silktik ve oradan uzaklaştık.

Bir süre daha amaçsızca dolaştık, sonra birbirimizden ayrıldık. Albert'i eve bıraktım, tek başıma eve yollandım. Ama çok tuhaftı: Arkadaşlarım yanımda olmadığı zaman, çevremdeki her şey sallanmaya, belirsizleşmeye başlıyordu. Oysa biraz önce çevrem sağlam ve güvenliydi, ama şimdi birdenbire her şey yabancı ve yeni gözüküyordu, neredeyse bütün bunların bir düş olduğunu düşünecektim. Ben burada mıydım? Gerçekten yine burada, evimde miydim?

İşte asfalt yollar uzayıp gidiyordu; parlak, düz damlarıyla evler iki yana sıralanmıştı, hiçbir yerde el bombalarının açtığı delikler yoktu; hasar görmemiş duvarlar mavi gökyüzüne doğru yükseliyorlardı; balkonların ve cumbaların siluetleri karanlığın içine uzanıyordu; hiçbir şey savaşın keskin dişleri tarafından kemirilmemişti, pencerelerde ışık vardı, perdelerin aydınlığının ardında ölüme ilişkin bir dünya değil, başka bir dünya vardı.

Alt kat pencerelerinin aydınlık olduğu bir evin önünde durdum. Evden müzik sesi geliyordu. Perdeler yarı kapalıydı. İçerisi görünüyordu.

Bir kadın piyano çalıyordu. Yalnızdı. Ayaklı lambanın ışığı nota kâğıtlarının üzerine düşüyordu. Odanın geri kalan kısmı renkli bir alacakaranlığa gömülmüştü. Bir divan, arkalıklı birkaç sandalye ve puf sakin bir hava vermişti odaya. Koltuklardan birinde bir köpek uyuyordu.

Büyülenmiş gibi gözlerimi bu resme dikmiştim. Ancak kadın piyanonun başından kalkıp yumuşak adımlarla masaya doğru gidince, hızla geri çekildim. Yüreğim çarpıyordu. Aydınlatma fişeklerinin yaban ışığında, cephedeki köylerin yıkıntılarının arasındayken dünyada böyle şeyler de olabileceğini tümüyle unutmuştum: halıların, kadınların sağladığı sıcaklığın yayıldığı mekânların uzayıp gittiği caddeler. Evin kapısını açıp içeri girmek istedim, koltuğa gömülüp ellerimi sobaya uzatmak istedim, sıcaklığın bütün bedenime yayılmasını istedim, konuşmak ve kadının sessiz gözlerinin ardındaki sertliği, şiddeti, geçmişe ait olanı paylaşmak, onları arkamda bırakmak istedim, onları kirli bir giysiyi çıkarır gibi üzerimden çıkarmak istedim...

O sırada odadaki ışık söndü. Yürümeye devam ettim. Gece birdenbire karanlık çığlıklarla, belli belirsiz seslerle, görüntülerle, geçmişte kalanlarla, sorular ve yanıtlarla dolmuştu.

Kentin dışına kadar yürüdüm. Klosterberg Tepesinde durdum. Kent ayaklarımın altında gümüşi renkte uzanıyordu. Ayın ışığı nehrin suyuna vurmuştu. Kuleler karanlığın içinde dalgalanıyorlardı, ortalık tümüyle sessizdi.

Bir süre orada durduktan sonra geri döndüm, yine caddelerden, evlerin önünden geçtim. Eve varınca merdivenlerden sessizce çıktım. Evdekiler çoktan uyumuştu. Onların soluklarını duyuyordum –annemin soluğu daha hafif, babamınki daha gürültülüydü–, eve bu kadar geç döndüğüm için utandım. Odama girince ışığı yaktım. Köşede yatağım duruyordu, beyaz çarşaflarla kaplanmıştı, ör-

tü açıktı. Yatağın üzerine oturdum, bir süre daha düşündüm. Sonra yorgun olduğumu duyumsadım. Yatağa uzandım, üzerimi örttüm. Tam o anda fırlayıp oturdum, çünkü soyunmayı unutmuştum. Cephede hep üzerimizdekilerle uyuyorduk. Yavaş yavaş üniformamı çıkarttım, çizmelerimi köşeye koydum. Bu arada yatağın ayak ucuna bir pijama bırakılmış olduğunu gördüm. Bunu hemen hemen tümüyle unutmuştum. Pijamayı giydim. Çıplak bedenime pijamayı giyerken ürperdim, o anda bedenimi tuhaf bir duygu kapladı, örtülere dokundum, kendimi yastıklara bıraktım, onları bedenime, bedenimi onlara gömdüm, kendimi uykuya, yeniden yaşama gömdüm, o anda duyumsadığım tek bir şey vardı: buradayım, evet, buradayım!

3

Albert'le ben Café Meyer'de pencere kenarında oturuyoruz. Önümüzdeki yuvarlak mermer masanın üstünde iki fincan soğumuş kahve duruyordu. Üç saattir orada oturuyorduk, ama bu acı kahveyi içmek konusunda bir türlü karar verememiştik. Oysa cephede her türlü sıvıyı içmeye alışmıştık; ama bu pişirilmiş taş kömürüne benziyordu.

Yalnızca üç masada müşteri vardı. Masalardan birinde karaborsacılar bir vagon dolusu yiyecek maddesi için pazarlık yapıyorlardı; öteki masada gazete okuyan bir karı–koca vardı; üçüncü masada ise biz ikimiz kıçımızı kırmızı pelüş kaplı koltuklara koymuş oturuyorduk.

Perdeler kir içindeydi, garson kız esniyordu, hava boğucuydu, aslında burada hiçbir hareket yoktu; ama bizim gözümüzde gene de birşeyler oluyordu. Orada rahat içinde pinekliyorduk, çok zamanımız vardı, müzik çalınıyordu, pencereden dışarıyı seyrediyorduk. Bu, uzun zamandır yapmadığımız bir şeydi.

Bu nedenle de müzisyenler aletlerini toplayana, garson kız çevremizde giderek daralan daireler çizmeye başlayana kadar orada kaldık. Sonra hesabı ödedik, kendimizi akşam saatlerinin içine bıraktık. Yavaş yavaş vitrinleri gezmek, hiçbir şeyle ilgilenmek zorunda olmamak, özgür bir adam olmak olağanüstü bir şeydi.

Stuben Caddesine gelince durduk. "Becker'e uğrayalım mı?" dedim.

"Gerçekten de," diye düşünceme katıldı Albert, "uğrayabiliriz. Bizi görünce çok şaşırır."

Becker'in dükkânında okul yıllarımızın bir kısmını geçirmiştik. Bu dükkândan aklınıza gelen her şeyi satın alabilirdiniz: defter, resim defteri, boya, kelebek yakalama ağı, akvaryum, pul koleksiyonları, antika kitaplar, broşürler, çözümleriyle birlikte denklem problemleri. Becker'in dükkânında saatlerce otururduk, ilk sigaralarımızı gizli gizli orada içmiş, kızlarla ilk gizli buluşmalarımızı orada gerçekleştirmiştik. Becker sırdaşımızdı.

Dükkâna girdik. Köşede oturan birkaç öğrenci sigaralarını hemen avuçlarının içinde sakladılar. Gülümsedik. Bir kız yaklaştı, ne istediğimizi sordu.

"Bay Becker'le görüşmek istiyoruz," dedim.

Kız ikircikli kaldı. "Ben yardımcı olamaz mıyım?"

"Hayır, bayan," diye yanıt verdim, "olamazsınız. Siz Bay Becker'e geldiğimizi haber verin."

Kız uzaklaştı. Çevremize bakındık, keyiften ellerimizi ceplerimize soktuk. İlginç bir karşılaşma olacaktı!

Ara kapının bilindik çanı çaldı. Becker geldi, kısa boyluydu, iki büklüm yürüyordu, her zamanki gibi yüzü asıktı. Bir an gözlerini kırpıştırdı. Sonra bizi tanıdı.

"Şuraya bak kimler gelmiş, Birkholz ve Trosske," dedi, "geri mi döndünüz?"

"Evet," dedik hızla, kucaklaşmanın şimdi başlayacağını sanıyorduk.

"Ne güzel! Ne istemiştiniz?" diye sordu. "Sigara mı?"

Şaşkınlıktan olduğumuz yerde kalmıştık. Bir şey satın almak istemiyorduk, aklımıza bile gelmemişti. "Evet, on tane sigara," dedim sonunda.

Becker sigaraları verdi. "Görüşürüz!" dedi ve uzaklaştı. Bir an daha orada durduk. "Bir şey mi unuttunuz?" diye küçük merdivenin oradan seslendi.

"Hayır, hayır," diye karşılık verdik ve dışarı çıktık.

"Albert," dedim dışarıda, "sanki gezmeye gidip gelmişiz gibi davrandı bize, öyle değil mi?"

Öfkeli bir hareket yaptı. "Siviller, işte n'olacak..." dedi.

Amaçsızca yürümeye devam ettik. Akşamın ilerleyen saatlerinde Willy de bize katıldı, birlikte kışlaya gittik.

Yolda Willy birdenbire kenara sıçradı. Ben de korkmuştum. Bir el bombası ıslık çalarak bize yaklaşıyordu, ama sonra birbirimize şaşkınlıkla baktık, güldük. Duyduğumuz, yalnızca tramvayın çıkardığı sesti.

Jupp ve Valentin adeta terk edilmiş bir halde, büyük ve boş bir müfreze barakasında oturuyorlardı. Tjaden daha gelmemişti. Hâlâ genelevdeydi. Diğer ikisi bizi gördüklerine sevinmişlerdi, çünkü şimdi dörtlü iskambil oynayabileceklerdi.

Jupp kısa bir zaman içinde askeri danışman olmayı başarmıştı. Kendini danışman ilan etmiş, öyle de kalmıştı, çünkü kışlada öyle bir kargaşa vardı ki, kimsenin bir şeyden haberi yoktu. Böylece yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılayabiliyordu, çünkü sivil yaşamdaki işini kaybetmişti. Köln'deki avukat, kadın iş gücünü yeğlediğini, bunun daha ucuz olduğunu yazmıştı. Jupp'un cephedeyken, büro işleri konusunda gerilemiş olabileceğini, çok üzgün olduğunu, ama zor günler yaşadığını da eklemişti mektubuna. Jupp'a gelecek için iyi şanslar da diliyordu.

"Pisliğin dik âlâsı," demişti Jupp dalgın dalgın, "insan bütün o yıllar boyunca tek bir şey diliyor: bir an önce

Prusya'dan çıkmayı; oysa şimdi kalabildiğine seviniyor. Neyse, öyle ya da böyle, on sekiz sayıyla açıyorum"[1]

Willy'nin elinde koz vardı. "Yirmi," dedim onun için, "ya sen Valentin?"

Valentin omuzlarını silkti. "Yirmi dört."

Jupp kırkta pas derken Karl Bröger göründü. "Neler yapıyorsunuz diye bakayım dedim," dedi.

"Bizi aramak için aklına bir tek burası geldi değil mi?" dedi Willy ve oturduğu yerde iyice yayıldı. "Evet, kışla her zaman askerlerin gerçek vatanı olmuştur. Kırk bir!"

"Kırk altı," dedi Valentin meydan okurcasına.

"Kırk sekiz," diye gürledi Willy.

Lanet olsun, oyun yükselmişti. Masaya iyice yaklaştık. Willy keyifle dolaba yaslandı, bize elindeki büyük kâğıdı gösterdi. Ama Valentin hınzırca sırıttı; onun da elinde daha büyük bir kart vardı.

Bu baraka olağanüstü rahattı. Masada bir şamdan duruyor, mum ışığı titreşiyordu. Yatakların kenarları gölgelerin içinde parıldıyordu. Jupp'un getirdiği kocaman peynirleri yiyorduk. Her birimize kamasının ucuyla bir parça peynir uzatıyordu.

"Elli!" diye sevinçle bağırdı Valentin.

Tam o sırada kapı açıldı, Tjaden koşarcasına içeri girdi. "Se se..." diye kekeledi, heyecandan hıçkırık tutmuştu. Kollarını havaya kaldırarak odanın içinde gezindirdik onu. "Orospular paranı mı çaldılar?" diye sordu Willy.

Tjaden başını salladı. "Se se..."

"Hazırol!" diye emretti Willy.

Tjaden kendine gelmişti. Hıçkırığı geçmişti.

"Seelig, Seelig'i buldum!" dedi sevinçle.

"Tanrım!" diye bağırdı Willy, "eğer yalan söylüyorsan, seni pencereden dışarı atarım!"

Seelig bizim bölükte başçavuştu, birinci sınıf bir üçkâğıtçıydı. Devrimden iki ay önce başka yere tayin edilmişti, onu bir daha görememiştik. Tjaden, onun "König Wil-

[1] Oynamakta oldukları iskambil oyununa ilişkin. (Çev.)

helm" adlı birahaneyi işlettiğini, nefis birası olduğunu söyledi.

"Gidiyoruz!" diye bağırdım, hepimiz dışarı çıktık.

"Ama Ferdinand'ı almadan olmaz," dedi Willy. "Onun Seelig'le Schröder yüzünden hesaplaşması gerekiyor."

Kosole somurtkan bir yüzle pencereye çıkana kadar evinin önünde ıslık çalıp şamata yaptık. "Ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz akşamın bu saatinde?" diye homurdandı. "Evli olduğumu bilmiyor musunuz?"

"Karına ayıracak daha çok zamanın olacak," diye bağırdı Willy, "hemen aşağı gel, Seelig'i bulduk."

Ferdinand birden canlandı. "Gerçekten mi?" diye sordu.

"Gerçekten!" dedi Tjaden.

"Tamam, geliyorum!" diye karşılık verdi Kosole. "Ama eğer bana numara çekiyorsanız..."

Beş dakika sonra aşağıdaydı ve tekmil aldı. Hep birlikte koşarcasına uzaklaştık oradan. Haken Caddesine saptığımızda Willy heyecandan adamın birine çarptı. "Geri zekâlılar!" diye bağırdı adam düştüğü yerden.

Willy hemen geri döndü ve adamın başına dikildi. "Pardon, bir şey mi söylediniz?" dedi parmaklarıyla şapkasına vururken. Adam ayağa kalktı, Willy'den kısa boylu olduğu için ancak başını kaldırarak bakabiliyordu ona. "Size öyle gelmiş olmalı," dedi. "Şanslısınız," dedi Willy, "küfretmek için yeterli beden yapısına sahip değilsiniz."

Bir bahçenin içinden geçtik, "König Wilhelm" birahanesinin önünde durduk. Birahanenin adı yeni değiştirilmişti. Şimdi "Edelweiss"[1] olmuştu. Willy kapının koluna elini attı.

"Bir dakika!" Kosole, Willy'nin elini geri çekti. "Willy," dedi sonra, "dayak atılacak olursa, ben atarım! Sen elini sürme!"

[1] Bir çiçek adı, Aslanpençesi. (Çev.)

"Anlaştık!" dedi Willy ve kapıyı açtı.

Birdenbire gürültü, sigara dumanı ve ışıkla karşılaştık. Bardaklar şangırdıyordu. Bir müzik dolabı Şen Dul'dan bir marş çalıyordu. Bira verilen masanın çevresi kahkahalarla çınlıyordu, iki kız köpüklü bardakları çalkalıyorlardı. Musluğun çevresinde bir sürü herif vardı. Espriler havada uçuşuyordu. Su musluktan taşıyor, insan yüzleri suyun yüzeyine yansıyordu. Bir topçu eri bir bardak şnaps ısmarladı, kızlardan birinin kalçasına el attı. "Bunlar barışın malları Lina," diye bağırdı zevk içinde.

Kalabalığın arasında kendimize yol açmaya çalıştık. "Gerçekten de orada duruyor," dedi Willy.

Gömleğinin kollarını sıvamış, kırmızı boynu terden ıslanmış birahaneci, barın arkasında bira dağıtıyordu. Bira parmaklarının arasından kahverengi ve altın sarısı ışıklar saçarak bardaklara akıyordu. O sırada başını kaldırdı. Yüzü geniş bir gülümsemeyle aydınlandı. "Hoş geldiniz! Biralarınız nasıl osun, açık mı koyu mu?"

"Açık olsun, başçavuş," diye arsız arsız karşılık verdi Tjaden. Birahaneci gözleriyle kaç kişi olduğumuzu saydı.

"Yedi," dedi Willy.

"Yedi," diye yineledi birahaneci, Ferdinand'a bakarken, "altı kişi, bir de Kosole."

Ferdinand bara yaklaştı. Yumruklarını barın kenarına dayadı. "Baksana Seelig, rom da var mı?"

Birahaneci barın altında birşeylerle uğraşıyordu. "Tabii ki rom da var."

Kosole ona aşağıdan baktı. "Kafa çekmeyi seviyorsun, öyle değil mi?"

Birahaneci konyak bardaklarını dolduruyordu. "Tabii ki kafa çekmeyi seviyorum."

"Son kez kimi sarhoş ettiğini hatırlıyor musun?"

"Yooo..."

"Ama ben biliyorum!" diye kükredi Kosole, barın önünde azgın bir boğa gibi duruyordu. "Schröder adında birini tanıyor musun?"

"Schröder adında bir sürü insan var," dedi birahaneci geçiştirmek istercesine.

Bu kadarı Kosole için fazlaydı. Tam fırlamak üzereydi ki Willy onu tuttu, bir sandalyeye oturttu. "Önce içelim! Yedi açık bira," diye açıkladı.

Kosole sustu. Bir masaya oturduk. Birahaneci servisi kendisi yaptı. "Şerefe," dedi.

"Şerefe," diye karşılık verdi Tjaden, biralarımızı içtik. Sonra Tjaden arkasına yaslandı. "E, ne demiştim ben size?"

Ferdinand, bara geri dönmek olan birahanecinin arkasından baktı. "Tanrım, aklıma geldikçe..." diye dişlerinin arasından konuştu, "Schröder'i toprağa verirken bu herif nasıl da rom kokuyordu..." Konuşmasını kesti.

"Yumuşamak yok," dedi Tjaden.

Kosole'nin sözleri, o âna kadar hafif hafif dalgalanmakta olan bir perdeyi yırtarak açmıştı sanki, birahanenin içine birdenbire gri bir yalnızlık doluverdi. Pencereler bulanıklaştı, tabandaki yarıklardan gölgeler çıkmaya başladı; sigara dumanıyla dolu odaya anılar üşüşmüştü.

Kosole ve Seelig birbirlerini hiç sevmezlerdi. Ama 18 Ağustosta birbirlerine ölümüne düşman kesilmişlerdi. O gün cephenin gerisinde isabet almış bir siperde bulunuyorduk, bütün gece boyunca bir toplu mezar kazmak zorundaydık. Ama yeterince derin kazamıyorduk, çünkü toprağın altından su çıkıyordu. Her yanımız çamur içinde çalışmayı sürdürüyorduk.

Bethke, Wessling ve Kosole mezarın duvarlarını sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Bizler de, mezar hazır olunca kadar, cesetleri ön tarafta yan yana diziyorduk. Albert Trosske cesetlerin üzerinden, varsa kimlik markalarını[1] ve kimliklerini topluyordu.

[1] Askerlerin kimliklerini saptamak amacıyla çıplak bedenlerinin üzerinde taşımak zorunda oldukları kimlik markaları. (Çev.)

Ölülerin bazılarının yüzleri çoktan siyahlaşmış, çürümüştü, çünkü nem oranının yüksek olduğu bu aylarda çürüme hızlanıyordu. Buna karşın yaz mevsiminde olduğu kadar ağır bir koku yaymıyorlardı çevreye. Bazıları sırılsıklamdı, sünger gibi su çekmişlerdi. İçlerinden bir tanesini kollarını yana açmış, yerde uzanmış durumda bulmuştuk. Onu yerden kaldırdığımızda üniformasından geriye yalnızca birkaç paçavranın kaldığını gördük, öylesine paramparça olmuştu. Kimlik markası da yoktu. Ancak pantolonundaki bir lekeden onun Glaser olduğunu anlayabildik. Ceset çok hafifti; çünkü yarısı yoktu. Sağda solda bulduğumuz kol, bacak ya da kafaları ayrı bir çadır bezinin içinde topluyorduk. Glaser'i getirdiğimizde Bethke: "Artık yeter, mezarda yer kalmadı," dedi. Birkaç çuval kireç getirdik. Jupp kürekle mezarın üzerine kireç attı. O sırada elinde arka taraftan getirdiği haçlarla birlikte Max Weil gözüktü. Karanlığın içinden Seelig'in de geldiğini görünce çok şaşırdık. Onun dua etmekle görevlendirildiğini duymuştuk; çünkü yakınlarda rahip falan yoktu, üstelik her iki subayımız da hastaydı. Seelig'in canı sıkkındı, çünkü kan görmeye dayanamıyordu, oysa oldukça şişman biriydi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi bir de tavuk karası vardı, pek bir şey göremiyordu. Bu yüzden o kadar sinirliydi ki mezarın kenarını görmedi ve içine düştü. Tjaden gülmeye başladı, kısık bir sesle: "Üzerine toprak atın, toprak atın!" dedi.

Mezarın o tarafında Kosole çalışıyordu. Seelig tam kafasının üzerine düşmüştü. Bu yüz kilo ağırlık demekti. Ferdinand korkunç bir küfür savurdu. O sırada başçavuşu tanıdı, ama bu yaşlı savaş kurdunun çenesini tutmaya hiç niyeti yoktu, çünkü zaten takvimler 1918 yılını gösteriyordu. Başçavuş kendini toparladı, karşısında eski rakibi Kosole'yi görünce bağırmaya başladı. Ferdinand da ona bağırıyordu. Çukurun içinde olan Bethke onları ayırmaya çalıştı. Ama başçavuş öfkeden köpürmüştü, haksızlığa uğradığını düşünen Kosole'nin pes etmeye hiç niyeti yoktu.

Kosole'den taraf olmak için Willy de aşağı atladı. Mezarın içinden korkunç bir kavga sesi yükseliyordu.

"Susun," dedi biri birdenbire. Ses fazla yüksek çıkmamıştı, ama gürültü hemen kesildi. Seelig burnundan soluyarak mezardan dışarı tırmandı. Üniforması kireç tozundan bembeyaz olmuştu, üzerine pudra şekeri dökülmüş gibiydi. Kosole ve Bethke de onun ardından çukurdan çıktılar.

Yukarıda bastonuna dayanmış olan Ludwig Breyer duruyordu. O âna kadar üzerine örttüğümüz iki paltonun altında yatıp durmuştu, çünkü o günlerde ishali yeni başlamıştı.

"Neler oluyor?" diye sordu. Üç adam da aynı anda açıklama yapmaya başladılar. Ludwig yorgun bir biçimde onları susturdu. "Ne fark eder ki zaten..."

Başçavuş, Kosole'nin onu göğsünden ittiğini ileri sürüyordu. Kosole buna şiddetle karşı çıkıyordu.

"Susun," dedi Ludwig bir kez daha. Herkes sustu. "Bütün kimlik markalarını topladın mı Albert?" diye sordu.

"Evet," diye yanıtladı Trosske ve Kosole'nin duymaması için alçak sesle: "Aralarında Schröder de var," dedi.

İki adam bir an için bakıştılar. Sonra Ludwig: "Demek ki onu tutsak almamışlar. Nerede yatıyor?" diye sordu.

Albert onu ceset sırası boyunca götürdü. Bröger ve ben de onların ardından gidiyorduk; çünkü Schröder bizim sınıf arkadaşımızdı. Trosske cesetlerden birinin önünde durdu, cesedin başı bir kum torbasıyla örtülmüştü. Breyer öne eğildi. Albert onu geri çekti. "Açma Ludwig," diye rica etti. Breyer arkasını döndü. "Açacağım, Albert," dedi sakin bir biçimde. "Açacağım."

Schröder'in bedeninin üst kısmından geriye hemen hemen hiçbir şey kalmamıştı. Dümdüz olmuştu. Yüzü tahta gibi dümdüzdü, ağzı dişlerle çevrelenmiş yamuk, siyah bir delikti. Breyer bir şey söylemeden cesedin yüzünü

yine örttü. "Biliyor mu?" diye sorarken Kosole'nin çalışmakta olduğu yöne doğru baktı. Albert başını salladı. "Başçavuşun buradan uzaklaşmasını sağlamalıyız," dedi, "yoksa kıyamet kopacak."

Schröder, Kosole'nin arkadaşıydı. Gerçi biz bu durumu hiçbir zaman anlayamamıştık, çünkü Schröder yumuşak huylu biriydi, inatçı değildi, çocuk gibiydi, yani Ferdinand'ın tam karşıtı bir insandı, ama Ferdinand onu bir anne gibi korumuştu hep.

Arkamızda birinin burnunu çektiğini duyduk. Seelig arkamızdan gelmiş, gözlerini faltaşı gibi açmış orada duruyordu. "Hayatımda böyle bir şey görmedim," diye kekeledi, "ne olmuş?"

Kimse yanıt vermedi, çünkü aslında Schröder sekiz gün önce izne gidecekti, ama Seelig, onu ve Kosole'yi sevmediği için göndermemişti. Şimdi Schröder ölmüştü.

Oradan uzaklaştık; çünkü o anda başçavuşu görmeye dayanamıyorduk. Ludwig yine paltolarının altına girip yattı. Geriye yalnızca Albert kalmıştı. Seelig gözlerini dikmiş cesede bakıyordu. Ay bulutların arasından çıkıp cesedi aydınlattı. Başçavuş şişman bedeniyle orada duruyor ve ifadesiz yüzlere bakıyordu, o yüzlerde korku, sessizliğe dönüşerek donmuş kalmıştı, ama bu sessizlik sanki çığlık çığlığa bağırıyor gibiydi.

Albert soğuk bir sesle: "En iyisi dua okuyup gidin," dedi.

Başçavuş eliyle alnını sildi. "Yapamam," diye mırıldandı. İçini büyük bir korku kaplamıştı. Bunun ne demek olduğunu biliyorduk; insan haftalar boyunca hiçbir şey hissetmez, sonra hiç beklenmedik bir anda bu duyguya yakalanırdı. Başçavuş yemyeşil bir yüzle sallanarak uzaklaştı.

"Burada bonbon şekerleriyle savaşıldığını sanıyordu herhalde," dedi Tjaden kuru bir sesle.

Yağmur hızlanmıştı, giderek sabırsızlanıyorduk. Başçavuş bir daha geri gelmedi. Sonunda Ludwig Breyer'i paltoların altından çıkardık. Kısık bir sesle bir dua okudu.

Ölüleri mezara indirdik. Weil yardım ediyordu. Onun tir tir titrediğini fark ettim. Yarı duyulur bir sesle: "Öcünüz alınacak," diye fısıldıyordu. Bunu sürekli olarak yineliyordu. Şaşkınlıkla baktım ona.

"Neyin var senin?" diye sordum. "Bunlar gömdüğün ilk ölüler değil ki. Ona bakarsan, öcü alınacak daha çok insan var."

İlk sıra cesedi mezara indirdiğimizde Valentin ve Jupp'un arkalarında bir çadır bezini sürükleyerek geldiklerini gördük.

"Bu daha yaşıyor," dedi Jupp, çadır bezini açtı.

Kosole şöyle bir baktı. "Ama fazla yaşamayacak," dedi. "Bekleyebiliriz."

Çadır bezinin içindeki adam hırıltılı bir biçimde soluk alıp veriyordu. Her soluk alışında ağzından kan geliyordu.

"Onu götürelim mi?" diye sordu Jupp.

"O zaman hemen ölür," dedi Albert ve akmakta olan kanı gösterdi.

Yaralıyı bir kenara yatırdık. Onunla Max Weil ilgileniyordu. Sonra çalışmaya devam ettik. Şimdi bana Valentin yardım ediyordu. Glaser'i mezara indirdik. "Tanrım, karısı, karısı..." diye mırıldandı Valentin.

"Dikkat, Schröder geliyor," diye bağırdı Jupp ve çadır bezini aşağı doğru kaydırdı.

"Kes sesini," diye dişlerinin arasından tısladı Bröger.

Kosole cesedi hâlâ kollarının arasında tutuyordu. "Kim?" diye sordu, kavramakta güçlük çekiyordu.

"Schröder," diye yanıtladı Jupp; Ferdinand'ın haberi var sanıyordu.

"Saçmalama inek kafalı, onu tutsak aldılar," diye bağırdı Kosole öfkeyle.

"Evet öyle, Kosole," dedi onun yanında duran Albert Trosske.

Hepimiz soluğumuzu tutmuştuk. Kosole hiçbir şey söylemeden cesedi mezarın dışına bıraktı, ardından da yu-

karı tırmandı. Sonra el feneriyle cesedi aydınlattı. Schröder'in yüzünden geri kalanlara iyice eğilmiş, bakıyordu.

"Çok şükür ki başçavuş gitti," diye fısıldadı Karl.

Kıpırdamadan biraz sonra olacakları bekliyorduk. Kosole doğruldu. "Küreği verin bana," dedi kısaca. Ona küreği verdim. Bir cinayet işleneceğini sanıyorduk. Ama Kosole yalnızca bir mezar kazmaya başladı. Schröder için ayrı bir mezar kazıyor, hiçbirimizi yanına yaklaştırmıyordu. Kendi elleriyle Schröder'i mezara koydu. O kadar etkilenmişti ki Seelig aklına bile gelmemişti.

Gün ışırken her iki mezarda da işimiz bitmişti. Bu arada yaralı adam ölmüştü, onu da hemen ötekilerin yanına gömdük. Mezarın üzeri tümüyle toprakla örtüldükten sonra haçları diktik, Kosole mürekkepli kalemle haçlardan birinin üzerine Schröder'in adını yazdı, haçın tepesine de bir miğfer taktı.

Ludwig bir kez daha geldi. Hepimiz miğferlerimizi çıkardık. Ludwig bir kez dua okudu. Albert bembeyaz bir yüzle onun yanında duruyordu. Schröder okulda onun sıra arkadaşıydı. Ama içimizde en kötü görünen Kosole'ydi; yüzü gri renkteydi, allak bullaktı, hiç konuşmuyordu.

Bir süre daha orada durduk. Yağmur durmaksızın yağıyordu. Sonra yiyecek sorumlusu askerler yiyeceğimizi getirdiler. Yemek yemek için oturduk.

Sabah olunca başçavuş birdenbire ortaya çıktı. Oysa onun çoktan çekip gittiğini sanmıştık. Kilometrelerce öteden rom kokuyordu, arka tarafa geçmek üzere yürüyordu. Kosole onu görünce avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Neyse ki Willy yakındaydı. Hemen Ferdinand'ın yanına gitti ve onu tuttu. Ama Kosole'nin başçavuşa saldırıp öldürmesini engellemek için dört kişinin onu tutması gerekti. Kosole ancak bir saat sonra sakinleşti, bu olayın peşini bırakmaması halinde yalnızca mutsuz olacağını kabul etti. Ama Schröder'in mezarının başında, bir gün Seelig'le hesaplaşacağına söz vermişti.

İşte şimdi Seelig barın arkasında duruyor, Kosole ondan beş metre uzaklıkta oturuyordu, her ikisi de artık asker değildiler.

Müzik dolabında üçüncü kez Şen Dul operetinden bir marş çalıyordu. "Birahaneci, bize şnaps getir," diye bağırdı Tjaden, gözleri alev alev yanıyordu. "Hemen," dedi Seelig ve bardakları getirdi. "Sağlığınıza yoldaşlar!" Kosole gözlerini kaldırdı. "Sen bizim yoldaşımız değilsin!" diye homurdandı. Seelig şişeyi kolunun altına sıkıştırdı. "Pekâlâ, öyle olsun," dedi bara geri döndü.

Valentin içkisini bir yudumda içti. "İç Ferdinand, gerçek olan tek şey bu," dedi.

Bundan sonraki turu Willy ısmarladı. Tjaden kafayı bulmuştu bile. "Eee, Seelig, seni yaşlı bölük örümceği seni," diye bağırdı, "artık bize hapis cezası veremezsin, öyle değil mi? Sen de iç bir kadeh!" dedi. Sabık üstünün omzuna öyle bir vurdu ki, Seelig boğuluyordu. Bir yıl önce böyle bir hareket yapmış olsaydı ya askeri mahkemeye çıkarılır ya da tımarhaneye tıkılırdı.

Kosole bir bardağına, bir bira musluklarının başında duran, her an hizmet etmeye hevesli şişman adama bakıyordu. Başını salladı. "Bu adam bambaşka biri, Ernst," dedi bana.

Ben de onun gibi düşünüyordum. Seelig'i tanıyamamıştım. Üniforması ve elindeki not kâğıtlarıyla öylesine bütünleşmişti ki, onun gömlek giyebileceğini bile düşünemezdim, kaldı ki birahanecilik yapacağını aklıma bile getiremezdim. Oysa şimdi elinde kadeh, daha önce önünde hazırolda duran Tjaden'in densizliklerine, omzuna vurmasına izin veriyordu. Lanet olsun, dünya nasıl da değişmişti!

Willy neşelendirmek için Kosole'nin kaburgalarına vurdu. "Eee?"

"Bilmiyorum, Willy," dedi Ferdinand, "şunun ağzının ortasına bir tane geçireyim mi geçirmeyeyim mi bilmiyorum. Böyle olacağını düşünmemiştim. Şuna bak nasıl da

oradan oraya koşturuyor, götü boklu herif. İnsanın içinde istek bırakmıyor ki."

Tjaden sürekli olarak içki ısmarlıyordu. Üstünün kendisine hizmet ettiğini görmekten olağanüstü büyük bir haz duyuyordu.

Seelig'in de birçok güçlükle karşılaştığı belli oluyordu. Buldog köpeğine benzeyen kafası kelleşmişti, hem alkolden hem de iş güçten.

"Barışalım mı?" diye bir öneride bulundu, "bunun şerefine herkese benden rom."

"Ne?" dedi Kosole ve doğruldu.

"Rom. Dolapta bir tane daha var," dedi Seelig hiçbir şey düşünmeden ve şişeyi almak üzere dolaba yöneldi. Kosole başına kurşun yemiş gibi bakıyordu ardından.

"Hiçbir şey bilmiyor, Ferdinand," diye bir tahminde bulundu Willy, "yoksa kendini bu kadar büyük riske atmaz."

Seelig geri geldi, hepimizin kadehine rom koydu. Kosole burnundan soluyarak: "Korkudan nasıl rom içtiğini unuttun mu? Seni ölülerin yanına gece bekçisi yapmalı!" dedi.

Seelig yatıştırmak amacıyla bir el hareketi yaptı, "Çok eskilerde kaldı," dedi, "artık gerçekler değişti."

Ferdinand yine sustu. Eğer Seelig sert bir yanıt vermiş olsaydı patırtı kopacaktı. Ama bu beklenmedik boşvermişlik Kosole'yi şaşırtmıştı, şimdi ne yapacağını bilmiyordu.

Tjaden kokuyu içine çekti, biz de burunlarımızı havaya dikmiştik. Rom güzeldi.

Kosole bardağındaki içkiyi yere döktü. "Rüşvet almam ben."

"Tanrım!" diye bağırdı Tjaden, "bana verseydin o zaman!" Parmaklarıyla kurtarabildiği kadar içkiyi kurtarmaya çalıştı. Ama fazla şansı yoktu.

Birahane giderek boşalıyordu. "Kapatıyoruz," diye bağırdı Seelig, kepenkleri indirdi. Ayağa kalktık.

"Eee, Ferdinand?" diye sordum. Kosole başını salladı. İstediğini yapamamıştı. Bu adam, bu garson gerçek Seelig değildi.

Birahaneci bize kapıyı açtı. "Güle güle beyler, iyi akşamlar." "Beylermiş," diye kıkırdadı Tjaden, "Beyler! Eskiden domuzlar derdi..."

Kosole dışarı çıkmıştı, birdenbire gözleri yere, Seelig'in ayaklarına ilişti; hâlâ eski asker çorapları vardı Seelig'in ayaklarında. Pantolonu da asker pantolonuydu. Seelig'in üst yarısı birahaneci, ama alt yarısı hâlâ başçavuştu. Bu, yeterliydi.

Ferdinand birdenbire geri döndü. Seelig içeri kaçtı. Kosole peşinden gitti. "Bana bak!" diye homurdandı: "Schröder! Schröder! Schröder! Onu hatırlıyor musun, lanet olası köpek? İşte bu Schröder için! Kitle mezarından sevgilerle!" Seelig'e bir yumruk attı. Seelig şöyle bir sallandı, barın arkasına atladı, eline tahta bir çekiç aldı. Çekiç, Kosole'nin omzuna ve yüzüne isabet etti. Ama Ferdinand oralı bile olmadı, öylesine vahşileşmişti. Seelig'i yakaladı, başını barın üzerine öyle bir bastırdı ki bütün bardaklar şangırdadı, bütün bira musluklarından bira akmaya başladı. "Al iç bakalım! O çok sevdiğin içkinin içinde boğul, geber!" diye tısladı dişlerinin arasından.

Bira, Seelig'in ensesinden içeri, gömleğine ve pantolonuna akıyordu, kısa bir süre sonra pantolonu uçan balon gibi şişti. Öfke içinde bağırıyordu, çünkü bugünlerde böyle iyi bira bulmak kolay bir iş değildi. Sonunda Kosole'nin elinden kurtulmayı ve eline bir bardak geçirmeyi başardı. Bardağı Kosole'nin çenesine fırlattı.

"Yanlış," dedi Willy, kapıda durmuş kavgayı ilgiyle izliyordu. "Kafa attıktan sonra çenesini ikiye ayırmalıydı."

Hiçbirimiz kavgaya karışmıyorduk. Bu Kosole'nin sorunuydu. Dayak bile yese, ona yardım etmemeliydik. Biz yalnızca Seelig'den yana kavgaya karışmak isteyenleri tutmak için oradaydık. Ama kimse buna kalkışmıyordu, çünkü Tjaden durumu üç kelimeyle özetlemişti.

Ferdinand'ın yüzü kan içindeydi; şimdi gerçekten çok öfkelenmişti ve kısa bir süre içinde Seelig'in işini bitirdi. Boğazına attığı bir yumrukla onu yere indirdi, üstüne çıktı, Seelig'in başını birkaç kez yere vurdu, ta ki yeterli görünceye kadar.

Sonra oradan çıktık. Lina bembeyaz bir yüzle patronunun önünde duruyordu. "İyisi mi onu hastaneye götürün!" diye bağırdı Willy dışarıdan, "iyileşmesi iki-üç hafta sürer. O kadar da kötü değil canım!"

Kosole gülümsüyor, kendini çocuk gibi özgür hissediyordu, çünkü Schröder'in öcünü almıştı. "İyiydi," dedi, yüzündeki kanı sildi. Sonra bize elini uzattı. "Evet, şimdi hemen karımın yanına dönmeliyim, yoksa benim gerçekten kavga ettiğimi düşünecek," dedi.

Pazar yerinde birbirimizden ayrıldık. Jupp ve Valentin kışlaya gittiler. Çizmelerinin sesi, ayışığının aydınlattığı kaldırım taşlarında yankılanıyordu.

"Ben de onlarla gitmek isterdim," dedi Albert birdenbire.

"Anlıyorum," dedi Willy, herhalde o gün yakaladığı horozu düşünüyordu. "Burada insanlar küçük şeyleri çok büyütüyorlar, öyle değil mi?"

Başımla onayladım. "Yakında okula gitmek zorunda kalacağız..."

Durduk ve sırıttık. Tjaden keyiften yerinde duramıyordu. Sonra gülerek Jupp ve Valentin'in ardından koşmaya başladı.

Willy başını kaşıdı. "Bizi orada görünce sevinecekler mi dersiniz? Pek de iyi göründüğümüz söylenemez..."

"Olabildiğince uzakta olan kahramanlar olarak bizi daha çok seviyorlardı herhalde," dedi Karl.

"Olacakları çok merak ediyorum," dedi Willy, "şu halimizle... çelik banyosu yapmış şu halimizle..."

Bacağını biraz kaldırdı, gürültülü bir biçimde gaz çıkardı. "Otuz virgül, beş," diye ölçtü mutlu bir biçimde.

4

Bölüğümüz bulunduğu yerden ayrılırken silahlarımızı yanımıza almak zorunda kalmıştık. Onları kaldığımız yerde teslim etme emri almıştık. Şimdi kışladayız, silahlarımızı teslim ediyoruz. Aynı zamanda terhis paralarımızı da ödüyorlardı: her birimiz için elli mark terhis parası ve on beş mark yürüyüş parası. Bunun dışında her birimizin birer palto, birer çift ayakkabı, iç çamaşırı ve birer kat üniforma hakkımız vardı.

Mallarımızı almak için çatı katına çıktık. Görevli başçavuş bezgin bir el hareketi yaptı, "Kendinize uygun birşeyler bulun," dedi. Willy asılı giysileri şöyle bir gözden geçirdi.

"Bana baksana," dedi sonra babacan bir tavırla, "bunu ancak acemi erlere yutturabilirsin. Bu eşyalar Nuh–u Nebi'den kalma. Yenilerini çıkar bakalım!"

"Yok ki," dedi başçavuş sevimsiz bir ifadeyle.

"Öyle mi?" dedi Willy ve bir süre adamı inceledi. Sonra cebinden alüminyum bir tabaka çıkardı. "Sigara içiyor musun?"

Adam kel kafasını salladı.

"O zaman tütün çiğniyorsundur, ha?" Willy elini ceketinin cebine attı.

"Yooo...."

"Pekâlâ, ama içki içiyorsundur mutlaka." Willy her şeyi düşünmüştü; göğsünün içindeki şişkinliğe el attı.

"İçki de içmiyorum," dedi adam.

"O zaman çenene bir-iki yumruk atmaktan başka çare kalmıyor," dedi Willy sevecenlikle. "Yeni giysiler almadan buradan hiçbir yere gitmeyiz."

Şansımıza tam o sırada Jupp geldi, askeri danışman olarak çok etkili biri olmuştu artık. Başçavuşa göz kırptı. "Bunlar bizden Heinrich! Bizim takım bunlar. Salonu göster onlara!"

Başçavuş neşeyle doğruldu. "Bunu daha önce söylesenize!"

Onunla birlikte arka tarafa geçtik. Orada yeni giysiler asılıydı. Hemen üzerimizdeki eskileri çıkardık, yenilerini giydik. Willy iki paltoya gereksinimi olduğunu söyledi, çünkü Prusya'da fazla kan kaybetmişti. Başçavuş bir an için ne yapacağını bilemedi. Jupp onun koluna girdi, köşeye çekti ve bakım paralarıyla ilgili birşeyler söyledi. Geri döndüklerinde başçavuş sakinleşmişti. Oldukça şişmanlamış olan Tjaden ve Willy'yi şöyle bir süzdükten sonra "Neyse," diye homurdandı, "bana ne canım. Bazıları gelip giysilerini almıyorlar bile. Onların yeterince parası var demek. Önemli olan benim demirbaş hesabımın düzgün olması."

Aldığımız giysilerin listesini imzaladık. "Biraz önce sigarayla ilgili birşeyler söylememiş miydiniz siz?" diye sordu başçavuş, Willy'ye.

Willy şaşkınlıkla gülümseyerek tabakasını çıkardı.

"Peki ya tütün çiğnemekle ilgili ne demiştiniz?" diye sürdürdü öteki, konuşmasını.

Willy elini ceketinin cebine attı. "Ama içki içmiyorsundur herhalde, öyle değil mi?" diye sordu. "İçmez olur muyum," dedi başçavuş sakince. "Hatta doktor reçetesiyle içiyorum. Çünkü bende de kansızlık var. Şişeyi buraya bırak."

"Bir saniye!" Willy hiç olmazsa birşeyler kurtarabilmek için şişeden büyük bir yudum aldı. Sonra şaşkın şaşkın kendisine bakmakta olan başçavuşa biraz önce dolu olan şişeyi verdi. Şişenin yarısı boşalmıştı.

Jupp bize kışlanın kapısına kadar eşlik etti. "Kim burada biliyor musunuz?" diye sordu. "Max Weil! Askeri danışma kurulunda!"

"Onun yeri de orası zaten," dedi Kosole. "Yine ustaca kaytarıyor mu?"

"Bazen öyle, bazen böyle," dedi Jupp. Şimdilik yönetim bizim elimizde, Valentin ve bende. Eğer bir şeye ihtiyacınız olursa, serbest dolaşım belgesi falan gibi, hemen bana gelin."

"Bana bir tane versene," dedim. "Adolf'u ziyarete gidebilirim o zaman."

Cebinden bir bloknot çıkardı, bir sayfasını yırttı. "Al, kendin doldur. Tabii trende ikinci sınıfla gideceksin."

"Anlaştık."

Dışarı çıkınca Willy paltosunun düğmelerini açtı. İçinde ikinci bir palto daha vardı. "Daha sonra karaborsayla birilerine satacaklarına bende dursun daha iyi, " dedi keyifli keyifli.

Büyük cadde boyunca yürüyorduk. Kosole bugün öğleden sonra güvercin tuzağını onarmak istediğini anlatıyordu. Savaştan önce posta güvercini ve siyaz-beyaz renkli evcil güvercin beslerdi. Şimdi yine bu işe başlamak istiyordu. Cephedeyken hep bunun özlemini çekmişti.

"Ya başka ne yapacaksın Ferdinand?" diye sordum.

"İş arayacağım," dedi kısaca, "ben evli bir adamım. Evime ekmek getirmenin yollarını bulmalıyım."

Marienkirche'nin bulunduğu yerden birkaç el silah sesi duyuldu birdenbire. Hepimiz kulak kabarttık. "Ordu tabancası ve tüfeği, 98," diye açıkladı Willy bir uzman tavrıyla. "Öyle sanıyorum ki iki tane revolver söz konusu."

"Eğer öyleyse," diye güldü Tjaden ve elindeki potinleri salladı, "Flandern'e karşı oldukça barışçıl niyetler besliyorsun demektir."

Willy bir erkek moda mağazasının önünde durdu. Vitrinde kâğıt ve ısırgan otundan dokunmuş iplikle yapılmış bir yedek asker giysisi duruyordu. Ama onun asıl ilgilendiği bu giysi değildi. Giysinin arkasında asılı olan bir dizi soluk model resmini inceliyordu. Heyecanlı bir biçimde, bir avcıyla konuşurken resmedilmiş, keçi sakallı, zarif bir beyefendinin resmini gösterdi. "Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?"

"Bir filinta,"[1] dedi Kosole, Willy'nin avcıyı sorduğunu sanmıştı.

"Saçmalama," diye sabırsızca onun sözünü kesti Willy, "bu bir kırlangıç kuyruğu. Şimdi çok moda! Biliyor musunuz aklıma ne geldi? Bu paltodan kendime bir tane diktireceğim. Sonra onu sökeceğim, siyaha boyayacağım, biçimini değiştireceğim, ceket uçlarını sökeceğim, görürsünüz!" Bu düşüncesi çok hoşuna gitmişti. Ama Karl onun keyfini kaçırdı. "Bunun altına giyecek çizgili pantolonun var mı?" diye düşünceli düşünceli sordu.

Willy bir an duraksadı. "O zaman dolaptan eski pantolonumu çıkarırım," diye karar verdi sonra. "Bir de düğünde giydiğim yeleği giydim mi, Willy o zaman nasıl görünür biliyor musunuz!" Mutluluktan parlayan bir yüzle hepimize sırayla baktı. "Hey çocuklar, yaşamak diye buna denir, öyle değil mi?"

Eve döndüm, terhis parasının yarısını anneme verdim. "Ludwig Breyer geldi," dedi, "odanda oturuyor."

"Subay olmuş," diye ekledi babam.

"Evet," diye yanıtladım, "bilmiyor muydun?"

Ludwig biraz daha iyi görünüyordu. İshali iyiye gidiyordu. Beni görünce gülümsedi. "Senden bir-iki kitap ödünç almak istemiştim, Ernst."

"Hangisini istiyorsan al, Ludwig," dedim.

"Sana lazım değil mi?" diye sordu.

Başımı salladım. "Şimdilik değil. Dün bir şey okumaya çalıştım. Tuhaf bir şey, ama kafamı toplayamadım. Birkaç sayfa sonra bambaşka şeyler düşünmeye başladım. Sanki kafamın önünde tahtadan bir perde var gibiydi. Roman ister misin?"

"Hayır," dedi, kendine birkaç kitap seçti. Kitapların başlıklarına baktım. "Bu kadar ağır şeyler mi okuyacaksın, Ludwig?" diye sordum. "Ne yapacaksın bunları?" Utangaç utangaç gülümsedi. Sonra ikircikli bir sesle: "Cephedeyken

[1] Bir çeşit silah. (Çev.)

aklımdan bazı şeyler geçerdi, Ernst, ama işin içinden çıkamazdım. Ama şimdi her şey geride kaldığına göre, öğrenmek istediğim çok şey var; insanlarla ilgili şeyleri öğrenmek istiyorum, nasıl oldu da böyle bir savaş çıktı, bütün bunların nasıl olduğunu öğrenmek istiyorum. Kafamda bir sürü soru var. Eskiden yaşamla ilgili bambaşka şeyler düşünürdük. Öğrenmek istediğim çok şey var, Ernst..."

Kitapları gösterdim. "Öğrenmek istediklerini bunlarda bulacağına inanıyor musun?"

"En azından deneyeceğim. Sabahtan akşama kadar kitap okuyorum."

Sonra da hemen çekti gitti. Düşünceli bir biçimde oturdum kaldım. Bu arada ben ne yapmıştım? Durumumdan utanarak bir kitaba el attım. Ama kısa bir süre sonra kitabı elimden bıraktım, pencereden dışarı bakmaya başladım. Saatlerce böyle boşluğa bakabilirdim. Eskiden hiç de böyle değildi, o zamanlar ne yapmak istediğimi bilirdim hep.

Annem odama geldi. "Bu akşam Karl Amcana gideceksin, öyle değil mi?"

"Olur giderim," diye karşılık verdim isteksizce.

"O bize sık sık yiyecek gönderdi," dedi annem.

Başımla doğruladım. Dışarıda hava kararmaya başlamıştı. Kestane ağaçları gölgelenmişti. Anneme döndüm: "Yazın kavak ağaçlarının bulunduğu yere sık sık gittiniz mi?" diye sordum hızlı hızlı. "Oraları çok güzel olmalı..."

"Hayır, Ernst, bütün yıl hiç gitmedik."

"İyi ama neden anne?" diye sordum şaşkınlıkla. "Eskiden her pazar günü giderdiniz."

"Bir süredir gezmeye gitmiyoruz," diye alçak sesle yanıt verdi annem, "insan gezmeye gitti mi acıkıyor. Ve bizim yiyecek bir şeyimiz yoktu."

"Anlıyorum..." dedim yavaşça. "Ama Karl Amcanın yeterince yiyeceği vardı öyle mi?"

"Sık sık bize de yolladı, Ernst."

Birdenbire içimi bir hüzün kaplamıştı. "Bütün bunlar ne için oldu anne?" dedim.

Annem elimi okşadı. "Bir nedeni vardır, Ernst. Onu ancak Tanrı bilir."

Karl Amca bizim ailede ünlü biriydi. Bir villada oturuyordu, savaş sırasında mutemetlik yapmıştı. Wolf benimle birlikte geldi, ama yengem köpekleri sevmediği için dışarıda beklemek zorunda kalacaktı. Zili çaldım.

Frak giymiş bir adam kapıyı açtı. Şaşkın şaşkın adamı selamladım. Sonra onun bir uşak olabileceği geldi aklıma. Askerdeyken böyle şeyleri tümüyle unutmuştum.

Adam sanki sivil giyinmiş bir general gibi baştan ayağı süzdü beni. Gülümsedim, ama bana karşılık vermedi. Paltomu çıkarmaya davranınca bana yardım etmek istercesine elini kaldırdı. "Yo," dedim adamın gönlünü kazanmak için. "Eski bir alaybozancı [1] olarak bunu kendi başıma yapabilirim." Sonra da paltomu bir askıya astım.

Ama adam hiçbir şey söylemeden paltomu o askıdan indirdi, ukala bir yüz ifadesiyle yandaki askıya astı. Geri zekâlı herif, diye geçirdim içimden ve yürüdüm. Karl Amca yerleri titretircesine yürüyerek bana doğru geliyordu. Yalnızca er olduğum için beni horgörerek selamladı.

Pırıl pırıl parlayan üniformasını şaşkınlıkla inceliyordum. Bir şaka yapmış olmak için "Bugün yemekte at eti kızartması var mı?" diye sordum.

"Nedenmiş o?" dedi Amcam şaşkınlıkla.

Gülerek, "Yemekte mahmuzlu çizmeler giyiyorsun da ondan," dedim.

Bana kızgın kızgın baktı. Bilmeden damarına basmıştım. Onun gibi büro çalışanları genellikle askerlikte mızraklara ve mahmuzlara karşıdırlar.

Tam onu kırmak istemediğimi anlatmaya hazırlanıyordum ki yengem çıkageldi. Gene öyle tahta gibiydi; küçük, siyah gözleri eskisi gibi parlıyordu, sanki cilalanmış

[1] Alaybozan: Fitilli eski bir tüfek. (Çev.)

gibiydiler. Bir yandan beni bir söz seli içinde boğarken, bir yandan da çevresine keskin bakışlarla bakıyordu.

Biraz çekingenleşmiştim. Çok fazla insan vardı çevremde, çok fazla kadın ve en önemlisi: çok fazla ışık. Cephede en fazla bir gaz lambamız olurdu. Bu evdeki avize ise bir sorgucu gibi acımasızdı. Ondan hiçbir şey saklanamıyordu. Farkında olmadan sırtımı kaşımaya başladım.

"Ne yapıyorsun öyle?" diye sordu yengem ve sustu.

"Gözden kaçmış bir bit olmalı," dedim. "Cephede o kadar çok sardı ki, hepsinden kurtulmamız herhalde bir hafta falan sürecek..." Yengem korkuyla geriledi. "Korkacak bir şey yok," diye sakinleştirmeye çalıştım onu, "sıçramasını bilmiyor. Bitler, pireler gibi değildir."

"Aman Tanrım!" Parmağını ağzının üzerine koydu, birisi çok kötü bir şey söylemiş gibi bir yüz takındı. Bunlar hep böyleydi işte: Bizler birer kahraman olmak zorundaydık, ama onlar bitlerle ilgili hiçbir şey duymak istemiyorlardı.

Bir sürü insanla el sıkışmak zorundaydım, terlemeye başlamıştım. Burada insanlar cephedekilere hiç benzemiyorlardı. Kendimi bir tanker gibi ağırlaşmış hissediyordum. İnsanlar sanki bir vitrinde oturuyorlarmış gibi davranıyorlar, tiyatroda oynarmış gibi konuşuyorlardı. Ellerimi gizlemeye çalışıyordum, çünkü siperlerin pisliği bir zehir gibi ellerime yapışmış, çıkmıyordu. Gizli gizli pantolonuma sildim ellerimi; ama buna karşın ne zaman bir hanımefendinin elini sıkmam gerekse nemli oluyorlardı.

Sağda solda dolandıktan sonra, herkesin maliye danışmanını dinlediği bir gruba sokuldum. "Düşünebiliyor musunuz," diye konuşuyordu, "bir semerci! Bir semercinin Reich'ın başına geçeceğini düşünebiliyor musunuz! Gözünüzün önüne getirin bir kere: Sarayda bir kabul töreni ve bir semerci! Olacak iş değil!"

Heyecandan öksürmeye başlamıştı. "Siz buna ne diyorsunuz genç savaşçı?" diye bana seslendi ve elini omzuma vurdu.

O âna kadar bu konuda hiç düşünmemiştim. Omuzlarımı silktim. "Belki de bildiği birşeyler vardır..."

Maliye danışmanı bir süre bana baktı. Sonra zevkten titremeye başladı. "Çok iyi," diye bağırdı, "belki de bildiği birşeyler vardır! Hayır, hayır canım, böyle bir şey insanda doğuştan olur. Bir semerci! O zaman bir terzi ya da bir ayakkabıcı da başa geçebilirdi, öyle değil mi?"

Sonra yine ötekilere döndü. Söylediklerine sinirlenmiştim, çünkü ayakkabıcılar hakkında böyle düşüncesizce konuşmasına bozulmuştum. Onlar da daha yüksek mevkilerdeki insanlar kadar iyi birer asker olmuşlardı. Adolf Bethke de bir ayakkabıcıydı, ama savaştan bazı subayların anladıklarından daha fazla anlıyordu. Bizim aramızda önemli olan adamın kendisiydi, mesleği değil. Kızgın bir biçimde maliye danışmanına baktım. Çevresindekilere uzun uzun birşeyler anlatıyordu, çok okumuş bir adam olabilirdi; ama benim ateş çemberinin içinden kurtarılmam söz konusu olsa, Adolf Bethke'ye ondan daha fazla güvenirdim.

Sonunda masaya oturabildik. Benim yanımda boynuna bir kuğu tüyü dolamış olan genç bir kız oturuyordu. Kız hoşuma gitmişti, ama ne yapmam gerektiğini pek bilmiyordum. İnsan asker olunca pek fazla konuşması gerekmiyordu, hele hanımlarla hiç. Ötekiler canlı bir sohbete dalmışlardı. Birşeyler öğrenmek hevesiyle konuşmaları dinlemeye çalışıyordum.

Masanın başında maliye danışmanı oturuyor, iki ay daha dayansaydık savaşı kazanabileceğimizi anlatıyordu. Bu saçmalık karşısında midem bulanmaya başlamıştı, çünkü ne cephanemizin ne de askerimizin kaldığını her asker biliyordu. Maliye danışmanın karşısında oturan bir hanım şehit düşen kocasını anlatıyordu, ama bunu öyle bir anlatıyordu ki, sanki kocası değil de kendisi şehit düşmüştü. Masanın başka bir köşesinde anlaşmalardan, barış koşullarından söz ediliyordu; tabii ki herkes, her şeyi bu işin için-

de olanlardan daha iyi biliyordu. Kemerli bir burnu olan bir adam yapay bir merhametle bir arkadaşının karısıyla ilgili bir öykü anlatıyordu, ama için için sevindiğini öylesine gizleyemiyordu ki, insanın içinden suratına bir bardak içki çarpmak geliyordu.

Konuşmalardan kafam şişmişti, bir süre sonra hiçbir konuşmayı izleyemez oldum. Boynunda kuğu tüyü olan kız, "Cephede mi sağırlaştınız?" diye sordu alay ederek.

"Yoo," diye yanıt verdim ve düş kurmaya başladım: Kosole ve Tjaden şimdi burada olsalardı bütün bu saçma sapan konuşmalara güler geçerlerdi. Ama bir yandan da, aklımdan geçenleri yerinde bir hareketle gösteremediğim için içim içimi yiyordu.

Şansıma o sırada masaya son derece lezzetli bir et yemeği geldi. Yemeğin kokusunu içime çektim. Gerçek yağda kızartılmış gerçek domuz etiydi. Görünüşü bile her şeyi unutturmaya yetiyordu. Büyükçe bir parça seçip zevkle yemeye başladım. Tadı müthişti. Böyle bir et yemeği yemeyeli sanki yüzyıllar geçmişti. Son olarak Flandern'de yemiştim –iki tane domuz yavrusu vurmuştuk–, ılık bir yaz akşamı kemiklerine dek sıyırarak yemiştik –o zamanlar Katczinsky henüz hayattaydı, ah Kat ve Westhus, onlar buradakilerden çok farklı heriflerdi, kollarımı masaya dayadım, çevremdeki her şeyi unutmuştum, arkadaşlarım öylesine canlı karşımdaydılar. Hayvanların eti çok yumuşaktı –yanına patates pişirmiştik–, Leer ve Paul Bäumer de vardı, evet, Paul, artık hiçbir şey duymuyor ve görmüyordum, tümüyle anılara dalmış gitmiştim...

Bir kıkırdamayla kendime geldim. Masada herkes susmuştu. Lina Yenge bir şişe kükürt asidine benziyordu. Yanımdaki kız gülmesini bastırmaya çalışıyordu. Herkes bana bakıyordu.

Birdenbire ter boşandı. O zamanlar Flandern'de nasıl oturuyor idiysem yine öyle oturuyordum, kendimi unutmuş bir biçimde dirseklerimi masaya dayamıştım, elimde bir kemik vardı, parmaklarım yağ içindeydi, etin geri ka-

lan kısmını kemirip duruyordum, ötekiler ise temiz bir biçimde çatal–bıçakla yemek yiyorlardı.

Kıpkırmızı olmuştum, kemiği elimden bıraktım. Nasıl olmuştu da kendimi bu denli kaybetmiştim? Ama başka türlüsüne alışık değildim ki: Cephede hep böyle yemek yiyorduk, en fazla bir kaşığımız ya da bir çatalımız olurdu, ama asla bir tabağımız olmazdı.

Utancım birdenbire öfkeye dönüştü. Özellikle yüksek bir sesle savaş borçlarından söz etmeye başlayan Karl Amcaya öfkelendim; akıllıca laflar ettiklerini sanan bütün bu insanlara öfkelendim; içlerinde ölüm ve yaşamdan başka hiçbir şey olmayan o korkunç yıllar sanki hiç yaşanmamış gibi buradaki küçük yaşamını sürdüren bu dünyaya öfkelendim.

Suskun bir biçimde tıka basa yemeye başladım, hiç olmazsa iyice doymak istiyordum. Ondan sonra da kendimi dışarı attım.

Vestiyerde fraklı uşak duruyordu. Eşyalarımı aldım ve: "Sen de bizimle birlikte cephede olmalıydın, seni cilalı maymun seni! Sen ve buradaki herkes!" dedim. Kapıyı çarpıp çıktım.

Wolf evin önünde beni beklemişti. Beni görünce üstüme zıpladı. "Gel, Wolf," dedim, birdenbire domuz eti yüzünden değil de, hâlâ ayakta olan o eskiden kalma kendini beğenmiş tavır yüzünden canımın o kadar sıkıldığını anladım. "Gel, Wolf," dedim bir kez daha, "bunlar bize göre insanlar değil! Biz her bir Tommy'yle ya da siperlerde sürünen her bir Fransız'la daha iyi anlaşırız. Gel, arkadaşlarımızın yanına gidelim! Elleriyle yeseler de, sesli sesli geğirseler de onların yanında olmak daha iyi! Gel!" Koşmaya başladık, köpek ve ben, koşabildiğimiz kadar hızlı koşuyorduk, giderek daha çok hızlandık, soluk soluğa kalmıştık, gözlerimiz çakmak çakmak olmuştu, deliler gibi koşuyorduk; her şeyin canı cehennemeydi, biz yaşıyorduk ya, öyle değil mi Wolf? Biz yaşıyorduk!

5

Ludwig Breyer, Albert Trosske ve ben okul yolundayız. Dersler yine başlıyor. Bizler öğretmen seminerlerine katılıyorduk savaştan önce, sınavlardan geçirilmiyorduk. Savaşa katılan lise öğrencilerinin durumu daha iyiydi. Birçoğu ya asker olmadan önce ya da izinli oldukları geldikleri zaman sınavlara girdiler. Bunu yapmayanlar eski sınıflarına geri dönmek zorunda kaldılar. Karl Bröger de bunlar biriydi.

Kilisenin önünden geçiyorduk. Kulelerin bakır kaplamaları çıkarılmış, yerlerine gri renkli bir dam korunağı geçirilmişti. Bu korunak nedeniyle kilise daha çok bir fabrikayı andırıyordu. Bakır kaplamalardan top mermileri dökülmüştü.

"Ulu Tanrı da bu kadarını düşünememiştir herhalde," dedi Albert.

İki katlı seminer binası kilisenin batı tarafında bulunan bir sokaktaydı. Lisenin karşısında kalıyordu. Arkasında içinden bir ırmak akan orman vardı. Biz askere gitmeden önce bütün dünyamız bu binadan ibaretti. Sonra onun yerini siperler aldı. Şimdi yine buradayız. Ama bu bina artık bizim bütün dünyamız değil. Siperler onu aşıyor.

Lisenin önünde çocuklar arkadaşımız Georg Rahe'yle karşılaştık. Subay rütbesine yükselmiş, bölük komutanlığı yapmıştı, ama izinli olarak geldiğinden bu yana içki içip sağda solda sürtmüş, liseden mezun olmak aklına bile gelmemişti. Bu nedenle de şimdi lise ikinci sınıftan devam etmek zorundaydı, üstelik iki kez aynı sınıfı geçememişti.

"Georg?" dedim, "cephede çok iyi Latince öğrendiğin doğru mu?"

Güldü ve uzun bacaklarıyla liseye doğru yürüyüp gitti.

"Dikkat et de, hal ve gidişten dört alma," diye bağırdı bana uzaktan.

Son altı ay pilotluk yapmıştı. Dört İngiliz uçağı vurmuştu, ama ben onun Pisagor kuramını bildiğinden bile kuşkuluydum.

Seminer binasına yöneldik. Sokak üniformalılarla kaynıyordu. Neredeyse unuttuğumuz, adını ve hangi sınıfta olduğunu bilmediğimiz insanlarla karşılaşıyorduk. 17 Kasımda parçalanmış bir dizle sürüklediğimiz Hans Walldorf çıkageldi. Bacağını kesmişlerdi; şimdi menteşeleri olan ağır bir takma bacağı vardı, yürürken topallıyordu. Kurt Leipold karşımıza dikildi, gülerek kendi kendini tanıttı: Demir Yumruklu Götz von Berlichingen. Sağ kolu takmaydı. Sonra kalabalığın içinde biri geldi ve "Beni tanımadınız, öyle değil mi?" diye sordu.

Geriye pek bir şey kalmamış olan yüzüne baktım. Alnının üzerinde kocaman, kırmızı bir yara izi vardı. Sol gözüne kadar iniyordu. O gözü küçücük kalmıştı. Ama yerinde duruyordu hiç olmazsa. Sağ gözü sabit bakıyordu, camdandı. Burnu yoktu, siyah bir bez burnunun olması gereken yeri örtüyordu. Burnunun altındaki yara izi ağzını ikiye bölüyordu. Ağzı çarpılmıştı, bu nedenle söyledikleri pek anlaşılmıyordu. Dişleri takmaydı. Dişlerine bir tel takmışlardı. Ne yapacağımı bilemez bir durumda ona bakıyordum. Hırıltılı sesiyle: "Paul Rademacher," dedi.

Şimdi tanımıştım onu. Çizgili, gri bir takım elbise giymişti. "Selam Paul, naber?"

"Gördüğün gibi işte," dudaklarını toparlamaya çalışıyordu, "isabet aldım. Bunlar da gitti." Elini kaldırdı, üç tane parmağı yoktu. Tek gözünü üzgün üzgün kırpıştırdı. Öteki gözü ifadesiz bir biçimde sabit bakıyordu. "Hâlâ öğretmen olabilir miyim bilmiyorum. Çok kötü konuşuyorum. Söylediklerimi anlayabiliyor musun?"

"Anlıyorum," diye yanıt verdim. "Bu da düzelir. Bir ameliyatla düzeltirler nasıl olsa."

Omuzlarını kaldırdı, sustu. Fazla umudu yok gibiydi. Eğer düzeltilebilecek bir şey olsaydı, daha önce yapmış olurlardı mutlaka.

Willy son haberleri anlatmak için koşarak yanımıza geldi. Borkmann'ın ciğerlerinden isabet aldığını ve öldüğünü öğrendik. İleri derecede verem olmuştu. Henze, omuriliğindeki yaranın onu yaşam boyu tekerlekli sandalyeye bağlayacağını öğrenince kendini vurmuştu. Bunu anlayabiliyorduk: Aramızda en iyi futbol oynayan oydu. Meyer eylülde şehit düşmüştü, Lichtenfeld ise haziranda. Lichtenfeld cephede yalnızca iki gün kalabilmişti.

Birdenbire olduğumuz yerde kalakaldık. Önümüzde ufak tefek biri duruyordu.

"Westerholt, sen misin?" diye sordu Willy.

"Hâlâ ayaktayım, seni mantar kafalı," diye karşılık verdi karşımızdaki.

Willy şaşkınlık içindeydi. "Senin öldüğünü sanmıştım."

"Daha ölmedim," diye karşılık verdi Westerholt keyifle.

"Ama gazetede okudum."

"Yanlış bir haberdi," dedi Ufaklık.

"İnsan hiçbir şeye güvenemiyor," dedi Willy başını sallayarak.

"Kurtlar seni çoktan kemirmiştir diyordum kendi kendime."

"Önce seni kemirecekler," dedi Westerholt, "kızıl saçlılar uzun yaşamazlar."

Binadan içeri girdik. Saat onda tereyağlı ekmeğimizi yediğimiz avlu, sıraların ve tahtanın bulunduğu sınıflar, şapka askılarının sıralandığı koridorlar... her şey aynı eskisi gibiydi, ama bizim gözümüze başka bir dünya gibi gözüküyordu. Yalnızca loş sınıfların kokusu yabancı gelmemişti; o kadar kötü olmasa da kışlaların kokusuna benziyordu.

Tören salonunda büyük org çalınıyordu. Orgun sağında öğretmenlerden oluşan bir grup duruyordu. Müdürün kürsüsünün üzerine iki tane saksı yerleştirilmişti. Kürsünün önünde uzun kurdelelerle süslenmiş bir çelenk asılıydı. Müdür tören giysilerini giymişti. Demek ki hoş geldin töreni yapılacaktı.

Hepimiz salona doluşmuştuk. Kimse en ön sırada durmak istemiyordu. Yalnızca Willy gitti, en önde yerini aldı. Loş salonda Willy'nin başı, bir genelevin kırmızı lambası gibi parlıyordu.

Öğretmenleri inceliyordum. Eskiden bizim için öteki insanlardan daha fazla anlam taşırlardı; yalnızca bizim üstlerimiz oldukları için değil, her ne kadar onlarla dalga geçsek bile temelde onlara inandığımız için. Bugün ise bizim için, sevgiyle karışık bir saygı duyduğumuz bir sürü yaşlı insandılar.

İşte orada duruyorlar ve bizi yine eğitmek istiyorlardı. Ama artık bize ne öğretebilirlerdi ki? Yaşamı onlardan daha iyi tanıyorduk, başka bir öğreti edinmiştik, sert, kanlı, acımasız bir öğretiydi bu. Bugün biz onları eğitebilecek duruma gelmiştik, ama kimse bunu istemiyordu! Eğer şimdi bu salona ani bir hava saldırısı olsaydı, hepsi tavşanlar gibi çaresiz ve korku içinde kaçışırlardı, oysa bizim aramızdan kimseye bir şey olmazdı. Sakin ve kararlı bir biçimde yapılması gerekeni yapardık, yani bizi rahat bırakmaları için onları bir yere kilitler ve hemen savunmaya geçerdik.

Müdür konuşmaya başlamak üzere boğazını temizledi. Sözcükler ağzından adeta kayarak ve yuvarlak çıkıyordu, kabul etmek gerekiyordu ki çok iyi bir konuşmacıydı. Birliklerin gösterdikleri kahramanlıklardan, savaştan, zaferden ve cesaretten söz etti. Bütün bu güzel sözcüklere karşın konuşmasında bir iğneleme olduğunu sezinledim; belki de bu kadar güzel sözcükler seçerek konuştuğu için böyle düşünmüştüm. Çünkü söz konusu olan şey bu ka-

dar kaygan ve yuvarlak değildi. Ludwig'le bakıştık; Albert, Walldorf, Westerholt, Reinersmann, hepsi aynı şeyi duyumsuyorlardı.

Müdür coşmuştu. Yalnızca cephede gösterilen kahramanlıkları değil, burada gösterilen sessiz kahramanlıkları da kutluyordu. "Burada bizler de üzerimize düşen her şeyi yaptık, askerlerimiz için yiyeceğimizi kısıtladık, aç kaldık, korktuk ve titredik, zor günlerdi, hem cephedeki çocuklarımız hem de bizler için dayanması güç koşullardı..."

"Hayda," dedi Westerholt. Kalabalıktan bir mırıltı yükseldi. Moruk bize şöyle bir baktı, konuşmasını sürdürdü: "Tabii ki bu ikisini kıyaslayamayız. Onlar korkusuzca ölümün gözünün içine baktılar ve büyük bir görevi yerine getirdiler, zafer bizim olmasa da zor bir sınavdan geçmiş olan anavatanımıza duyduğumuz sevgi bugün de bizleri birbirimize daha da yaklaştırmalıdır, düşman güçlere karşın her şeyi yeni baştan inşa etmeliyiz, yüzyıllar önce bugünlere işaret eden büyük sanatçı Goethe'nin dediği gibi: Bütün zorbalıklara dayanarak ayakta kalmak!"

Moruğun sesi biraz alçalmıştı. Şimdi vıcık vıcık yağlanmıştı. Siyah renkli öğretmen ordusunda bir kıpırdanma oldu. Yüzleri çok ciddiydi. "Özellikle de vatanı korumak için seve seve cepheye koşan ve onurlu bir biçimde şehit düşen kurum mensuplarımızı anmak istiyoruz. Yirmi bir arkadaşımız artık aramızda değiller, yirmi bir tane savaşçıyı silahların kustuğu ölüm aramızdan aldı, yirmi bir tane kahraman yabancı topraklarda, yeşil çimenlerin altında ebedi istirahatgâhlarına çekilmiş bulunuyor... "

Tam bu sırada kısa süren, yüksek bir kahkaha duyuldu. Müdür bir an duraksadı. Gülen Willy'ydi, iriyarı bedeniyle bir elbise dolabı gibi en önde duruyordu. O kadar öfkelenmişti ki yüzü kıpkırmızı olmuştu.

"Yeşil çimenler, yeşil çimenler," diye kekeleyip duruyordu, "ebedi istirahatgâh mı? Hepsi siperlerde yatıyor, darmadağınık olmuş bir biçimde hem de, parçalanmış, çamura batmış bir biçimde. Yeşil çimenlermiş! Şu anda mü-

zik dersinde değiliz ki!" Rüzgârda dönen bir yel değirmeni gibi kollarını oynatıp duruyordu. "Kahramanca ölümmüş! Bunu nasıl düşünebilirsiniz? Küçük Hoyer'in nasıl öldüğünü bilmek ister misiniz? Bütün bir gün boyunca dikenli tellerde asılı kaldı ve bağırdı, bağırsakları makarna gibi karnından dışarı sarkıyordu. Sonra bir mermi bir parmağını kopardı, iki saat sonra bir bacağı parçalandı, hâlâ yaşıyor, öteki eliyle bağırsaklarını içeri tıkmaya çalışıyordu, sonunda akşam oldu ve her şey bitti. Gece yanına gidebildiğimizde, elek gibi delik deşikti. Eğer cesaretiniz varsa, annesine onun nasıl öldüğünü anlatın bakalım!"

Müdür sapsarı kesilmişti. Disiplini sağlamakla hoş görmek arasında kararsızdı. Bu iki seçenek arasında gidip geliyordu.

"Müdür Bey," diye Albert Trosske konuşmaya başladı, "biz işimizi iyi yaptığımızı, ama ne yazık ki yine de zafer kazanamadığımızı duymak için buraya gelmedik. Siktir et zaferi maferi..."

Müdür irkildi, onunla birlikte orada bulunan herkes irkildi, salon sallandı, org zangırdadı. "Hiç olmazsa kullandığımız sözcükler konusunda... rica etsem..." diye konuşmaya çalıştı Müdür.

"Hassiktir, hassiktir ve bir kez daha hassiktir," diye tekrar etti Albert, "bu yıllarca en çok kullandığımız üçüncü sözcüktü biliyor musunuz? Cephede, sizin bütün bu saçmalıklarınızı çoktan unutmuş, bok içinde yüzerken, dişlerimizi sıkıyor ve hassiktir diyorduk, sonra yine her şey olduğu gibi sürüp gidiyordu. Olup bitenden haberiniz olmadığı anlaşılıyor! Buradakiler uslu ve sevgili öğrenciler değil, buradakiler asker!"

"Ama, beyler!" diye bağırdı moruk, "beni yanlış anladınız, öyle demek istememiştim..."

Sözünü bitiremedi. Yser'de ağır ateş altında kalan kardeşini ölü olarak sağlık görevlilerine teslim eden Helmuth Reinenmann onun sözünü kesmişti:

"Onlar," dedi çılgın gibi, "onlar şehit düşmedi. Onlar bizim arkadaşlarımız, o kadar ve bizler bu konuda konuşulmasını istemiyoruz!"

Ortalık karışmıştı. Müdür dehşet içinde ve tümüyle çaresiz kürsüde duruyordu. Öğretmen ordusu kovalanan tavuklara benziyordu. İçlerinde yalnızca iki tanesi sakindi. Onlar askerdi.

Moruk her ne olursa olsun bizi sakinleştirmeye çalışıyordu. Oysa biz çok kalabalıktık, Willy Müdürün önüne dikilmiş kıyameti koparıyordu. Kimbilir bu yabani herifler başka neler yaparlardı, belki de biraz sonra ceplerinden el bombalarını çıkarırlardı, belli mi olurdu? Müdür kollarını, kanatlarını çırpan bir melek gibi oynatıyordu. Ama onu kimse dinlemiyordu. Ancak bütün kargaşa bir an durdu. Ludwig Breyer öne çıkmıştı. Herkes sessizleşti. "Müdür Bey," dedi Ludwig açıkça duyulan bir sesle. "Siz savaşı kendi tarafınızdan gördünüz. Dalgalanan bayraklara bakarak, hayran hayran marşlar dinleyerek. Ama siz savaşı bizim trenlere bindiğimiz istasyona kadar gördünüz. Bu nedenle sizi azarlamak gibi bir niyetimiz yok. Biz hepimiz aynı sizin gibi düşünüyorduk. Ama geçen zaman içinde savaşın öteki yüzünü tanıdık. 1914 ruhu, savaşın gerçek yüzü karşısında yerle bir oldu. Buna karşın dayandık, çünkü derinlerde bir yerde yatan birşeyler bizi birbirimize kaynaştırıyordu, cepheye gittikten sonra oluşan bir şeydi bu, sizin bilmediğiniz ve üzerine konuşulamayacak bir sorumluluk duygusuydu bu."

Ludwig bir an önüne baktı. Sonra alnını sıvazladı, konuşmasını sürdürdü. "Sizden öc almak falan istemiyoruz; bu aptalca bir davranış olurdu, çünkü kimse neler olacağını bilmiyordu. Ancak biz sizden, bu konular üzerine nasıl düşünmemiz gerektiğini bize öğretmemenizi talep ediyoruz. Vatan sözcüğünü dilimizden düşürmeden cepheye gittik ve sessizce geri döndük, ama vatan kavramını yüreğimizde taşıyarak. Bu nedenle şimdi susmanızı rica ediyoruz. Bırakın büyük laflar etmeyi. Bunları dinlemek istemi-

yoruz. Ölen arkadaşlarımız da öyle. Onları ölürken gördük. Anılar o kadar taze ki, biri kalkıp da sizin gibi onlarla ilgili bir şey söyleyince kaldıramıyoruz. Onlar bunun için ölmediler."

Salon tümüyle sessizleşmişti. Müdür ellerini sıkıyordu. "Ama, Breyer," dedi alçak bir sesle, "ben, ben öyle demek istememiştim..."

Ludwig bir şey söylemedi. Müdür bir süre sonra konuşmaya başladı. "O zaman ne istiyorsunuz, bana söyleyin."

Birbirimize baktık. Ne mi istiyorduk? Keşke bir cümleyle söyleyebilseydik. Güçlü bir duygu belli belirsiz sardı hepimizi, ama sözcüklere dökmek? Bunu sözcüklere dökemiyorduk. Belki daha sonra yapabilecektik!

Bir an süren sessizlikten sonra Westerholt, Müdürün karşısına dikildi. "Uygulamaya yönelik olarak konuşalım," dedi, "şu anda en çok buna ihtiyacımız var. Bizi ne yapmayı düşünüyorsunuz? Burada okul sıralarına geri dönmek isteyen yetmiş tane asker var. Size hemen şunu söyleyeyim ki: Bize öğrettiklerinizden hemen hemen hiçbir şey hatırlamıyoruz, ama bu sıralarda uzun süre oturmaya da niyetimiz yok."

Müdür kendini toparlamıştı. Yetkili makamlardan bu konuda henüz herhangi bir talimat gelmediğini açıkladı. Bu nedenle şimdilik daha önceki sınıflarımıza dağılmamız gerekiyordu. Daha sonra neler yapılabileceğine bakılacaktı.

Söyledikleri mırıltılar ve gülüşmelerle karşılandı.

"Bu söylediğinize herhalde kendiniz de inanmıyorsunuzdur," dedi Willy öfkeyle, "hiçbir şey olmamış gibi sıralara oturmamız, soruyu biliyorsak parmak kaldırmamız söz konusu bile olamaz. Hepimiz bir arada kalacağız."

Ancak şimdi her şeyin ne kadar gülünç olduğunu fark ediyorduk. Yıllarca ateş etmemize, bıçaklamamıza ve öldürmemize izin vermişlerdi, ama şimdi birdenbire ikinci

sınıftan mı yoksa üçüncü sınıftan mı ayrıldığımız önem kazanmıştı. Belki birimiz ikinci sınıftık, belki ötekimiz hangi sınıf olduğunu bilmiyordu bile. Bunlar, burada geçerli olan farklardı. Müdür, askerlere özel bir kurs açmak için başvuracağına dair söz verdi.

"Bekleyecek zamanımız yok," dedi Albert Trosske kısaca. "En iyisi, biz bunu kendimiz halledelim."

Müdür hiçbir şey söylemedi; kapıya doğru yürüdü.

Arkasından da öğretmenler. Bizler de dışarı çıktık. Ancak olayın fazla sessizce kapandığını düşünen Willy dışarı çıkmadan önce kürsünün üzerinde duran saksıları aldı, yere attı. "Sebzeyi oldum olası sevmem," dedi. Çelengi de Westerholt'un başına geçirdi. "Bundan kendine bir çorba pişir..."

Sigaralar ve pipolar tüttürülüyordu. Liseden savaşa katılmış olanlarla oturmuş, durum değerlendirmesi yapıyorduk. Yüzü aşkın asker, on sekiz subay, otuz başçavuş ve alt rütbeli subay.

Westerholt eski okul defterlerinden birini getirmiş, yüksek sesle okuyordu. Her paragraftan sonra kahkahalar patladığı için yavaş ilerleyebiliyordu. Bir zamanlar bizim için geçerli olan şeyleri şimdi anlayamıyorduk.

Westerholt özellikle, savaştan önce, sınıf öğretmenlerimizin izni olmadan akşam saat yediden sonra sokağa çıkamıyor olmamıza gülüyordu. Ama Willy onu susturdu. "Sakin ol, Alwin," diye seslendi, "Sen, sınıf öğretmenini herkesten çok şaşırttın. Eğer şehit düşseydin, bundan etkilenen Müdür senin için bir konuşma yapacak, seni bir kahraman ve örnek öğrenci olarak kutsayacaktı, oysa sen bütün olup bitenlerden sonra utanmadan, sıkılmadan capcanlı geri döndün! Moruk şimdi ne biçim bozulmuştur. Bir ceset olarak senin için düşündüğü her şeyi unutmak zorunda kaldı, çünkü, çünkü eminim bayağı kesirlerde ve kompozisyonda tıpkı eskisi kadar kötüsün."

Aramızda öğrenci danışma kurulu oluşturduk; öğretmenlerimiz sınav için bize birşeyler öğretmek konusunda iyi niyetliydiler, ama bizler onlar tarafından yönetilmeyi reddediyorduk. Bizi temsil etmek üzere Ludwig Bereyer'i, Helmuth Reinersmann'ı ve Albert Trosske'yi seçtik; liseyi temsilen de Georg Rahe ve Karl Bröger seçildiler. Sonra ertesi sabah okul süresi ve sınavlarla ilgili isteklerimizi iletmek üzere yetkili kuruma ve bakanlığa gidecek olan üç temsilci seçtik. Willy, Westerholt ve Albert bu işi yapacaklardı. Ludwig onlarla gidemiyordu, çünkü hâlâ tam olarak iyileşmemişti.

Üçüne askeri kimlikler ve serbest yolculuk belgeleri verildi, belki gerekir diye bu belgelerden yığınla vardı. Belgeleri imzalayacak yeteri kadar asker ve danışma kurulu üyesi vardı.

Helmuth Reinersmann konuya dış görünüş açısından olması gereken son noktayı da koydu. Willy'nin yeni aldığı üniformayı evde bırakmasını, onun yerine saçmalarla delik deşik olmuş, paçavraya dönmüş üniformasını almasını önerdi.

"Nedenmiş o?" diye sordu Willy.

"Böyle bir dış görünüş büro memurlarının üzerinde, sayacağın yüz tane nedenden çok daha büyük bir etki bırakır da ondan," diye açıkladı Helmuth. Willy pek bundan yana değildi, çünkü yeni üniformasıyla gurur duyuyor, kentte bu üniformasıyla kahvehanelerde hava atmak istiyordu. "Görüşme masasına düzgün bir üniformayla otururbut da aynı biçimde etkili olur," dedi.

Ama Helmuth diretti. "Herkesi de çöplüğe atamayız, Willy," dedi, "şu anda bu insanlara ihtiyacımız var. Eğer paramparça olmuş üniformanla masaya otururbut, hepimiz için yeni üniformanla elde edebileceğinden çok daha fazlasını elde edersin. Kardeşler birbirleri için bunu yaparlar, inan bana." Willy razı olmuştu. Helmuth, Alwin Westerholt'a döndü ve onu incelemeye başladı. Alwin gözüne fazla çıplak gözükmüştü. Bu nedenle Ludwig Breyer'in

rütbelerini taktılar ona. "Böyle daha inandırıcı oldun," diye ekledi Helmuth.

Albert'e bir şey eklemek gerekmiyordu, onun göğsü zaten şangırdayıp duruyordu. Şimdi üçü de gerektiği gibi donanmışlardı. Helmuth eserine şöyle bir baktı. "Harika," dedi, "haydi gidiyoruz! Şu domuzlara cepheden gelen asker nasıl olurmuş, gösterelim."

"Bundan hiç kuşkun olmasın," dedi Willy, keyfi yerine gelmişti.

Sigaralar ve purolar tüttürülüyordu. İstekler, düşünceler ve hırslar birbirine karışıyordu. Kaç tanesi yerine gelecek Tanrı bilirdi. Yüz tane genç asker, on sekiz subay, otuz başçavuş ve alt rütbeli subay buradaydılar ve yeniden yaşama başlamak istiyorlardı. Her biri bir bölüğü en ağır bir saldırı karşısında bile mümkün olan en az kayıpla ateş hattından çıkarabilir; her biri geceyarısı "Geliyorlar!" diye bir bağırtı duyduğunda doğru olanı yapmak için bir an bile duraksamazdı; her biri geçirdiği sayısız acımasız gün sonucunda çelik gibi olmuştu; her biri tam bir askerdi, ne daha az ne daha fazla.

Peki ya barışta? Buna cesaretimiz var mıydı? Acaba asker değil de başka bir şey olabilecek miydik?

Üçüncü Bölüm

1

İstasyondan çıktım, Adolf Bethke'yi ziyaret etmeye gidiyorum. Evini hemen tanıdım; cephedeyken o kadar çok anlatmıştı ki.

Meyve ağaçlarıyla dolu bir bahçe. Elmaların hepsi toplanmamış. Birçoğu ağaçların altında, yerlerde. Kapının önündeki boş bir alanda dev bir kestane ağacı var. Ağacın dibi kırmızı–kahverengi yapraklarla tepeleme dolu, ağacın altındaki taş masa ve bank da öyle. Yaprakların arasında patlamış dikenli meyvelerin beyazı gözüküyor, yere düşen kestaneler pırıl pırıl parlıyor. Birkaç tanesini elime alıyor, cilalanmış gibi duran kabuğu inceliyorum. Dünyada böyle şeyler de var diye düşünüyor, çevreme bakınıyorum; dünyada bütün bunlar da var: rengârenk ağaçlar, üzerlerinden mavi bir buhar yükselen ormanlar, bunlar gerçekten ormanlar, top mermileriyle yanmış ağaç kütükleri değil; çayırların üstünden esen bu rüzgârda barut ve gaz kokusu yok; sürülmüş toprak mis gibi kokuyor; atlar sabanlara koşulmuş, cephane birliklerine değil; onların arkalarında silahsız, eve dönmüş çiftçiler, asker üniformaları içindeki çiftçiler.

Güneş bulutların arkasına gizlenmiş, ama ışık huzmeleri bulutun ardından gümüşi renkler saçıyor; çocukların renkli uçurtmaları gökyüzünde salınıyor; ciğerler soluk alıp veriyor, hava serin serin ciğerlere doluyor, sonra yine

dışarı çıkıyor; artık silah atışı yok, mayın yok, sırt çantaları insanın göğsünü acıtmıyor, palaska insanın midesinin üzerinde ağırlık yapmıyor, sürekli dikkatli olmak duygusu geçti, insanın ensesi ürpermiyor artık, her saniye acıya ve ölüme götürebilecek olan sürünme hareketi yapılmıyor artık; serbest ve ayaktayım, omuzlarım dik, bu ânın gücünü duyumsuyorum: Buradayım ve arkadaşım Adolf'u ziyaret edeceğim.

Evin kapısı yarı açıktı. Sağda mutfak vardı. Kapıyı çaldım. Kimse cevap vermedi. Yüksek sesle "Merhaba," dedim. Hiçbir hareket olmadı. Evin içine girdim, bir kapıyı daha açtım. Biri tek başına masada oturuyordu; o anda başını kaldırdı, üzerinde eski bir üniforma vardı, bakışları deli gibiydi: Bethke.

"Adolf," diye sevinçle bağırdım, "Geldiğimi duymadın mı? Uyuyor muydun yoksa?"

Oturuşunu hiç bozmadı, bana elini uzattı.

"Seni görmek istedim, Adolf."

"Çok düşüncelisin, Ernst," dedi sıkkın bir sesle.

"Bir şey mi oldu, Adolf?" diye sordum şaşkınlıkla.

"Boşver, Ernst..."

Yanına oturdum. "Hey, Adolf, neyin var senin?"

Başını öte yana çevirdi. "Yok bir şey, Ernst, boşver. Biliyor musun, sizlerden birinin gelmesi çok iyi." Ayağa kalktı. "İnsan çıldıracak gibi oluyor, böyle yapayalnız kalınca..."

Çevreme bakındım. Karısı ortalıkta yoktu.

Bir süre sustu, sonra bir kez daha: "İyi ki geldin," dedi. Şnaps ve sigara getirdi. Kalın şişeden birer kadeh doldurduk kendimize. Pencereden bahçe ve meyve ağaçlarıyla dolu yol görünüyordu. Rüzgâr esiyordu. Bahçe kapısı çarpıp duruyordu. Köşedeki ayaklı saat çaldı.

"Şerefe, Adolf." "Şerefe, Ernst."

Odaya bir kedi girdi. Dikiş makinesinin üzerine sıçradı, mırlamaya başladı. Adolf bir süre sonra konuşmaya

başladı. "Geldiler ve konuşmaya başladılar, benim annem, babam, kayınvalidem, kayınpederim, ama ne onlar beni ne de ben onları anlıyordum. Sanki ayrı ayrı insanlardık." Başını kaldırdı. "Sen beni anlıyorsun, Ernst, ben de seni, ama onlarla sanki aramızda bir duvar var gibiydi."

Sonunda her şeyi öğrendim.

Bethke eve dönmüştü, maymun ensesindeydi, yiyecek, kahve, çikolata ve bir elbise dikmeye yetecek kadar ipek kumaşla dolu torbası da yanındaydı.

Karısına sürpriz yapmak için sessizce eve girmişti, ama köpek deli gibi havlamaya başlamıştı, neredeyse evi yıkacaktı; o zaman Adolf daha fazla dayanamamış, elma ağaçlarıyla dolu yol boyunca koşmaya başlamıştı; onun yoluydu, onun ağaçları, onun evi, onun karısı, kalbi deli gibi çarpıyordu, kapıyı açtı, derin bir soluk, içeri girdi: "Marie..."

Karısını görmüştü, bakışı hemen onu sarmalamıştı, her şey üzerine üzerine geliyordu sanki, yarı karanlık, ev, saatin tik–takları, masa, büyük koltuk, karısı; ona doğru koşmak istiyordu. Ama karısı geri çekiliyor, bir gölgeye bakar gibi gözlerini dikmiş ona bakıyordu. Adolf henüz kavrayamamıştı. "Bu kadar mı korktun?" diye sormuştu gülerek.

"Evet," demişti karısı korku dolu bir biçimde.

"Her şey yoluna girecek, Marie," diye karşılık vermişti, heyecandan titriyordu. Odaya girdiği andan beri bedeninde sanki deprem oluyordu.

"Geleceğini bilmiyordum," demişti karısı. Dolaba kadar gerilemişti, gözleri faltaşı gibi açık, Adolf'a bakıyordu. Bir an için Adolf buz kesmiş, ciğerleri sıkışmıştı. "Sevinmedin mi?" diye sordu umarsız bir sesle.

"Tabii sevindim, Adolf..."

"Bir şey mi oldu?" diye sormuştu Adolf, eşyaları hâlâ elindeydi.

Sonunda karısı ağlamaya başlamıştı, başını masaya dayamıştı: Adolf'un hemen öğrenmemesi için hiçbir neden yoktu, başkaları nasıl olsa ona söyleyeceklerdi: Başka biriyle ilişkisi olmuştu, nasıl olduğunu kendisi bile anlamamıştı, böyle bir ilişkiye girmeyi hiç istememişti aslında, hep Adolf'u düşünmüştü, şimdi Adolf onu öldürmeliydi.

Adolf uzun süre olduğu yerde kalakalmıştı, sonunda maymunun hâlâ sırtında olduğunu fark etmişti. Maymunu yere indirmiş, eşyalarını boşaltmaya başlamıştı, titriyordu, içinden sürekli olarak şu cümleyi yineliyordu: doğru olamaz, doğru olamaz; eşyalarını boşaltmaya devam etti, şimdi durmak zamanı değildi, ipek kumaş ellerinin arasında kaymıştı, karısına uzatmış: "Bunu sana getirdim," demişti. Aynı cümleyi tekrarlıyordu: doğru olamaz, doğru olamaz... Kırmızı ipek kumaş hâlâ elindeydi, ama aklı bambaşka yerlerdeydi.

Karısı ise sürekli ağlıyor, hiçbir şey duymak istemiyordu. Adolf yere oturmuş, düşünmeye başlamıştı, birdenbire korkunç bir açlık hissetmişti. Dışarıda elma ağaçları vardı, güzel elmalar, bir elma almış, yemeye başlamıştı, çünkü birşeyler yapması gerekiyordu. Sonra elleri halsizleşmişti, durumu ancak kavrayabilmişti. İçinde korkunç bir öfke yükselmişti, birşeyleri kırıp dökmek istiyordu, koşarak dışarı çıkmıştı, o adamı bulacaktı.

Onu bulamamıştı. Bunun üzerine birahaneye gitmişti. Herkes onu selamlamıştı; ama tedirginlerdi, Adolf'un gözlerinin içine bakmıyorlar, konuşurken sözcüklerini dikkatle seçiyorlardı, demek ki biliyorlardı. Gerçi Adolf hiçbir şey yokmuş gibi davranıyordu, ama bunun bir yararı yoktu; içkisini içmiş, oradakilerden biri: "Eve uğradın mı?" diye sorunca dışarı çıkmıştı, o dışarı çıkarken birahanede bir sessizlik olmuştu. Orada burada oyalanmıştı, saat geç olmuştu. Yine evinin önüne gelmişti. İçeri girmekten başka ne yapabilirdi ki. Lamba yanıyordu, kahve masanın üzerindeydi, ocağın üzerindeki tavanın içinde kızarmış pa-

tates vardı. Eğer her şey yolunda olsaydı, bütün bunlar ne güzel olacaktı, Adolf acı içindeydi, masanın üzerine beyaz bir örtü bile serilmişti. Ama bu daha da kötüydü.

Karısı oradaydı, artık ağlamıyordu.. Adolf oturunca kahve doldurmuş, patatesleri ve sosisi masaya getirmişti. Ama kendisi için sofraya tabak koymamıştı.

Adolf karısına bakmıştı. Kadın solgun ve zayıftı. İçini bir kez daha büyük bir üzüntü kaplamıştı. Hiçbir şey öğrenmek istemiyordu, istediği tek şey kendini bir odaya kilitlemek, yatağa uzanmak ve taş kesilmekti. Kahvenin dumanı tütüyordu, Adolf kahve fincanını itti, tabağını da. Karısı korkmuştu. Neler olacağını biliyordu.

Adolf ayağa kalkmamıştı, çünkü kalkamıyordu, yalnızca başını sallamış ve "Git buradan, Marie," demişti.

Karısı hiçbir şey söylememiş, şalını omuzlarına almış, tabağı bir kez daha Adolf'un önüne doğru itmiş, korku dolu bir sesle: "Hiç olmazsa yemek ye, Adolf..." demiş, sonra da çıkıp gitmişti. Ayak sesleri giderek uzaklaşmış, kapı kapanmıştı, dışarıda köpek havlamıştı, rüzgâr pencerelerde uğulduyordu. Bethke yalnız kalmıştı.

Sonra gece olmuştu.

Siperlerden çıkıp gelen bir adam evde birkaç gün boyunca yalnız kalırsa perişan olur.

Adolf o herifi bulup ağzını burnunu kırmak istemişti. Ama herif bunu tam zamanında fark edip ortalıktan yok olmuştu. Adolf peşini bırakmamış, onu her yerde aramıştı, ama bir türlü yakalayamamıştı, bu da onu büsbütün perişan ediyordu.

Sonra kayınvalidesiyle kayınpederi gelmişler, konuşmuşlardı, Adolf bir kez daha düşünmeliydi, karısı çoktan aklını başına toplamıştı bile, dört yıl yalnız kalmak az bir şey değildi, bütün suç o herifteydi, savaşta insanın başına daha bir sürü şey gelebilirdi...

"İnsanın elinden ne gelir ki Ernst?.." Adolf başını kaldırdı.

"Lanet olsun," dedim, "ne boktan iş!"

"Düşün, eve bunun için dönüyorsun, Ernst!"

Kadehlerimizi doldurdum, içtik. Evde sigara kalmadığı ve Adolf dışarı çıkmak istemediği için sigara almaya ben çıktım. Adolf sıkı bir sigara tiryakisiydi, sigarası olursa dayanması daha kolay olacaktı. Bu nedenle büyük bir kutu 'Waldfrieden' marka sigara aldım, adı üstünde kalın, kahverengi sigaralardı bunlar salt yapraktan yapılmışlardı, ama hiçbir şey olmamasından daha iyiydi.

Geri döndüğümde evde birinin olduğunu gördüm, karısıydı. Dimdik duruyordu, ama omuzları düşmüştü. Bir kadının ensesi her zaman çok etkili bir görüntüydü, çocukça bir yanı vardı, insan onlara hiçbir zaman tam anlamıyla kızamıyordu. Tabii ki ensesi katmerleşmiş şişman kadınlar hariç.

Selam verdim, şapkamı çıkardım. Kadın karşılık vermedi. Sigaraları Adolf'un önüne koydum, ama Adolf onlara elini sürmedi. Saatin tik–takları duyuluyordu. Pencerenin önündeki kestane ağacının yaprakları savruluyor, bazen bir tanesi cama çarpıyor, rüzgâr onu cama iyice yapıştırıyordu. Aynı sapın üzerinde bulunan beş tane kahverengi yaprak cama yapışmıştı, dışarıdan odayı tehdit eden, saldırmaya hazır bir ele benziyorlardı, sonbaharın kahverengi, ölü ellerine.

Sonunda Adolf yerinden kıpırdadı, tanımakta güçlük çektiğim bir sesle: "Hadi git, Marie," dedi. Kadın bir okul çocuğu gibi söz dinleyerek kalktı, önüne bakarak yürüdü. Yumuşak ensesi, dar omuzları, bütün bunlar nasıl olabiliyordu?

"Her gün böyle geliyor, buraya oturuyor, hiçbir şey söylemiyor, bekliyor ve bana bakıyor," dedi Adolf. Bir an ona acıdım, ama şimdi kadına da acıyordum. "Gel birlikte kente gidelim, Adolf, burada oturmanın hiçbir anlamı yok," diye bir öneride bulundum.

İstemiyordu. Dışarıda köpek havladı. Kadın şimdi bahçe kapısından çıkıyor, baba evine gidiyordu. "Yine buraya mı dönmek istiyor?" diye sordum. Adolf başıyla

onayladı. Başka bir şey sormadım. Adolf kendi kendine başa çıkmalıydı. "Hadi gel benimle," diye bir denemede daha bulundum.

"Daha sonra, Ernst."

"Bari bir sigara yak." Kutuyu önüne ittim, bir tane sigara alıncaya kadar bekledim. Sonra ona elimi uzattım. "Yine geleceğim, Adolf."

Beni avlunun kapısına kadar geçirdi. Bir süre sonra dönüp el salladım. Hâlâ bahçe çitinin arkasında duruyordu, akşamın karanlığı çökmeye başlamıştı, aynı o günkü gibi, trenden inip uzaklaştığı günkü gibi. Bizim yanımızda kalmalıydı. Şimdi tek başına ve mutsuz, bizse ona yardım edemiyoruz, oysa yardım edebilmeyi ne kadar çok isterdik. Ah, cephede her şey daha kolaydı, yaşıyor olmak yetiyordu.

2

Bacaklarımı uzatmış, başımı divanın kolluğuna yaslamış, gözlerim kapalı yatıyorum. Uyuklarken kafamın içinde bir sürü düşünce uçuşuyor. Bilincim uyanıklıkla düş arasında gidip geliyor, yorgunluk bir gölge gibi kafatasımı kaplıyor. Yorgunluğumun ardında, uzaklardan bir yerlerden silah seslerini, el bombalarının çıkardığı ıslıkları, bir gaz saldırısını haber veren gongların çalınışını belli belirsiz duyuyorum, ama ben daha maskeme bile el atamadan karanlık sessizce geriye çekiliyor, kendimi iyice yapıştırdığım toprak sıcak ve aydınlık bir duyguyla akıp gidiyor, divanın yanağıma dokunan pelüşüne dönüşüyor, derinlerde bir yerlerde duyumsuyorum ki: Evdeyim, siperlerdeki gaz alarmları, annemin sofraya dikkatle yerleştirdiği tabakların seslerinin içinde eriyip gidiyor.

Sonra o karanlık yine ortaya çıkıyor, onunla birlikte top atışlarının gümbürtüsü de kulaklarıma dolmaya başlıyor. Ama sesler ormanları ve denizleri aşarcasına çok

uzaklardan geliyor, top seslerine sözcükler karışıyor, bir süre sonra söylenen sözcükleri algılayabiliyorum. "Sosisi Karl Amca gönderdi," diyor annem top atışlarının gümbürtüsü arasında.

Sözcükler, tam bir siperin içine atlamak üzereyken yakalıyor beni. Onlarla birlikte dolgun bir yüz gelip geçiyor önümden. "Ha o mu?" diyorum kızgınlık içinde; sesim sanki ağzımda pamuk varmış gibi çıkıyor, yorgunluk öylesine sarmış dört bir yanımı, "şu lanet olası göt herif..." Sonra düşüyorum, düşüyorum, düşüyorum, benim yanıma gölgeler de atlıyor ve üzerime büyük dalgalar halinde geliyorlar, her yer giderek kararıyor, daha çok kararıyor...

Ama uykuya dalmıyorum. Daha önce orada olan bir şey eksik, o tekdüze metal ses. Yavaş yavaş düşüncelerime geri dönüyor, gözlerimi açıyorum. Annem şaşkınlık içinde, sapsarı bir yüzle karşımda duruyor ve bana bakıyor.

"Neyin var senin?" diye korkuyla bağırdım, ayağa fırlamıştım. "Hasta mısın?" Annem geri çekildi. "Hayır, hayır, ama senin böyle bir şey söyleyebileceğin..."

Bir an düşündüm. Ne demiştim ki? Ha, şu Karl Amca ile ilgili olarak... "Anne, bu kadar duyarlı olmamalısın," dedim gülerek, "Karl Amca gerçekten üç kâğıtçının teki, bunu sen de biliyorsun."

"Benim demek istediğim bu değil," diye karşılık verdi annem alçak bir sesle, "öyle sözcükler kullanman..."

Birdenbire yarı uykuluyken söylediklerimi hatırladım. Annemin yanında böyle şeyler söylediğim için utandım. "Ağzımdan kaçtı," diye açıkladım özür dilercesine, "İnsanın artık cephede olmadığına alışması için zamana ihtiyaç var. Orada kaba saba, konuşuyorduk, anne, kaba saba ama içten."

Saçlarımı düzelttim, ceketimi iliklediem. Sonra sigara arandım. Bu arada annemin hâlâ bana bakmakta olduğunu, ellerinin titremekte olduğunu gördüm.

Şaşkınlıkla kalakaldım. "Ama, anne," dedim, kolumu annemin omzuna doladım, "bu kadar da kötü değil canım. Askerler böyledirler işte."

"Evet, evet, biliyorum," diye yanıtladı, "ama sen... senin de..."

Güldüm. 'Tabii ki ben de,' diye bağırmak geliyordu içimden, ama birdenbire sustum, kolumu annemin omzundan çektim, öylesine etkilenmiştim. Kendimi toparlayabilmek için divana oturdum.

Önümde korku, kaygı dolu yüzüyle yaşlı bir kadın duruyordu. Ellerini önünde kavuşturmuştu, iş yapmaktan yıpranmış, biraz kırış kırış olmuş, damarları fırlamış elleri; benim için bu hale gelmiş elleri. Eskiden bunu hiç görmemiştim, eskiden birçok şeyi görmemiştim, çünkü çok gençtim. Ama şimdi bu zayıf kadın için, dünyadaki bütün askerlerden neden farklı olduğumu kavrayabiliyordum: Ben onun çocuğuydum.

Her zaman onun çocuğu olarak kaldım, asker olsam bile. Onun gözünde savaş, çocuğunun yaşamını tehdit eden bir sürü gulyabaniden ibaretti. Ama tehdit altındaki bu çocuğun da, başka annelerin çocuklarının yaşamlarını tehdit eden bir gulyabani olduğunu hiç düşünmemişti. Bakışlarımı onun ellerinden kendi ellerime çevirdim. Bu ellerle Mayıs 1917'de bir Fransız'ı bıçaklamıştım. Bilinçsiz bir korku ve öfkeyle bıçağı üst üste sokup çıkarırken parmaklarıma sıcak kan yayılmıştı. Sonra kusmuş, bütün gece boyunca da ağlamıştım. Ancak ertesi sabah Adolf Bethke beni avutmayı başarabilmişti; o zaman tam on sekiz yaşındaydım, katıldığım ilk saldırıydı.

Yavaş yavaş ellerimin üstünü çevirdim. Temmuz başındaki büyük saldırıda bu ellerle üç kişiyi vurmuştum. Bütün gün boyunca dikenli tellerde asılı kalmışlardı. Kolları el bombası atışları sırasında oluşan hava akımında sallanıp duruyordu, bazen tehdit ediyorlarmış, bazen de yardım istiyorlarmış gibi görünüyordu. Daha sonra bir gün yirmi metre ileriye bir el bombası atmıştım, bir İngiliz yüzbaşısıydı, bacaklarının kopmasına neden olmuştum. Korkunç bir çığlık atmıştı, başını yukarı kaldırmıştı, ağzı ardına kadar açıktı, kollarına dayanıyordu, bedeninin üst

tarafı yunus balığının denizden sıçraması gibi yukarı dikilmişti, ama sonra kana bulandı.

Şimdi ise annemin önünde oturuyordum, annem ağlamak üzereydi, çünkü benim bu kadar kötü sözcükler söyleyebilecek kadar kabalaştığımı kavramakta güçlük çekiyordu.

'Evet,' diye düşündüm acıyla, 'değiştim ben. Benim hakkımda ne biliyorsun ki anne? Anılardan başka bir şey yok, deli dolu bir gençliğe ilişkin anılardan başka bir şey yok. Son yıllarda olup bitenleri hiçbir zaman öğrenmemelisin, gerçekten neler olduğunu ve benim ne hale geldiğimi hiç anlamamalısın. Olup bitenin yüzde biri bile senin yüreğini tuzla buz etmeye yeter, tek bir sözcükle bile utanıp titremeye başladın, çünkü benim hakkımda düşündüklerin sarsıldı.' "Her şey düzelecek," dedim oldukça umarsız bir biçimde, aslında kendi kendimi sakinleştirmeye çalışıyordum.

Annem yanıma oturdu, ellerimi okşadı. Ellerimi geri çektim. Bana kaygıyla baktı. "Bazen bana o kadar yabancılaşıyorsun ki, Ernst, öyle zamanlarda hiç tanımadığım bir yüz takınıyorsun."

"Önce alışmam gerek," dedim, "hâlâ buraya yalnızca sizi ziyaret etmek için geldiğimi sanıyorum..."

Akşam karanlığı çöktü odaya. Köpeğim koridordan geçerek geldi, ayaklarımın dibine yattı. Bana baktığı zaman gözleri parlıyordu. O da huzursuzdu, o da hâlâ alışamamıştı.

Annem arkasına yaslandı. "Geri döndün ya, Ernst...."

"Evet, önemli olan bu," dedim, ayağa kalktım.

Annem divanın köşesinde oturdu kaldı, akşamın karanlığında küçücük görünüyordu, ben tuhaf bir yumuşaklıkla rolleri değiştiğimizi duyumsuyordum. Şimdi o çocuk olmuştu.

Onu seviyordum, ah, asla onun yanına gidemeyeceğimi, onun yanında olamayacağımı, ona her şeyi anlatıp belki de sakinleşemeyeceğimi sandığım zamanlarda onu daha

çok sevmiştim. Acaba onu yitirmiş miydim? Birdenbire ne kadar yabancı ve aslında ne kadar yalnız olduğumu duyumsadım.

Annem gözlerini kapatmıştı. "Giyinip biraz dışarı çıkacağım," diye fısıldadım, onu rahatsız etmek istemiyordum. Başıyla onayladı. "Olur oğlum," dedi, bir süre sonra alçak bir sesle, "benim iyi oğlum," diye ekledi.

Sanki bedenime bir şey batırılmışçasına etkilenmiştim. Kapıyı sessizce kapattım.

3

Çimenler ıslak, yollardan sel gibi sular akıyor. Paltomun cebinde küçük bir kavanoz var, kavak ağaçları boyunca yürüyorum. Küçükken buraya gelir, balık ve kelebek avlar, ağaçların altına uzanır, düş kurardım.

İlkbaharda burası kurbağa yumurtaları ve yosunlarla kaplı olur. Yeşil kertenkele orduları dalgalar halinde geçip giderler, uzun bacaklı buz patencileri sazlıkların arasında zikzaklar çizerek kayarlar, güneş altında dikence balığı sürülerinin gölgeleri altın sarısı kuma düşer.

Soğuk ve nemliydi. Kavak ağaçları uzun bir sıra oluşturuyorlardı. Dalları çıplaktı, ama üzerlerinde hafif mavi bir duman asılıydı. Günün birinde yine yeşerecekler, rüzgârda hışırdayacaklardı, güneş yine ısıtacak, gençliğimin anılarıyla dolu olan dünyanın bu parçasına ışınlarını gönderecekti.

Kıyıda ayaklarımı yere vurarak yürüdüm. Birkaç tane balık aceleyle kaçıştılar. Sonra artık kendimi tutamadım. Çukurun daraldığı yerde –ki ancak bacaklarımı açarak durabiliyordum– bir an çevremi dinledim, sonra elimle iki tane dikence balığı yakaladım. Kavanozun içine koydum, incelemeye başladım.

Kendilerini oradan oraya atıyorlardı, zarif ve mükemmeldiler, bedenleri kahverengi ve uzundu, sırtlarında üçer

tane diken ve göğüslerinde yüzgeçleri vardı. Su kristal gibi berraktı. Cam, suya yansıyor, ışık oyunları yapıyordu. Bütün bunların, camın içinden gördüğüm suyun, bu ışık oyunlarının ne kadar güzel olduklarını o kadar güçlü bir biçimde duyumsadım ki, birdenbire soluğum kesildi.

Kavanozu özenle elime aldım, yürümeye devam ettim, dikkatle tutuyor, sanki gençliğimi yakalamış da içine koymuş, şimdi de eve götürüyormuşum gibi yüreğim hızla çarparak zaman zaman içine bakıyordum. Kalın su mercimeklerinin yüzdüğü suyun kenarına oturdum, kertenkeleler soluk alabilmek için suyun üzerine sıçrıyorlardı. Küfe sineği larvaları çamurun içinde yavaş yavaş sürünüyorlardı, vahşi bir tatlı su böceği ağır ağır dipten ilerliyor, çamura bulanmış bir bitki kökünün dibinde oturan kıpırtısız bir göl kurbağası da gözlerini bana dikmiş bakıyordu. Her şeyi görüyordum, bu görmekten de öte bir şeydi, geçmişe ait anılar, özlem ve geçmişte duyulan mutlulukla karışık bir duyguydu.

Kavanozu dikkatle tutarak yürümeye devam ettim, bir şey arayarak, umarak yürüyordum. Rüzgâr esiyordu, ufuktaki dağlar mavi renge bürünmüşlerdi.

Ama birdenbire büyük bir korku kapladı içimi: yere yat, yere yat, kendini kamufle et, atış menzili içindesin! Büyük bir korkuyla irkildim, bir ağacın arkasına saklanmak için ellerimi ileri doğru uzattım, titriyordum, soluk soluğa kalmıştım, sonra derin bir soluk aldım, geçti; çekinerek çevreme bakındım: beni gören olmamıştı. Sakinleşmem için biraz zaman geçmesi gerekti. Sonra elimden düşmüş olan kavanoza doğru eğildim. İçindeki su dökülmüştü, ama balıklar hâlâ içinde çırpınıyorlardı. Çukura eğildim ve camın içine su doldurdum.

Yavaş yavaş yürümeye devam ettim, düşüncelere dalmıştım. Orman giderek yaklaşıyordu. Yoldan bir kedi geçti. Demiryolu tarlaların arasından geçerek ormana doğru uzanıyordu. Orada ne güzel siper kazılır, diye düşündüm, beton kapaklı derin siperler, sonra siper çizgisi sola doğru

uzatılır, gözcü yerleri konulur, şuraya da birkaç tane makineli tüfek yerleştirdin mi, yok, iki tane yeter, ötekileri ormanın oraya koymalı, o zaman bütün bu bölge çapraz ateş altında olur, kavak ağaçlarını kesmek gerekir ki, düşman topçuları hedefi saptayamasınlar, tepenin ardına da bir sürü mayın, işte ondan sonra gelirlerse görecekleri var demektir...

Bir tren düdüğü duyuldu. Başımı kaldırıp baktım. Ben burada ne yapıyordum? Ben buraya gençliğimin doğasını yeniden bulmak için gelmiştim, oysa şimdi siperlerin arasında dolaşıyordum. Alışkanlık, diye düşündüm, biz artık doğayı falan göremiyorduk, gözümüz yalnızca bir alan, görüyordu: saldırılması ve savunulması gereken bir alan, tepedeki eski değirmen, değirmen değildi: bir dayanak noktasıydı, orman, orman değildi: topların kamuflajıydı.

Düşünceleri kafamdan atmaya, eski günleri düşünmeye çalıştım. Ama başaramadım. Biraz önceki neşem de, yürüme isteğim de kalmamıştı. Geri döndüm.

Uzaktan tek başına yürüyen birini gördüm. Bana doğru yaklaşıyordu. Gelen Georg Rahe'ydi.

"Burada ne yapıyorsun?" diye sordu şaşkınlıkla.

"Ya sen?"

"Hiç," diye karşılık verdi.

"Ben de," dedim.

"Peki ya elindeki kavanoz nesi?" diye sordu, yüzüme alaylı alaylı baktı. Kızardım.

"Utanmana gerek yok," dedi, "Eskisi gibi balık avlamak istedin, öyle değil mi?"

Başımla onayladım. "Eeee?" diye sordu.

Başımı salladım.

"Tabii, bu işler üniformayla yapılmaz ki," dedi düşünceli bir biçimde.

Bir ağaç kütüğüne oturduk, sigara içtik. Rahe şapkasını çıkardı. "Eskiden biriktirdiğimiz pulları değişirdik, hatırlıyor musun?"

"Evet, hatırlıyorum. Güneş açtığı zaman ağaçların kokusu yayılırdı çevreye, kavak ağaçları hışırdar, sudan soğuk bir rüzgâr eserdi; hepsini hatırlıyorum; kurbağa arayışımızı, kitap okuyuşumuzu, gelecekten ve masmavi ufkun gerisinde bizi bekleyen, derinden gelen bir müzik gibi çekici olan yaşamdan konuşuşumuzu hatırlıyorum."

"Her şey biraz değişti, öyle değil mi Ernst?" dedi Rahe ve gülümsedi, hepimizin dudaklarında asılı olan biraz acı ve biraz da yorgun bir gülümsemeydi bu. "Cephede balıkları da daha farklı yakalıyorduk. Suya bir el bombası atardık, kısa bir süre sonra balıklar patlamış yüzgeçleri ve beyaz karınlarıyla suyun yüzeyine çıkarlardı. Öylesi çok daha kolaydı."

"Bu nasıl oluyor Georg?" dedim, "yani burada böyle oturuyor ve ne yapacağımızı bilmiyoruz?"

"Bir şey eksik, öyle değil mi Ernst?"

Başımla onayladım. Eliyle göğsüme vurdu. "Sana bir şey söyleyeyim mi, bu konuyu ben de düşündüm, şunu yani," eliyle karşıdaki çayırları gösterdi, "bu yaşam demekti, açıyor ve büyüyordu, biz de onlarla birlikte büyüyorduk. Bizim arkamızda ise," başıyla uzaklarda bir yeri işaret etti, "ölüm var, biz de bir parça ölümle birlikte öldük." Yine gülümsedi. "Bizim biraz onarılmaya ihtiyacımız var, oğlum."

"Belki yaz olsaydı durum daha iyi olurdu," dedim, "yazın her şey daha kolaylaşır."

"Hayır, sorun orada değil," diye karşılık verdi Georg, sigarasının dumanını üflerken, "öyle sanıyorum ki, sorun bambaşka bir şeyde."

"Ne peki?" diye sordum.

Georg omuzlarını silkti, ayağa kalktı. "Eve gidelim, Ernst. Ne düşündüğümü sana anlatayım mı?" Bana doğru eğildi. "Galiba yine asker olacağım."

"Sen delirmişsin," dedim.

"Hiç de değil," diye yanıtladı beni, bir an çok ciddileşti, "belki yalnızca sabit fikirli oldum."

Bir an durdum. "Ama, şey, Georg..."

Georg yürümeye devam etti. "Senden birkaç hafta önce geldim buraya," dedi ve başka şeylerden söz etmeye başladı.

İlk evler gözükmeye başladığında dikence balıklarını yine suya attım. Balıklar hızla uzaklaştılar. Kavanozu ise kıyıda bıraktım.

Georg'dan ayrıldım. Yol boyunca ağır ağır yürüdü gitti. Evimizin önünde durup arkasından baktım. Söyledikleri tuhaf bir biçimde huzurumu kaçırmıştı. Ne olduğunu bilmediğim bir şey çevremde dolaşıyor, onu tutmak istediğim anda benden kaçıyor, üzerine gittiğimde dağılıyor, sonra yine arkamdan geliyor, pusuya yatıyordu.

Gökyüzü Luisen Meydanının üzerinde kurşun gibi asılıydı, ağaçlar çıplaktı, açık bir pencere rüzgârda çarptı, bahçelerdeki çalıların üzerine nemli ve umarsız bir karanlık çöküyordu.

Çevreme baktım, birdenbire her şeyi yaşamımda ilk kez görüyormuşum gibi duyumsadım. Her şey bana o kadar yabancıydı ki, neredeyse tanımakta güçlük çekecektim. Anılarımda canlı bir yeri olan çocukluğumu bu bir parça ıslak ve pis yeşillik mi sarmalamıştı gerçekten? Cephedeki korku selinin içinde bizim için umut demek olan, bizi bu korku selinde boğulmaktan kurtaran, vatan dediğimiz dünyanın sakin köşesi, fabrikanın bulunduğu bu boş alan mıydı? İki ölüm arasındaki molalarda bir karabasan gibi siperlerin üzerinde yükselen resim, çirkin evlerin sıralandığı bu gri cadde miydi? Bu resim çok daha ışıklı ve güzel, çok daha geniş ve dopdolu değil miydi benim düşümde? Yoksa her şey yalan mıydı, kanım beni aldatmış mıydı, anılarım beni aldatmış mıydı?

Ürperdim. Ben değiştirmediğim halde, her şey değişmişti. Neubauer'e ait olan fabrikanın saati hâlâ çalışıyor, eskiden akreple yelkovanın nasıl hareket ettiğini görmek için kadrana baktığımız anda çaldığı gibi çalıyordu; Georg

Rahe'nin bizim için ilk sigaraları aldığı tütüncü dükkânının yanında, zenci adam pipo içerek aynı eskisi gibi oturuyordu; Karl Vogt ile benim güneşli havada saatlerimizin camıyla gözlerini yaktığımız sabun tozu reklam panosu hâlâ sömürge malları satan dükkânda duruyordu. Vitrine baktım, yanık yerler hâlâ belli oluyordu. Ama araya savaş girmişti, Karl Vogt ise çoktan Kemmel'de şehit düşmüştü.

Burada neden durduğumu, o zamanlar siperlerde ve barakalarda hissettiğim şeylerin aynısını neden hissedemediğimi anlayamıyordum. Sarsıcı olan, pırıltılı olan, adı konamayan şey nerede kalmıştı? Acaba anılarım gerçeklerden daha mı canlıydı? Yoksa anılarım, geriye bir zamanlar üzerinde renkli bayrakların dalgalandığı çıplak bir iskeletten başka bir şey kalmayıncaya kadar geri çekilmiş, giderek büzüşmüş ve gerçeğe mi dönüşmüştü? Anılarım beni terk etmiş, ağır bir bulut gibi tepemde mi geziniyordu yoksa? Cephede geçen yıllar, geçmişle aramızdaki köprüyü yakıp yıkmış mıydı acaba? Bir sürü soru vardı, ama hiçbirinin yanıtı yoktu.

4

Savaşa katılanların hangi koşullarda okula devam edecekleri belli olmuştu. Temsilcilerimiz istediklerimizi elde etmişlerdi: Askerler için eğitim süresi kısaltılacak, özel kurslar açılacak, sınavlar kolaylaştırılacaktı.

Devrim olmasına karşın bunları uygulamak hiç de kolay değildi; çünkü bütün bu değişim rüzgârları yüzeyseldi. Hiçbir şeyi derinden etkilememişti. Bazı önemli makamlara başkalarının getirilmesi ne işe yarardı ki; her asker bölük komutanının çok iyi niyetli olabileceğini bilir, ama alt rütbeli subaylar istemediği sürece hiçbir şey yapamaz. Aynı biçimde en ilerici bakan bile karşısında gizli kurullar[1] tarafından bir tepki oluşturulduğunu görürse geri adam

[1] Almanya'da 1918 yılına kadar faaliyet gösteren kurullar. (Çev.)

atar. Ve Almanya'da gizli kurullar iş başında kalmışlardı. Bu masa başı Napolyon'larını yerlerinden oynatmak olanaksızdı.

İlk ders. Sıralarda oturuyoruz. Hemen hemen hepimiz üniformalıyız. İçimizden üç tanesi sakallı. Bir tanesi evli.

Oturduğum sıraya çakıyla adımın kazındığını, üzerinden mürekkeple geçildiğini keşfediyorum. Bu eseri tarih dersinde yapmış olduğumu hatırlıyorum; ama, yine bu sırada oturmak o kadar tuhaf bir duygu ki sanki yüzyıl önce olmuş gibi geliyor. Çünkü böylece savaş geçmişte kalmış, çember kapanmış oluyor. Ama bizler artık o çemberin içinde değiliz.

Almanca öğretmenimiz Hollermann geldi, önce en gerekli konuyu çözümledi; eskiden bize ait olan eşyaları geri verdi. Bu, okulun çok düzenli olması sonucunda gerçekleşebilmişti. Sınıf dolabını açtı, eşyaları çıkarmaya başladı: Resim tuvalleri, resim kâğıtlarının tutturulduğu tahtalar, hepsinden önce kalın, mavi defter paketleri, kompozisyonlar, imla ödevleri, sınavlar. Kürsünün üzerinde koca bir yığın oluşmuştu. Teker teker adlarımızı okuyor, biz parmak kaldırıyor, kalkıp eşyalarımızı alıyorduk. Willy defterleri bize doğru atıyor, kurutma kâğıtları havada uçuşuyordu.

"Breyer." "Burada..."

"Bücker." "Burada..."

"Detlefs."

Sessizlik. "Ölü," diye bağırdı Willy. Detlefs, ufak tefek, sarışın, çarpık bacaklı biriydi, bir kez sınıfta kalmıştı. 1917 yılında Kemmelberg'de şehit düşmüştü. Defteri kürsünün sağ tarafına geçirildi.

"Dirker." "Burada..."

"Dierksmann." "Ölü."

Dierksmann, bir çiftçinin oğluydu, çok iyi bir skat oyuncusuydu, sesi çok kötüydü, Ypern'de şehit düşmüştü. Defteri sağa geçti.

"Eggers..."

"Daha gelmedi," diye bağırdı Willy. Ludwig tamamladı: "Ciğerinden yaralandı, Dortmund'daki hastanede yatıyor."

"Friedrichs." "Burada..."

"Giesecke." "Kayıp."

"Doğru değil," diye açıkladı Westerholt.

"Kayıp olduğu bildirildi ya," dedi Reinersmann.

"Doğru," diye yanıtladı Westerholt, "ama üç haftadır burada, akıl hastanesinde. Gözlerimle gördüm."

"Gehring I." "Ölü."

Gehring, I; Primus, şiir yazardı, özel ders verirdi, parasıyla da kitap alırdı. Soissons'da şehit düştü, erkek kardeşiyle birlikte.

"Gehring, II," diye mırıldandı Almanca öğretmeni, defterini kendiliğinden sol taraftan sağ tarafa geçirdi.

"Gerçekten iyi kompozisyonlar yazardı," dedi düşünceli bir biçimde ve bir kez daha Gehring I'in defterini gözden geçirdi.

Birkaç defter daha sağa geçti, hepimizin adı okunduğunda geri kalan defterler oldukça kalın bir paket oluşturuyorlardı. Öğretmen Hollermann ne yapacağını bilemez bir durumda bu pakete bakıyordu. Onları ne yapacağını bilmediği için düzenlilik duygusu altüst olmuştu. Sonunda bir çıkar yol buldu. Defterler, ölenlerin anne-babalarına gönderilebilirdi.

Ama Willy'nin buna itirazı vardı. "Böyle yetersiz ve eksik defterleri görünce sevineceklerini mi sanıyorsunuz?" diye sordu. "İyisi mi vazgeçin bundan!"

Hollermann gözlerini açarak baktı ona. "İyi ama bu defterleri başka ne yapabilirim ki?"

"Bırakın oldukları yerde kalsınlar," dedi Albert.

Hollermann kızmak üzereydi. "Ama bu olacak iş değil Trosske, bu defterlerin yeri okul değil ki, onları oldukları yerde bırakamam."

"Aman Tanrım, ne büyük sorunlar," diye inledi Willy, ellerini saçlarından geçirdi.

"Defterleri bize verin, biz onlarla ilgileniriz." Hollermann istemeyerek de olsa defterleri verdi. "Ama..." dedi korkarak, çünkü defterler başkalarına aitti.

"Tamam, tamam," dedi Willy, "her şey istediğiniz gibi olacak, hepsinin üzerinde adlar yazılacak, sakin olun! İnsana acı verse de düzen korunmalıdır!" Bize göz kırptı ve alnına dokundu.

Dersten sonra yaptığımız çalışmalara göz gezdirdik. Yazdığımız son kompozisyonun konusu şöyleydi: Almanya neden savaşı kazanmak zorunda? O zamanlar 1916 yılı başlarıydı. Giriş, altı kanıt noktası, özetleyici sonuç. Dördüncü nokta: Dinsel nedenlerle, burasını tam çözümleyememiştim. Kâğıdın kenarında kırmızı mürekkeple şunlar yazılıydı: "Düşünce zincirinde atlamalar var ve ikna edici değil." Yedi sayfalık ödev iki eksiyle değerlendirilmişti; bugünkü gerçekler göz önünde bulundurulacak olursa iyi bir sonuç.

Willy tabiat dersi için yazdığı ödevin başlığını yüksek sesle okuyordu: "Akağaçgiller ve köksapı." Sırıtarak çevresine bakındı. "Bu konuyu geçtik biz galiba, öyle değil mi?"

"Tamamdır!" diye bağırdı Westerholt.

Evet, gerçekten de tamamdı! Her şeyi unutmuştuk. Ama Bethke ve Kosole'nin bize öğrettiklerini unutmuyorduk.

Öğleden sonra, Albert ve Ludwig beni almaya geldiler. Birlikte arkadaşımız Giesecke'yi ziyaret edeceğiz. Yolda Georg Rahe'ye rastladık. O da bize katıldı, çünkü Giesecke'yi o da tanıyordu.

O gün hava açıktı. Binanın bulunduğu tepeden bakınca tarlalar görünüyordu. Akıl hastaları mavi-beyaz çizgili ceketleriyle bu tarlalarda çalışıyorlar, üniformalı nöbetçiler de başlarında gözcülük ediyorlardı. Binanın sağ tarafın-

da bir pencereden bir şarkı duyuluyordu: "Kumsallar boyunca..." Şarkıyı söyleyen hastalardan biri olmalıydı. Demir parmaklıklarının ardından gelen bir şarkı sesini insan garipsiyordu: "Ve bulutlar geçip gidiyor..."

Giesecke başka hastaların da bulunduğu büyük bir salonda kalıyordu. Biz içeri girdiğimizde içlerinden biri avaz avaz bağırmaya başladı: "Siperlere! Siperlere!" Sonra da bir masanın altına girdi. Diğerleri ise onunla hiç ilgilenmediler. Giesecke bizi karşılamak üzere geldi. Yüzü süzgün ve sarıydı, sivri çenesi ve yelken kulaklarıyla eskisinden çok daha genç görünüyordu. Yalnızca bakışları huzursuz ve yaşlıydı. Daha ona selam bile veremeden biri bizi kenara çekti. "Dışarıda yeni bir şey var mı?" diye sordu.

"Hayır, yeni hiçbir şey yok," diye yanıtladı.

"Peki ya cephede? Sonunda Verdun'u alabildik mi?"

Birbirimize baktık. "Barış ilan edileli çok oldu," dedi Albert sakinleştirmek istercesine.

Adam güldü, tatsız ve kısa bir gülüştü bu. "Size kazık atmalarına izin vermeyin! Sizi aptallaştırmaya çalışıyorlar, pusuya yatmış bizim dışarı çıkmamızı bekliyorlar! Sonra bizi yakalayıp cepheye gönderecekler!" Bir sır verircesine: "Ama beni bir daha ele geçiremeyecekler!" diye ekledi.

Giesecke bize elini uzattı. Utanmıştık, çünkü onun bir maymun gibi davranacağını, tepineceğini, ağzını burnunu tuhaf tuhaf oynatacağını ya da en azından sürekli titreyeceğini sanmıştık. Oysa Giesecke bizi yarım bir gülümsemeyle karşıladı ve: "Beni böyle göreceğinizi düşünmemiştiniz, öyle değil mi?" dedi.

"Çok sağlıklı görünüyorsun," diye yanıtladım. "Neyin var ki?"

Alnını sıvazladı. "Baş ağrısı. Başımın arkası çepeçevre ağrıyor. Sonra Fleury..."

Giesecke, Fleury'de başka biriyle birlikte saatlerce toprağın altında kalmıştı; yüzü, ötekinin karnına kadar yarılmış olan kalçasına yapışmış durumdaydı. Ötekinin başı dışarıdaydı, bağırıyordu. Her bağırışında Giesecke'nin yü-

züne kan boşalıyordu. Bir süre sonra ötekinin karnından bağırsakları çıkmaya başlamış, Giesecke boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Soluk alabilmek için bağırsakları iteklemek zorundaydı, her dokunuşunda ötekinin boğuk bağırtısını duyuyordu.

Bütün bunları gerçeğe uygun olarak, sırasıyla anlattı. "Her gece bunları yeniden görüyorum, boğulacak gibi oluyorum, oda beyaz yılanlarla ve kanla doluyor."

"Ama düş olduğunu bildiğine göre, buna engel olabilirsin," dedi Albert.

Giesecke başını salladı. "Uyanık olsam da bir yararı yok. Hava kardığı anda çıkıp geliyorlar." Ürperdi. "Evdeyken pencereden atladım, bacağım kırıldı. Bunun üzerine beni buraya getirdiler."

"Sizler ne yapıyorsunuz?" diye sordu bir süre sonra. "Sınavlara girdiniz mi?"

"Yakında," dedi Ludwig.

"Herhalde benden bir şey olmayacak," dedi Giesecke karamsar bir havayla, "benim gibi birini çocuklara yaklaştırmazlar."

Biraz önce "Siperlere!" diye bağırmış olan adam şimdi Albert'in arkasına yavaşça yaklaştı, ensesine vurdu. Albert bir an çok korktu, ama kendini hemen toparladı. "K.V.!" diye kıkırdadı adam. "K.V.!" Katıla katıla gülüyordu, sonra birden ciddileşti, sessizce bir köşeye çekildi.

"Binbaşıya bir mektup yazamaz mısınız?" diye sordu Giesecke.

"Hangi binbaşıya?" dedim şaşkınlıkla. Ludwig beni dürttü. "Ne yazalım ona?" diye sordum çabucak.

"Beni bir kere daha Fleury'ye göndersin," diye karşılık verdi Giesecke heyecanla, "bunun bana mutlaka yararı olacaktır. Eminim orası şimdi tamamen sessizdir, oysa ben oradayken her yer altüst olmuştu. Ölüm Vadisinden geçerek Fleury'ye giderim, tek bir silah sesi duymayacağıma göre her şey düzelir. O zaman ben de sakinleşirim, ne dersiniz?"

"Şimdi de her şey düzelecek," dedi Ludwig, elini Giesecke'nin koluna koydu, "yapacağın tek şey kendine bunu anlatmak."

Giesecke üzgün üzgün önüne baktı. "Ne olur binbaşıya yazın. Benim adım Giesecke, ck'yla yazılıyor." Bakışları sabitleşmişti, sanki görmüyor gibiydi. "Bana biraz elma tatlısı getirebilir misiniz? Elma tatlısını o kadar çok özledim ki."

Getireceğimize söz verdik, ama artık bizi duymuyordu, birdenbire uzaklaşıp gitmişti. Biz giderken ayağa kalktı, Ludwig'in önünde selam durdu. Sonra donuk bakışlarla yine masaya oturdu.

Kapıdan çıkarken dönüp bir kez daha ona baktım. Birdenbire sanki uykudan uyanmış gibi yerinden fırladı, arkamızdan koşmaya başladı. "Beni de alın," dedi tuhaf bir sesle, "yine geliyorlar." Korkuyla bize sokuldu. Ne yapacağımızı şaşırmıştık. O sırada içeri bir doktor girdi, bizi gördü, kolunu Giesecke'nin omzuna dolayarak onu dikkatli bir biçimde geri çekti. "Gel bahçeye çıkalım," dedi sakin bir sesle, Giesecke uysal bir biçimde doktoru dinledi.

Dışarıda akşam güneşi tarlaların üstüne vurmuştu. Demir parmaklıklı pencereden hâlâ aynı şarkı duyuluyordu: "...ama kaleler... yıkıldılar... ve bulutlar geçip gidiyor..."

Konuşmadan yan yana yürüyorduk. Tarlalar sürülmüştü, ışıldıyorlardı. Ağaçların arasından ipincecik hilal görünüyordu.

"Öyle sanıyorum ki," dedi Ludwig bir süre sonra, "hepimizde birtakım izler kaldı..."

Ona baktım. Yüzü akşamın kızıllığıyla aydınlanmıştı. Ciddi ve düşünceliydi. Ona yanıt vermek istedim, ama birdenbire tüylerim diken diken oldu, nedenini bilmiyordum.

"Bu konu hakkında konuşmayalım artık," dedi Albert.

Yürümeye devam ettik. Hava kararmaya başlamıştı. Gökyüzündeki hilal şimdi daha belirginleşmişti. Tarlaların üzerinde bir gece esintisi dolaşıyordu, evlerde ilk ışıklar yanmaya başlamıştı. Kente dönmüştük.

Georg Rahe yol boyunca hiç konuşmamıştı. Birbirimizden ayrılmak üzere durduğumuzda düşüncelerinden sıyrıldı. "Ne istediğini duydunuz mu?" diye sordu. "Fleury'ye gitmek istiyor... Fleury'ye geri dönmek istiyor..."

Canım eve gitmek istemiyordu. Albert de benimle aynı durumdaydı. Yavaş yavaş yürümeye başladık. Aşağıdan nehrin şarıltısı duyuluyordu. Değirmene gelince durduk, köprünün korkuluklarına dayandık.

"İnsanın hiç yalnız kalmak istememesi gülünç, öyle değil mi?" dedi Albert.

"Evet," dedim, "insan nereye ait olduğunu tam olarak bilemiyor."

Başıyla doğruladı. "Sorun da bu zaten. Ama insanın bir yere ait olması gerekiyor."

"Belki bir meslek sahibi olduğumuzda," dedim.

Albert karşı çıktı. "O da önemli değil. İnsana canlı bir şey gerek, Ernst. Bir insan falan, anlıyor musun..."

"Ha, bir insan," diye karşılık verdim, "bu dünyanın en güvenilmez şeyi. Bir insanın ne kadar kolay yok olup gittiğini yeterince sık gördük. Ötekilere bir şey olduğunda yanında birilerinin kalabilmesi için çevrende on-on iki kişinin olması gerekir."

Albert kilisenin siluetini dikkatle inceledi. "Demek istediğim bu değil," dedi. "Demek istediğim şu: Sana ait olan bir insan. Bazen bize bir kadın gerektiğini düşünüyorum..."

"Aman Tanrım!" diye bağırdım, çünkü aklıma Bethke gelmişti.

"Saçmalama!" diye dürttü beni Albert birdenbire, "insanın tutunabileceği bir şey olmalı, bunu anlamıyor musun? Birinin beni sevmesini istiyorum, o zaman o bana tu-

tunur, ben de ona! Yoksa insan sonunda kendini asar!" Bir an titredi ve bana arkasını döndü.

"Ama, Albert," dedim alçak bir sesle. "Biz varız ya?"

"Tabii, tabii, ama bu bambaşka bir şey..." dedi bir süre sonra fısıldayarak: "İnsanın çocukları olmalı, hiçbir şeyden haberi olmayan çocukları..."

Ne demek istediğini tam olarak anlamıyordum. Ama artık soru sormak da istemiyordum.

Dördüncü Bölüm

Her şeyin başka türlü olacağını düşünmüştük. Yaşama yeniden kavuşmanın sonucunda neşeyle dolacağımızı, güçlü bir biçimde varolacağımızı, yaşama dört elle sarılacağımızı sanmıştık. Ama günler ve haftalar avuçlarımızdan kayıp gidiyordu, sıkıcı ve yüzeysel işlerle zaman öldürüyorduk, dönüp geriye baktığımızda ise hiçbir şey yapmadığımızı görüyorduk. Kısa vadeli düşünmeye ve davranmaya alışmıştık, bir dakika sonra her şey bitmiş olabilirdi. Bu nedenle şu anda yaşam bizim için çok ağır akıyordu, henüz ortada hiçbir şey yokken yaşamın içine atlıyor, tam bir şey olacakken de yine çıkıp gidiyorduk. Ölüm çok uzun süre yoldaşımız olmuştu; ölüm hızlı bir oyuncuydu; geçen her dakika değerliydi. Bu durum bize sıçrayarak ilerlemeyi, hızlı olmayı, anlık davranmayı öğretmişti; ancak bütün bunlar buraya uymadığı için de şimdi boşlukta kalmıştık. Bu boşluk bizi huzursuz kılıyordu, çünkü insanların bizi anlamadığını, sevginin bile bize yardımcı olamadığını görüyorduk. Askerlerle siviller arasında aşılamaz bir uçurum vardı. Sorunu kendi kendimize çözmek zorundaydık.

Geçirdiğimiz huzursuz günlerde çevremizde sürekli olarak tuhaf bir şey dolaşıyordu; uzaktan duyulan top atışları gibi bir şeydi bu, nereden geldiğini bilmediğimiz, duymak istemediğimiz, kaçmaya çalıştığımız, uzaklardan gelen boğuk bir uyarıydı bu; sürekli olarak birşeyleri kaçırıyoruz korkusu yaşıyorduk, sanki birşeyler elimizden ka-

çıp gidiyordu. Birçok şeyi elimizden kaçırmıştık, bazıları en azından yaşamlarını ellerinden kaçırmışlardı.

1

Karl Bröger'in barakası rengârenkti. Bütün kitap rafları toplanmıştı. Masaların üzerinde ve yerlerde cilt cilt kitaplar yığılıydı.

Karl eskiden bir kitap kurduydu. Kelebek ve pul koleksiyonu yapar gibi kitap toplardı. Eichendorff'u özellikle severdi. Üç değişik baskısını bulmuştu. Birçok şiirini de ezbere bilirdi. Ancak şimdi bir şnaps ticareti için gerekli sermayeyi bulabilmek için kitaplarını satışa çıkarmıştı. Bu işten çok para kazanacağını ileri sürüyordu. Şimdiye kadar yalnızca Ledderhose'nin aracısı olarak çalışmıştı; ama artık kendi ayakları üzerinde durmak istiyordu.

Yumuşak, mavi bir deriye sarılmış olan Eichendorff baskılarından birinin birinci cildini karıştırıyordum. Akşam kızıllığı, ormanlar ve düşler, yaz geceleri, özlem ve sıla özlemi, ne günlerdi...

Willy'nin elinde kitabın ikinci cildi vardı. Düşünceli düşünceli kitabı inceliyordu. "Bu kitabı bir ayakkabıcıya vermelisin," diye bir öneride bulundu.

"Nedenmiş o?" diye sordu Ludwig gülümseyerek.

"Derisi," diye karşılık verdi Willy. "Ayakkabıcıların elinde deri falan kalmadı artık. Bak!" Goethe'nin yapıtlarını aldı eline, "yirmi cilt, bunlardan en az altı çift harika deri ayakkabı çıkar. Ayakkabıcılar bunlar için kitapçılardan daha fazla para verirler. Bunların hepsi gerçek deri!"

"Almak istediğiniz kitap var mı?" diye sordu Karl. "İndirimli veririm." Ama hiçbirimiz istemiyorduk.

"İstersen bir kez daha düşün," dedi Ludwig, "sonra bunların hepsini yeniden satın almak senin için çok zor olur."

"Önemli değil," diye güldü Karl, "insan önce yaşamalı, bu okumaktan daha iyi. Sınavlar da umurumda değil. Bunların hepsi saçmalık! Yarın şnaps denemeleri başlıyor. Bir şişe kaçak konyaktan on mark kâr ediyorsun, bayağı kıyak bir iş! İnsanın ihtiyacı olan tek şey para, paran varsa her şeye sahip olabilirsin."

Kitapları paketliyordu. Bir kitap satın alabilmek için aç kaldığı günler geldi aklıma. "Ne öyle şaşkın şaşkın bakıyorsunuz bana?" diye alay etti bizimle, "insan pratik olmalı! Safrayı denize atıp yeni bir yaşama başlamalı!"

"Bu doğru," diye katıldı ona Willy, "ben de benimkileri satmak isterdim, eğer olsaydı."

Karl onun omzuna vurdu. "Bir santimetre ticaret, bir kilometre eğitimden daha iyidir, Willy. Cephede pisliğin içinde yeterince uzun süre oturdum, şimdi yaşamdan birşeyler elde etmek istiyorum!"

"Aslında haklı," dedim, "biz ne yapıyoruz ki sanki? Okula gitmenin hiçbir anlamı yok ki..."

"Çocuklar, hadi siz de kurtulun oradan," diye önerdi Karl, "okulda ne işiniz var sizin?"

"Tanrım!" diye cevap verdi Willy, "Okul saçmalık, bu doğru. Ama en azından orada hep birlikteyiz. Hem sonra sınavlara birkaç ay kaldı, şu anda vazgeçmek yazık olur. Sınavlar bittikten sonra insan istediğini..."

Karl bir rulodan paket kâğıdı kesti. "Dinle beni, böyle giderse, hep vazgeçersen yazık olacak birkaç ay olur önünde, sonra bir de bakarsın ki yaşlanıp gitmişsin..."

Willy sırıttı. "Bekle ve gör..."

Ludwig ayağa kalktı. "Peki baban ne diyor bu işe?"

Karl güldü. "Yaşlı ve korkak insanlar ne derse, onu. Ciddiye alınacak bir şey değil yani. Anne babalar bizim bir zamanlar asker olduğumuzu unutuyorlar."

"Asker olmasaydın ne olurdun?" diye sordum.

"Herhalde kitapçı olurdum, ben öküzün biriyim..." diye yanıtladı Karl.

Karl'ın verdiği karar Willy'yi çok etkilemişti. Her şeyi bir tarafa bırakıp, yaşamı nerede yakalayabiliyorsak, orada yakalamayı öneriyordu.

Ama insan yaşama ilişkin en yalın hazzı, yemek yerken duyuyordu. Bu nedenle hamstercilik[1] yapmaya karar verdik. Her bir kişinin haftalık iki yüz elli gram et, yirmi gram tereyağı, elli gram margarin, yüz gram bakliyat ve biraz da ekmek hakkı vardı. Bunlarla bir insanın doyması olanaksızdı.

Hamsterler, sabah erkenden köylere gidebilmek için akşamları ve geceleri istasyonda toplanırlardı. Onlardan önce davranabilmek için ilk trenle gitmek zorundaydık.

Tren kompartımanında yoksulluk içindeki insanlarla birlikte yolculuk yaptık. Kenarda köşede kalmış bir köy seçtik kendimize, sistemli bir toplama yapabilmek için ikişerli gruplar halinde dağıldık. Devriye gezmesini çoktan öğrenmiştik.

Ben Albert'le birlikteydim. Büyük bir çiftliğe geldik. Tezek yığınından dumanlar tütüyordu. İnekler yan yana sıralanmışlardı. Ahırların ve sütün sıcak kokusu bir anda sarmaladı bizi. Tavuklar gıdaklıyordu. Onlara iştahla baktık, ama kendimizi tuttuk, çünkü harman yerinde insanlar vardı. Selam verdik. Kimse bizimle ilgilenmiyordu. Durduk. Sonunda bir kadın bağırdı: "Avludan uzak durun, lanet olası dilenciler."

Bir sonraki çiftliğe yöneldik. Çiftçi dışarıdaydı. Üzerinde uzun bir asker paltosu vardı, kırbacını sallayarak: "Sizden önce kaç kişi geldi, biliyor musunuz? Bir düzine." Şaşırmıştık, çünkü ilk trenle gelmiştik. Demek ki onlar geceden gelmişler, samanlıklarda ya da açıkta gecelemişlerdi. "Bazen günde kaç kişi geliyor, biliyor musunuz?" diye sormaya devam etti çiftçi. "Yüz kişi. Bu durumda insanın elinden ne gelir ki?"

[1] Özellikle dünya savaşları sırasında ve sonrasında, çiftçilerden yiyecek almak ve onları hamster gibi yiyecek depolamak, saklamak. (Çev.)

Haklıydı. Çiftçinin bakışı Albert'in üniformasına takıldı. "Flandern'de miydin?" diye sordu. "Flandern," diye yanıt verdi Albert. "Ben de," dedi adam, içeri girdi, her birimiz için ikişer yumurta getirdi. Biz elimizi cüzdanlarımıza attık. Çiftçi kabul etmedi.

"İstemez."

"Sağol, yoldaş."

"Teşekkür edecek bir şey yok. Ama kimseye söylemeyin. Yoksa yarın Almanya'nın yarısı buraya gelir."

Bir sonraki eve doğru yürüdük. Bahçe çitinde büyük bir tabela asılıydı. "Hamstercilik yasaktır. Dikkat köpek var." Bu, oldukça pratik bir yöntemdi.

Yürümeye devam ettik. Meşe ağaçlarının bulunduğu yere, büyük bir çiftliğe gelmiştik. Mutfağa kadar girdik. Mutfağın ortasında, bir otele yetecek büyüklükte yeni yapım bir ocak duruyordu. Sağda ve solda birer piyano vardı. Ocağın karşısında ise sütunlu, altın işlemeli bir kitaplık vardı. Kitaplığın önünde eski bir masa ve tahta bir koltuk bulunuyordu. Komik bir yerdi. Hele iki tane piyano olması daha daha da komikti.

Çiftçinin karısı çıkageldi. "İpliğiniz var mı? Ama gerçeği?"

Birbirimize baktık. "İplik mi? Yok."

"Peki ya ipek? İpek çorap?"

Kadının kalın baldırlarına baktım. Yavaş yavaş anlıyorduk: Kadın takas etmek istiyordu, bir şey satmak istemiyordu.

"Hayır, ipek de yok," dedim, "ama iyi para öderiz."

Kadın karşı çıktı. "Ah, para hiçbir boka yaramıyor. Her gün değeri düşüyor." Çekti gitti. Kırmızı ipek bluzunun arkasında iki düğme eksikti.

"Hiç olmazsa biraz su verir misiniz?" diye bağırdı Albert arkasından. İstemeye istemeye geri döndü, bir sürahi dolusu su koydu önümüze.

"Hadi çabuk, oyalanacak zamanım yok," dedi. "Siz de başkalarının zamanını çalacağınıza çalışmalısınız."

Albert sürahiyi aldı, yere attı. Öfkeden konuşamıyordu. Onun yerine ben konuştum. "Umarım kanser olursun, yaşlı bunak," diye bağırdım. Ama kadın arkasını döndü, kurulmuş gibi çıktı gitti. Oradan kaçtık. En güçlü adam bile böyle bir şeye dayanamazdı.

Yürümeye devam ettik. Yolda hamstercilik yapan bir sürü insana rastladık. Bir parça şeftalili pasta için çıldıran yaban arıları gibi çiftliklerin arasında dolaşıyorlardı. O anda çiftçilerin neden sinirlendiklerini, kaba davrandıklarını anladık. Ama buna karşın yürümeye devam ettik, bazen bizi kovuyorlardı, bazen de birşeyler almayı başarıyorduk; öteki hamsterciler bize, biz de onlara bağırıp çağırıyorduk.

Öğleden sonra hepimiz birahanede buluştuk. Ganimetimiz fazla değildi. Birkaç kilo patates, biraz un, birkaç yumurta, biraz kömür ve et. Yalnızca Willy kan ter içinde kalmıştı. Birahaneye hepimizden sonra geldi, kolunun altında yarım bir domuz başı vardı. Ceplerinden başka paketler sarkıyordu. Buna karşılık üzerinde paltosu yoktu. Paltosunu yiyeceklerle takas etmişti, çünkü evde Karl'dan aldığı bir paltosu daha vardı, üstelik günün birinde ilkbaharın geleceğini düşünüyordu.

Trenin kalkmasına iki saat vardı. Bu iki saati mutluluk içinde geçirdim. Çünkü birahanede bir piyano vardı, bir bakirenin duasını çaldım. Bunun üzerine birahaneci kadın çıkageldi. Bir süre dinledikten sonra bana işaret ederek dışarı çağırdı. Koridora çıktım, kadın bana müziği çok sevdiğini, ama burada piyano çalan çok az insan olduğunu anlattı. Yine gelip gelemeyeceğimi sordu. Bu arada bana yarım kilo tereyağı vererek, bunu sık sık tekrar edebileceğini söyledi. Doğaldır ki kabul etmiştim, her keresinde iki saat piyano çalmaya söz verdim. Gösterimi Heidegrab ve Stolzenfels am Rhein adlı parçalarla sürdürdüm.

Sonra hep birlikte istasyona gittik. Yolda bir sürü başka hamsterciyle karşılaştık, onlar da bizimle aynı trene bineceklerdi. Herkes jandarmadan korkuyordu. Sonunda büyük bir grup halinde toplandık, istasyonun biraz uza-

ğında bekliyorduk, görünmemek için karanlık bir köşeye sinmiştik. Böylece tehlike daha azalıyordu.

Ama şansımız yoktu. Birdenbire iki tane bisikletli jandarma göründü. Sessizce arkamızdan yaklaşmışlardı.

"Durun, herkes olduğu yerde kalsın!"

Grup içinde büyük bir heyecan başgöstermişti. Herkes yalvarmaya başlamıştı. "Bırakın gidelim n'olur, trene binmemiz gerekiyor."

"Tren on beş dakika sonra gelecek," diye açıkladı şişman olanı, duygusuz bir biçimde. "Herkes buraya toplansın!" Bir sokak fenerini işaret ediyordu, orada hepimizi daha iyi görecekti. Biri kimse kaçmasın diye dikkat ederken, öteki her birimizi kontrol ediyordu. Grup hemen hemen tümüyle kadınlardan, çocuklardan ve yaşlılardan oluşuyordu; çoğu sessizce duruyor, olacakları bekliyordu; kendilerine böyle davranılmasına alışmışlardı, yarım kilo tereyağını evlerine kadar götürebileceklerine zaten hiçbir zaman tam anlamıyla inanmamışlardı. Jandarmalara baktım; aynı bir zamanlar cephede olduğu gibi yeşil üniformaları ve tabancalarıyla hepimize tepeden bakıyorlardı, burunları havadaydı, yüzleri kırmızıydı. Güç, diye düşündüm, her yerde güç, aradaki fark ne kadar küçük olursa olsun, güç güçtü.

Bir kadının yumurtalarını aldılar. Kadın gitmeye davranınca, şişman olanı geri çağırdı. "Durun, ne var orada?" Kadının eteğini gösteriyordu. "Çıkarın onu!" Kadın taş kesilmiş, çökmüştü. "Çabuk!" Kadın eteğinin altına sakladığı bir parça domuz yağını çıkardı. Jandarma onu kenara koydu. "Bunu götürebileceğinizi mi sandınız?" Kadın hâlâ kavrayamamış, domuz yağına uzanmaya çalışıyordu. "Ama parasını verdim, bütün paramı buna verdim!"

Jandarma kadının elini itti, başka bir kadının bluzunun içinden bir parça sosis çıkardı. "Hamsterciliğin yasak olduğunu siz de biliyorsunuz."

Kadın yumurtalardan vazgeçmişti, ama domuz yağını geri istiyordu. "Hiç olmazsa yağı verin. Eve döndüğümde ne diyeceğim ben. Çocuklarım için almıştım."

"Yiyecek karnenizdeki yiyecekleri alın," dedi jandarma, "böyle bir şeye izin veremeyiz. Sıradaki." Kadın tökezledi, birdenbire bağırmaya başladı: "Benim kocam, çocuklarım aç kalsın diye mi şehit düştü?"

Sıradaki kız aldığı tereyağını olduğu gibi ağzına atıp yuttu, dudakları yağ içinde kalmıştı, gözleri yuvalarından dışarı uğramıştı, ama hiç olmazsa jandarmalar elinden almadan yiyeceğinin bir kısmını yemişti. Bir kısmını çünkü, daha sonra fenalaştı, ishal oldu.

"Sıradaki." Kimse kıpırdamadı. İki büklüm duran jandarma bir kez daha bağırdı: "Sıradaki." Kızgın kızgın doğruldu ve Willy'nin gözlerine baktı. Oldukça sakin bir biçimde: "Sıradaki siz misiniz?"

"Ben hiçbir şey değilim," diye yanıtladı Willy sert bir biçimde.

"Pakette ne var?"

"Yarım bir domuz başı," diye açıkladı Willy açıkça.

"Bunu bize vermeniz gerekiyor."

Willy kıpırdamadı. Jandarma ikircikli kaldı, arkadaşına baktı. Öteki jandarma da yaklaştı. Bu büyük bir hataydı. Her ikisinin bu gibi durumlarda fazla deneyimli olmadığı, insanların kendilerine karşı koymalarına alışık olmadıkları belli oluyordu; çünkü öteki jandarmanın birbirimizle konuşmadığımız halde bizim birlikte olduğumuzu anlaması gerekirdi. Bu nedenle de silahıyla bizi tehdit edebilmesi için kenarda durması gerekirdi. Gerçi bu da bizi korkutmazdı, bir tabanca neydi ki? Ama öyle yapacağına, Willy'nin saldırganlaşma olasılığına karşılık arkadaşının hemen yanı başına geldi.

Bunun sonuçları hemen kendini gösterdi. Çünkü Willy domuz başını adama verdi. Şaşıran jandarma bunu aldı, böylece tümüyle savunmasız kalmıştı, çünkü her iki eli de doluydu. Aynı anda da Willy son derece sakin bir biçimde jandarmanın ağzının ortasında bir yumruk attı, adam yere düştü. Öteki ise daha kımıldamaya fırsat bulamadan Kosole onun çene boşluğuna sert bir kafa attı, Va-

lentin ise adamın soluk borusuna öyle bir bastırdı ki, jandarma ağzını ardına kadar açmak zorunda kaldı, Kosole de hemen bir gazete soktu ağzına. Her iki jandarma da anlaşılmaz sesler çıkarıyor, yutkunuyor, tükürmeye çalışıyordu, ama hiçbir yararı yoktu, ikisininde boğazına kadar kâğıt sokulmuştu, kolları arkaya kıvrılmış, kendilerine ait olan iplerle bağlanmıştı. Bütün bunlar çok hızlı olmuştu, ama şimdi onları nereye götürecektik? Albert elli adım ileride terk edilmiş bir kulübe keşfetmişti, kapısına bir kalp kazınmıştı: burası bir tuvaletti. Koşar adım oraya doğru seğirttik. Her iki jandarmayı kulübeye soktuk. Kulübenin kapısı meşeden yapılmıştı, menteşeleri sağlamdı, jandarmaların oradan çıkmaları en azından bir saat sürerdi. Kosole onlara iyi davrandı. Bisikletlerini de kapının önüne koydu.

Öteki hamsterciler olan biteni korkuyla izlemişlerdi. "Eşyalarınızı toplayın," diye sırıttı Ferdinand. Trenin düdüğü uzaktan duyulmuştu bile. Hamsterciler bize çekinerek baktılar, sözümüzü ikiletmediler. Ama yaşlı bir kadın şaşkınlığını gideremiyordu bir türlü.

"Aman Tanrım!" diye sızlandı, "jandarmaları dövdüler, ne büyük talihsizlik, ne büyük talihsizlik!"

Anlaşılan o ki, bunun ölümcül bir suç olduğunu sanıyordu. Diğerleri de rahatsız olmuşlardı. Üniforma ve polisten duydukları korku iliklerine işlemişti.

Willy sırıttı. "Ağlama anacığım, bütün hükümet de karşımıza dikilse hiçbir şeyimizi vermeyiz!"

Köy istasyonlarının evlerden uzakta olması bizim için şanstı. Hiç kimse bir şey fark etmemişti. İstasyon memuru ancak şimdi odasından çıkmıştı, esniyor ve kafasını kaşıyordu. Perona doğru yürüdük. Willy domuz kafasını kolunun altına sıkıştırmıştı. "Seni kimselere vermem!" diye mırıldandı, domuzun kafasını okşadı.

Tren hareket etti. Pencereden el salladık. İstasyon memuru ona el salladığımızı sanarak bizi selamladı. Oysa biz

tuvaleti kastetmiştik. Willy pencereden beline kadar sarkarak memurun kırmızı şapkasını izledi.

"Yine odasına gidiyor," diye haber verdi bize mutlulukla. "Jandarmaların daha çok çalışması gerekiyor."

Hamstercilerin yüzündeki gerginlik yok olmuştu. Konuşmaya başlayacak kadar cesaretlerini toplamışlardı. Domuz yağının sahibi olan kadın gözlerinde yaşlarla gülüyordu, öylesine mutluydu. Yalnızca tereyağını yutmuş olan kız ağlıyordu. Aceleci davranmıştı. Ayrıca midesi kötüleşmişti. O sırada Kosole ortaya çıktı. Kıza sosisinin yarısını verdi. Kız sosisi çoraplarının içine soktu.

Güvenlik nedeniyle kente gelmeden bir önceki istasyonda indik, caddeye çıkmak için tarlalardan koşarak geçtik. Kalan yolu yaya olarak gitmek niyetindeydik. Ama damacana yüklü bir kamyona rastladık. Sürücünün üzerinde bir asker paltosu vardı. Bizi kamyonuna aldı. Böylece akşamın alacasında hızla ilerledik. Yıldızlar göz kırpmaya başlamışlardı. Yan yana oturuyorduk, elimizdeki paketlerden mis gibi domuz eti kokusu geliyordu.

2

Büyük Cadde nemli ve gümüş renkli akşam sisine gömülmüştü. Sokak lambalarının büyük, sarı şemsiyeleri vardı. İnsanlar gezintiye çıkmıştı. Sağlı sollu sıralanmış vitrinler gizemli ateşler gibiydi. Wolf bir görünüp bir kayboluyordu. Ağaçlar, sokak lambalarının yanında siyah ve ıslak parıldıyordu.

Yanımda Valentin Laher vardı. Doğrudan doğruya yakınmasa da Paris ve Budapeşte'deki gösterilerde yaptığı takla numarasını unutamıyordu. "Artık bitti, Ernst," dedi "kemiklerim takırdıyor, ayrıca romatizmam da var. Yere düşünceye kadar denedim. Yeniden başlamamın hiçbir anlamı yok."

"Peki ne yapmak istiyorsun, Valentin?" diye sordum, "aslında devlet sana emekli subaylara verdiği gibi emeklilik aylığı bağlamalı." "Ah, devlet, devlet," diye karşılık verdi Valentin, "devlet yalnızca ağzını gerektiği gibi açanlara birşeyler verir. Ben şimdi dansçı bir kadınla birkaç numara çalışıyorum, tamam mı. Seyirci böyle şeylerden hoşlanır, aslında çok önemli bir numara değil, işine saygılı bir sanatçı olarak böyle şeyler yaptığım için utanmalıyım. Ama elden ne gelir ki, hayatta kalmak gerekiyor."

Valentin provaya gidecekti, ben de birlikte gitmeye karar verdim. Hamken Caddesinin köşesinde siyah bir melon şapka giymiş biri sisin içinde yanımızdan geçip gitti, üzerinde kanarya sarısı bir yağmurluk, elinde de bir evrak dosyası vardı. "Arthur!.." diye seslendim.

Ledderhose durdu. "Aman Tanrım!" dedi Valentin, "çok iyi görünüyorsun." Bilmiş bir edayla Arthur'un, üzerinde lila rengi desenler olan yapay ipekten yapılmış görkemli kravatını inceledi.

"Tamam, tamam," dedi Ledderhose acele acele, iltifat hoşuna gitmişti.

"Ya şu güzel Sabbat'a[1] ne demeli?" dedi Valentin şaşkınlıkla ve Arthur'un melon şapkasını incelemeye koyuldu.

Ledderhose yoluna gitmek istiyordu. Evrak dosyasına vurdu. "İşim var, işim var..."

"Tütüncü dükkânına ne oldu?" diye sordum.

"Duruyor," diye yanıt verdi Arthur, "ama şimdi yeni bir işe daha giriyorum. Bildiğiniz bir büro var mı? İstedikleri parayı veririm."

"Bildiğimiz bir büro yok," dedi Valentin, "henüz o kadar ileri gidemedik. Karın nasıl?"

"Neden sordun?" diye sordu Ledderhose.

"O zamanlar cephede o kadar çok sızlanıyordun ki. Karın çok zayıflamıştı, oysa sen sağlıklı olmasını istiyordun."

[1] Ortaçağ inançlarına göre Şeytanın başkanlığında büyücülerin her cumartesi yaptıkları gece toplantısı. Daha çok gecenin siyahına gönderme. (Çev.)

Arthur başını salladı. "Hiç hatırlamıyorum." Yürüdü gitti.

Valentin güldü. "İnsanlar nasıl da değişebiliyorlar, Ernst, öyle değil mi? Siperde otururken sürekli vızıklardı, oysa şimdi tam bir işadamı olmuş. Cephede ne çok başımızı ağrıtmıştı. Şimdi bunları hatırlamak bile istemiyor."

"Ama görünen o ki, keyfi fazlasıyla yerinde," dedim düşünceli düşünceli.

Gezinmeye devam ettik. Sis dalgalanıyordu. Wolf sisle oyun oynuyordu. İnsanların yüzleri bize yaklaşıyor, geçip gidiyordu. Lambanın ışığının altında birdenbire parlak bir yüz gördüm, kırmızı, deri bir şapka giymişti, şapkanın altındaki yüz nemden ıslanmıştı, gözleri ise pırıl pırıl parlıyordu.

Birden durdum. Yüreğim hızla çarpmaya başlamıştı. Bu Adele'ydi. Birdenbire, on altı yaşındayken beden eğitimi salonunun kapısının önünde yarı karanlıkta saklanıp kızların beyaz süveterleriyle dışarı çıkmalarını bekleyişimizi, sonra yol boyunca onların arkasından koşmamızı, onlara yetişmemizi, soluk soluğa sokak lambalarının birinin altında önlerine geçip hiçbir şey söylemeden, onların gözlerinin içine bakışımızı, kızların bizden kurtulmalarıyla kovalamacanın yeniden başlayışını hatırladım. Öğleden sonraları sokakta kızlar gördük mü utangaç, ama ısrarlı bir biçimde kızların arkalarından yürürdük, hep birkaç adım gerilerinde olurduk, onlarla konuşamayacak kadar utangaçtık, içlerinden biri evine girdi mi, çabucak hoşça kal diye bağırır, hemen oradan kaçardık...

Valentin arkasını döndü. "Benim geri dönmem gerekiyor," dedim hızlı hızlı, "biriyle konuşacağım da. Hemen dönerim." Kırmızı şapkayı aramak için gerisin geri koştum, sisin içindeki kırmızı ışığı, üniforma giymeden ve cepheye gitmeden önceki gençlik günlerimi bulmak için.

"Adele..."

Geri dönüp baktı. "Ernst, döndün mü?"

Yan yana yürümeye başladık. Sis aramızdan akıp geçiyor, Wolf atlayıp sıçrıyor, havlıyor, tramvaylar kampana çalarak geçiyordu; dünya sıcak ve yumuşaktı. İçimdeki o duygu yeniden uyanmıştı, titrek ve sallantılıydı, aradaki yıllar silinip gitmişti, eskiyle aramdaki köprü yeniden kurulmuştu, bu gökkuşağı gibi bir köprüydü, sisi yarıp geçen aydınlık bir köprü.

Nelerden söz ettiğimizin farkında bile değildik, zaten fark etmezdi ki, önemli olan yan yana yürüyor olmamızdı; eski günlere ait o yumuşak, yarı duyulur müzik yine duyulmaya başlamıştı, ardında çayırların yeşilinin göz kamaştırdığı, kavak ağaçlarının hışırtısının bir şarkıya dönüştüğü ve gençliğin ufkunun yavaş yavaş söndüğü bir özlem çağlayanıydı bu.

Ne kadar süre yürümüştük? Onu da bilmiyordum. Tek başıma geri koşmaya başladım, Adele evine gitmişti; sevinç büyük, renkli bir bayrak gibi içimde dalgalanıyordu, umut ve doygunluk, küçük çocuk odam, yeşil kuleler ve göz alabildiğine bir alan.

Geri koşarken Willy'yle çarpıştım, Valentin'i bulmak üzere birlikte yürümeye başladık. Ona, sevincini gösteren hareketlerle bir adama doğru koşup bütün gücüyle adamın omzuna vururken yetiştik. "Tanrım, Kuckhoff, moruk, nereden çıktın sen?" Adama elini uzattı. "Ne rastlantı ama? İnsan karşılaşıveriyor işte."

Öteki adam Valentin'i bir süre süzdü.

"Ah, adın Laher'di öyle değil mi?"

"Evet, Somme'de seninle birlikteydik. Pisliğin ortasında oturup Lilly'nin bana göndermiş olduğu pastayı nasıl yemiştik, hatırlıyor musun? Georg pastayı postayla birlikte bize göndermişti. Kendini ne biçim riske atmıştı ama, ha?"

"Evet, tabii," dedi öteki adam.

Valentin anıların etkisiyle aşırı derecede heyecanlanmıştı. "Ama sonra başına gelmedik kalmadı," diye anlat-

mayı sürdürdü, "ama sen o sıralarda gitmiştin. Sağ kolu koptu. Onun gibi bir at arabası sürücüsü için kolay değil tabii. Şimdi başka bir iş yapmak zorunda. Sen sonra nereye gittin?"

Öteki adam belirsiz bir yanıt verdi. Sonra da: "Karşılaştığımıza sevindim. Nasılsınız Laher?"

"Ne?" dedi Valentin şaşkınlık içinde.

"Siz nasılsınız? Neler yapıyorsunuz?"

"Siz mi?" Valentin hâlâ kendine gelememişti. Bir an içinde şık bir yağmurluk içinde karşısında duran adama baktı. Sonra şöyle bir kendine baktı, kıpkırmızı kesildi, yürümeye devam etti. "Maymun."

Valentin için üzülmüştüm. Herhalde ilk kez aradaki farkı algılamıştı. Şimdiye kadar hepimiz askerdik. Oysa şimdi veledin teki çıkıyor ve ona "siz" diye hitap ederek Valentin'in bütün içtenliğini tuzla buz ediyordu.

"Boşver Valentin," dedim, "böyleleri babalarının kazançlarıyla gururlanırlar. Bu da bir meslek sayılır."

Willy de güçlü birkaç söz söyledi.

"Ne biçim arkadaş bunlar," dedi sonunda Valentin, ama bunu söylerken içindeki sızı dinmemişti. İçi hâlâ altüst durumdaydı.

Şansımıza Tjaden'le karşılaştık. Kirden rengi dönmüştü. "Baksana," dedi Willy, "savaş bitti, artık yıkanabilirsin."

"Bugün yıkanmayacağım," diye açıkladı Tjaden ciddi ciddi, "hele bir pazar günü gelsin. Hatta o gün yüzeceğim."

Hepimiz şaşırmıştık. Tjaden yüzecek miydi? Acaba ağustosta toprağın altında kaldığı için hâlâ normale dönememiş miydi? Willy elini kulağına koydu. "Galiba, seni tam olarak anlayamadım. Pazar günü ne yapacaksın?"

"Yüzeceğim," dedi Tjaden gururla. "Çünkü pazar günü nişanlanıyorum."

Willy ona, nesli tükenmiş bir papağana bakar gibi bakıyordu. Sonra elini yumuşak bir biçimde Tjaden'in omzuna koydu, babacan bir tavırla: "Baksana Tjaden, zaman zaman başının arkasında batma falan oluyor mu? Ya da kulaklarında tuhaf bir uğuldama falan?"

"Yalnızca acıktığım zamanlar," dedi Tjaden, "o zaman midemde de davullar çalınıyor. Korkunç bir duygu. Nişanlıma dönecek olursak: Güzel sayılmaz, iki tane sol bacağı var, biraz da şaşı; ama çok zevkli biri, babası da kasap."

Kasap mı? Hepimizin kafasında ampul yanmıştı. Tjaden kendiliğinden bize bilgi vermeye devam etti: "Benim için deli oluyor. Eee, günümüzde insan hızlı olmalı. Zaman kötü, birilerini kurban etmek gerekiyor. Bir kasap açlık çekecek son insandır. Ayrıca nişanlanmak demek, evlenmek demek değildir." Willy giderek daha çok ilgileniyordu. "Tjaden," diye söze başladı, sonra "biliyorsun, biz seninle her zaman iyi arkadaş olduk..."

"Anlaşıldı, Willy," diye sözünü kesti Tjaden, "senin payına da birkaç tane sosis düşer. Hatta biraz domuz eti de. Pazartesi günü gel. O hafta beyaz haftamız."

"Neden?" diye sordum şaşkınlıkla. "Çamaşır işi de mi yapıyorsunuz?"

"Hayır, ama o hafta bir beyaz at keseceğiz de."

Gideceğimize söz verdik ve yürümeye devam ettik.

Valentin, Altstädter Hof'a saptı. Sanatçılar orada sahneye çıkıyorlardı. Biz içeri girdiğimizde bir grup cüce akşam yemeğini yiyordu. Masada havuç çorbası vardı; her birinin yanında bir dilim ekmek duruyordu.

"Umarım en azından onlar yemek karneleriyle doyuyorlardır," diye homurdandı Willy, "onların karınları daha küçük ya."

Duvarlarda afişler ve fotoğraflar asılıydı. Yarısı yırtık renkli afişler vardı, güç gösterisi yapan insanların, aslan terbiyecilerinin ve soytarıların afişleriydi bunlar. Hepsi eskiydi, sararmıştı; çünkü son yıllarda ağırlık kaldıranların,

trapezcilerin, akrobatların gösteri alanı siperler olmuştu. Orada kimsenin afişe falan ihtiyacı yoktu.

Valentin duvarda asılı olan fotoğraflardan birini gösterdi. "Bu, bir zamanlar bendim." Fotoğrafta göğsü çıkık bir adam, ters bir salto atıyordu. Ama insan ne kadar iyi niyetle bakarsa baksın, bu adamın Valentin olduğunu anlayamıyordu.

Çalışacağı dansçı kadın Valentin'i bekliyordu. Küçük lokantaya girdik. Köşede birkaç tane tiyatro dekoru duvara dayalı duruyordu. Dekorlar, "Uç, Küçük Takla Güvercini" adlı bir komediye aitti, askerlerin yaşamını anlatan müzikli bir oyundu bu, iki yıl boyunca büyük başarıyla sahnelenmişti.

Valentin bir sandalyenin üzerine bir gramofon koydu, plakları karıştırmaya başladı. Bir süre sonra gramofondan kısık bir melodi yükseldi, bir zamanlar sesi güzel olan bir kadının yıpranmış sesiyle söylediği, vahşiliğin izlerini taşıyan bir melodiydi bu. "Tango," diye fısıldadı Willy bana bilmiş bir tavırla, biraz önce plağın kapağındaki yazıyı okuduğu sesinden hiç belli olmuyordu.

Valentin'in üzerinde mavi bir pantolon ve bir gömlek vardı, kadın ise bir bale çalışma giysisi içindeydi. Valentin olabildiğince hızla dönerken kızın da en sonunda onun ensesine bacaklarıyla asıldığı bir Apaçi dansı ile fantastik bir gösteriyi prova ettiler. Dans edenlerin gölgeleri dekorların üzerinde uzuyordu.

Valentin çalışmayı kesti. Willy alkışladı. Valentin mutsuz bir biçimde el salladı. Kız, bizim orada oluşumuza aldırmaksızın üstünü değiştirdi. Gaz lambasının ışığı altında dans ayakkabılarını yavaş yavaş çözdü. Rengi solmuş giysisinin altında sırtının yumuşak yuvarlaklığı seçiliyordu. Sonra doğruldu, üzerine bir şey geçirmek için kollarını kaldırdı. Omuzlarında ışık ve gölgeler oynaşıyordu. Biçimli, uzun bacakları vardı.

Willy salonda dolanıyordu. Takla güvercininin oyun metnini buldu. Arka duvarda ilanlar asılıydı. İlanlardan bi-

rinde bir pastane, siperlere gönderilmek üzere hazır paketlenmiş, çikolatadan yapılmış bombalarını ve el bombalarını övüyordu. Saksonyalı bir şirket el bombası parçalarından yaptığı mektup açacağından, büyük adamların savaş üzerine söyledikleri özlü sözlerin yazılı olduğu tuvalet kâğıdından söz ediyordu, iki tane de kartpostal vardı ilan tahtasında: "Asker Vedası" ve "Kapkaranlık Geceyarısında".

Dansçı kadın giyinmişti. Palto ve şapkayla bambaşka biri olmuştu. Biraz önce okşanası bir hayvanken, şimdi herkes gibiydi. İnsan, böylesine değişmek için birkaç parça kumaş giyilmesi gerektiğine inanamıyordu. Giysilerin insanı ne denli değiştirdiği ilginçti. Özellikle üniformaların.

3

Willy her akşam Waldmann'a gidiyor. Burası kentin yakınında, öğleden sonraları ve akşamları dans edilen bir lokal. Ben de gidiyorum oraya, çünkü Karl Bröger bana Adele'nin zaman zaman oraya gittiğini söyledi. Ve ben Adele'yle yine karşılaşmak istiyorum.

Waldmann'ın bahçe salonunun bütün pencereleri ışıl ışıldı. Dans edenlerin gölgeleri kapalı perdelerin üstünden kayıp gidiyordu. Ben barda durmuş, Willy'ye bakınıyordum. Bütün masalar doluydu, boş tek bir sandalye bile yoktu. Savaş sonrası bu aylarda bir çılgınlık başgöstermişti, herkes eğlenmek istiyordu.

Birdenbire göz kamaştırıcı beyaz bir karın ve görkemli bir kırlangıç kuyruğu gördüm: Willy frakını giyip gelmişti. Gözlerimi ondan ayıramıyordum. Frak siyahtı, yeleği beyaz. Saçları kırmızıydı, canlı bir bayrak direğine benziyordu.

Willy hayranlığımı fazla önemsemeyerek karşıladı. "İnsanı şaşırtıyor, öyle değil mi?" dedi ve bir kuğu gibi

kendi çevresinde döndü. "Kaiser–Wilhelm Frakı! Gördün mü bak, bir asker paltosundan neler yapılabiliyor?"

Omzuma vurdu. "Geldiğin iyi oldu, çünkü bugün dans yarışması var, hepimiz katılıyoruz, birinci sınıf ödüller var sonunda! Yarım saat sonra başlıyor."

Yarışma başlayana kadar idman yapılmasına izin verilmişti. Willy, boksöre benzeyen bir hanımefendi bulmuştu, oldukça görkemli bir yaratıktı, güçlü kuvvetliydi. Willy onunla Onestep dansı çalışıyordu, bu dansta en önemli şey hızlı hareket etmekti. Karl ise iaşe memurluğunda çalışan bir kızla dans ediyordu; kız, kızağa koşulmuş bir at gibi zincirlerle ve halkalarla donatmıştı kendini. Karl böylece işle aşkı kolayca bağdaştırmış oluyordu; ama Albert, Albert bizim masamızda oturmuyordu. Karşıda, bir köşeden çekingen çekingen selamladı bizi. Sarışın bir kızla birlikte oturuyordu.

"Ondan kurtulduk," diye bir kehanette bulundu Willy.

Ben iyi dans eden bir kız yakalamak için bakınıyordum. Bu hiç de kolay bir iş değildi, çünkü bazı kızlar masada otururken bir ceylan kadar zarif görünüyorlar, ama ayağa kalktıklarında gebe bir fil gibi dans etmeye başlıyorlardı. Ayrıca çok da şehvetli oluyorlardı. Ama sonunda küçük bir terzi kızı ayarlamayı başardım.

Bir fanfar duyuldu. Yakasına bir krizantem takmış olan bir adam öne çıktı, Berlin'den gelen bir çiftin en son dansı göstereceğini duyurdu: bu bir fokstrottu. Bu dansı henüz hiçbirimiz bilmiyorduk; yalnızca duymuştuk.

Merakla toplandık. Orkestra aksak ritimli bir müzik çalmaya başladı. Dans eden çift keçi yavruları gibi zıplayıp duruyordu. Bazen birbirlerinden uzaklaşıyorlar, sonra yine kollarıyla birbirlerine sarılıyorlar, daire biçiminde dönüyorlardı. Willy'nin gözleri faltaşı gibi açılmıştı. Bu tam ona göre bir danstı.

Üzerinde ödüllerin durduğu masa içeri getirildi. Hepimiz oraya seğirttik. Onestep, Boston ve Fokstrot kategori-

lerinin her biri için birer ödül konmuştu. Fokstrot bizim için söz konusu değildi, yapamazdık; ama öteki iki dans için kendimizi Blücher gibi ortaya atabilirdik.

Birincilik ödülü her bir kategori için on martı yumurtası ya da bir şişe şnapstan oluşuyordu. Willy, martı yumurtalarının yenilebilir olup olmadığını soruşturdu. Aldığı yanıttan memnun bir halde geri döndü. İkincilik ödülü altı martı yumurtası ya da gerçek yünden örülmüş bir başlıktı, üçüncülük ödülü ise dört yumurta ya da iki kutu Heldenruhm marka sigaraydı. "Üçüncülük ödülünü zaten biz almayacağız," dedi Karl, olacakları önceden biliyordu.

Yarışma başladı. Boston kategorisinde, Karl ve Albert'in kazanacağını tahmin ediyorduk; Onestep'te ise Willy ve ben. Gerçi Willy'den pek umudumuz yoktu. O ancak jürinin mizah duygusu varsa kazanabilirdi.

Boston'da Karl ve Albert başka üç çiftle birlikte finale kaldılar. Karl daha avantajlıydı; Karl'ın yüksek yakalı üniforması, pırıl pırıl çizmeleri; kızak atının zincir ve halkaları kimsenin karşı koyamayacağı bir şıklık arz ediyordu. Duruş ve stilde Karl benzersizdi, ama uyum konusunda Albert de en az onun kadar iyiydi. Jüri üyeleri, bir mahkeme jürisi ciddiyetiyle notlar alıyorlardı. Karl birinci oldu, on martı yumurtasını aldı, çünkü şnapsın markasını çok iyi biliyordu, bizzat kendisi satmıştı. Avını bizimle paylaştı; evde daha iyisi onu bekliyordu. Albert ikincilik ödülünü kazandı. Bize çekingen bir bakış attıktan sonra altı martı yumurtasını sarışın kıza götürdü. Bunun üzerine Willy ıslık çaldı.

Onestep'te ben küçük terzi kızla uçarcasına dans ettim ve finale kaldım. Willy'nin bu kategoriye katılmak için en ufak bir girişimde bile bulunmayışına çok şaşırmıştım. Daha önceki turlarda göstermediğim yere çökme ve geri geri gitme hareketlerinden oluşan özel bir çeşitlemeyle elimden geleni ortaya koydum. Küçük terzi kız tüy gibi dans ediyordu, ikincilik ödülünü kazandık ve hemen pay-

laştık. Dans derneğinin onur iğnesini yakama taktım, gururla masama döndüm.

"Willy," dedim "neden en azından denemedin, belki de bronz madalyayı alırdın."

"Evet, gerçekten de," diye Karl bana katıldı, "neden yapmadın?"

Willy ayağa kalktı, gerindi, frakını düzeltti, bize şöyle bir yukarıdan baktı, tek bir sözcükle cevap verdi: "İşte ondan!"

Tam o sırada yakasına krizantem takmış olan adam Fokstrot yarışmasının başlamak üzere olduğunu duyurdu. Ancak bir-iki çift yarışmaya katılacağını bildirdi. Willy piste doğru ilerledi.

"Bu danstan haberi yok ki," dedi Karl.

Neler olacağını çok merak ediyorduk. Aslan terbiyecisine benzeyen kız Willy'ye doğru ilerledi. Willy abartılı bir hareketle kıza kolunu verdi. Müzik başladı.

O andan itibaren Willy kudurmuş bir deveye dönüştü. Havaya sıçrıyor, yere iniyor, zıplıyor, kendi çevresinde dönüyor, bacaklarını açıyor, kızı oraya buraya atıp tutuyor; kız, Willy'nin uzattığı sağ koluna tutunarak barfiks çekerken bütün salonun içinde deli gibi koşuşturuyor, bu arada kızın ayağına basarım diye bir endişe duymuyordu. Hemen ardından dönme dolap gibi olduğu yerde dönmeye başlıyor, frakının kuyruğu yatay bir duruma geliyordu; derken kuyruğunun altına biber sürülmüş bir keçi gibi pistte sekmeye başlıyor; dönüyor, estiriyordu; en sonunda kızı yukarı kaldırarak müthiş bir pürvet döndü.

Salonda bulunanlardan hiç kimsenin, fokstrot kategorisinde bilinmeyen bir ustayla karşı karşıya olduğundan kuşkusu yoktu. Willy şansı olduğunu görmüş ve kullanmıştı. O kadar büyük bir üstünlükle birinci geldi ki, ikincilik ödülü ancak bir süre sonra verilebildi. Büyük bir sevinçle bir şişe şnapsı bize gösteriyordu. Ancak öylesine terlemişti ki frakının rengi atmıştı; gömleği ve yeleği siyahlaşmıştı, buna karşın siyah frakının rengi açılmıştı.

Yarışma bitmişti, ama dans sürdü. Masada oturmuş, Willy'nin ödülünü içiyorduk. Yalnız Albert yoktu, onu sarışın kızdan koparıp almak olanaksızdı.

Willy beni dürttü: "Bak, Adele orada."

"Nerede?" diye sordum.

Parmağıyla pistteki kalabalığa işaret etti. Gerçekten de, uzun boylu, esmer bir herifle vals yapıyordu.

"Geleli çok oldu mu?" diye sordum, çünkü kazandığımız zaferi görmüş olmasını istiyordum.

"Beş dakika önce geldi," diye yanıtladı Willy.

"Şu sırıkla birlikte mi geldi?"

"Şu sırıkla birlikte geldi."

Adele dans ederken başını biraz geri eğiyordu. Bir elini esmer herifin omzuna koymuştu. Yüzünü yandan gördüğüm zaman soluğum kesilir gibi oluyordu, salonun loş ışığı altında, savaştan önceki akşamlardan hatırladığım yüze o kadar çok benziyordu ki. Yüzünü karşıdan gördüğümde bu anı daha da canlanıyordu, güldüğü zaman ise tümüyle yabancılaşıyordu. Willy'nin şişesinden büyük bir yudum içtim. Tam o sırada küçük terzi kız dans ederek önümden geçti. Adele'den daha zayıf ve ufak tefekti. Oysa Büyük Caddede, sisin altında bana hiç de öyle gelmemişti, ama Adele büyük göğüsleri, güçlü bacaklarıyla tam bir kadın olmuştu. Eskiden de böyle olup olmadığını hatırlayamıyordum; demek ki hiç dikkat etmemiştim.

"Koskoca kadın olmuş," dedi Willy, sanki düşüncelerimi okumuşçasına.

"Kapa çeneni!" diye karşılık verdim kızgın kızgın.

Vals bitmişti. Adele kapıya dayanmış duruyordu. Yanına gittim. Bana selam verdi. Bu arada esmer herifle konuşmaya, gülüşmeye devam ediyordu. Olduğum yerde durarak ona baktım. Yüreğim, büyük bir kararın öncesindeymişim gibi çarpıyordu.

"Bana neden öyle bakıyorsun?" diye sordu.

"Yok bir şey," dedim, "dans edelim mi?"

"Bununla değil, bir sonrakiyle," diye yanıt verdi ve partneriyle birlikte piste doğru yürüdü. Onu bekledim, birlikte Boston yaptık. Dans ederken büyük çaba harcadım, o da gülümseyerek çabamı fark ettiğini belli etti.

"Dans etmesini cephede mi öğrendin yoksa."

"Hayır, tam tersine," dedim, "ama biraz önce bir ödül kazandık."

Birden kafasını kaldırdı. "Yazık, bunu seninle birlikte kazanabilirdik. Ödül neydi?"

"Altı martı yumurtası ve bir madalya," diye cevap verdim, yüzümü sıcak basmıştı. Kemanlar o kadar hafif çalıyordu ki, pistte sürüklenen adımların sesi duyuluyordu.

"Şimdi birlikte dans ediyoruz ya," dedim, "akşamları beden salonundan çıkıp arka arkaya nasıl koşardık, hatırlıyor musun?"

Başıyla onayladı. "Evet, o zamanlar çocuktuk. Şuraya bak, şu kırmızı elbiseli kıza, bu kat kat bluzlar şimdi çok moda. Şık, değil mi?"

Kemanlar yerlerini çelloya bırakmışlardı. Bastırılan bir ağlama sesi gibi altın sarısı tonlarda titreyerek geziniyorlardı.

"Seninle ilk kez konuştuğumda ikimiz de koşarak kaçmıştık," dedim, "Stadtwall'deydik, hazirandı, dün gibi hatırlıyorum..." Adele birine el salladı. Sonra başını bana çevirdi. "Evet, ne aptalca. Tango yapmasını biliyor musun? O esmer çok iyi tango yapar."

Yanıt vermedim. Müzik sustu. "Masamıza gelmek ister misin?" diye sordum.

Adele masaya doğru baktı. "Şu cilalı çizmeleri olan uzun boylu kim?"

"Karl Bröger," diye yanıt verdim. Adele masamıza geldi. Willy ona bir bardak verdi ve bir şaka yaptı. Adele güldü, döndü Karl'a baktı. Zaman zaman bakışlarıyla Karl'ın kızak atını da süzüyordu, o modern giysili kızdı. Adele o kadar değişmişti ki ona şaşkınlıkla bakıyordum. Yoksa belleğim burada da beni yanıltıyor muydu? Anılar

giderek serpilmişler, gerçeğe mi dönüşmüşlerdi acaba? Masada oturan bu kız çok fazla konuşan, gürültücü, yabancı bir kızdı. Acaba bunun altında benim daha iyi tanıdığım başka biri gizlenmiş olamaz mıydı? İnsan yalnızca büyüdüğü için bu kadar değişebilir miydi? Belki de geçen yıllar yüzündendir, diye düşündüm, aradan üç yıl geçmişti, o zamanlar o on altı yaşındaydı, daha çocuktu, şimdi on dokuz olmuş, büyümüştü. Birdenbire zamanın ezici ağırlığını duyumsadım; zaman akıp gidiyor, her şeyi değiştiriyordu, insan geri döndüğünde hiçbir şeyi eskisi gibi bulamıyordu. Ah, ayrılık zor bir şeydi, ama bazen geri dönüş daha da zor oluyordu. "Yüzünün hali ne, Ernst?" diye sordu Willy. "Karnın mı acıktı?"

"Sıkıcı biri," dedi Adele gülerek, "eskiden de hep böyleydi. Hadi biraz canlan! Kızlar, cenazede gibi oturanlardan hoşlanmazlar!"

Geçti, diye düşündüm, yine geçti. O esmer herife ya da Karl'a kur yaptığı için değil; beni sıkıcı bulduğu için değil; bu kadar değiştiği için de değil; hayır, bütün bunların hiçbir anlamı olmadığını ancak şimdi görebiliyordum. Sağa sola koşmuş, gençliğimin bütün kapılarını çalmış, o kapılardan içeri girmek istemiş, beni yine içeri alacaklarını düşünmüştüm, çünkü hâlâ genç olduğumu sanıyordum, unutmayı çok istiyordum; ama gençliğim bir serap gibi önümden geçip gitmiş, sessizce parçalanmış, dokunduğum anda kül gibi uçmuştu; anlamakta güçlük çekiyordum, hiç olmazsa burada birşeylerin kalmış olması gerekirdi, sürekli olarak denemiş, bir gülmüş bir ağlamıştım, ama şimdi, anılarda da sessiz bir savaşın sürüp gitmiş olduğunu, aramayı sürdürmenin anlamsız olacağını kavrayabiliyordum. Geçen zaman dipsiz bir uçurum gibi arada duruyordu, geri dönemiyordum, yapacak bir şey yoktu, ilerlemek zorundaydım, herhangi bir yere doğru ilerlemek zorundaydım, çünkü hedefim yoktu.

Elimde şnaps kadehim vardı, başımı kaldırdım. Adele, Karl'ın yanına oturmuş, kaçak ipek çorabın nereden alına-

bileceğini soruyordu; pistte biraz önceki gibi dans ediliyordu, hâlâ aynı vals çalınıyordu, ben de aynı biraz önceki gibi sandalyede oturuyor, biraz önceki gibi soluk alıyor ve yaşıyordum; biraz önce bir yıldırım düşmemiş miydi, çevremdeki her şey çöküp gitmemiş miydi, geriye bir tek ben kalmamış mıydım, biraz önce gerçekten her şeyi yitirmemiş miydim?

Adele kalktı, Karl'a veda etti. "Demek Meyer ve Nickel'de bulabilirim, öyle mi?" dedi memnun bir ifadeyle, "doğru ya, onlarda her türlü numara var. Yarın oraya gideceğim. Hoşça kal, Ernst."

"Sana eşlik edeyim," dedim.

Dışarıda bana elini uzattı. "Daha fazla gelemezsin, bekleyen var."

Kendimi aptal ve duygusal biri gibi duyumsadım, ama elimden bir şey gelmiyordu: Şapkamı çıkardım, sanki uzun bir süre için vedalaşıyormuşuz gibi eğilerek selamladım onu; vedalaştığım o değildi, geçmişti. Bir an için beni süzdü. "Bazen gerçekten komik oluyorsun." Şarkı söyleyerek yokuştan aşağı koştu.

Bulutlar dağılmıştı, kentin üzerinde berrak bir gece asılıydı. Uzun uzun seyrettim. Sonra salona döndüm.

4

Savaştan döndüğümüzden bu yana ilk kez bütün alay Konersmann'ın büyük salonunda toplanıyoruz. Bütün arkadaşlar çağrılılar. Büyük bir şenlik yapılacak.

Karl, Albert, Jupp ve ben şenliğin başlamasından bir saat önce salondaydık. Eski arkadaşlarımızı yeniden görmek için sabırsızlanıyorduk.

Bir süre salonun yanındaki bekleme odasında Willy ve ötekileri bekledik. Tam bir tur Steinhäger[1] dönmeyi düşünüyorduk ki, kapı açıldı, Ferdinand Kosole içeri girdi. Görünüşü karşısında o kadar şaşırmıştık ki zarlar elimizden düştü. Sivil giysiler giymişti.

Bugüne kadar, hemen hemen hepimiz gibi, eski üniformasıyla dolaşıyordu; ama bugün, günün şerefine, ilk kez sivil giysiler giymişti, kadife yakalı mavi üstlüğü, mavi şapkası, kravatı ve yüksek yakalı gömleğiyle karşımızda duruyordu. Bambaşka bir insan olmuştu.

Şaşkınlığımız henüz geçmemişti ki Tjaden göründü.

O da ilk kez sivil giysiler giymişti, çizgili bir ceket, sarı mokasen ayakkabılar, gümüş başlı bir baston. Başı yukarıda gururla odanın içinde salındı. Kosole'yle çarpışınca kalakaldı. Kosole de donmuş kalmıştı. Her ikisi de birbirlerini sivil giysiler içinde hiç görmemişlerdi. Birbirlerini bir saniye daha incelediler. Sonra kahkahalarla gülmeye başladılar. Her biri ötekini sivil giysiler içinde aptalca ve komik bulmuştu.

"Tanrım, Ferdinand, senin zarif bir adam olduğunu düşünürdüm hep," diye sırıttı Tjaden.

"Nedenmiş o?" diye sordu Kosole ve gülmeyi kesti.

"Baksana," diyerek Kosole'nin üstlüğünü gösterdi Tjaden, "bit pazarından alındığı çok belli oluyor."

"Öküz," diye homurdandı Ferdinand kızgınlıkla, arkasını döndü, ama ben onun yavaş yavaş kızardığını görmüştüm. Gözlerime inanamıyordum: Gerçekten de utanmıştı, kimsenin kendisine bakmadığını sandığı bir anda da gizli gizli alay edilen paltosunu incelemeye başladı. Üniforma giydiği zamanlar böyle şeyler umurunda bile olmazdı; oysa şimdi koluyla paltosunun üzerindeki bir-iki lekeyi silmeye çalışıyordu, sonra da birinci sınıf yeni bir giysi

[1] Adını Westfalya eyaletindeki Steinhagen kentinden alan, böğürtlenden yapılan bir çeşit şarap. (Çev.)

giymiş olan Karl Bröger'e baktı. Bir süre sonra bana: "Karl'ın babası ne iş yapıyor?" diye sordu.

"Hâkim," diye yanıtladım.

"Demek hâkim," diye yineledi düşünceli bir biçimde. "Peki ya Ludwig'in babası?"

"Vergi memuru."

Kosole bir süre hiçbir şey söylemedi. Sonra: "Yakında bizim yüzümüze bile bakmaksınız siz artık..." dedi.

"Sen delirmişsin, Ferdinand!" diye karşılık verdim. Omuzlarını silkti. Şaşkınlığım giderek artıyordu. Bu lanet olası sivil giysilerle bambaşka biri gibi göründüğü yetmiyormuş gibi, gerçekten de bambaşka biri olmuştu. Şimdiye kadar bütün bunlar umurunda bile olmazdı; ama şimdi paltosunu çıkarıp lokalin karanlık bir köşesine astı.

Onu incelediğimi görünce: "Burası çok sıcak," dedi kızgın kızgın. Başımla onayladım. Bir süre sonra: "Peki ya senin baban ne iş yapıyor?" diye sordu.

"Kitap ciltleme işinde çalışıyor."

"Gerçekten mi?" Yeniden canlanmıştı. "Peki Albert'in babası?"

"O öldü. Anahtarcıydı."

"Anahtarcı!" diye yineledi sevinçle, sanki çilingir olmak Papa olmakla aynı şeymiş gibi. "Anahtarcı ha? Harika bir şey bu. Ben de kapı kolu yaparım. Neredeyse meslektaşmışız."

"Evet, öyleymişsiniz," dedim.

Asker Kosole'nin sivil Kosole'ye dönüştüğünü görebiliyordum. Yüzüne yeniden renk gelmiş, güçlenmişti.

"Olmasaydık yazık olurdu zaten," dedi, Tjaden sırıtarak önünden geçerken ayağa bile kalkmadan tam isabet bir tekme attı ona. Yine bizim eski Kosole olmuştu.

Büyük salonun kapısı açılıp kapanmaya başlamıştı. Arkadaşlar birer birer geliyordu. Biz de salona girdik. Kâğıt süslemeli, boş masalı salon rahatsız edici bir görüntü oluşturuyordu. İnsanlar köşelerde gruplar halinde duru-

yordu. Üzerindeki yıpranmış üniformasıyla Julius Weddekamp'ı gördüm, ona selam vermek için birkaç tane sandalyeyi sağa sola iterek ilerledim.

"Nasılsın, Julius?" diye sordum. "Bana bir Mahagoni haçı borçlu olduğunu hatırlıyor musun? O zamanlar bana piyano kapağından bir tane yapmayı düşünüyordun!"

"Neredeyse benim ihtiyacım olacaktı, Ernst," diye karşılık verdi somurtkan bir biçimde, "karım öldü."

"Lanet olsun, Julius," dedim, "neyi vardı?"

Omuzlarını silkti. "Herhalde kışın buz gibi havada dükkânların önünde saatlerce kuyruklarda beklediği için hastalandı. Bir de çocuk doğurunca, dayanamadı."

"Peki ya çocuk?" diye sordum.

"O da öldü." Sanki üşüyormuş gibi omuzlarını yukarı kaldırdı. "Evet, Ernst, Scheffler de öldü, bunu bilmiyordun değil mi?"

Başımı salladım. "O nasıl oldu?" Weddekamp piposunu ağzına soktu. "Başından vurulmuştu, biliyorsun. O zamanlar tümüyle iyileştirmişlerdi onu. Ama altı hafta önce birdenbire korkunç baş ağrıları başladı, öyle ki başını duvarlara vuruyordu. Dört kişi onu güçlükle hastaneye götürebildik. İltihaplanma ya da öyle bir şey dediler. Ertesi gün ölmüştü bile." İkinci bir kibrit daha çıkardı. "Evet, karısına aylık bile bağlamadılar."

"Peki ya Gerhard Pohl nerede?" diye sormaya devam ettim.

"O gelemedi, Fassender ve Fritsch de öyle. Hepsi de işsiz. Yiyecek alacak paraları bile yok. Oysa moruklar gelmeyi çok isterlerdi."

Bu arada salon yarı yarıya dolmuştu. Bölükteki arkadaşlarımızdan birçoğuna rastladık, ama tuhaf olan bir şey vardı: Bir türlü olması gereken ortam oluşmuyordu. Oysa biz haftalardır onlarla buluşacağımız için seviniyor, bu şenliğin bazı baskılardan, güvensizliklerden ve yanlış anlaşmalardan kurtulmamız için bir fırsat olacağını umuyor-

duk. Belki de huzursuzluğun nedeni sivil giysililerdi –üniformalıların arasında dolaşıyorlardı– belki de meslek, aile, sosyal düzey gibi şeyler girmişti araya: Eski gerçek dostluklar yoktu artık. Her şey değişmişti. İşte Bose, bölüğün acelecisi, her zaman aptalca davrandığı için hep alay konusu olurdu; cephedeyken her zaman moral çöküntüsü içinde dolaşırdı, onu birkaç kez pompanın altından çıkarmak zorunda kalmıştık; oysa şimdi devetüyünden yapılmış çok şık bir takım elbise giymiş, kravatına bir inci takmıştı, ayağında uzun çizmeler vardı, söz sahibi zengin bir adama benziyordu. Onun yanında Adolf Bethke oturuyordu, Adolf cephede Bose'ye o kadar tepeden bakardı ki, ona herhangi bir şey söylediği zaman Bose çok mutlu olurdu, oysa Adolf şimdi yoksul, küçük bir ayakkabıcıydı. Ludwig Breyer subay üniformasının yerine, eskimiş, kendine küçük gelen bir okul giysisi giymişti, gençliğinden kalma bir kravatı da sıkı sıkı bağlamıştı boynuna; ama eski çırağı neşeyle omzuna vurunca gene ana caddede dükkânı olan ve işleri iyi giden su tesisatçısı oluverdi. Valentin önü açık üniformasının içine mavi–beyaz bir kazak giymişti, serserilere benziyordu –oysa ne kadar iyi bir askerdi!– ve Ledderhose kanarya sarısı yağmurluğuyla kendinden memnun bir biçimde oturuyor, İngiliz sigaraları içiyordu. Her şey birbirine karışmıştı..

Ama böyle oluyordu. Konuşma tonu bile değişmişti, bunun nedeni de giysilerdi. Eskiden ağzını bile açamayan insanlar, şimdi yüksek sesler çıkarıyorlardı. Kaliteli giysiler giymiş olanlar ötekilere biraz yukarıdan bakıyorlar, kötü giysililer ise sessizce oturuyorlardı. Alt rütbeli bir subay –üstelik de kötü bir subay– olan bir öğretmen Karl ve Ludwig'in sınavlarının nasıl geçtiğini sordu. Ludwig'e kalsa adamın yakasından aşağı bir bardak birayı dökerdi. Ama Karl eğitim, sınav gibi şeylerin hiçbir işe yaramadığını, bunun yerine insanın ticaretle uğraşması gerektiğini anlattı adama.

Salondaki boş konuşmalardan rahatsız olmuştum. Keşke hiç buluşmasaydık, o zaman hiç olmazsa her şey anılarda kalırdı. Boşu boşuna, bütün bu insanların yine kirli üniformalar içinde olduklarını, Konersmann'ın salonunun da dinlenme bölgesinde bir kantin olduğunu gözümün önünde canlandırmaya çalıştım. Olmuyordu. Burada olup bitenler ağır basıyordu. Bana yabancı gelen şeyler daha güçlüydü. Ortak anılar baskın çıkamıyordu. Herkes kendi derdine düşmüştü. Zaman zaman, hepimizin aynı giysiler içinde olduğumuz eski günlere ilişkin görüntüler geçip gitse de bunlar bulanık ve yıpranmıştı. Onlar hem hâlâ bizim arkadaşımızdılar hem artık değildiler, bu insanı hüzünlendiriyordu. Savaşta her şey tuzla buz olup gitmişti, geriye bir tek arkadaşlığımız kalmıştı. Şimdi görüyorduk ki, ölümün halledemediğini yaşam tamamlamıştı: Bizi birbirimizden ayırmıştı.

Ama buna inanmak istemiyorduk. Bir masaya oturduk: Ludwig, Albert, Karl, Adolf, Willy, Valentin. Sıkıcı bir hava vardı.

"En azından biz birbirimizden ayrılmayalım," dedi Albert, büyük salona şöyle bir bakarak. Hepimiz ona katıldık, ileride kaliteli giysililer birbirlerine yaklaşırlarken, biz de ellerimizi masanın üzerinde üst üste koyduk. Bu yeni düzene katılmayacaktık. Ötekilerin bir tarafa ittikleri şey, bizim çıkış noktamızı oluşturacaktı. "Hadi Adolf, sen de," dedim Bethke'ye. Adolf çok uzun zaman sonra yine gülümsedi, elini ellerimizin üzerine koydu.

Bir süre daha birlikte oturduk. Adolf Bethke hemen kalkıp gitmişti. Kötü görünüyordu. Önümüzdeki günlerde onu ziyaret etmeye karar verdim.

Bir garson geldi, Tjaden'in kulağına birşeyler söyledi. Tjaden eliyle reddettiğini gösteren bir hareket yaptı. "Kadınların burada işi yok." Şaşkınlıkla ayağa kalktık. Tjaden tatlı tatlı gülümsedi. Garson yine geldi. Sağlıklı görünüşlü

bir kız da hızlı hızlı arkasından yürüyordu. Tjaden şaşırmıştı. Biz sırıttık. Ama Tjaden işin içinden nasıl çıkacağını biliyordu. Abartılı bir hareket yaptı. "Nişanlım."

Böylece konu onun için kapanmıştı. Willy hepimizi tanıştırmaya başladı. Ludwig'le başlayıp benimle bitirdi. Sonra oturması için kıza yer gösterdi. Kız da oturdu. Willy yanına oturdu, kolunu sandalyenin arkasına koydu. "Babanız Yeni Mezarlık'ta çalışan ünlü kasap değil mi?" diye konuşmaya girdi

Kız başıyla onayladı. Willy ona biraz daha yaklaştı. Tjaden onlarla hiç ilgilenmiyordu. Keyifle birasını yudumluyordu. Kız, Willy'nin zekâ dolu ve ısrarlı sohbeti sonucunda, açılmaya başladı.

"Sizlerle tanışmayı o kadar çok istiyordum ki," dedi, "Sevgilim sizden çok söz etti, ama ne zaman sizi davet etmesini istesem, karşı çıktı."

"Ne?" Willy bakışlarıyla Tjaden'i ezdi geçti. "Davet etmek mi? Seve seve geliriz, hem de nasıl. Bu pislik herif bize bundan hiç söz etmedi ki."

Tjaden biraz huzursuz olmuştu. Şimdi Kosole öne doğru eğildi. "Demek sevgiliniz bizden çok söz etti, öyle mi? Peki, neler anlattı?"

"Gitmemiz gerekiyor, Mariecik," diye atıldı Tjaden ve doğrulmaya yeltendi. Kosole omzundan bastırarak onu yerine oturttu. "Otur yerine, sevgilisi. Size neler anlattı hanımefendi?"

Mariecik hiçbir şeyden kuşkulanmamıştı. Şuh bir bakışla Willy'ye baktı. "Siz Bay Homeyer'siniz, öyle değil mi?" Willy mezbahanın önünde bir reverans yaptı. "O zaman sizin hayatınızı kurtardı," dedi Marie, bu arada Tjaden sandalyesinde, sanki bir karınca ordusunun üzerinde oturuyormuşçasına kıpırdanıp duruyordu. "Yoksa hatırlamıyor musunuz?"

Willy başını ellerinin arasına aldı. "Ben cephede toprak altında kaldım, bu belleğe çok zarar veriyor. Bu nedenle birçok şeyi unuttum."

"Hayatını mı kurtarmış?" diye sordu Kosole soluğu kesilmiş bir halde.

"Mariecik, ben gidiyorum, geliyor musun gelmiyor musun?" diye sordu Tjaden. Kosole onu tuttu.

"Çok alçakgönüllüdür," diye kıkırdadı Mariecik, "oysa Bay Homeyer'i öldürmek isteyen üç tane zenciyi öldürmüş. Birine de bir yumruk atmış..."

"Demek yumrukla öldürmüş," diye yineledi Kosole.

"Ötekileri de baltayla öldürmüş. Sonra sizi taşımış." Mariecik, Willy'ye dik açıyla baktı, sonra nişanlısına dönerek başını hızla salladı. "Sevgilim, başarıların anlatılmalı."

"Gerçekten de," dedi Kosole, "anlatılmalı."

Willy bir an için düşünceli düşünceli Mariecik'in gözlerinin içine baktı. "Evet, o harika bir insandır," dedi. Sonra da Tjaden'e dönüp başını salladı. "Bir dakika benimle dışarı gelsene."

Tjaden tereddütle ayağa kalktı. Ama Willy'nin niyeti kötü değildi. Birkaç dakika sonra kol kola geri döndüler. Willy Mariecik'in önünde eğildi: "Yarın akşam sizi ziyarete geliyorum, tamam mı? Beni zencilerden kurtardığı için ona teşekkür etmeliyim. Ama ben de sizin nişanlınızı bir keresinde kurtardım."

"Öyle mi?" dedi Mariecik şaşkın şaşkın.

"Belki günün birinde size anlatır," diye sırıttı Willy. Tjaden rahatlamış bir biçimde nişanlısıyla çıktı gitti.

"Yarın mezbahada kesim var da ondan," dedi Willy bize. Ama kimse onu dinlemiyordu. Kendimizi çok uzun süre tutmak zorunda kalmıştık, şimdi hepimiz patlamıştık. Kosole neredeyse gülmekten kusacaktı. Willy ancak bir süre sonra Tjaden'le at etinden yapılmış sosis dağıtımı konusunda nasıl uygun bir anlaşma yaptığını anlatabildi. "Çocuk avucumun içinde," diye gülümsedi hınzır bir ifadeyle.

5

Öğleden sonra evde oturdum, herhangi bir işle uğraşmaya çabaladım. Ama bir sonuç elde edemedim, bir saattir sokaklarda amaçsızca dolaşıyorum. Hollanda lokalinin önüne geldim. Burası son üç hafta içinde açılan üçüncü alkollü içki satılan yer. Renkli tabelalı bu lokaller, evlerin arasında mantar gibi türedi. Hollanda lokali içlerinde en büyüğü ve en güzeli.

Işıklandırılmış cam kapının önünde, hem Macar askerlerine hem de piskoposlara benzeyen bir kapıcı duruyordu, iriyarı bir herifti, elinde altın kaplama bir baston vardı. Adama biraz daha dikkatle baktım, o anda bütün havası bozuldu, mideme bir yumruk indirdi ve: "Selam, Ernst! Kommang sawa, Fransızların dediği gibi."

Bu alt rütbeli bir subay olan Anton Demuth'un ta kendisiydi, eski arkadaşlarımızdan biriydi. Çakı gibi bir selam verdim, çünkü askerlikte bize, üniformanın değil onun taşıyıcısının selamı hak ettiği öğretilmişti. Ama Anton'un üzerindeki bu üniforma üstün bir düş gücünün ürünüydü, görünüşü çok güzeldi.

"Selam, Anton," diye güldüm, "sen onu bunu boşver de mantıklı birşeylerden söz edelim, yiyecek bir şeyin var mı?"

"Tam üstüne bastın," diye karşılık verdi, "çünkü Franz Elstermann da bu lağım çukurunda çalışıyor. Aşçı olarak!"

"Ne zaman geleyim?" diye sordum, çünkü söyledikleri benim için yeterliydi. Elstermann ve Demuth Fransa'nın en büyük beleşçileriydi.

"Bu akşam saat birden sonra," dedi Anton, "yiyecek stoklarından sorumlu bir müfettişten bir düzine ördek aldık, kaçak olarak. Franz Elstermann'ın önceden birkaç tanesinin budunu keseceğine hiç şüphen olmasın! Ördeklerin arasında, onların da bacaklarını yitirdikleri bir savaş olmadığını kim ileri sürebilir?"

"Kimse," dedim, "Burası iyi iş yapıyor mu?" diye sordum.

"Her akşam ağzına kadar doluyor. İçeri bakmak ister misin?"

Kapıyı biraz araladı. Aralıktan içeri baktım. İçeride sıcak bir ışık vardı, mavimtırak sigara dumanı havayı kaplamıştı, halılar pırıl pırıldı, porselen takımlar parlıyor, gümüşler ışıldıyordu. Masalarda kadınlar oturuyor, çevrelerinde garsonlar fır dönüyordu, kadınların yanında erkekler vardı, hiçbiri ter içinde değildi, utandıklarını gösteren en küçük bir belirti de yoktu. Kendilerinden son derece emin olarak garsonlara siparişlerini veriyorlardı.

"Böyle bir kadınla kızak kaydığını düşünsene!" dedi Anton ve kaburgalarıma bir yumruk attı.

Yanıt vermedim, çünkü yaşamın bu renkli, puslu kesiti beni tuhaf bir biçimde heyecanlandırıyordu. Gerçek olmayan bir yanı vardı, sanki bu karanlık caddede durup bu kapının aralığından bakışım bir düştü. Böyle yerlerde para harcamanın yalnızca bir avuç dolandırıcının harcı olduğunu bildiğim halde, beni çeken bir şey vardı; ama boklu çukurlarda o kadar uzun süre oturmuştuk ki, lükse ve şıklığa karşı duyulan o güçlü ve çılgıncasına isteği duymakta bile bazen güçlük çekiyorduk, çünkü lüks içinde olmak demek korunaklı ve bakımlı olmak demekti, işte bu bizim hiç bilmediğimiz bir şeydi.

"Eee, nasıl buldun?" diye sordu Anton bir kez daha. "Fıstık gibi karılar, öyle değil mi?"

Kendimi aptal gibi hissediyordum, ama o anda ne yanıt vereceğimi bilmiyordum. Yıllardır hiçbir şey düşünmeden paylaştığım onca şey, birdenbire gözüme kaba ve itici gözükmüştü. Şansıma Anton o sırada duruşunu ve davranışını değiştirdi, çünkü caddeden bir araba geçiyordu. Arabadan ince uzun bir yaratık indi, biraz öne doğru eğilmiş bir halde kapıdan içeri girdi, tek eliyle kürkünü göğsüne bastırmıştı, altın sarısı şapkasının altından pırıl pırıl saçları gözüküyordu, dizlerini bitiştirerek yürüyordu,

ince ayakları, ince bir yüzü vardı. Kırıtarak hemen önümden geçti, ardında acı aromalı bir kokü bıraktı; birdenbire –yıllardır günlük ekmeğim olan sefalet ve pislik olmaksızın– bu kadınla döner kapıdan geçerek renklerin ve ışığın oluşturduğu rahat ve korunaklı ortama süzülebilmeyi, garsonların, hizmetkârların arasından tasasızca süzülerek paranın sağladığı yalıtım tabakasına girebilmeyi çok istedim.

Okul çocuğu gibi görünüyor olmalıydım ki Anton Demuth bana bıyık altında güldü, sert bir bakışla kenara çekilmem gerektiğini ima etti. "İstedikleri kadar ipek ve kadifelere bürünmüş olsunlar, yatakta hepsi aynıdır."

"Tabii ki," dedim, Anton düşündüklerimi anlamasın diye de kaba bir espri yaptım. "Saat birde görüşürüz, Anton!"

"Tam üstüne bastın," diye yanıt verdi havalı havalı, "ya da Bonssoahr, Fransızların dediği gibi."

Ellerim ceplerimde, yürümeye devam ettim. Ayakkabılarımın altında kar kütürdüyordu. Bir tekme attım. Gerçekten böyle bir kadınla masaya oturacak olsam, ne yapabilirdim ki? Gözlerimi ona diker otururdum, o kadar. Utanmaktan yemek bile yiyemezdim. Böyle bir yaratıkla bütün bir gün birlikte olmak ne kadar zordur kimbilir, diye düşündüm. Sürekli dikkatli olmak, sürekli dikkatli olmak. Sonra gece olunca... orada ne yapacağımı hiç mi hiç bilmiyordum. Gerçi daha önce kadınlarla ilişkim olmuştu, ama bunları Jupp ve Valentin'den öğrenmiştim, böyle hanımefendiler için bunlar geçerli olamazdı...

Haziran 1917'de ilk kez bir kadınla birlikte olmuştum. Bölüğümüz o zaman barakalarda kalıyordu, öğle saatleriydi, bize doğru koşarak gelmiş olan iki köpek yavrusuyla çimenlerin üzerinde oynaşıyorduk. Hayvanlar yüksek çimenlerin arasında uçuşan kulakları, pırıl pırıl tüyleriyle itişip kakışıyorlardı, gökyüzü masmaviydi ve savaş çok uzaklardaydı.

O sırada Jupp yazıcı odasından koşarak çıktı. Köpekler ona doğru koştu, üzerine atladı. Onlardan kurtulmaya çalışarak: "Emir geldi, bu akşam yola çıkmamız gerekiyor!" diye bağırdı. Bunun ne anlama geldiğini biliyorduk. Günlerdir Batı Cephesindeki büyük saldırının top sesleri geliyordu, günlerdir savaşmaktan yorgun düşmüş alayların geri döndüğünü görüyorduk, içlerinden birine bir şey sorduğumuzda yalnızca bir el hareketiyle yanıt veriyor, gözlerini uzaklara dikiyordu, günlerdir yaralıları taşıyan arabalar önümüzden geçiyor, günlerdir sürekli olarak toplu mezarlar kazıyorduk...

Ayağa kalktık. Bethke ve Wessling mektup kâğıdı çıkarmak için sırt çantalarını aldılar, Willy ve Tjaden seyyar mutfağa doğru ilerlediler; Franz Wagner ve Jupp ise onlarla birlikte geneleve gitmem için beni ikna etmeye çalışıyorlardı.

"Tanrım, Ernst," demişti Wagner, "bir kadının ne olduğu konusunda senin de bir fikrin olmalı artık! Yarın hayatta olacağımızı kim bilebilir ki? Bakir olarak ölürsen yazık olur."

Genelev bir kasabadaydı, bulunduğumuz yerden hemen hemen bir saat uzaktaydı. Bize bir giriş belgesi verdiler, oldukça uzun bir süre beklemek zorunda kaldık; çünkü sırada bir sürü asker vardı, hepsi çıkarabildikleri kadar yaşamın tadını çıkarmak istiyorlardı. Küçük bir odada belgelerimizi gösterdik. Bir sağlık görevlisi bizi muayene etti, sonra bize birkaç damla Protargol verdi; bir çavuş, adam başı üçer mark vermemiz gerektiğini ve aşırı kalabalık nedeniyle içeride on dakikadan fazla kalmamamızı söyledi. Sonra merdivenlerden çıkmaya başladık.

Sıra yavaş yavaş ilerliyordu. Yukarıda kapılar açılıp kapanıyordu. Her keresinde biri dışarı çıkıyor, sıradaki giriyordu.

"Yukarıda kaç tane inek var ki?" diye sordu Franz Wagner, bir piyadeye.

"Üç," diye yanıtladı beriki, "ama seçme şansın yok. Piyango hangisine vurursa, şansın yoksa anneannen yaşındakiyle yaparsın."

Bu havasız yerde fenalaşmaya başlamıştım, sıcaktı, şehvetten gözü dönmüş askerler kötü kötü kokuyorlardı. Her an vazgeçebilirdim, çünkü bütün merakım uçup gitmişti. Ama ötekilerin benimle alay etmelerinden korktuğum için beklemeyi sürdürmüştüm.

Sonunda sıra bana gelmişti. Benden önce giren, sendeleyerek önümden geçmiş, ben odaya girmiştim. Alçak tavanlı, loş bir odaydı, fenol ve ter kokuyordu, öyle ki pencereden söğüt dallarının gözükmesini yadırgadım, taze söğüt yapraklarında rüzgâr ve güneş ışıkları oynaşıyordu: Buna karşın odadaki her şey yıpranmıştı. Bir sandalyenin üzerinde içinde pembe renkli bir su olan bir kap duruyordu, köşede ise bir tür asker yatağı vardı, üzerine yırtık bir örtü örtülmüştü. Kadın şişmandı, içini gösteren kısa bir gömlek giymişti. Bana bakmamıştı bile, gidip yatağa yatmıştı. Ancak ben yatağa yönelmeyince, başını kaldırıp sabırsız sabırsız bana bakmıştı; sonra terden ıslanmış yüzünde anlayış dolu bir anlam belirmişti. Benim henüz çok genç olduğumu yeni fark etmişti.

Yapamıyordum, bütün bedenimi bir ürperti ve tiksinti sarmıştı. Kadın beni uyarmak için bir-iki hareket yaptı; kaba, itici hareketlerdi bunlar; beni kendine çekmek istiyordu, hatta gülümsüyordu bile, öyle tatlı ve zarif gülümsüyordu ki insan ona acıyabilirdi, çünkü sonuçta zavallı bir ordu malı şilteden başka bir şey değildi, her gün yirmi, otuz, belki de daha fazla herife dayanmak zorundaydı; parayı bir kenara bırakmış, hemen oradan çıkmış, merdivenlerden aşağı inmiştim.

Jupp bana göz kırpmıştı. "Nasıldı?"

Yaşlı bir uzman gibi "Basit," diye karşılık vermiştim, oradan çıkmak üzereydik, ama çıkmadan önce yine sağlık görevlisine uğramak zorundaydık, bir kez daha Protargol damlası içmiştik.

Eşyalarımı toplarken "İşte aşk bu!" diye düşünmüştüm umarsız bir biçimde, "evdeki kitaplarımın sözünü ettiği ve benim gençlik düşlerimde çok şeyler beklediğim aşk işte bu!" Paltomu rulo yapmış, çadır bezimi katlamıştım, bana cephane vermişlerdi, sonra yürüyüşe geçmiştik; ben suskun ve üzgündüm, yaşama ve aşka dair uçuşan düşlerimden geriye bir silah, şişman bir fahişe ve yavaş yavaş içine doğru ilerlediğimiz ufuktaki gümbürtüden başka hiçbir şey kalmadığını düşünüyordum. Sonra her şey kararmış, mezarlıklar ve ölüm gelmişti, o gece Franz Wagner şehit düşmüş, ayrıca içimizden yirmi üç kişi ölmüştü.

Ağaçlardan sular damlıyordu, yakamı yukarı kaldırdım. Şimdi sık sık sevecenliğe, çekinerek söylenen sözcüklere, inişli çıkışlı duygulara özlem duyuyordum; son yılın korkunç tekdüzeliğinden kurtulmak istiyordum. Ama bunu gerçekten başaracak olsam, ne olacaktı; eskisi gibi her şey yumuşacık olsaydı, biri gerçekten bana iyi davransaydı, ufak tefek, zarif bir kadın örneğin, şu altın sarısı şapkalı, yumuşak kalçalı kadın gibi biri, ne olacaktı o zaman? Mavi ve gümüşümsü renkler taşıyan bir akşamın sarhoşluğu kendimizi kaybettirecek bir biçimde üzerimize çökecek olsa, ne olacaktı? Son anda o şişman fahişenin görüntüsü araya girmez miydi, kışladaki subayların kaba saba konuşmaları, onların sesleri araya karışmaz mıydı, anılar, bölük pörçük konuşmalar, askerliğe ilişkin gerçekler her türlü tertemiz duyguyu parçalayıp delip geçmez miydi? Bizler henüz çok saftık, ama farkına bile varmadan düş gücümüzle oynanmıştı, daha aşkla ilgili hiçbir şey bilmezken, sıraya sokulup cinsel hastalıklar var mı diye muayene edilmiştik. Soluksuz kalmak, sabırsızlık, rüzgâr, karanlık, sorular; on altı yaşındayken Adele'nin ve öteki kızların arkalarından koşuşturduğumuz zaman varolan her şey, bunların hiçbiri bir daha geri gelmeyecekti, ben bir fahişeye gitmemiş olsam da, bu işlerin başka türlü olacağını düşünsem de, kadının şehveti bana itici gelmiş olsa da hiçbiri bir

daha geri gelmeyecekti. O olaydan sonra hep hüzün içindeydim.

Farkına bile varmadan daha hızlı yürümeye başladım, soluğum da hızlanmıştı. O duyguları yeniden kazanmak istiyordum; kazanmak zorundaydım. Kazanmalıydım, yoksa yaşamanın hiçbir anlamı yoktu.

Ludwig Breyer'in evine giden yola saptım. Odasında ışık vardı. Penceresine taş attım. Ludwig aşağı indi, bana kapıyı açtı.

Yukarıda odada, Georg Rahe, Ludwig'in taş koleksiyonunun durduğu kutulara bakıyordu. Elinde büyük bir dağ kristali vardı, ışığa tutup ışıldamasını izliyordu.

"Sana rastladığım iyi oldu, Ernst," diye gülümsedi, "biraz önce sana uğradım. Yarın gidiyorum." Üzerinde üniforma vardı. "Georg," dedim kekeleyerek, "herhalde şeye gitmeyeceksin..."

"Evet, gideceğim!" Başıyla onayladı. "Yine asker olacağım. Doğru bildin. Her şey hazır. Yarın gidiyorum."

"Bunu anlayabiliyor musun?" diye Ludwig'e sordum.

"Evet," diye yanıtladı verdi Ludwig, "anlıyorum. Ama bunun bir yararı yok ona." Rahe'ye döndü. "Düş kırıklığına uğradın, Georg, ama bunun doğal olduğunu düşün. Cephedeyken sinirlerimiz yay gibi gergindi, ölümle yaşam arasında gidip geliyorduk. Şimdi ise rüzgârsız havada sallanıp duran yelkenler gibiyiz; çünkü burada insan ancak adım adım ilerleyebiliyor..."

"Doğru," diye kabul etti Rahe, "Yiyecek bulmak için bunca çaba, koşuşturma, bölük pörçük idealler, benim midemi bulandıran işte bunlar, bu nedenle de gitmek istiyorum."

"Mutlaka bir şey yapmak istiyorsan, devrimcilere katılabilirsin," dedim, "belki savaş bakanı bile olabilirsin."

"Ah, şu devrim," diye karşılık verdi Georg, "devrim parti sekreterliğinin emriyle yapıldı, şimdi onlar da kendi kendilerinin yürekliliğinden korkuyorlar. Hepsinin nasıl

birbirine girdiğine baksana, Sosyal Demokratlar, Bağımsızlar, Spartakistler, Komünistler. Bu arada ötekiler, içlerinde gerçekten işe yaracak olanların kafalarını rahat rahat uçuruyorlar, ama onlar farkında bile değiller."

"Hayır, Georg," dedi Ludwig, "öyle değil. Belki devrim yapmak için yeterince nefretle dolu değildik, bu doğru, ama biz başından itibaren adil olmak istedik, her şey bu yüzden felç oldu. Bir devrim orman yangını gibi yayılmalı, daha sonra gerekli ağaçlar kesilebilir; ama biz hiçbir şeyi yakıp yıkmak istemedik, aksine yenilemek istedik. Nefret duyacak gücümüz bile yoktu, savaştan öylesine yorgun çıkmıştık ki. İnsan makineli tüfek ateşi sırasında bile uyuyabilir, bunu sen de biliyorsun. Ama belki de saldırı sırasında elden kaçırdıklarımızı çalışarak elde etmek için zaman henüz geç değildir."

"Çalışmak," dedi Georg hor görerek, dağ kristalini ışığa tuttu, "biz savaşabiliriz, ama çalışamayız."

"Yeniden öğrenmeliyiz," dedi Ludwig sakin bir biçimde, oturduğu divanın köşesinden.

"Bunu öğrenemeyecek kadar bozulduk biz," diye karşılık verdi Georg.

Bir an sessizlik oldu. Pencerelerde rüzgâr uğulduyordu. Rahe büyük adımlarla Ludwig'in odasında bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu, sanki kitaplarla, sessizlikle ve çalışmayla dolu bu duvarların arasına gerçekten sığmıyor gibiydi, sanki gri üniformasının üstündeki keskin yüzü yalnızca siperlere, kavgaya ve savaşa aitti. Kollarını masaya dayadı, Ludwig'e doğru eğildi. Lambanın ışığı apoletlerine vuruyor, arkasında ki taş koleksiyonu pırıl pırıl parlıyordu.

"Ludwig," dedi dikkatle, "biz burada ne yapıyoruz? Şöyle bir çevrene baksana: her şey ne kadar tekdüze ve hareketsiz! Biz hem kendi kendimize hem de başkalarına yük oluyoruz. İdeallerimiz yerle bir oldu, düşlerimiz dağıldı; belli bir amaç peşinde koşan insanların ve dolandırı-

cıların dünyasında, yabancı bir ülkeye bırakılmış Don Quichot'lar gibi oradan oraya savrulup duruyoruz."

Ludwig ona uzun uzun baktı. "Galiba biz hastayız Georg. Savaş hâlâ bizim iliklerimizde."

Rahe başıyla onayladı. "Ve bundan asla kurtulamayacağız."

"Yo, kurtulacağız," diye karşılık verdi Ludwig, "yoksa her şey boşuna olmuş olur."

Rahe birden sıçradı, yumruklarını masaya vurdu. "Zaten boşunaydı, Ludwig, beni çıldırtan da bu işte! O zamanlar cepheye giderken hayranlık dolu, fırtına gibi insanlardık! Yeni bir dönem başlıyordu bizim için, eskimiş olan, yarım yamalak olan bir kenara atılmıştı, daha önce benzeri görülmemiş bir gençliktik biz!"

Büyük bir dağ kristalini el bombası gibi tuttu. Yumrukları seğiriyordu. "Ludwig," diye sözünü sürdürdü, "yattığım siperlerin hesabı yok, cılız bir mum ışığının çevresinde oturup bekleyen bizler genç insanlardık, üstümüzdeki top atışı, deprem gibi sarsıyordu ortalığı, bizler acemi askerler değildik artık, neyi beklediğimizi biliyorduk, neyin geleceğini de biliyorduk, ama Ludwig, yarı karanlıkta beklemekte olan bu yüzlerde kararlılıktan, yüreklilikten, ölümü göze almış olmaktan başka birşeyler vardı, bu hareketsiz, sert yüzlerde başka bir gelecek isteği vardı; bu istek düşmana saldırdığımız zamanlarda da, öldüğümüz zamanlarda da vardı! Yıllar geçtikçe sessizleştik, birçok şey değişti, ama bir tek bu istek ayakta kaldı. Ve şimdi, Ludwig, nerede bu istek? Burada yaşam olarak adlandırdıkları kurallar, görev, kadınlar ve düzenden oluşan bulamacın bu isteği öldürebileceğini kavrayamıyor musun? Hayır, biz o zaman yaşadık, istersen yüz kez savaştan nefret ettiğini söyle, ama biz o zaman yaşadık, çünkü bir aradaydık, çünkü buradaki pislikten çok daha büyük bir şey içimizde yanıp tutuşuyordu!"

Soluk soluğa kalmıştı. "Bütün bunların bir şey uğruna yapılmış olması gerekir, Ludwig! Devrim oldu dediklerin-

de bir an şöyle düşündüm: Şimdi özgürlük geliyor, şimdi o akım gerisin geriye akacak, her şeyi yıkacak ve yeni kıyılar inşa edecek ve Tanrı şahidimdir ki, böyle bir şeye katılırdım! Ama o akım bin parçaya bölündü, devrim şamar oğlanına döndü, eridi gitti, kirlendi; meslekler, ilişkiler, aile ve partiler tarafından sömürüldü. Ben bunda yokum. Yeniden dostluğu bulabileceğim yere gidiyorum ben."

Ludwig ayağa kalktı. Alnı kızarmıştı. Gözleri alev alevdi. Rahe'nin gözünün içine baktı. "Peki neden, Georg, neden? Aldatıldığımız için, aldatıldık, bunu hepimiz biliyoruz! Bizi kullandılar! Bize vatan derken, hırs dolu bir endüstrinin işgal planlarından söz ediyorlardı; bize onurdan söz ederlerken, bir avuç diplomatla prensin çekişmelerini ve iktidar kavgalarını kastediyorlardı; bize ulustan söz ederken işsiz generallerin kendini gösterme çabalarını anlatıyorlardı!" Rahe'yi omuzlarından tutup sarstı. "Bunu anlamıyor musun? Vatan sevgisinin içine boş konuşmalarını, ün meraklarını, iktidar hırslarını, yapay romantizmlerini, aptallıklarını, para hırslarını sokuşturdular, bunu da bize ışıl ışıl bir ideal olarak yutturdular! Biz de yeni, güçlü bir varoluşun başlama işaretini aldığımızı sandık! Bunu anlamıyor musun? Biz bilmeden, kendi kendimize karşı savaştık! İsabet eden her kurşun, içimizden birine isabet etti! Kulaklarını aç da dinle: Dünya gençliği darmadağınık oldu, her ülkede kendi özgürlükleri için savaştıklarını sanıyorlar! Oysa her ülkede aldatıldılar, sömürüldüler, her ülkede idealler uğruna değil çıkarlar uğruna savaştılar, her ülkede vuruldular ve kendi kendilerini yok ettiler! Bunu anlamıyor musun? Tek bir kavga vardır: yalana, ikiyüzlülüğe, uzlaşmaya, eski olana karşı verilen kavga! Onların boş sözlerine kandık, onlara karşı savaşacağımıza, onlar için savaştık. Her şeyin gelecek için yapıldığını sandık! Oysa her şey geleceğe karşı yapılıyordu. Bizim geleceğimiz öldü, çünkü geleceği taşıyan gençlik öldü. Bizler geri kalanlarız, artıklarız! Ama öteki taraf yaşıyor, karnı tok olan, mutlu olan yaşıyor, eskisinden daha tok, eskisinden

daha mutlu olarak! Çünkü mutsuzlar, baskı altındakiler, oradan oraya savrulanlar onlar için öldüler! Bunu sakın aklından çıkarma! Bütün bir kuşağı yok ettiler! Umudun, inancın, isteğin, gücün, erkin kuşağını öyle bir uyuşturdular ki, onlar birbirlerini vurdular, oysa bütün dünyada hepsinin amacı aynıydı!"

Sesi tükendi. Gözleri yaş içindeydi. Hepimiz ayağa fırlamıştık. "Ludwig," dedim, kolumu ensesine doladım.

Rahe şapkasını aldı, taşı kutuya geri koydu. "Hoşça kal Ludwig, eski dostum!"

Ludwig tam karşısında duruyordu. Dudaklarını sıkmıştı. Çene kemikleri dışarı uğramıştı. "Sen gidiyorsun, Georg," dedi, "ama ben kalıyorum! Vazgeçmeye hiç niyetim yok!"

Rahe ona uzun uzun baktı. Sonra sakin bir sesle: "Hiç umut yok ki," dedi, palaskasını düzeltti.

Georg'a merdivenlerden aşağı inerken eşlik ettim. Sabahın ilk ışıkları kapıdan içeri doldu. Ayak seslerimiz taş basamaklarda yankılanıyordu. Siperden çıkar gibi kapıdan dışarı çıktık. Cadde boş ve griydi. Upuzun uzanıyordu. "Bunların hepsi siper, Ernst," dedi ve evleri gösterdi, "hepsi siper bunların, savaş sürüyor, ama yaman bir savaş bu; göze göz, dişe diş..."

El sıkıştık. Konuşamıyordum. Rahe gülümsedi. "Neyin var, Ernst? Orası tam anlamıyla bir cephe değil ki, Doğudaki cephe yani! Kaldır başını, bizler askeriz. İlk kez ayrılmıyoruz ki..."

"Yo, ilk kez ayrılıyoruz, Georg," dedim hızlı hızlı, "galiba ilk kez gerçekten ayrılıyoruz..." Bir an daha önümde durdu. Sonra ağır ağır başını salladı, bir daha arkasına bakmadan cadde boyunca yürümeye başladı; uzun boyuyla, sakin sakin yürüdü gitti; gözden kaybolduktan sonra bir süre daha ayak seslerini duydum.

Beşinci Bölüm

1

Savaşa katılanlara sınavlarda hoşgörü gösterilmesine karar verilmişti. Öyle de oldu. Bunun sonucu olarak bütün sınavlardan geçtik. Ludwig ve Albert'in devam ettiği bir üst kursun sınavları ise üç ay sonra yapılacaktı. İçimizden dört kişinin bütün ödevlerini onlar yaptıkları halde, üç ay daha beklemek zorundaydılar.

Sınavlardan birkaç gün sonra civar köylere vekil öğretmenler olarak atandık. Sevinçliydim, çünkü amaçsızca dolanıp durmaktan bıkmıştım. Derin düşüncelere dalmaktan, üzüntüden ve gürültücü bir bıkkınlıktan başka bir şey geçmemişti elime. Artık çalışmak istiyordum.

Bavulumu topladım, Willy'yle birlikte yola çıktım. Şansımıza komşu köylere düşmüştük. Köylerimiz birbirinden bir saat kadar uzaklıktaydı.

Eski bir çiftlik evinde kalacaktım. Pencerenin önünde meşe ağaçları vardı, ahırlardan koyunların tatlı melemeleri duyuluyordu. Çiftçi kadın beni sallanan sandalyeye oturttu ve hemen masayı kurmaya koyuldu. Kentlerdeki bütün insanların yarı yarıya aç yaşadıklarına emindi, söylediği hemen hemen tümüyle doğruydu. Sessizce çoktan unuttuğum şeylerin masaya gelişlerini izledim: kocaman bir salam, kolum uzunluğunda sosisler, bembeyaz çavdar ekmeği ve Tjaden'in çok sevdiği bir kek. Bütün bir bölüğü doyuracak kadar çok yiyecek vardı masada.

Hepsini mideye indirmeye başladım, çiftçi kadın geniş bir gülümsemeyle beni izliyordu, elleri kalçalarındaydı, memnundu. Bir saat sonra inleyerek durmak zorunda kaldım, oysa Schomaker Ana daha fazla yememi istiyordu.

Tam bu sırada Willy içeri girdi, beni ziyarete gelmişti. "Şimdi gözlerinizi dört açın," dedim çiftçi kadına, "şimdi hiç görmediğiniz bir şey göreceksiniz. Onun yanında ben çömez sayılırım."

Willy, bir asker olarak ne yapması gerektiğini biliyordu. Kararsızlığı uzun sürmedi, hemen işe koyuldu. Schomaker Ana onu sofraya davet eder etmez yemeye kekten başladı, sıra peynire geldiğinde çiftçi kadın ardına kadar açılmış gözlerle dolaba dayanmış duruyor, Willy'ye dünyanın sekizinci harikasıymış gibi bakıyordu. Hayranlıkla büyük bir çanak pudingi de masaya koydu, Willy onu da halletti. "Evet," dedi sonra Willy, kaşığı masaya bıraktı, "işte şimdi karnım acıktı. Şöyle doğru dürüst birşeyler yesek nasıl olur?"

Bu cümleyle Schomaker Ananın kalbini sonsuza dek kazanmıştı.

Biraz utangaç, biraz kararsız bir biçimde kürsüde oturuyorum. Önümde kırk tane çocuk oturuyordu. Bunlar en küçükleriydi. Cetvelle çizilmiş gibi düzgün dizilmiş sekiz tane sırada oturuyorlardı; küçük, tombul yumruklarıyla kalemlerini ve kalem kutularını kavramışlardı, tahtaları ve defterleri önlerinde duruyordu. En küçükleri yedi, en büyükleri on yaşındaydı. Okulda yalnızca üç sınıf vardı, bu nedenle bazı yaş grupları aynı sınıfta toplanmıştılar.

Tahta ayakkabılarını yere sürtüp duruyorlardı. Sobada ateş çıtırdıyordu. Çocuklardan birçoğu yün atkıları ve sırt çantalarıyla iki saat uzaklıktan buraya gelmişlerdi. Üstleri başları ıslandığı için, sıcağa girince üzerlerinden buhar çıkmaya başlamıştı

En küçükler yuvarlak elma suratlarıyla bana bakıyorlardı. Birkaç kız gizli gizli kıkırdadılar. Sarışın bir çocuk kendini kaybetmiş burnunu karıştırıyordu. Bir başkası

önündekinin arkasına gizlenmiş, tereyağlı koca bir ekmeği midesine indiriyordu. Ama hepsi büyük bir dikkatle her bir hareketimi inceliyordu.

Sandalyemin üzerinde ileri geri kıpırdayıp duruyordum. Daha bir hafta önce aynı bu çocuklar gibi Hollermann'ın önünde bir sırada oturuyor, onun Özgürlük Savaşı şairleri hakkında anlattıklarını dinliyordum. Bugün kendim Hollermann olmuştum. En azından sıralarda oturanlar için öyleydim.

"Çocuklar, şimdi Latin harfleriyle büyük bir L yazacağız," dedim ve tahtaya yöneldim. "On satır L, sonra beş satır Lina ve beş satır da Leylek yazacağız."

Sözcükleri yavaş yavaş tebeşirle tahtaya yazdım. Arkamda bir hışırtı ve kıpırtı başladı. Benimle alay ettiklerini sanarak arkamı döndüm. Ama yalnızca defterlerini açmışlar, tahtalarını düzeltmişlerdi: Kırk tane kafa uysal bir biçimde çalışmaya koyuldu. Oldukça şaşırmıştım.

Kalemler cızırdıyordu. Sıraların arasında dolaşıyordum.

Duvarda bir haç, doldurulmuş bir baykuş ve bir Almanya haritası asılıydı. Dışarıda pencerenin önünden bulutlar geçip gidiyordu.

Almanya haritası yeşil ve mavi renkler taşıyordu. Haritanın önünde durdum. Sınırlar kırmızıyla çizilmişti, tuhaf zikzaklar çizerek yukarıdan aşağıya doğru iniyordu. Köln-Aachen, arada tren hattını gösteren ince siyah çizgi vardı; Herbesthal, Lüttich, Brüssel, Lille –ayak parmaklarımın üzerinde yükseldim–, Roubaix-Arras, Ostende-Kemmelberg neredeydi? Haritada gösterilmemişti, ama Langemarck buradaydı, Ypern, Bixschoote, Staden; haritanın üzerinde ne kadar da küçük görünüyorlardı, minicik bir noktadan ibarettiler, birer sessiz, minicik nokta, oysa orada 31 Temmuzda büyük saldırı başladığında gök gürlüyor, yer sarsılıyordu, gece bile olmadan bütün subaylarımız ölmüşlerdi...

Başımı çevirdim, sarışın ve esmer kafalara baktım, Lina ve Leylek sözcüklerini yazmakla uğraşıyorlardı. Tuhaftı, haritanın üzerindeki bu minicik noktalar bu çocuklar için öğrenilmesi gereken ders malzemesinden başka bir şey değildi; dünya tarihi dersinde ezberlemeleri gereken birkaç yeni yer adı, bazı tarihler, aynı şey Yedi Yıl Savaşları ve Teutobourger Ormanı'ndaki kıyım için de geçerliydi.

İkinci sırada oturan bir ufaklık ayağa fırladı ve defterini havaya kaldırdı. Yirmi satırı bitirmişti. Yanına gittim, L harfinin alt uzantısını biraz fazla uzatmış olduğunu gösterdim. Islak, mavi gözleriyle bana öylesine pırıl pırıl baktı ki, bir an için gözlerimi ondan kaçırmak zorunda kaldım. Hemen tahtaya gittim, iki yeni sözcük daha yazdım, Karl ve bir saniye duraksadım, ama elimde değildi, sanki gizli bir güç tebeşiri hareket ettiriyordu – Kemmelberg.

"Bu, 'Karl' nedir?" diye sordum.

Bütün parmaklar kalktı. "Bir adam," diye bağırdı biraz önceki ufaklık.

"Peki 'Kemmelberg'?" diye sordum kısa bir aradan sonra.

Sınıfta bir sessizlik oldu. Sonunda bir kız parmak kaldırdı. "İncil'den," dedi ikircikli bir biçimde. Bir süre kıza baktım. "Hayır," diye yanıt verdim sonra, "bu doğru değil. Sen herhalde Ölberg ya da Libanon'la karıştırdın, öyle değil mi?"

Kız başıyla onayladı. Saçlarını okşadım. "O zaman biz de o sözcüğü yazarız. Libanon çok güzel bir sözcük."

Sıraların arasında düşünceli düşünceli dolaşıyordum. Zaman zaman bir defterin kenarından meraklı bir çift göz beni inceliyordu. Sobanın yanında durdum, genç yüzlere baktım. Birçoğu uslu ve ortalama öğrencilerdi, bazıları kurnazdı, bazıları da aptaldı, ama bazıları daha aydınlık bakıyorlardı. Onlara yaşamda her şey o kadar doğal gelmeyecek, bütün işleri yolunda gitmeyecekti...

Birdenbire bütün cesaretim kırıldı. Yarın başka sözcükler yazacağız, diye düşündüm; bir sonraki hafta imla

çalışacağız, bir yıl sonra Katolik din öğretisine ilişkin elli sorunun yanıtını ezbere biliyor olacaktık, dört yıl sonra çarpım cetvelini öğrenmeye başlayacağız ve sizler büyümüş olacaksınız, yaşam sizleri pençelerinin arasına alacak, karanlık ya da yaban, ölçülü ya da yıkıcı bir yaşamınız olacak, yazgılarınız olacak, öyle ya da böyle yazgınız neyse o olacak; bu durumda fiil çekimlerini öğreterek ya da Almanya'daki nehirleri sayarak size ne gibi yararım dokunabilir ki... Kırk kişisiniz, ardınızda kırk değişik yaşam duruyor, sizi bekliyor. Size yardım edebilmeyi ne çok isterdim! Ama burada kim bir başkasına gerçekten destek olabilir ki? Ben Adolf Bethke'ye yardım edebildim mi?

Zil çaldı. İlk ders bitmişti.

Ertesi gün Willy ve ben sivillerimizi giydik –benimkinin dikimi daha yeni bitmişti– birlikte Papazı ziyarete gittik. Bu bizim için bir görevdi.

Bizi sevecen, ama biraz da soğuk karşıladılar, çünkü okul konusundaki başkaldırımız ağırbaşlı çevrelerce hoş karşılanmamıştı. Akşam belediye reisini ziyaret etmek istedik, çünkü bu da bizim için bir görevdi. Onu aynı zamanda postane olarak da çalışan birahanede bulduk.

Kırışık yüzlü kurnaz bir çiftçiydi, ilk olarak bize birkaç kadeh şnaps ısmarladı. Kabul ettik. Bir-iki çiftçi daha göz kırparak bizim masamıza oturdular, bizi selamladılar, birer kadeh şnaps da onlar ısmarladılar. Biz de ikramlarını kibarca kabul ettik. Birbirlerini dürtüklüyor, kaş göz işaretleri yapıyorlardı, zavallı tavuklar, bizimle dalga geçmek için bizi sarhoş etmeye çalıştıklarını hemen anladık. Anlaşılan bunu sık sık denemişlerdi; çünkü sırıtarak buraya daha önce gelmiş olan genç öğretmenlerden söz ediyorlardı. Üç nedenden ötürü bizim az sonra sızıp kalacağımızı sanıyorlardı: Bir, onlara göre kentliler köylülerden daha az dayanıklı oluyorlardı; iki, öğretmenler eğitimli kişiler oldukları için içkiyi kaldırmak konusunda zaten zayıftılar; üç, bu kadar genç delikanlıların yeterince deneyimi olamazdı. Bütün bunlar buraya daha önce gelmiş olanlar için geçerli

olabilirdi; ama bize gelince hesaba katmadıkları bir şey vardı: birkaç yıl boyunca askerlik yaptığımız ve kovalar dolusu şnaps içmiş olduğumuz. Açtıkları savaşı kabul ettik. Çiftçiler aslında yalnızca bizi gülünç durumu düşürmek istiyorlardı; ama biz onurumuzu koruduk, bu bizim için itici güç oldu.

Karşımızda belediye reisi, yazıcı ve birkaç tane tombul çiftçi oturuyordu. Anlaşılan bunlar sünger gibi içenlerdi. Köylü kurnazlığını yansıtan hafif bir gülümsemeyle bize bakıyorlardı. Sırıtarak bizimle kadeh tokuşturuyorlardı. Willy şimdiden neşelenmiş gibi rol yapıyordu. Çevremizdeki sırıtma giderek artıyordu.

Bir tur bira ve şnaps da biz ısmarladık. Bunu diğerlerinin ısmarladığı yedi tur daha izledi. Çiftçiler artık işimizin bittiğini düşünüyorlardı. Biraz şaşkın bir durumda kadehleri birbiri ardına yuvarlayışımıza bakıyorlardı. Bakışlarında hafif bir saygı ifadesi belirmişti. Willy yeni bir tur daha ısmarladı. "Ama bira içmek yok, yalnızca şnaps!" diye birahane sahibine bağırdı.

"Aman Tanrım! Yalnızca şnaps mı?" diye sordu reis bey.

"Tabii ki, yoksa yarın sabaha kadar burada otururuz," dedi Willy sakin bir biçimde, "insan bira içtikçe ayılıyor!"

Reis beyin gözlerindeki şaşkınlık büyüyordu. Çiftçilerden birine bizim acayip içtiğimizi söyledi. Çiftçilerden iki tanesi hiçbir söylemeden ayağa kalktılar, çıkıp gittiler. Rakiplerimizden bazıları kadehlerindekini gizlice masanın altına dökmeye çalışıyorlardı. Ama Willy kimsenin hile yapmamasına dikkat ediyordu. Ellerini masanın üzerine koymalarını, kadehlerindekini de içmelerini söyledi. Sırıtma bitmişti. Onlara üstünlük sağlamıştık.

Bir saat sonra çiftçilerin çoğu bembeyaz yüzlerle birahanenin orasında burasında yatıyor ya da sallanarak kendilerini dışarı atıyorlardı. Masada reis beyden ve yazıcıdan başka kimse kalmamıştı. Onlarla bizim aramızda bir düello başladı. Gerçi biz de çift görmeye başlamıştık, ama on-

ların dili dolanıyordu, bu da bize güç veriyordu. Yarım saat sonra hepimizin yüzü kıpkırmızı olmuştu, Willy son darbeyi vurmak için harekete geçti: "Konyak dolu dört kadeh!" diye bağırdı bara doğru.

Dehşet içinde bize baktılar. "Bir dikişte!" diye bağırdı Willy pırıl pırıl parlayan bir yüzle. "Hadi, bir kerede!" Yazıcı vazgeçmek istedi, ama Willy izin vermedi. "Dört yudum olsun," diye rica etti reis bey alçak bir sesle. "Bir dikişte," diye ısrar etti Willy, ayağa kalktı, kadehini yazıcının bardağıyla tokuşturdu. Ben de ayağa fırladım. "Hadi! Şerefe! Sağlığınıza!" diye bağırdık her iki şaşkına.

Kesime giden inekler gibi bize baktılar ve birer yudum içtiler. "Devam! Yan çizmeye mi çalışıyorsunuz?" dedi Willy. "Ayağa kalkın!" Sallanarak ayağa kalktılar, içtiler. Arada durmaya çalıştılar, ama devam etmeleri için bağırdık ve onlara kendi kadehlerimizi gösterdik. "Şerefe!" "Şerefe!" "Bir dikişte!" Sonunda hepsini içmişlerdi. Sonra cam gibi gözlerle yavaş yavaş, ama doğrudan doğruya yere yığıldılar. Biz kazanmıştık; belki yavaş yavaş içseydik bizi yenerlerdi; ama hızlı içme konusunda idmanlıydık, onları bizim tempomuza uymaya zorlayarak şansımızı arttırmıştık.

Sallanarak ve gururla meydan muharebesinin geçtiği alana bakıyorduk. Bizim dışımızda kimse ayakta kalmamıştı. Aynı zamanda birahanenin sahibi olan postacı başını barın üzerine koymuş, kendisi cephedeyken lohusa yatağında ölen karısı için ağlıyordu. "Martha, Martha," diye hıçkırıyordu tuhaf bir sesle. Garson kız onun bu saatlerde hep böyle yaptığını anlattı. Adamın ağlaması kulaklarımızı tırmalıyordu. Artık dışarı çıkmanın zamanı da gelmişti.

Willy reis beyi tuttu, ben de daha zayıf olan yazıcıyı, onları evlerine götürdük. Bu bizim zaferimizin son noktasıydı. Yazıcıyı evinin kapısının önüne bıraktık, evde ışık yanıncaya kadar kapıyı çaldık. Buna karşın reis beyi evde bekleyen vardı. Karısı kapıda duruyordu.

"Aman Tanrım!" dedi, "yeni öğretmenler! Bu kadar genç ve bu kadar iyi içki içiyorsunuz ha? Sonunuz ne olacak acaba?"

Willy konunun bir onur sorunu haline geldiğini anlatmaya çalıştı, ama dili dönmüyordu.

"Onu nereye taşıyalım?" diye sordum sonunda.

"Bırakın sarhoşu, burada kalsın," diye karar verdi karısı. Reis beyi divana yatırdık. Sonra Willy çocukça gülümseyerek kahve istedi. Kadın Willy'ye bir yamyama bakar gibi baktı.

"Ama kocanızı getirdik," diye açıkladı Willy. Böyle bir arsızlığın karşısında kadın bile pes etti. Başını sallaya sallaya bize birkaç tane büyük fincan kahve koydu, bu arada bize öğüt vermeyi de unutmadı. Söylediklerinin hepsine evet dedik, o saatte yapılabilecek en iyi şey buydu.

O günden sonra köyde erkek yerine konduk, herkes bize saygıyla selam verdi.

2

Günler tekdüze akıp gidiyordu. Sabahları dört saat, öğleden sonraları iki saat dersim vardı, aradaki zaman geçmek bilmiyordu, kendi kendimle ve düşüncelerimle baş başa dolanıp duruyordum.

En kötüsü pazar günleriydi. Eğer insanın canı birahaneye gitmek istemiyorsa, dayanılır gibi değildi. Benim dışımda ders veren başöğretmen otuz yıldır burada oturuyordu, bu zaman içinde her türlü pis işin uzmanı olmuştu. Onunla başka bir şeyden söz etmek hemen hemen olanaksızdı. Ona baktığım zaman bir an önce oradan kaçmak isteği uyanıyordu içimde; günün birinde onun gibi olmak düşüncesi çok itici geliyordu. Bir de yaşlı bir kadın öğretmen daha vardı, "lanet olsun" dendiğinde bile irkiliyordu. Onda da hayat yoktu yani.

Willy'nin durumu daha iyiydi. Köyün ileri geleni olarak bütün düğünlere ve vaftiz törenlerine katılıyordu. Atlar hastalandığında ya da inekler doğuramadıklarında çiftçilere kuramsal ve uygulamalı olarak yardımcı oluyordu. Akşamları çiftçilerle birahanede oturuyor, kâğıt oyununda hepsini yoluyordu.

Ama ben artık birahaneye falan gitmek istemiyordum, akşamları odamdan çıkmıyordum. Saatler geçmek bilmiyordu, tuhaf tuhaf düşünceler başıma üşüşüyordu; bir hayaleti andıran geçmişin gölgeleri gibiydiler, solgun eller bana el sallıyorlardı,, anılar saklandıkları yerlerden çıkıyorlardı, kim oldukları belli olmayan, gri yüzler üstüme üstüme geliyordu...

Yağmurlu bir pazar günü erkenden kalktım, giyindim, Adolf Bethke'yi ziyarete gitmek üzere istasyona gittim. Bu iyi bir plandı, bana gerçekten yakın olan biriyle birlikte olacaktım, geri döndüğüm zaman da uzun pazar günü geçip gitmiş olacaktı.

Öğleden sonra Adolf'un oturduğu yere vardım. Bahçe kapısı gıcırdadı. Kulübedeki köpek havladı. Meyve ağaçlarının bulunduğu yolu hızla geçtim. Adolf evdeydi. Karısı da. Ben içeri girip de Adolf'a elimi uzatınca karısı dışarı çıktı. Oturdum. Bir süre sonra Adolf: "Şaşırıyorsundur herhalde, öyle değil mi Ernst?" diye sordu.

"Neye, Adolf?"

"Onun eve geri dönmüş olmasına."

"Hayır, bu senin bileceğin bir iş."

Bana bir meyve tabağı uzattı. "Bir elma ister misin?" Bir elma aldım, Adolf'a bir puro ikram ettim. Adolf puronun ucunu ısırdı ve: "Bak, Ernst, uzun zaman burada oturdum, oturdum, neredeyse çıldıracaktım. Eğer yalnızsan, böyle bir evde oturmak korkunç bir şeydir. Odalarda dolaşırsın; şurada onun bir gömleği asılıdır, burada dikiş kutusu durmaktadır, orada her zaman oturduğu ve dikiş diktiği koltuk vardır; akşamları, yanındaki yatak öylesine

beyaz ve terk edilmiş durur ki, her dakika döner o yatağa bakarsın, kendini birdan oraya atarsın, ama uyuyamazsın; o zaman bazı şeyler düşünmeye başlarsın, Ernst..."

"Sana inanıyorum, Adolf..."

"Sonra kendini dışarı atar, içki içer, saçma sapan şeyler yaparsın..."

Başımla onayladım. Saatin tik-takları duyuluyordu. Kadın ses çıkarmadan içeri girdi, masaya tereyağı ve ekmek koydu. Sonra yine dışarı çıktı. Bethke masa örtüsünü okşadı.

"Evet, Ernst, o da benimle aynı durumdaydı, bütün o yıllar boyunca burada öylece oturmuş, yatmış, korkmuş, düşüncelere dalmış, kulak kabartmıştı; sonunda olan olmuştu, eminim önce istememişti, ama bir kere başlayınca ne yapacağını bilememişti, böylece olan olmuştu."

Kadın geldi, kahve getirdi. Ona merhaba demek istedim, ama ona bana yalnızca baktı.

"Sen de bir fincan kahve içmeyecek misin?" diye sordu Adolf.

"Mutfakta işim var," dedi kadın. Derinden gelen, alçak bir sesi vardı.

"Burada oturdum ve kendi kendime dedim ki: Evliliğini bozdun, onu evden kovdun. Ama onur dediğin nedir ki, bir sözcükten başka bir şey değil, tek başınasın, onurlu ya da onursuz hiç fark etmez. O halde burada kalabilirdi, diye düşündüm, bütün bunların anlamı neydi ki, yorgunduk, önümüzde yaşayacağımız birkaç yıl vardı, eğer hiçbir şeyden haberim olmasaydı, her şey eskisi gibi olacaktı. İnsanın her zaman her şeyi bilecek olsa ne yapacağını kim bilebilir ki?"

Adolf sinirli sinirli eliyle koltuğun kenarına vuruyordu. "Kahve al, Ernst, tereyağı da var." Kendime kahve koydum, içtik.

"Bak, Ernst," dedi alçak bir sesle, "sizin işiniz daha kolay, sizin kitaplarınız, eğitiminiz falan var. Oysa ben... benim karımdan başka hiçbir şeyim yok..."

Hiçbir şey söylemedim, çünkü ona anlatamayacaktım; Adolf artık cephedeki adam değildi, ben de öyle.

Bir süre sonra: "Peki o ne diyor?" diye sordum.

Adolf'un eli aşağı düştü. "Aslında pek bir şey söylemiyor, ne düşündüğünü anlamak da o kadar kolay değil. Oturuyor ve bana bakıyor. En çok ara sıra ağlıyor. Çok az konuşuyor."

Kahve fincanını bir kenara koydu. "Bazen, yalnızca evde birinin olması için yaptığını söylüyor. Sonra yine, bu davranışıyla bana bir zarar verebileceğini hiç düşünmediğini, kavrayamadığını, her şeyin sanki ben buradaymışım gibi olup bittiğini söylüyor. Ama bunu anlamak kolay değil, ikisini birbirinden ayırmak gerek, aslında mantıklı biridir."

Düşünmeye başladım. "Belki de o zamanlar kendinde olmadığını anlatmaya çalışıyordur, sanki düşteymiş gibi, Adolf."

"Olabilir," diye karşılık verdi, "ama ben anlayamıyorum. Çok uzun da sürmemiş zaten."

"Ötekiyle ilgili hiçbir şey duymak istemiyor, öyle değil mi?" diye sordum.

"Kendisinin buraya ait olduğunu söylüyor."

Yine düşüncelere daldım. Başka ne sorabilirdim ki. "Şimdi daha mı iyisin, Adolf?"

Bir an bana baktı. "Tam anlamıyla değil, Ernst, bunu tahmin edebilirsin herhalde, henüz değil. Ama zamanla olacak, sen de aynı fikirde değil misin?"

Kendisi de söylediğine inanmıyor gibiydi.

"Zamanla mutlaka olacak, Adolf," dedim, masaya biriktirdiğim birkaç tane puroyu bıraktım. Biraz daha konuştuk, sonra dışarı çıktım. Koridorda kadına rastladım, yanımda hızla geçmek üzereydi. "Hoşça kalın Bayan Bethke," dedim, elimi uzattım. "Güle güle," diye karşılık verdi, yüzüme bakmadan elimi sıktı.

Adolf beni istasyona kadar götürdü. Rüzgâr uğulduyordu. Yan gözle Adolf'a baktım, siperdeyken barıştan

söz ettiğimizde nasıl için için güldüğü geldi aklıma. Oysa şimdi neler olmuştu?

Tren hareket etti. "Adolf," dedim pencereden sarkarak, "seni çok iyi anlıyorum, seni ne kadar iyi anladığımı tahmin bile edemezsin."

Tarlalardan geçerek tek başına evine döndü.

Saat onda verilen büyük teneffüs zili çaldı. Üst sınıfta bir saat ders vermiştim. On dört yaşındaki çocuklar önümden geçerek teneffüse çıktılar. Onlara pencereden bakıyordum. Birkaç saniye içinde tümüyle değişebiliyorlar, okulun sıkıcılığını üzerlerinden atıyorlar, yaşlarının gerektirdiği tazeliğe ve serbestliğe kavuşuyorlardı.

Sınıfta sıralarda oturanlar sahici değildi; biraz ürkek, biraz hırslı, biraz sahtekâr, biraz acımasız oluyorlardı. Yedi yıl okula devam etmiş olmak onları bu hale getirmeye yetmişti. Oyunların ve düşlerinden koparılarak hiçbir şeyden haberi olmayan, biçimlenmeye hazır, dürüst hayvanlar olarak okula başlıyorlardı; aralarında geçerli olan tek yasa henüz yaşıyor olmaktı, en canlı ve en güçlü kimse, o lider olurdu, ötekiler de onun peşinden giderlerdi. Ama haftalık porsiyonlar halinde yutturulan eğitim sonunda değer yargıları konusunda yapay bir yasa giderek içlerine yerleşmeye başlıyordu: porsiyonlarını en çok kim yerse, o ödüllendiriliyor, en başarılı sayılıyordu. Ötekiler ona yetişmek için çabalamak zorundaydılar. İçlerinde en canlı olanlarının buna karşı koymalarına şaşmamak gerekir. Ama onlar da uyum sağlamak zorundaydılar; çünkü iyi bir öğrenci olmak ideal bir şeydi. Peki ya ideal neydi?.. Peki ya iyi öğrenciler daha sonra ne olmuşlardı? Okulun sera ortamı içinde kısa süreli bir varlık gösterebilmişlerdi, ama daha sonra ortalama birer insan olmuşlar, bağımlı olmanın silikliğine gömülmüşlerdi. Dünyayı kötü öğrenciler ilerletmişlerdi.

Oynayan çocukları incelemeye başladım. Güçlü, yumuşak hareketlerle, enerjisiyle bütün alana egemen olan

kıvırcık saçlı Dammholt'un dediklerini yapıyorlardı. Dammholt'un gözleri saldırı isteği ve yüreklilikle parlıyordu, kasları gerilmişti, ötekiler o ne derse onu yapıyorlardı. Ancak on dakika sonra aynı herif, buraya gelip de sıraya oturunca, asla ödevlerini yapamayan, büyük bir olasılıkla Paskalya'da sınıfta kalacak olan durgun, itici bir çocuk olup çıkacaktı. Ona baktığım zaman masum bir yüz takınacak, arkamı döner dönmez dilini çıkaracak; kompozisyonunu yazıp yazmadığını sorduğumda hemen yalan söylemeye başlayacak; fırsat bulduğu anda pantolonuma tükürecek ya da sandalyeme bir raptiye koyacaktı. Buna karşın şu anda dışarıda halinden pek memnun olmayan Primus burada, sınıfta büyüyecek; Dammholt sorulan sorunun yanıtını bilmediği ve kızgınlık içinde kırık notunu beklediği zaman kendinden emin bir biçimde parmak kaldıracaktı. Primus her şeyi biliyordu, kendisi de bunu biliyordu. Ama aslında ceza vermem gereken Dammholt'u, şu solgun yüzlü örnek öğrenciye yeğliyordum.

Omuzlarımı silktim. Bir zamanlar da durum böyle değil miydi? Konersmann'ın salonunda toplandığımız zaman? O zaman da birdenbire insan önemini yitirmiş, meslek öne çıkmamış mıydı? Oysa eskiden tam tersi bir durum yok muydu? Kafamı salladım. Yeniden içine düştüğümüz bu dünya ne biçim bir dünyaydı böyle...

Dammholt'un sesi bütün alanı kaplıyordu. Öğretmenin öğrenciye arkadaşça yaklaşmasının bir işe yarayıp yaramayacağını düşündüm. Belki de ilişkileri düzeltmeye, istenmeyen bazı şeyleri engellemeye yarayabilirdi, ama aslında düş kırıklığından başka bir şeye yol açmazdı. Kendimden biliyordum: Gençler sabit fikirli oluyorlar, onları yoldan çıkarmak kolay değil. Birlik olup yetişkinlerin geçemeyeceği bir cephe oluşturuyorlar. Duygusal değiller; insan onlara yaklaşabiliyor, ama içlerine giremiyor. Bir zamanlar cennetten kovulan şey, bir daha asla geri gelmiyor. Yılların koyduğu bir yasa var. Dammholt arkadaşça bir

yaklaşımı soğukkanlılıkla çıkarı yararına sömürebilirdi. Belki de belli bir oranda yakınlık bile gösterebilirdi; ama bu, onun çıkarını düşünmesine engel oluşturmazdı. Gençleri anladıklarını sanan eğitmenler saçmalıyor. Gençler anlaşılmak istemiyorlar ki; onlar oldukları gibi kalmak istiyorlar. Israrla onlara yaklaşmaya çalışan yetişkinler, çocuk giysileri giymişler gibi gülünç oluyorlar. Biz gençlerle aynı şeyleri duyumsayabiliriz, ama gençler bizimle aynı şeyleri duyumsamazlar. Onları kurtaran da budur zaten.

Zil çaldı. Teneffüs bitmişti. Dammholt ikircikli bir biçimde kapının önünde oluşan sıraya girdi.

Köyün içinden geçerek çayırlara gidiyorum. Wolf arkamdan koşuyor. Birdenbire çiftlik evlerinden birinden danuva cinsi bir köpek fırladı, Wolf'un üzerine atladı. Wolf onun geldiğini görmemişti. Bu nedenle habersiz bu ilk saldırıda Wolf'u ısırmayı başardı. Hemen ardından hırlayan her iki hayvanın bedeni tozun içinde yuvarlanmaya başladı.

Çiftçi elinde kalın bir sopayla koşarak geldi. "Tanrım, Öğretmen Bey!" diye bağırıyordu uzaktan, "Köpeğinizi çağırın! Pluto onu parçalara ayırır!"

Elimi salladım. "Pluto! Pluto! Lanet olası hayvan, buraya gel!" diye heyecanla bağırıyordu çiftçi, hayvanları ayırmak için soluk soluğa koşmuştu. Ancak toz bulutu yüz metre ileriye sürüklendi, orada debelenmeye devam etti.

"Mahvolacak," diye soludu çiftçi, sopasını yere indirdi. "Ama şimdiden söyleyeyim, zararı ödemem! Onu yanınıza çağırabilirdiniz!"

"Kim mahvolacak?" diye sordum.

"Köpeğiniz," diye yanıtladı çiftçi. "Bu korkunç danuva, şimdiye kadar en az bir düzine köpeği halletti."

"Biraz bekleyelim bakalım Wolf ne yapacak," dedim, "Wolf bildiğiniz kurt köpeklerinden değildir dostum. Sa-

vaşa katılmış bir köpektir, eski bir askerdir, anlıyor musunuz?"

Toz bulutu ilerledi. Her iki köpek çimenlere doğru birbirlerini sürüklemişlerdi. Danuvanın, Wolf'u yere bastırarak onun ensesini ısırmaya çalıştığını görüyordum. Bunu yaptığı anda Wolf'un işi biterdi, çünkü o zaman Wolf'un omuriliğini kırabilirdi. Ama Wolf bir yılan gibi sürünerek onun elinden kurtuldu, toparlandı, yeniden saldırıya geçti. Danuva hırlayıp duruyordu, ama Wolf tümüyle sessiz kavga ediyordu.

"Lanet olsun," dedi çiftçi.

Danuva silkindi, Wolf'un üzerine atladı, ısırmak için yaptığı hamle boşa gitti, kızgınlıkla yeniden döndü, bir kez daha sıçradı, ama yaptığı her hamle boşa gidiyordu, sanki tek başına kendi kendisiyle kavga ediyordu, kurt köpeği çok az görünüyordu. Kedi gibi neredeyse yere paralel uçuyordu, haberci köpeği olarak bu harekete alışıktı, danuvanın bacaklarının arasından sürünüyor, ona aşağıdan saldırıyor, çevresinde dönüyordu, birdenbire karnından ısırdı ve öyle kaldı.

Vahşi danuva çılgın gibi ulumaya başladı, Wolf'u başka türlü yakalamayı denemek için kendine yere attı. Ama bir gölgeden daha hızlı bir hareketle Wolf ısırdığı yeri bıraktı, rakibinin boğazını ısırmak için karşısına çıkan bu fırsatı kaçırmadı. Ancak şimdi hırlamaya başlamıştı, boğuk ve tehlike habercisi bir sesle hırlıyor, danuva istediği kadar debelensin rakibinin kıpırdamasına izin vermiyordu.

"Aman Tanrım! Öğretmen Bey!" diye bağırdı çiftçi, "köpeğinizi çağırın! Pluto'yu parçalara ayıracak!"

"Onu istediğim kadar çağırayım, şu anda gelmez," dedim, "doğru olan da budur zaten. Önce şu Pluto'nun işini bitirmesi gerekiyor."

Danuva inliyor, uluyordu. Çiftçi köpeğine destek vermek için sopasını kaldırdı. Elinden sopayı kaptığım gibi

yakasına yapıştım ve: "Lanet olası, kavgayı o soysuz piç başlattı!" Tek bir söz etseydi adama saldıracaktım.

Neyse ki birinin bana saldırdığını sandığı için Wolf'un danuvayı bırakıp bize doğru koşmaya başladığını görmüştüm. Böylece onu durdurabildim, yoksa çiftçi en azından kendine yeni bir ceket almak zorunda kalacaktı.

Bu arada Pluto sinmişti. Wolf'un boynuna vurdum, onu sakinleştirmeye çalıştım. "Bu gerçek bir şeytanmış," diye kekeledi çiftçi hayranlıkla.

"Öyledir," dedim gururla, "eski bir asker de ondan. İnsan ayağını denk almalı."

Yürümeye devam ettik. Köyün arka tarafında bir-iki tarla vardı, ondan sonra ardıçların ve dolmenlerin bulunduğu çayırlık alan başlıyordu. Ak kayın ağaçlığının yakınında bir koyun sürüsü otluyordu. Batmakta olan güneş koyunların sırt yünlerinde donuk altın sarısı gibi parlıyordu.

Birdenbire Wolf'un sürüye doğru dolu dizgin koşmakta olduğunu fark ettim. Danuva ile yaşadığı maceranın onu vahşileştirdiğini düşünerek, koyunlar kan banyosu yapmasınlar diye Wolf'un arkasından koşmaya başladım. "Dikkat! Köpeğe dikkat edin!" diye çobana bağırıyordum.

Çoban güldü. "O bir çoban köpeği. Bir şey yapmaz ki!"

"Yapar, yapar!" diye bağırdım. "O böyle şeyleri bilmez. O bir savaş köpeği!"

"Hadi canım sen de," dedi çoban, "ne köpeği olursa olsu. Hiçbir şey yapmaz. Bakın –görüyor musunuz– şuraya bakın! Aferin yavrum, devam et! Getir onları buraya!"

Gözlerime inanamıyordum. Wolf, hayatında tek bir koyun görmemiş olan Wolf, şimdi sürüyü topluyordu, sanki yaşamı boyunca başka bir iş yapmamış gibiydi. Havlayarak sürüden ayrılan iki kuzunun peşinden koştu, onları sürüye geri kovaladı. Her seferinde koyunlar yoldan çıktıklarında ya da oldukları yerde durduklarında, Wolf

onların yolunu kesiyor ya da bacaklarını dişliyor, böylece hepsinin düzenli ilerlemesini sağlıyordu.

"Çok iyi," dedi çoban, "onları yalnızca dişliyor, çok doğru bir şey yapıyor."

Köpek sanki değişmişti. Gözleri pırıl pırıldı, isabet almış olan kulağı hoplayıp zıplıyor, sürünün çevresinde dikkatli dikkatli dönüyordu; olağanüstü heyecanlı olduğunu görebiliyordum.

"Onu hemen satın alıyorum," dedi çoban, "benimkinden daha iyi. Şuna bakın, sürüyü nasıl da köye götürüyor! Bunun öğrenecek bir şeyi kalmamış."

Bana neler olduğunu bilmiyordum. "Wolf!" diye seslendim, "Wolf!" Onu böyle gördükçe içimden ağlamak geliyordu. El bombalarının altında büyümüştü, şimdiyse –kimse ona ne yapacağını göstermediği halde– görevinin ne olduğunu çok iyi biliyordu.

"Nakit yüz mark ve kesilmiş bir koyun," dedi çoban.

Başımı salladım. "Milyon da versem onu vermem," diye karşılık verdim. Şimdi çoban başını sallamaya başlamıştı..

Yabani otların dikenleri yüzümü yırtıyordu. Onları yana doğru kıvırdım, başımı kollarımın üzerine yasladım. Köpek yanımda sakin sakin soluk alıp veriyor, uzaklardan sürülerin çan sesleri duyuluyordu. Bunun dışında her yan sessizdi.

Akşam olmaktaydı, bulutlar gökyüzünde süzülüyordu. Güneş batmak üzereydi. Ardıçların yeşili, koyu bir kahverengine dönüşmüştü, serin gece esintisinin çok uzaklardaki ormanlardan buraya doğru yavaş yavaş hareketlendiğini duyumsuyordum. Bir saat sonra ak kayın ağaçlarında esmeye başlayacaktı. Askerler doğayı en az çiftçiler ve ormancılar kadar iyi tanırlar, askerlikte yaşam bir odanın içinde geçmez; rüzgârın ne zaman eseceğini, buğulu akşamların kokusunu, bulutlar güneşi kapattığında toprağın üzerinde uzayan gölgeleri ve ayın izlediği yolu bilirler...

Flandern'de korkunç bir saldırıdan sonra bir yaralı için yardım çok geç gelmişti. Elimizdeki bütün sargı bezlerini kullanmış, yarasını sarmıştık, ama kanamasını durduramamıştık, kanı akıp tükeninceye kadar akmıştı. Yaralının arkasında dev gibi bulut uzun süre gökyüzünde asılı kaldı, tek başına bir buluttu, ama beyaz, altın sarısı ve kırmızı pırıltılar taşıyan koca bir dağ gibiydi. Akşamın karanlığına gömülmekte olan doğanın üzerinde muhteşem bir biçimde duruyordu, çok sessizdi ve ışıldıyordu, ölmekte olan yaralı da çok sessizdi ve kanıyordu, sanki yaralıyla bulut birbirlerine aittiler, ama yine de bir insan ölmekteyken bir bulutun bu kadar güzel ve duygusuz bir biçimde gökyüzünde durmasını kavrayamamıştım.

Güneşin son ışıkları çayırı pembeye boyamıştı. Kızkuşları çığlık çığlığa havalandılar. Göllerden gelen balaban kuşlarının sesleri onları çağırıyordu. Göz alabildiğine uzanan, pembe–kahverengi doğaya baktım... Hothoulst'ta bir yer vardı, o kadar çok haşhaş yetişiyordu ki, çimenler kıpkırmızı kesilmişti. Oraya kan çayırı adını takmıştık, çünkü yağmur yağdığı zaman yeni yayılmış, taze kana benziyordu... Bulutsuz bir gecede perişan ve yorgun oradan geçerken Köhler çıldırmıştı. Ayın aldatıcı aydınlığında gördüklerinin kan gölleri olduğunu sanmıştı, içlerine atlamak istiyordu...

Ürperdim, başımı kaldırdım. Bunun nedeni neydi acaba? Neden anılar bu kadar sık başıma üşüşüyordu? Üstelik tuhaftır ki, cephede olduğundan çok daha farklıydılar. Yoksa çok fazla mı yalnız kalmıştım?

Wolf kıpırdandı, uykusunun arasında yüksek ve alçak bir sesle havladı. Acaba düşünde sürüsünü mü görüyordu? Uzun süre onu seyrettim. Sonra uyandırdım, geri döndük.

Cumartesi gecesiydi. Willy'ye gittim, pazar günü benimle birlikte kente gelip gelmeyeceğini sordum. Ama onun hiç niyeti yoktu. "Yarın yemekte ördek var," dedi,

"onu asla zor durumda bırakamam. Sen neden gitmek istiyorsun ki?"

"Pazar günlerine dayanamıyorum," dedim.

"Hiç anlamıyorum," dedi, "yiyecek onca şey varken!"

Kente tek başıma gittim. Akşam nedenini bilmediğim bir umutla Waldmann'a gittim. İçerisi çok kalabalıktı. Bir süre durdum, çevremi seyrettim. Son anda savaşa gitmekten kurtulmuş olan bir grup genç, pistte dans ediyordu. Kendilerinden emindiler, ne istediklerini biliyorlardı, dünyalarının açık seçik bir başlangıcı, açık seçik bir amacı vardı: başarı. Bizden daha genç olmalarına karşın bizden daha iyi durumdaydılar.

Dans edenlerin arasında, birlikte Onestep yarışmasını kazandığımız ufak tefek terzi kızı gördüm. Vals önerimi kabul etti, ondan sonra da birlikte zaman geçirdik. Birkaç gün önce aylığımı almıştım, birkaç şişe tatlı kırmızı şarap ısmarladım. Yavaş yavaş içiyorduk, ben içtikçe tuhaf bir duygusallığa kapılıyordum. Albert ne demişti bir seferinde? Yalnız sana ait olacak bir insana sahip olmak?

Sürekli olarak meslektaşı olan kızlardan, beyaz çamaşırdan kazandığı parça başı parasından, son moda danslardan ve binlerce önemsiz konudan konuşup duran kızın kanarya gibi hiç susmadan şakımasını düşünceli bir biçimde dinliyordum. Eğer parça başı parası 20 fenik arttırılırsa, öğle yemeklerini bir lokantada yiyecek, o zaman da mutlu olacakmış. Onun bu yalın varoluş biçimine imrendim, ona bir sürü soru sordum. Gülen ve sevinçli olan herkesi sormalıydım, onların nasıl yaşadıklarını öğrenmeliydim. Belki içlerinden biri bana yardımcı olabilecek birşeyler anlatırdı.

Sonra kanaryayı evine bıraktım. Bir çatı katında oturuyordu. Kapının önünde durduk. Elimin içinde elinin sıcaklığını duyumsuyordum. Karanlığın içinde yüzü belli belirsiz ışıldıyordu. Sıcaklık ve yaşam dolu bir insan yüzü, bir el: "Seninle gelmeme izin ver," dedim hızlı hızlı, "seninle gelmeme izin ver..."

Gıcırdayan merdivenlerden dikkatle çıktık. Ben bir kibrit yaktım, ama kız hemen söndürdü, beni elimden tuttu, ardı sıra çekmeye başladı. Küçücük bir odaya girdik. Bir masa, kahverengi bir divan, bir yatak, duvarda birkaç resim, köşede bir dikiş makinesi, borudan yapılmış bir manken, beyaz dikiş ipliklerinin durduğu bir sepet. Ufaklık, hızla bir ispirto ocağı çıkardı, elma kabuklarından ve on kez kaynatılmış, sonra da kurutulmuş çay yapraklarından çay hazırladı. İki fincan çay; güleç, hınzır bir yüz, mavi bir elbise, odanın sevecen yoksulluğu, tek varlığı gençliği olan geveze bir kız; divana oturdum. Aşk böyle mi başlıyordu? Bu kadar kolay ve oyunsu mu? İnsanın herhalde kendi kendini aşması gerekiyordu.

Kanarya çok tatlıydı, birinin gelip onu kollarının arasına alması, sonra da gitmesi onun yaşamının bir parçasıydı; arada dikiş makinesi çalışırdı; sonra bir başkası gelirdi, kanarya gülerdi, ağlardı ve sürekli dikerdi... Makinenin üzerine renkli bir örtü örttü, böylece nikel ve çelikten oluşan bir iş makinesi kırmızı ve mavi çiçeklerden oluşa bir dağa dönüştü. Ortalıkta gündüzü hatırlatacak bir şey olmamalıydı, kanarya kollarımın arasına sokuldu, gevezelik yaptı, ince elbisesinin içinde bir şarkı mırıldandı, söyledi; o kadar zayıf, solgundu ki, yarı aç yarı tok yaşıyor olmalıydı; kolayca yatağa taşınacak kadar da hafifti, kendini bırakışı öyle tatlıydı ki, onu taşırken boynuma tutunuşu, iç çekişi ve gülümsemesi; gözleri kapalı bir çocuk gibiydi, içini çekiyor, sarsılıyor, birşeyler kekeliyor, derin derin soluk alıp veriyor, küçük çığlıklar atıyordu; ona bakıyordum, sürekli olarak ona bakıyordum, ben de onun gibi olmak istiyordum, içimden kendi kendime sordum: Bu mu? Bu mu? Sonra kanarya bana bir sürü güzel şey söyledi, biraz utanmıştı, bana sokulurken çok sevecendi; giderken: "Mutlu musun Kanaryam?" diye sorduğumda beni defalarca öptü, arkamdan el salladı, başını sallayıp durdu...

Merdivenlerden indim, şaşkınlık içindeydim. Mutluydu, ne kadar çabuk oluyordu. Kavrayamıyordum. O hâlâ

kendine ait ve benim içine giremeyeceğim bir yaşamı olan yabancı biri değil miydi? Aşkından yanıp tutuşsam da öyle kalmayacak mıydı? Ah, aşk, ancak bir uçurum dibine düştükten sonra uçurumun ne kadar derin olduğunu belli eden bir meşale.

Caddelerden geçerek istasyona vardım. Hayır, bu değildi, bu da değildi. İnsan hiç olmadığı kadar yalnız duyumsuyordu kendini...

3

Lambanın daire biçimindeki ışığı masayı aydınlatıyor. Önümde mavi defterlerden oluşan bir yığın var. Onların yanında kırmızı mürekkep dolu bir şişe duruyor. Defterleri kontrol ediyor, yanlışların üzerini çiziyor, sayfa aralarına kurutma kâğıdı koyuyor, defteri kapatıyorum.

Bir süre sonra ayağa kalktım. Yaşam bu muydu? Günlerin, saatlerin böylesine tekdüze akışı yaşam mıydı? İçi ne kadar boştu! Düşünmek için çok, ama çok fazla zaman kalıyordu. Tekdüzeliğin beni sakinleştireceğini ummuştum. Oysa beni daha da huzursuzlaştırmıştı. Burada akşamlar ne kadar da uzundu!

Aralığa çıktım. İnekler yarı karanlıkta ayaklarını yere vuruyor, derin soluklar alıyorlardı. Hizmetçi kızlar onları sağmak üzere alçak taburelere oturmuşlardı. Her biri, her iki yandaki duvarlarını siyah benekli hayvanların oluşturduğu bir odada oturur gibiydi. Ahırın sıcak buharında kızların üzerinde küçük ışıklar göz kırpıyor, süt ince bir şerit halinde kovalara akıyor, kızların göğüsleri mavi üstlüklerinin içinde titreşiyordu. Başlarını kaldırdılar, gülümsediler, soluk alıp verdiler, sağlıklı beyaz dişlerini gösterdiler. Gözleri karanlığın içinde parıldıyordu. Havada saman ve hayvan kokusu vardı.

Bir süre kapının önünde durdum, sonra odama geri döndüm. Mavi defterler lambanın altında duruyordu, her

zaman da orada duracaktı, ben de giderek yaşlanıncaya ve sonunda ölünceye kadar burada böyle oturacak mıydım? Uyumak istiyordum.

Kıpkırmızı doğan ay yavaş yavaş samanlığın damının üzerinden yükseldi, pencerenin gölgelerini yere düşürdü, ortasında bir haç olan yamuk bir dörtgendi bu gölge, ay yükseldikçe gölge de durmaksızın kayıyordu. Bir saat sonra yatağıma tırmandı, haç işareti sürünerek göğsümün üzerine çıktı.

Mavi–kırmızı kareli, büyük bir yatakta yatıyor ve uyuyamıyordum. Bazen gözlerim kapanıyor, sınırları olmayan bir odada hızla düşmeye başlıyordum, ama hemen ardından birdenbire içimde başgösteren bir korku beni yine uyandırıyordu, kilise saatinin çalışını duyuyor, kulak kabartıyor, yatağın içinde dönüp duruyordum.

Sonunda kalktım, giyindim. Pencereden dışarı atladım, köpeğimi de çıkardım, çayırlara doğru koşmaya başladım. Ay gökyüzünde parlıyor, çayır önümde göz alabildiğine uzanıyordu. Tren yolu koyu bir çizgi olarak uzayıp gidiyordu.

Bir ardıç çalılığının altına oturdum. Bir süre sonra tren yolunda bir sinyal ışığının yanıp söndüğünü gördüm. Gece treni geliyordu. Raylar metal bir ses çıkararak hafif hafif vınlamaya başladılar. Lokomotifin farları ufukta gözüktü, uzunca bir mesafeyi aydınlatıyorlardı. Tren aydınlık pencereleriyle hızla geçti gitti, bavulları ve yazgılarıyla kompartımanlar bir solukta yakınımdan geçtiler, sonra uzaklaştılar, raylar ıslak ışığın altında ışıldıyorlardı, uzakta yalnızca trenin kırmızı arka farları gözüküyor, yanan gözler gibi tehdit edercesine bakıp duruyorlardı.

Ayın aydınlığını, sarı rengini seyrettim, ak kayın ağacı ormanlarının mavi alacasının arasında koştum, dallardan yüzüme yağmur taneleri damlıyordu, ağaç köklerine ve taşlara takılıp tökezledim, geri döndüğümde tan yeri ağarmaya başlamıştı. Odamda ışık hâlâ yanıyordu, umarsız bir biçimde çevreme bakındım, hayır, buna dayanama-

yacaktım, bu kadar alçakgönüllü olabilmek için yirmi yıl daha yaşlı olmam gerekiyordu...

Yorgun bir halde soyunmaya çalıştım. Ama yapamadım. Uykuya dalmadan önce yumruklarımı sıktım, vazgeçmeyecektim, henüz vazgeçmeyecektim...

Sonra yine sınırları olmayan odada hızla düşmeye başladım...

...dikkatle ilerliyordum. Yavaş yavaş, bir santimetre, bir santimetre daha. Güneş sarı tepeleri aydınlatıyor, sarı çiçekler açıyordu; hava sıcak, ortalık sessizdi; ufukta bir sabit balon ve uçaksavarın oluşturduğu beyaz, küçük bulutlar asılıydı. Miğferimden haşhaş çiçeğinin kırmızı yaprakları sarkıyordu. Karşıdan, çalılığın ardından çok hafif, belli belirsiz bir ses duyuldu. Sonra yine sessizleşti. Beklemeye devam ettim. Yeşil–sarı kanatları olan bir böcek önümde bir papatya sapını yukarı kaldırdı. Duyargalarıyla yaprakları yokladı. Yine çok hafif bir ses duyuldu. Şimdi çalılığın arasından bir miğferin kenarı gözüktü. Altında bir alın, açık renk gözler, sıkı sıkı kapatılmış bir ağız vardı; gözler çevresini gözden geçirdi, sonra beyaz bir kâğıda yöneldi. Adam uzakların resmini çiziyordu.

El bombasına ulaşmaya çalışıyordum. Uzun sürdü. Sonunda bombayı ele geçirdim. Sol elimle pimini çektim, sessizce saymaya başladım. Bombayı karşıdaki böğürtlen çalılığının içine attım, hemen deliğime gerisin geri kaydım, bedenimi toprağa yapıştırdım, yüzümü çimenlerin içine gömdüm, ağzımı açtım.

Patlamanın gürültüsü havayı deldi geçti, bombanın parçaları havada uçuşuyordu, bir çığlık duyuldu, uzun bir çığlıktı, dehşet içinde kalan birinin çığlığı. Elimde ikinci el bombası vardı. İngiliz şimdi yerde yatıyordu, bacakları dizlerinden aşağı kopmuştu, oluk gibi kan akıyordu. Ayak sargısı[1] çözülmüş, uzun bir şerit halinde arkasında duruyordu, yüzükoyun yatıyordu, kollarını çimenlerin içinde

[1] Askerlerin çorap yerine ayaklarına sardıkları bez. (Çev.)

yukarı aşağı hareket ettiriyordu, ağzı ardına kadar açıktı, bağırıyordu.

Ters döndü ve beni gördü. Sonra kollarını kaldırdı, bir yunus gibi havaya dikildi, bana bağırmaya başladı, bu arada sürekli olarak kanıyor, kanıyordu... Sonra kırmızı yüzü anlamsızlaştı, iki büklüm oldu, bakışı donuklaştı, gözleri ve ağzı siyah iki delikten ibaret kalmıştı, yavaş yavaş yere doğru eğildi, papatyaların arasına yığıldı. İşi tamamdı.

İlerledim, sipere geri dönmek istiyordum. Ama dönüp bir kez daha baktım: Biraz önce ölen adam birdenbire dirilmişti, arkamdan koşmak istercesine doğruldu. İkinci el bombasının da pimini çektim, adama doğru fırlattım. Bir metre yanına düştü, yuvarlandı, durdu; saydım, saydım neden patlamıyordu bu bomba?.. Ölü adam ayaktaydı şimdi, bana dişlerini gösteriyordu, bir el bombası daha attım, o da patlamadı, şimdi karşıdaki adam bir-iki adım atmıştı, kopuk bacakları üzerinde koşuyordu, kollarını bana doğru uzatmıştı; son el bombasını da attım, bomba adamın göğsüne doğru uçtu, adam eliyle bombayı yan tarafa attı; o anda kaçmak üzere yerimden fırladım, ama dizlerime söz geçiremiyordum, tereyağı gibi yumuşamışlardı, son derece yavaş ilerlemeye başladım, yere yapışıyor, kendimi zorla kaldırıyor, ileri atılıyordum, arkamdakinin soluğunu ensemde duyuyordum, söz dinlemeyen bacaklarımı yumruklarımla hareket ettirmeye çalışıyordum; ama arkadan iki el enseme yapıştı, beni geri çekip yere yatırdı, ölü adam dizini göğsüme bastırdı, arkasından sürüklenen ayak sargılarını aldı, boynuma dolamaya başladı. Başımı geri çekmeye çalışıyordum, bütün kaslarım gerilmişti, sargılardan kurtulmak için kendimi sağa doğru attım, o anda boynumda boğucu bir acı duyumsadım, ölü adam beni öne doğru sürüklemeye başladı, kireç kuyusuna inen yamaç boyunca sürüklüyordu beni, dengemi kaybettim, tutunmaya çalışıyor, ama kayıyordum, düşüyordum, bağırı-

yordum, sonsuzluğa düşüyordum, bağırıyordum, doğrulmaya çalışıyordum, bağırıyordum...

Toprağı tırmalayan ellerim karanlığa tutunmaya çalışıyor, bir şey yanımdan yuvarlanarak düşüyor, taşlara, köşelere, demirlere çarpıyordum, durmaksızın bağırıyordum, avaz avaz bağırıyordum, çığlığımı durduramıyordum, arada başka sesler duyuyordum, birileri kollarıma uzanıyordu, onları itiyordum, birinin ayağı takıldı bana, elime bir silah geçirdim, silahı omzuma yerleştirdim, hâlâ bağırıyordum, silah bir bıçak gibi bedenime saplandı; "Birkholz", yine "Birkholz"; sıçradım, yardım gelmişti, dayanmak zorundaydım, kendimi kurtardım, koşmaya başladım, dizime bir tekme yedim, yumuşak bir çukura düştüm, göz kamaştıran bir ışığın içine; "Birkholz", "Birkholz"; artık bir tek benim bağırışım duyuluyordu, birdenbire kesildi...

Önümde çiftçiyle karısı duruyorlardı. Bedenimin yarısı yatakta, yarısı yerdeydi, yardımcı çocuk doğrulmaya çalışıyordu, bastonu silah gibi sıkı sıkı elimde tutuyordum, bir yerim kanıyor olmalıydı, sonra anladım ki, köpek elimi yalıyor.

"Öğretmen Bey," dedi çiftçi kadın titreyerek, "neyiniz var?"

Hiçbir şey anlamamıştım. "Ben buraya nasıl geldim?" diye sordum kısık bir sesle.

"Öğretmen Bey, uyanın, düş gördünüz."

"Düş mü?" diye sordum, "düş müydü o?" Birdenbire gülmeye başladım, sarsıla sarsıla, canım acıyıncaya kadar güldüm, güldüm...

Ansızın gülmem kesildi. "İngiliz yüzbaşıydı," diye fısıldadım, "o zamanki..."

Yardımcı çocuk hafif yalanan kolunu ovuşturuyordu. "Düş gördünüz Öğretmen Bey, yataktan düştünüz," dedi, "Hiçbir şey duymuyordunuz, beni neredeyse öldürüyordunuz..."

Onu anlamıyordum, kendimi bitkin ve zavallı bir durumda duyumsuyordum. Sonra elimdeki sopayı gördüm. Onu bir kenara koydum, yatakta doğrulup oturdum. Köpek dizlerimin arasına sokuldu.

"Bana bir bardak su verir misiniz Schomaker Ana," dedim, "hadi yataklarınıza dönün..."

Ama ben yatağıma yatmadım, sırtıma bir örtü alıp masaya oturdum. Işığı da açık bıraktım.

Uzun süre sessiz, boş bakışlarla orada oturdum, askerler tek başlarınayken nasıl otururlarsa öyle oturdum. Bir süre sonra huzursuzlanmaya başladım, sanki odada biri daha varmış gibi geliyordu. Hiç kıpırdamıyordum, yavaş yavaş gözlerimin yeniden görmeye başladığını duyumsadım. Kirpiklerimi kaldırınca, gece masasının üstünde asılı olan aynanın karşısında oturmakta olduğunu fark ettim. Biraz dalgalı bir yüzeyi olan aynadan yüzüm gölgeleri ve siyah göz çukurlarıyla bana bakıyordu. Yüzüm... Ayağa kalktım, aynayı duvardan indirdim, arkasını çevirip köşeye koydum.

Sabah oldu. Sınıfıma girdim. Küçükler sıralarda oturuyorlardı. Kocaman gözlerinde çocuk şaşkınlığı vardı. Bana o kadar güvenle ve inanarak bakıyorlardı ki, bunu yüreğimin üzerine inen bir darbe gibi duyumsadım.

Savaşın her türlü inancını ve hemen hemen bütün gücünü yerle bir ettiği yüz binlerce iflas etmiş adamdan biri olarak burada, sizlerin önünde duruyorum; burada, sizlerin önünde duruyor, sizlerin nasıl benden daha canlı ve yaşama bağlı olduğunuzu görüyorum; burada, sizlerin önünde duruyorum, sizin öğretmeniniz ve lideriniz olmam gerekiyor. Ben size ne öğretebilirim ki? Yirmi yıl sonra kuruyacağınızı, yamru yumru olacağınızı, en özgür dürtülerinizin yavaş yavaş yok olacağını, acımasızca sürümü bol piyasa mallarına dönüştürüleceğinizi mi söylemeliyim? İnsanlar gaz, demir, barut ve ateşle, Tanrı ve insanlık adına

savaştıkları sürece eğitimin, kültürün ve bilimlerin kötü bir şakadan başka bir şey olmadıklarını mı söylemeliyim? Ben size ne öğretmeliyim, sizin gibi küçük yaratıklara, geçen korkunç yıllar süresince temiz kalabilmiş tek yaratıklar olan sizlere?

Ben size ne öğretebilirim ki? El bombasının piminin nasıl çekildiğini ve insanlara nasıl fırlatıldığını mı söylemeliyim size? Bir insanın kasaturayla nasıl öldürüldüğünü, nasıl bıçaklandığını, bir insana dipçikle nasıl vurulduğunu mu göstermeliyim? Soluk alıp veren bir göğüs, nabız gibi atan bir ciğer, yaşayan bir yürek gibi olağanüstü bir mucizeye karşı tüfekle nasıl nişan alındığını mı göstermeliyim? Tetanos felcinin, parçalanmış bir omuriliğin, kalkmış bir kafatası kapağının ne olduğunu mu anlatmalıyım? Çevreye dağılan beyin parçalarının, kırılmış kemiklerin, dışarı fırlamış bağırsakların neye benzediklerini mi tanımlamalıyım? Karnından vurulan birinin nasıl inlediğini, ciğerinden isabet alan birinin nasıl hırladığını, başından yaralanan birinin nasıl bağırdığını mı göstermeliyim? Bunun dışında bir şey bilmiyorum ben! Bunun dışında bir şey öğrenmedim!

Sizleri şuradaki yeşil, gri haritanın başına geçirip sevginin nerede katledildiğini parmağımla göstermeli miyim? Elinizde tuttuğunuz kitapların, sizin saf ruhlarınızı deyimlerin kargaşasına, yapay kavramların laf salatasına çekmek için birer tuzak olduğunu mu açıklamalıyım?

Burada, sizlerin önünde duruyorum, lekeli, suçlu biriyim, sizden tek bir ricam var: Olduğunuz gibi kalın, çocukluğun sıcacık ışığını nefretin ateşine dönüştürmelerine izin vermeyin! Alınlarınızda hâlâ saflığın soluğu dolaşıyor; bu durumda size nasıl bir şey öğretmek isteyebilirim ki! Geçmişin kanlı gölgeleri hâlâ arkamda, beni kovalıyor; bu durumda sizin aranızda işim ne benim? Önce benim insan olmam gerekmez mi?

İçimde büyük acının yayıldığını duyumsuyordum, sanki taşlaşıyordum ve parçalanmak zorundaydım. Yavaş

yavaş koltuğuma gömüldüm ve artık burada kalamayacağımı anladım. Birşeyleri yakalamaya çalışıyor, ama başaramıyordum. Bana sonsuz gibi gelen bir süre geçtikten sonra buzlar çözüldü. Ayağa kalktım. "Çocuklar," dedim güçlükle, "Gidebilirsiniz. Bugün okul yok."

Çocuklar şaka yapıp yapmadığımı anlamak için bana bakıyorlardı. Bir kez daha başımla onayladım. "Evet, doğru, gidin oynayın, bütün gün; ormana gidip oynayın ya da köpeklerinizle, kedilerinizle oynayın, yarın yine gelirsiniz..."

O anda kalem kutularını sırt çantalarına koydular; cıvıldayarak, soluk soluğa dışarı çıktılar.

Eşyalarımı topladım, Willy'yle vedalaşmak için komşu köye gittim. Kısa kollu bir gömlekle pencerenin yanında keman çalışıyordu. "Mayıs ayı her şeyi yeniliyor." Masanın üzerinde zengin bir yemek duruyordu.

"Bugün üçüncü öğünüm," diye açıkladı, "bir deve gibi yiyecek depolayabildiğimi fark ettim."

Bu akşam gitmek istediğimi söyledim ona. Willy çok soru soran bir adam değildi. "Sana bir şey söylemek istiyorum, Ernst," dedi düşünceli bir biçimde, "burası sıkıcı bir yer, bu doğru, ama böylesi yiyecekler bulduğum sürece," masayı gösterdi, "on at bile beni buradan götüremez."

Sonra divanın altından bir sandık şişe bira çıkardı. "Starkstrom," dedi, etiketi ışığa tuttu.

Ona uzun süre baktım. Sonra: "Tanrım, Willy, senin gibi olmayı ne çok isterdim!" dedim.

"Buna inanırım," dedi, şişelerden birini açtı.

İstasyona gitmek üzere çıktığımda, komşu evden, dudakları boyalı bir-iki kız uçuşan saçlarıyla koşarak geldiler. Biraz önce bahçeye ölü bir köstebek gömmüşler, onun için dua etmişlerdi. Bana selam verip elimi sıktılar. "Güle güle Öğretmen Bey."

Altıncı Bölüm

1

"Ernst, seninle konuşmam gerek," dedi babam.

Ne konuşacağını tahmin edebiliyordum. Günlerdir endişeli bir yüzle dolaşıyor, imalarda bulunuyordu. Ama evde pek oturmadığım için bugüne kadar elinden kaçmayı başarmıştım.

Odama gittik. Divana oturdu, kaygı dolu bakışlarla çevresine bakındı. "Geleceğin için endişeleniyoruz, Ernst."

Kitaplıktan bir kutu puro aldım, babama ikram ettim. Yüzü biraz aydınlanır gibi oldu, çünkü purolar iyi markaydı, onları Karl'dan almıştım, Karl ağaç yaprağı içmezdi.

"Gerçekten öğretmenlik işinden ayrıldın mı?" diye sordu.

Başımla onayladım.

"Bunu neden yaptın?"

Omuzlarımı silktim. Ona ne anlatabilirdim ki? Apayrı iki insandık; birbirimizi hiç anlamadığımız için bugüne kadar çok iyi anlaşmıştık.

"Peki bundan sonra ne olacak?" diye sordu.

"Herhangi bir şey," dedim, "hiç fark etmez."

Korku dolu gözlerle bana baktı, sonra iyi ve saygın bir meslekten, ilerlemekten, yaşamda kendine bir yer edinmekten söz etmeye başladı. Söylediklerini can sıkıntısıyla dinledim; bu arada divanda oturan bu adamın, bir za-

manlar benim varlığımı tayin eden babam olmasının ne kadar tuhaf olduğunu düşünüyordum. Ama cephede geçirdiğim yıllar süresince beni koruyamamıştı, kışlada bile benim için bir şey yapamamıştı, en alt rütbeli subay bile ondan daha güçlüydü. Her şeye tek başıma katlanmak zorunda kalmıştım, babamın varolup olmaması hiç önemli değildi.

Sözünü bitirdiğinde ona bir konyak ikram ettim. "Bak, baba," dedim, yanına oturdum, "haklı olabilirsin. Ama bir mağara deliğinde yaşamayı, bir dilim ekmek ve bir çorbayla doymayı öğrendim. Vurulmadığım zaman mutluydum. Eski bir baraka benim için çok lüks bir yerdi, bir ot çuvalı cennetten daha rahat bir yataktı. Yaşıyor olduğum, artık vurulamayacağım gerçeğinin bana şimdilik yettiğini kabullenmelisin. İhtiyacım olan bir parça yemek ve içeceği nasıl olsa bir biçimde bulurum, geri kalan her şey için bütün yaşamım boyunca zamanım olacak." "Evet, ama," diye karşılık verdi babam, "böyle gözlerini ufka dikip oturmak yaşamak demek değil ki..."

"Duruma göre değişir," dedim, "günün birinde otuz yıldır aynı sınıfta ya da aynı büroda oturduğumu söylersem, o zaman yaşamamış olurum."

Şaşkın şaşkın: "Ben yirmi yıldır karton fabrikasına gidip geliyorum, kendi kendine yeten bir usta olmak için çabaladım durdum," dedi.

"Ben hiçbir şey çabalamak istemiyorum, baba, ben yalnızca yaşamak istiyorum."

"Ayrıca her zaman namusumla yaşadım," dedi gururla, "beni boş yere el sanatları odasına üye yapmadılar."

"Her şeyi bu kadar yalın algıladığın için sevinmelisin," diye karşılık verdim.

"Ama senin de bir şey olman gerek," diye yakındı.

"Şimdilik bir savaş arkadaşımın işinde çalışabilirim, bana teklifte bulundu," dedim, onu sakinleştirmek için, "bu işten ihtiyacım kadar kazanırım."

Babam başını salladı. "O güzelim memuriyet işini bunun için bıraktın ha?" "Daha önce de sık sık birşeylerden vazgeçmek zorunda kaldığım oldu, baba."

Purosundan bir nefes çekti. "Emeklilik hakkın bile vardı."

"Ah," dedim, "içimizden kim altmış yaşına kadar yaşayacak sanıyorsun? Kemiklerimizde o kadar çok şey var ki, ileride çıkacak kokusu, eminim hepimiz erken yaşta nalları dikeceğiz." Bütün iyi niyetime karşın altmış yaşıma geldiğimi düşleyemiyordum. Yirmi yaşında ölen çok fazla insan görmüştüm.

Düşünceli düşünceli puromu içtim, babamı inceledim. Onun benim babam olduğunu hâlâ duyumsayabiliyordum, ayrıca çok sevecen, yaşlıca bir adamdı, dikkatli ve aşırı düzenliydi, ama bütün bunların benim için artık bir anlamı yoktu. Babam cepheye gitseydi ne olacağını düşünebiliyordum; sürekli onu kollamak zorunda kalırlardı, asla bir subay olamazdı.

Öğleden sonra Ludwig'i ziyaret ettim. Koca bir broşür ve kitap yığınının arasında oturuyordu. Canımı sıkan her şeyi onunla konuşmak isterdim, çünkü onun bana bir çıkar yol gösterebileceğini seziyordum. Ama bugün o da huzursuz ve heyecanlıydı. Bir süre oradan buradan konuştuk, sonra: "Şimdi doktora gitmeliyim..." dedi.

"Hâlâ ishal yüzünden mi?" diye sordum.

"Hayır, başka bir şey nedeniyle."

"Başka neyin var Ludwig?" diye sordum şaşkın şaşkın. Bir süre sustu. Dudakları titriyordu. Sonra, "Bilmiyorum," dedi.

"Seninle geleyim mi? Nasıl olsa yapacak bir işim yok..."

Şapkasını arandı. "Evet, gel."

Yolda giderken gizli gizli yan gözle bana bakıyordu. Tuhaf bir biçimde sıkıntılı ve suskundu. Linden Caddesine saptık, yabani otların bürüdüğü bakımsız bir bahçesi olan eve yöneldik. Kapıda beyaz tabelayı okudum: Dr.

Med. Friedrich Schultz, Deri ve Zührevi Hastalıklar Uzmanı, olduğum yerde kalakaldım. "Neler oluyor Ludwig?"

Solgun bir yüzle bana baktı. "Henüz bir şey olmuyor, Ernst. Bir keresinde bir iltihaplanma olmuştu. Şimdi yine oldu."

"Bir şey değildir, Ludwig," dedim rahatlamış olarak, "bende ne çok kan çıbanı çıkardı hatırlasana! Çocuk başı kadar olurdu. Ordu yemekleri yüzündendi."

Zili çaldık. Beyazlar giymiş bir hemşire bize kapıyı açtı. İkimiz de korkunç utangaçtık, kıpkırmızı yüzlerle bekleme odasına girdik. Neyse ki orada kimse yoktu. Masanın üzerinde birçok 'Woche' sayısı duruyordu. Sayfalarını karıştırmaya başladık. Oldukça eski sayılardı. Brest–Litowsk barışı zamanından kalmaydı. Doktor içeri girdi. Gözlüklerinin camları parlıyordu. Muayene odasının kapısı yarı aralık duruyordu. İçeride nikel borular ve deriden oluşan bir koltuk duruyordu, insanı rahatsız eden bir görüntüsü vardı.

Doktorların birçoğu hastalarına küçük çocuklar gibi davranmaktan hoşlanıyorlardı. Dişçilerde kolayca gözlemlenebilecek olan bu durum, burada da söz konusuydu.

"Evet, Bay Breyer," dedi gözlüklü yılan, "öncelikle arkadaş olmalıyız sizinle."

Ludwig hayalet gibi duruyordu: "Şey mi?..." diye birşeyler söylemeye çalıştı.

Doktor yüreklendirircesine başını salladı. "Evet, kan tahlilinin sonucu geldi. Pozitif. Şimdi pisliğin üzerine gidebiliriz."

"Pozitif mi?" diye kekeledi Ludwig, "yani bu şey mi demek..."

"Evet," diye yanıtladı doktor, küçük bir tedavi uygulamamız gerekecek."

"Yani frengiyim, öyle mi?"

"Evet."

Odanın içinde vızıldayarak bir sinek dolaştı, pencereye çarptı. Zaman durmuştu. Duvarların arasındaki hava

yapış yapıştı. Dünya değişmişti. Büyük bir korku, korkunç bir gerçeğe dönüşmüştü. "Acaba bir yanlışlık olamaz mı?" diye sordu Ludwig, "ikinci bir kan tahlili yapamazlar mı?"

Doktor başını salladı. "Bir an önce tedaviye başlamak en iyisi. İkinci dereceden bir vaka söz konusu."

Ludwig yutkundu. "İyileşebilir miyim?"

Doktor canlanmıştı. Yüzü neredeyse neşe içindeydi. "Kesinlikle iyileşeceksiniz. Önce altı ay bir dizi iğne olacaksınız. Sonra duruma bakacağız. Belki de başka hiçbir şey gerekmeyecek. Frengi günümüzde tedavisi olan bir hastalık."

Frengi, iğrenç sözcük; kulağa ince, siyah bir yılan gibi geliyordu.

"Cephede mi kaptınız?" diye sordu doktor. Ludwig başıyla onayladı.

"Neden hemen tedavi ettirmediniz?"

"Ne olduğunu bilmiyordum. Kimse bize bu konularla ilgili bir şey anlatmamıştı ki. Çok sonraları oldu, önemsiz gibi göründü. Zaten kendiliğinden geçti."

Doktor başını salladı. "Evet, bu madalyonun öteki yüzüdür," dedi.

İçimden doktorun başına bir sandalye geçirmek geliyordu. İnsanın siperlerden, bokun, pisliğin, kanın içinden çıkarak Brüksel'e üç günlüğüne izne gitmesinin ne demek olduğunu o nereden bilecekti; caddelerle, ışıklarla, laternalarla, dükkânlar ve kadınlarla dolu bir kente akşam treniyle inersin; beyaz küvetleri olan gerçek otel odaları vardır, yıkanırsın, üzerindeki pisliği atarsın; hafif bir müzik çalmaktadır, terasta serin şarabını yudumlarsın; iki korku arasında verilmiş bu sıkışık molada alacakaranlığın mavi buğusunun nasıl bir büyü taşıdığını o nereden bilecekti; bu bulutların yarılması gibi, ölümle ölüm arasında verilen kısa molada yaşamın attığı yaban bir çığlık gibi bir şeydir. Birkaç gün sonra dikenli tellerde paramparça olmuş kemiklerle asılı kalıp kalmayacağını, böğüre böğüre susuz-

luktan ölüp ölmeyeceğini kim bilebilirdi ki? Şaraptan bir yudum daha; renklerin, düşlerin, kadınların, heyecanlandıran fısıldaşmaların bu gerçekdışı dünyasına bir bakış daha atarsın, bu dünyayı bir kez daha içine çekersin; insanın kanını siyah bir fıskiyeye dönüştüren, pislik, umutsuzluk ve öfkeyle dolu yılları eritip yok eden, onları umudun ve anıların şarkı söyleyen tatlı karmaşasına dönüştüren sözcükler havada uçuşmaktadır. Yarın ölüm, top atışlarıyla, el bombalarıyla, lav silahlarıyla, kan ve yok etmeyle yine gelecekti, ama bugün bu yumuşak ten buradadır, mis gibi bir koku yaymaktadır, yaşamın kendisi kadar davetkârdır, insanı tahrik etmektedir; yumuşak kollarını ensene dolar; bir hışırtı duyulur, şimşek çakar, yağmur boşanır, gökyüzü yanmaktadır; bu fısıldaşma sırasında, insan bu denli tahrik olmuşken, bu kokuyu duyuyorken, bu denli gizemli, okşayıcı, davetkâr bir tene dokunuyorken frengi kimin aklına gelirdi ki? Bunu kim bilebilirdi, kim bilmek isterdi, bugünden sonrasını kim düşünürdü, yarın belki de her şey geride kalacaktı, bize, yalnızca içinde bulunduğumuz anı görmeyi ve algılamayı öğreten lanet olası savaş.

"Peki şimdi ne olacak?" diye sordu Ludwig.

"En kısa zamanda tedaviye başlayacağız."

"O zaman şimdi başlayalım," dedi Ludwig sakin sakin. Doktorla birlikte muayene odasına gitti.

Ben bekleme odasında kaldım, 'Woche'nin savaş yanlısı yazarlarının resmi geçitler, zaferler üzerine özlü sözlerinin yer aldığı sayfaları yırtarcasına çevirmeye başladım.

Ludwig geri geldi. Ona: "Başka bir doktora daha gitsene. Bunun bir şeyden anladığı yok. Hiçbir şeyden haberi yok," diye fısıldadım. Ludwig yorgun bir el hareketi yaptı, merdivenlerden indik. Aşağıda birdenbire: "Hoşça kal..." dedi.

Şaşırmıştım. Tırabzana dayanmıştı, ellerini ceplerinin içinde yumruk yapmıştı.

"Ne oldu?" diye sordum korkuyla.

"Artık gitmek istiyorum," diye karşılık verdi.

"O zaman hiç olmazsa bana elini ver," dedim şaşkın şaşkın. Dudağı seğirerek: "Bana artık dokunmasan iyi olur..." dedi.

Aynı siper duvarlarına dayanıp duruşu gibi tırabzana dayanmıştı, üzgündü, yere bakıyordu. "Ah, Ludwig, Ludwig, bize neler yapıyorlar? Nasıl olur da ben sana dokunmam, seni geri zekâlı seni, aptal, elbette sana dokunacağım, hem de yüz kez sana dokunacağım..." Lanet olsun, o kadar etkilenmiştim ki, ağlamaya başlamıştım, eşeğin tekiydim, Ludwig'i omuzlarından tuttum, ona sarıldım, titremekte olduğunu fark ettim. "Ah, Ludwig, bütün bunlar saçma sapan işler, belki bende de aynı hastalık vardır, sakin olmalısın, yukarıdaki gözlüklü yılan her şeyi düzeltecek." Ludwig titredi, titredi; onu sıkı sıkı tutuyordum.

2

Öğleden sonra kentte gösterilerin yapılacağı bildirildi. Aylardır fiyatlar sürekli olarak artıyor, yoksulluk savaş yıllarından daha büyük. İnsanların aldıkları ücretler en temel gereksinimlerini karşılamalarına bile yetmiyor; insanın parası olsa bile, bu parayla alacak bir şey bulamıyor. Ama arka arkaya içki satılan yerler ve dans lokalleri açılıyor, karaborsacılık ve sahtekârlık her geçen gün biraz daha artıyor.

Grevdeki işçilerden oluşan gruplar yollara dökülmüştü. Zaman zaman toplu yürüyüşler oluyordu. Askerlerin kışlalarda toplanması emredilmişti. Ama kimse kışlalara gitmiyordu.

Alçak ve yüksek sesler aynı anda duyuluyordu. Köşe başlarında insanlar toplanıyor, biri konuşma yapıyordu. Sonra her şey birdenbire suskunluğa gömüldü.

Üzerlerinde cephede giydikleri solmuş üniformalar olan bir alay insan yavaş yavaş yaklaşıyordu. Dörtlü sıralar oluşturmuşlardı. Ellerinde büyük beyaz pankartlar var-

dı: "Vatan böyle mi teşekkür ediyor?" "Savaşa katılanlar açlık çekiyor."

Bu pankartları taşıyanlar tek kollu insanlardı. Arkadakilerin düzenli bir biçimde ilerleyip ilerlemediklerini anlamak için sık sık dönüp bakıyorlardı. Çünkü en hızlı yürüyenler tek kollulardı.

Onların arkasında, boyunlarına kısa deri tasmalar bağladıkları köpekleriyle bir grup insan yürüyordu. Hayvanların tasmalarında üç nokta işareti vardı. Sahiplerinin yanında dikkatle yürüyorlardı. Yürüyüş alayı durduğunda hemen yere oturuyorlar, böylece körler de duruyordu. Bazen yolun kenarından geçmekte olan başka köpekler, yürüyüş alayındaki köpeklerle oynamak için havlayarak onların yanına atlıyorlardı. Ama körlerin köpekleri, başlarını öte yana çeviriyor, öteki köpeklerin havlamalarına kulak asmıyorlardı. Oysa onların kulakları daha iyi duyuyordu ve daha dikti, gözleriyse daha canlı; ama sakin sakin yürüyorlardı, sanki bir daha asla koşmak ve zıplamak istemiyorlardı, sanki hangi amaçla orada bulunduklarını biliyorlardı. Onlarla öteki köpekler arasındaki fark, merhamet dolu hemşirelerle neşe dolu hafifmeşrep kızlar arasındaki farka benziyordu. Öteki köpekler de bir süre sonra vazgeçtiler; birkaç dakika sonra oradan uzaklaştılar, bir şeyden kaçarmışçasına hızlı hızlı gidiyorlardı. Yalnız kocaman bir çomar havlamayı sürdürdü, ön bacaklarını açmış duruyordu, yürüyüş alayı önünden geçip gidinceye kadar yavaş yavaş, yakınan bir sesle, derinden derinden havladı.

Tuhaftı, bu insanların hepsi savaşta isabet alıp kör olmuşlardı; bu nedenle doğuştan kör olanlardan farklı davranıyorlardı. Hareketleri daha sabırsız, ama buna karşın daha dikkatliydi, çünkü henüz birkaç yıldır karanlık bir dünyada yaşıyorlardı. Renkler, gökyüzü, toprak ve alacakaranlık anılarında henüz tazeydi. Zaman zaman sanki görüyormuş gibi hareket ediyorlar, kendileriyle konuşan insanı görmek için farkında olmadan başlarını kaldırıyorlar ya da çeviriyorlardı. Bazılarının gözlerinde siyah kapaklar

ya da bağlar vardı, bazıları ise gözlerini kapatmamıştı, sanki böylece renklere ve ışığa daha yakın olacaklardı. Akşam saatlerinin solgun kırmızısı onların öne eğik başlarının ardında ışıldıyordu. Vitrinlerde ilk ışıklar yanmaya başlamıştı. Ama onlar akşamın ılık ve yumuşak havasını alınlarında pek duyumsamıyorlardı; kaba çizmeleriyle, çevrelerine bir bulut gibi yayılan sonsuz bir karanlığın içinde yavaş yavaş ilerliyorlardı; düşünceleri onlar için ekmek, bakım ve yaşam anlamına gelen rakamların çevresinde dönüp duruyordu. Açlık ve sefalet, beyinlerinin ışığı sönmüş hücrelerinde dolanıyordu. Umarsız ve korku dolu bir biçimde açlık ve yoksulluğun yanı başlarında olduğunu duyumsuyor, ama onları göremeden, caddelerde yavaş yavaş yürümekten, ölü yüzlerini karanlıktan çıkarıp ışığa doğru kaldırmaktan, görenlerin baktıklarını görmelerini rica etmekten başka hiçbir şey yapamıyorlardı.

Körlerin ardından tek gözlüler yürüyordu, başlarından isabet alan bu insanların yüzleri paramparça olmuştu; ağızları yamuktu, şişmişti; içlerinde burnu ya da alt çenesi olmayanlar vardı; bazılarının bütün yüzü tek bir büyük, kırmızı yara izinden oluşuyordu, bir zamanlar ağzın ve burnun olduğu yerlerde birkaç delik vardı o kadar. Bu paramparça yüzlerde sessiz, soru soran, üzgün insan gözleri vardı. Onların ardından bacakları kesilenler yürüyordu. Birçoğunun takma bacağı vardı, yürürken yanlamasına öne doğru açılıyor, sanki bedenlerinin tümü vidalanmış demir parçalarından oluşuyormuş gibi parke taşlarının üzerinde tuhaf bir ses çıkarıyordu.

Onların ardından toprak altında kalmış olanlar yürüyordu. Elleri, başları, giysileri, bedenleri zangır zangır titriyordu, sanki korkudan hâlâ titriyor gibiydiler. Artık titremelerine engel olacak güçleri kalmamış, istekleri yitip gitmişti; kasları ve sinirleri beyinlerine başkaldırmıştı; gözleri sabit ve cansız bakıyordu. Tek gözlüler ve tek kollular küçük sepet arabalarının içinde, artık yaşamının geri kalan yıllarını tekerlekli sandalyede geçirmek zorunda

olanları itiyorlardı. Aralarında birkaç kişi, marangozların tabutların taşınmasında kullandıkları düz bir el arabasını çekerek yürüyordu. Bu arabanın üzerinde bir üst gövde oturuyordu. Bacaklarının kalçadan aşağısı yoktu. Yalnızca güçlü kuvvetli bir adama ait bir üst gövde, başka bir şey yoktu. Kalın bir ensesi, gür bıyıkları olan tatlı bir yüzü vardı. Mesleği mobilya taşıyıcısı olabilirdi. Yanında çarpık harflerle yazılmış bir tabela vardı, büyük bir olasılıkla kendisi yazmıştı. "Ben de yürümek isterdim, yoldaş." Adam ciddi bir yüzle el arabasının üzerinde oturuyordu; bazen kollarına dayanarak, oturma biçimini değiştirmek için kendini biraz daha öne çekiyordu.

Yürüyüş alayı caddelerde yavaş yavaş ilerliyordu. Alayın geçtiği yerler sessizleşiyordu. Bir ara uzun süre durmak zorunda kaldı, Haken Caddesinin köşesindeydi. Orada yeni ve büyük bir dans lokali inşa ediliyordu, yol kum yığınlarıyla, çimento arabalarıyla ve inşaat demirleriyle kapanmıştı. Giriş kapısının üstünde kırmızı neonlarla yazılmış bir ad şimdiden parlıyordu: Astoria, Eğlence Yeri. Üzerinde gövdenin oturduğu el arabası tam da bu tabelanın altında durmuş, inşaat demirlerinin yoldan kaldırılmasını bekliyordu. Işığın kırmızısı yüzüne vurmuş, sessizce olup biteni izleyen yüzünü kırmızıya boyamıştı, yüzü dayanılmaz bir acı çekiyormuş da biraz sonra korkunç bir çığlık atacakmış gibiydi.

Sonra alay ilerlemeye başladı, adamın yüzü yine mobilya taşıyıcısının yüzüne; bir arkadaşı dudaklarının arasına bir sigara sıkıştırdığında teşekkür edercesine gülümseyen, solgun bir yüze dönüştü. Gruplar caddelerden sessizce geçiyordu, kimse bağırmıyor, kızgınlığını dışa vurmuyordu, herkes kararlıydı; artık ateş edemeyen birinin çok fazla beklenti içinde olmaması gerektiğini biliyorlardı. Belediye binasının önüne gidecekler, bir süre orada bekleyecekler, herhangi bir sekreter ya da ona benzer bir şey onlara bir konuşma yapacak, sonra dağılacaklar, her biri kendi odasına ya da kendi küçük dairesine, solgun yüzlü çocuk-

larına, yoksulluğuna dönecekti, içlerinde pek fazla umut taşımayacaklardı; onlar, başkalarının çizdiği yazgılarının tutsaklarıydı.

Zaman ilerledikçe kentte huzursuzluk da artıyordu. Albert'le birlikte caddelerde dolaşıyorduk. Her köşede gruplaşmış insanlar vardı. Ortalıkta bir sürü söylenti dolaşıyordu. Askerlerin, gösteri yapan bir grup işçiyle karşı karşıya geldiği söyleniyordu.

Birdenbire Marien Kilisesinin yakınlarından silah sesleri geldi; önce tek tük, sonra arka arkaya. Albert'le bakıştık, sonra tek bir söz bile söylemeden silah seslerinin geldiği yöne doğru seğirttik.

Bize doğru giderek daha çok insan koşuyordu. "Silahlarınızı alın, ateş ediyorlar!" diye bağırıyorlardı. Daha hızlı yürümeye başladık. Üzerime gelen insanların arasından kendimize yol açmaya çalışıyorduk, derken koşmaya başladık; tehlikeli bir heyecan bizi ileri doğru itiyordu. Soluk soluğa kalmıştık. Silah sesleri artmıştı. "Ludwig!" diye bağırdım.

Ludwig yanımızda koşuyordu. Dudakları sımsıkı kapalıydı, çenesini ileri doğru uzatmıştı, bakışları soğuk ve gergindi, siperdeki yüzü geri gelmişti. Albert de aynı durumdaydı. Ben de. Silah seslerine doğru, bizi kuvvetle kendine doğru çeken gizli bir sinyalin peşinden koşar gibi koşuyorduk.

İnsanlar bağırarak kaçışıyorlardı. Aralarından hızla geçiyorduk. Kadınlar önlükleriyle gözlerini kapatıyor, sağa sola kaçıyorlardı. Öfke dolu bir bağırış yükseliyordu. Yaralılar taşınıyordu.

Pazar Meydanına gelmiştik. İmparatorluk askerleri Belediye Binasına toplanmıştı. Çelik miğferlerin parıltısı görülüyordu. Merdivenlerin başında ateşe hazır bir makineli tüfek duruyordu. Meydan boştu, yalnızca meydana açılan sokaklarda insanlar toplanıyordu. Daha fazla ilerlemek delilik olurdu. Makineli tüfek bütün alana egemendi.

Ama bir kişi tek başına ilerlemeye devam etti. Onun ardından büyük bir insan kitlesi sokaklardan akın akın çıkmaya başladı, evlerin çevresini sarıyorlar, siyah bir kitle olarak birikiyorlardı.

Ama o adam en öndeydi. Meydanın ortasında kilisenin gölgesinden çıktı, ayışığında olduğu gibi gözüküyordu. Keskin bir ses: "Geri çekil!" diye bağırdı.

Adam ellerini kaldırdı. Ayışığı ortalığı öylesine aydınlatıyordu ki, adam konuşmaya başladığında dişlerinin beyazlığı seçilebiliyordu. "Yoldaşlar..." Meydanı bir sessizlik kapladı.

Adamın sesi kilisenin, belediye binasının ve gölgelerin arasında yalnızdı, kanat çırpan bir güvercin gibi meydanda tek başınaydı. "Yoldaşlar, silahlarınızı bırakın! Kardeşlerinizi vurmak mı istiyorsunuz? Silahlarınızı bırakın ve bize katılın!"

Ay, o güne kadar hiç bu kadar aydınlık olmamıştı. Belediye binasında üniformalar tebeşir beyazındaydı. Pencereler ışığı yansıtıyordu. Kilise kulesinin aydınlıkta kalan yanı yeşil ipektendi. Binanın kapısındaki taştan atlılar miğferleri ve hedefe doğrultulmuş silahlarıyla ışıl ışıldılar.

"Geri çekilin, yoksa ateş edeceğiz!" diye yinelendi deminki emir. Ludwig ve Albert'e baktım. Emir veren bir bölük komutanımızdı. Bu Heel'in sesiydi! Sanki bir idamı izlemek zorunda kalmışım gibi gerildim. Biliyordum: Heel ateş emri verecekti.

İnsan kitlesi evlerin gölgesinde kımıldadı, sallandı, mırıldandı. Sonsuz uzun gibi gelen bir süre geçti. Sonra merdivenlerdeki askerlerden iki tanesi yerlerinden ayrılıp meydanın ortasına doğru yürümeye başladı. Yaklaşmaları sanki yüzyıllar sürdü, bataklık bir alanda yürüme güçlüğü çekiyor gibiydiler, ateşe hazır silahları olan kumaş bebeklere benziyorlardı. Adam sakin sakin bekliyordu. Askerler yanına gelince bir kez daha: "Yoldaşlar.." dedi adam.

Askerler adamın kollarına girip onu sürüklemeye başladılar. Adam hiç karşı koymadı. Askerler onu öylesine

hızlı çekiyorlardı ki, adam tökezliyordu. O anda arkadan bağırışlar duyuldu, kitle harekete geçti, yavaş yavaş, düzensiz bir biçimde ilerlemeye başladı. Bir ses: "Onu hemen geri getirin! Yoksa ateş açtırırım!" diye emretti.

Havaya bir uyarı ateşi açıldı. Adam birdenbire askerlerin elinden kurtuldu, ama geriye doğru değil de makineli tüfeğin üzerine doğru koşmaya başladı. "Ateş etmeyin yoldaşlar!"

Kimse ateş etmemişti, ama kitle adamın silahsız olarak koşmaya devam ettiğini görünce, biraz daha ilerledi. Kilise boyunca uzanan dar gibi dönemece girdi. O anda meydanın üstünde emreden bir ses uçuştu, makineli tüfek takırdamaya başladı, ses evlere çarpıp yankılanıyor, mermiler parke taşlarına çarpıp sekiyordu.

Kendimizi yıldırım gibi bir evin oluşturduğu bir çıkıntının arkasına attık. İlk anda insanı felç eden büyük bir korku kaplamıştı içimi, cephede olduğundan çok daha farklı bir durumdaydım. Sonra bu korku öfkeye dönüştü. Adamın arkasını döndüğünü ve yere düştüğünü görebilmiştim. Dikkatli bir biçimde köşeden baktım. Şimdi yerden doğrulmaya çalışıyor, ama başaramıyordu. Yavaş yavaş kolları büküldü, başı yere düştü, sanki çok yorgunmuş gibi, bedeni parke taşlarının üzerine yığıldı kaldı; o anda boğazımdaki düğüm çözüldü: "Hayır!" diye bağırdım, "hayır!" Sesim evlerin arasında çınladı.

Kendimi bir kenara atılmış gibi hissediyordum. Ludwig Breyer ayağa kalktı, meydanı geçerek siyan ölüm kütlesine doğru yürümeye başladı.

"Ludwig!" diye bağırdım.

Ama o yürümeye devam etti, yürüdü, yürüdü. Dehşet içinde bakıyordum arkasından.

"Geri çekil!" diye yinelendi Belediye Binasının merdivenlerinden gelen emir.

Ludwig bir an durdu. "Siz ateş etmeye devam edin Başçavuş Heel!" diye bağırdı belediye binasına doğru. Son-

ra yine yürümeye devam etti, yerde yatan adama doğru eğildi.

Bir subayın merdivenlerden inmeye başladığını gördük. Nasıl olduğunu bile anlamadan birdenbire Ludwig'in yanında durduğumuzu, silah yerine elinde bir baston taşıyan ve bize yaklaşmakta olan kişiyi beklemekte olduğumuzu fark ettik. Artık üç kişi olduğumuz, istersek onu oradan sürükleyerek götürebileceğimiz halde hiç çekinmeden yürüyordu, çünkü askerleri kendisini vurmak korkusuyla ateş etmeye cesaret edemeyeceklerdi.

Ludwig doğruldu. "Sizi kutlarım, Başçavuş Heel. Adam ölmüş."

Adamın ceketinin altından kan akıyor, parke taşlarının arasındaki girintilere doluyordu. Yerde duran sağ elinin yanında, ayışığının yansıdığı siyah bir kan gölü oluşuyordu.

"Breyer," dedi Heel.

"Onun kim olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu Ludwig.

Heel ona baktı, başını salladı.

"Max Weil."

"Onun kaçmasına izin vermek istemiştim aslında," dedi Heel bir süre sonra, neredeyse düşünceli bir biçimde.

"O öldü," diye karşılık verdi Ludwig.

Heel omuzlarını silkti.

"O bizim arkadaşımızdı," diye konuşmasını sürdürdü Ludwig.

Heel karşılık vermedi. Ludwig ona soğuk bakışlarla baktı. "Temiz iş yaptınız doğrusu!"

Bunun üzerine Heel kıpırdadı. "Önemli olan bu değil," dedi sakin sakin, "önemli olan hedef, huzur ve düzen."

"Hedef!" diye karşılık verdi Ludwig aşağılayarak, "ne zamandan beri yaptıklarınıza özür buluyorsunuz? Hedefmiş! Size yapacak iş gerekiyor, hepsi bu. Daha fazla ateş edilmemesi için adamlarınızı geri çekin!"

Heel sabırsız bir hareket yaptı. "Adamlarım yerlerinde kalacak. Geri çekilecek olurlarsa, yarın onların on katı insan saldırır. Bunu siz de biliyorsunuz. Adamlarım beş dakika sonra sokak girişlerini tutacak. Ölüyü götürmek için beş dakikanız var."

"Kaldırın," dedi Ludwig bize. Sonra yine Heel'e döndü.

"Eğer şimdi çekilecek olursanız, kimse size saldırmayacak. Ama kalacak olursanız başkaları da ölecek. Sizin yüzünüzden! Anlıyor musunuz?"

"Anlıyorum," dedi Heel soğuk bir sesle.

Bir saniye daha karşılıklı durduk. Heel hepimize sırayla baktı. Tuhaf bir andı. Sanki birşeyler kırılmıştı.

Sonra Max Weil'in cansız bedenini aldık, oradan götürdük. Sokaklar insan doluydu. Bize yol açtılar. Zaman zaman sesler duyuluyordu: "Satılık köpekler! Eli kanlılar! Katiller!" Max Weil'in sırtından kan damlıyordu.

Onu en yakın eve taşıdık. Burası Hollanda lokaliydi. Bir-iki sağlık görevlisi oraya gelmiş, dans pistinde yatan iki kişinin yaralarını sarıyorlardı bile. Önlüğü kana bulanmış olan bir kadın inliyor, sürekli olarak evine gitmek istediğini söylüyordu. Bir sedye getirilip doktor gelinceye kadar onu tutmaya çabalıyorlardı. Kadın karnından vurulmuştu. Yanında üzerinde eski bir asker ceketi olan bir adam yatıyordu. Her iki dizinden de vurulmuştu. Karısı yanına diz çökmüş, sızlanıyordu: "O hiçbir şey yapmadı ki! Yalnızca oradan geçiyordu! Ona yemeğini getirmiştim!" Sefertasını gösteriyordu: "Yalnızca yemeğini..."

Hollanda lokalinin dansçı kızları bir köşeye büzülmüşlerdi. İşletme sahibi sağa sola koşuyor, yaralıların başka bir yere taşınıp taşınamayacaklarını soruyordu. İşletmesinin adı çıkacak olursa iflas ederdi. Kimse buraya dans etmeye gelmezdi artık. Üzerinde kapıcı üniforması olan Anton Demuth bir şişe konyak almış yaralılara içirmeye çalışıyordu. İşletme sahibi bunu dehşetle gördü, Anton'a

bir işaret yaptı. Anton anlamazdan geldi. "Sence bacaklarımı keserler mi?" diye sordu yaralı adam, "ben şoförüm!"

Sedyeler geldi. Dışarıda yine silah sesleri duyulmaya başlamıştı. Yerimizden sıçradık. Silah seslerinin ardından çığlıklar duyuldu, camlar kırılıyordu. Dışarı koştuk. "Parke taşlarını sökün!" diye bağırdı biri ve taşlara kazma vurmaya başladı. Şilteler, sandalyeler havada uçuşuyordu, arada bir çocuk arabası da geçti. Alanda mermiler uçuşuyordu. Evlerin damlarında mermi sesleri yankılanıyordu.

"Işıkları söndürün!" Bir adam öne atıldı ve sokak fenerine bir taş attı. Ortalık karardı. "Kosole!" diye bağırdı Albert. Oydu. Yanında da Valentin vardı. "Ran, Ernst, Ludwig, Albert!" diye kükredi Kosole, "domuzlar kadınlara ateş ediyorlar!"

Evlerin kapılarına mevzilendik, mermiler sekiyor, insanlar bağrışıyordu; öfke doluyduk, öfkeden deliye dönmüş, kendimizi kaybetmiştik; parke taşlarına kan sıçrıyordu; yeniden asker olmuştuk, savaş bütün kargaşasıyla üstümüzde, aramızda, içimizde uğulduyordu; her şey bitmişti, arkadaşlık makineli tüfek mermileriyle delik deşik olmuştu; askerler askerlere, arkadaşlar arkadaşlara ateş ediyor, her şey bitmişti, bitmişti.

3

Adolf Bethke evini satmış, kente taşınmıştı.

Karısı eve döndükten sonra, bir süre her şey yolunda gitmişti. Her biri kendi işini yapıyor, olaylar düzene girmiş gibi gözüküyordu.

Ancak köyde dedikodu başlamıştı. Kadın akşamları sokağa çıktığında arkasından seslenenler oluyordu; sokakta karşılaştığı çocuklar onunla alay ediyordu; kadınlar ondan uzak duruyordu. Kadın bunların hiçbirini Adolf'a anlatmıyordu. Ama gün geçtikçe eriyor, yüzü solgunlaşıyordu.

Adolf da ondan pek farklı bir durumda değildi. Birahaneye girdiğinde konuşmalar kesiliyordu; birini ziyarete gittiğinde suskunlukla karşılanıyordu, sorulamayan sorular giderek su yüzüne çıkmaya başlamıştı; içki içerken dokundurmalar başlıyordu, insanlar arkasından alay ediyor, gülüyorlardı. Bütün bunlara karşı ne yapacağını bilmiyordu Adolf; yalnızca kendisini ilgilendiren bir konuda bütün köyle neden konuşacaktı ki; Adolf önünden geçerken gözlüklerinin üzerinden kötü kötü bakan Papaz bile bunu kavrayamıyordu. Adolf acı çekiyordu, ama bu konuyu karısıyla asla konuşmuyordu.

Böylece bir süre birlikte yaşadılar, ta ki bir pazar akşamı Adolf'un yanında kadına birileri seslenineeye dek. Adolf öfkelenmişti. Ama karısı elini onun koluna koydu. "Boşver, bunu çok sık yapıyorlar, artık duymuyorum bile."

"Sık mı yapıyorlar?" Adolf birdenbire karısının neden bu kadar suskunlaştığını anlamıştı. Seslenenleri bulmak için öfkeyle döndü. Ama onlar bir duvar gibi yan yana duran arkadaşlarının arkasına saklanmışlardı bile.

Eve gittiler, hiçbir şey konuşmadan yattılar. Adolf gözlerini tavana dikmişti. O anda bastırılmaya çalışılan bir ses duydu. Karısı örtünün altında ağlıyordu. Belki de birçok kez Adolf uyurken o ağlıyordu. "Ağlama, Marie," dedi yavaşça, "istediklerini söylesinler." Ama kadın ağlamaya devam etti.

Adolf kendini umarsız ve yalnız hissediyordu. Pencerelerin ardındaki karanlık ona düşman gibi gözüküyor, ağaçların hışırtısı dedikoducu kadınların konuşmalarını anımsatıyordu. Elini karısının omzuna koydu. Kadın yaşlı gözlerle ona baktı. "Adolf, bırak gideyim, o zaman susarlar..."

Kadın ayağa kalktı, mum hâlâ yanıyordu, gölgesi odanın içinde uzadı, duvarların üstünden kaydı, oysa kendisi loş ışıkta küçücük ve güçsüzdü. Yatağın kenarına oturdu, çoraplarına ve gömleğine davrandı. Dev gölgesi de onunla

aynı anda aynı hareketleri yaptı; dışarıda pusuda bekleyen, şimdiyse pencereden içeri girerek kadının bütün hareketleri çarpıtarak, kıkırdayarak yineleyen sessiz bir yazgı gibiydi bu gölge; sanki biraz sonra avının üzerine saldıracak, onu dışarıya, uğuldayan karanlığın içine sürükleyecekti.

Adolf ayağa fırladı, perdeleri kapattı; sanki böylece, dört köşe, siyah deliklerden baykuş gibi onları gözetleyen geceye karşı bu alçak tavanlı odayı koruyabilecekti.

Kadın çoraplarını giymiş, elbisesine uzanmıştı. Adolf kadının yanına geldi. "Ama Marie..." Kadın ona baktı, ellerini aşağı indirdi. Güçsüz bedeni yere düştü. Adolf onun gözlerindeki acıyı gördü, dünyanın acısını, vurulmuş bir hayvanın acısını, kendi kendisini savunamayanların umarsız acısını gördü. Kadını omuzlarından tuttu. Ne kadar da yumuşak ve sıcaktı; insan böyle birine nasıl taşlarla saldırabilirdi, her ikisi de iyi niyetli değiller miydi? Onu neden bu denli acımasızca kovalıyorlar, avlamaya çalışıyorlardı? Onu kendine doğru çekti, kadın kendini bıraktı, kolunu Adolf'un boynuna doladı, başını göğsüne yasladı. İkisi de geceliklerinin içinde soğuktan titreyerek öylece kaldılar, birbirlerini duyumsadılar, her biri ötekinin sıcağında çözülmek istiyordu; yatağın kenarına oturdular, biraz konuştular; mum sönmek üzere olduğu için duvarlarda gölgeler titreşmeye başladığında Adolf karısını şefkatli bir hareketle yatağın içine çekti; bu, birlikte kalacağız, bir kez daha deneyeceğiz, anlamına geliyordu ve şöyle dedi: "Buradan gidelim Marie." Çıkar yol buydu.

"Evet, Adolf, gidelim!" Kadın şimdi Adolf'a sokulmuş, yüksek sesle ağlıyordu. Adolf ona sıkı sıkı sarıldı, "Yarın bir alıcı bulacağız, hemen yarın," diye yineleyip duruyordu. Kararlılık, umut, öfke ve acı dolu karmaşık duygularla sarıldı kadına, çaresizliği alev alev yanan bir ateşe dönmüştü, sonunda kadının gözyaşları giderek dindi, bir çocuk gibi sustu, ağlamaktan yorulmuştu, düzenli ve sakin soluk alıp vermeye başladı.

Mum sönmüş, gölgeler yok olmuştu, kadın uykuya dalmıştı, ama Adolf uzun bir süre daha uyanık kaldı, düşündü. Geceyarısı kadın uyandı; gitmek istediği sırada giymiş olduğu çoraplarının hâlâ ayağında olduğunu fark etti. Çoraplarını çıkardı, yatağın yanındaki sandalyenin üzerine koymadan önce onları okşadı.

Adolf Bethke iki gün sonra evini ve atölyesini sattı. Kısa bir süre sonra kentte bir ev buldu. Eşyalarını yüklediler. Köpeği köyde bırakmak zorundaydılar. En zoru da bahçeden ayrılmaktı. Çekip gitmek o kadar kolay bir şey değildi; Adolf bundan sonra neler olacağını bilmiyordu. Ancak kadın istekli ve suskundu.

Kentteki ev nemliydi, ışık almıyordu, merdiven tırabzanları kirliydi, havada bulaşık kokusu vardı, komşular birbirlerinden nefret ediyorlardı, odalar havasızdı. Yapacak fazla bir iş olmadığı için düşünmeye çok zaman kalıyordu. İkisi de mutlu değildi. Sanki geride bırakmak istedikleri her şey onlarla birlikte gelmişti.

Adolf mutfakta oturmuştu, durumun bir türlü değişmek istememesini kavrayamıyordu. Akşamları karşılıklı oturduklarında –gazeteler okunduktan, yemek masası toplandıktan sonra– evin içine o hüzünlü havanın getirdiği bir boşluk çöküyordu, Adolf kulak kabartmaktan ve düşünmekten yorgun düşüyordu. Karısı kendine iş icat ediyor, ocağı temizliyordu; Adolf: "Buraya gel, Marie," deyince süngeri, temizlik malzemesini bırakıyor, Adolf'un yanına geliyordu; Adolf onu kendine doğru çekip: "Her şey düzelecek," diye fısıldadığında başıyla onaylıyor, ama hiçbir şey söylemiyordu; Adolf'un istediği gibi neşeli olamıyordu. Birlikte olmadıkları dört yıl sonunda birbirlerine bu denli yabancılaşmış olmalarında ve şimdi birbirlerine karşılıklı olarak baskı yapmalarında kadının olduğu kadar kendisinin da payı olduğunu bilmiyordu. Konuşmayı sürdürüyordu: "Birşeyler söylesene..." Kadın korkuyordu, isteksizce bir şey söylüyordu; ne söyleyebilirdi ki; bu ev-

de, mutfağında olup biten hiçbir şey yoktu ki? Eğer iki insan birşeyler konuşmak zorundaysa, her şeyi yoluna koymak için asla yeterince konuşamayacaklar demekti. Konuşmak, ardında mutluluk varsa iyidir, insana kolay geliyorsa ve canlıysa, akıcıysa iyidir; ama insan mutsuzsa sözcükler gibi nabza göre şerbet veren ve her an yanlış anlaşılabilecek şeyler ne işe yarardı ki? Durumu daha da kötüleştirirdi, o kadar.

Adolf karısının hareketlerini gözleriyle izliyor, bunların ardında hâlâ unutamadığı genç, neşeli bir kadını görüyordu. Birdenbire bir şüphe içini kemirmeye başlıyor: "Hâlâ o herifi düşünüyorsun, öyle değil mi?" diyerek suçluyordu kadını. Kadın dönüp de Adolf'a baktığında ve Adolf yaptığı haksızlığın ayırdına vardığında, tam da bu nedenle kurcalamaya devam ediyordu: "Başka bir nedeni olamaz, eskiden bambaşka biriydin! Neden eve döndün ki? Onun yanından kalsaydın!"

Söylediği her sözcük bizzat kendisine acı veriyordu, ama bu nedenle susmak gibi bir niyeti yoktu. Kadın, fazla ışık almayan köşedeki musluğun yanına sinip ağlamaya, yolunu kaybetmiş bir çocuk gibi ağlamaya başlayıncaya kadar konuşmayı sürdürüyordu. Ah, bizler hepimiz birer çocuğuz, yolunu kaybetmiş, aptal çocuklarız, evimizin çevresi hep geceyle sarılı. Adolf bu duruma daha fazla dayanamıyor, evden çıkıyor, sokaklarda amaçsızca dolaşıyor, bir şey görmeden vitrinlere bakıyor, neresi aydınlıksa oraya seğirtiyordu. Elektrikli tramvaylar kampanalarını çalıyor, arabalar hızla yanından geçip gidiyor, insanlar ona çarpıp geçiyor, sokak lambalarının sarı ışığının altında fahişeler duruyordu. Büyük kalçalarını sallıyorlar, gülüyorlar, Adolf'a asılıyorlardı: "Neşeli misin?" diye soruyordu Adolf, sonra da onlarla birlikte gidiyordu, değişik bir şey gördüğü ve duyduğu için seviniyordu. Ama sonra yine amaçsızca dolaşmaya başlıyor, canı eve gitmek istemiyordu, ama gene de eve gitmek istediği için birahanelerde sarhoş oluncaya kadar içiyordu.

Onu bu durumda buldum, anlattıklarını dinledim, bulanık gözlerle oturuşunu, konuşmasını ve içki içmesini seyrettim: Adolf Bethke, en uzak görüşlü, en iyi asker, birçoklarına yardım etmiş, birçoklarının da yaşamını kurtarmış olan en sadık dost. Cephede paraşütlü aydınlatma fişekleri düşerken, sinirler saldırı ve ölümün etkisiyle bitkin durumdayken, benim için bir sığınak, bir avuntu, anne ve kardeş olan Adolf Bethke; ıslak korunaklarda yan yana yatmıştık, hasta olduğum zaman üstümü örterdi; elinden her şey gelirdi, her zaman bir çıkış yolu bulurdu, ama burada dikenli tellere asılı kalmıştı, ellerini ve yüzünü yırtıp duruyordu, gözleri ölü bakmaya başlamıştı bile.

"Tanrım, Ernst," dedi acı dolu bir sesle, "keşke cephede kalsaymışız, orada hiç olmazsa bir aradaydık." Karşılık vermedim, yalnızca birkaç damla kan lekesi olan koluma baktım. Heel'in emriyle vurulan Weil'in kanıydı. Bu noktaya gelmiştik işte. Savaş yine vardı, ama artık arkadaşlık yoktu.

4

Tjaden kasabın kızıyla evleniyor. Mezbaha işi altın yumurtlayan tavuk olunca, Tjaden'in Mariecik'e olan ilgisi o oranda arttı.

Sabah gelinle damat siyah cilalı, beyaz, ipek bir örtüyle süslenmiş bir at arabasıyla törene geldiler, geçimini atlardan sağlayan bir işletmeye uygun olarak arabaya dört tane at koşulmuştu tabii ki. Willy ve Kosole nikâh şahidi olacaklardı. Willy bunun şerefine gerçek yünden bir çift beyaz eldiven almıştı. Bu oldukça güç bir iş olmuştu. Önce Karl, temel gereksinim maddelerinin dışındaki alışverişler için yarım düzine izin kâğıdı buldu, sonra iki gün boyunca eldiven aradılar; çünkü hiçbir dükkânda Willy'ye göre eldiven yoktu. Ama bunca çabaya değmişti. Sonunda bulduğu bembeyaz çuvallar, yeni boyanmış elbisesini bile

gölgede bırakmıştı. Tjaden frak giymişti, Mariecik ise kuyruklu bir gelinlik giymiş, taç takmıştı.

Nikâh dairesine gitmeden kısa bir süre önce bir olay oldu. Kosole geldi, Tjaden'i frakının içinde görünce gülme krizine tutuldu. Tam biraz olsun kendine gelmişti ki Tjaden'in yelken kulaklarının gömleğinin yüksek yakasının üstünde bütün görkemiyle durduğunu görünce yeniden gülmeye başladı. Yararı yoktu, böyle giderse kilisenin ortasında gülmeye başlayacak, töreni tehlikeye sokacaktı; bu nedenle son anda benim şahit olmama karar verildi.

Bütün mezbaha tören için süslenmişti. Girişe çiçekler konmuştu, hatta kesim yeri bile çam ağacı dallarıyla süslenmişti, Willy bunların üzerine alkışlar arasında, "Hoş geldiniz!" yazan bir tabela koydu.

Doğaldır ki masada hiç at eti yoktu; tabaklarda en iyi cins domuz etleri mis gibi kokuyor, dev bir dana kızartması önümüzde duruyordu.

Dana kızartmasını yedikten sonra Tjaden frakını çıkardı, yakasını çözdü. Bu Kosole'nin rahat rahat yemek yemesini sağladı, çünkü o ana kadar gülmekten boğulma tehlikesine karşı hiç Tjaden'den tarafa bakmıyordu. Hepimiz Tjaden gibi ceketlerimizi çıkardık, rahat ettik.

Öğleden sonra Tjaden'in kayınpederi, onu mezbahaya ortak yaptığını duyuran bir belgeyi okudu. Onu kutladık, Willy beyaz eldivenleriyle son derece dikkatli bir biçimde ona aldığımız düğün hediyesini getirdi: on iki kristal şnaps bardağıyla pirinç bir tepsi. Buna ek olarak Karl'ın stoklarından üç şişe konyak. Akşam Ludwig uğradı. Tjaden'in ısrarı üzerine üniformasıyla gelmişti, çünkü Tjaden insanlara arkadaşının gerçek bir subay olduğunu göstermek istiyordu. Ludwig'in gelmesiyle gitmesi bir oldu. Biz masanın üzerinde kemikler ve boş şişeler kalıncaya kadar oradan ayrılmadık.

Dışarı çıktığımızda geceyarısı olmuştu. Albert, Kafe Gräger'e gitmeyi önerdi.

"Çoktan kapanmıştır," dedi Willy.

"Arka kapısından girebiliriz," diye ısrar etti Albert. "Karl biliyor." Pek istekli değildik. Ama Albert o kadar çok ısrar etti ki sonunda razı olduk. Şaşırmıştım, çünkü genellikle ilk olarak Albert eve gitmek isterdi.

Önden bakınca Gräger karanlık ve sessizdi, ama avludan geçip arka kapıdan girince çok canlı bir yerle karşılaştık. Gräger karaborsacıların yeriydi; hemen hemen her gece sabaha kadar eğlence vardı.

Kafenin bir bölümünde kırmızı kadife perdeleri olan küçük localar vardı. Burası şarap bölümüydü. Perdelerin çoğu kapalıydı. Perdelerin arkasından cıvıldaşmalar, gülmeler duyuluyordu. Willy'nin ağzı kulaklarına vardı. "Gräger'in özel kerhanesi."

Önlerde bir yere oturduk. Kafe ağzına kadar doluydu. Sağda fahişelerin masaları vardı. Alışverişin olduğu yerde yaşam sevinci de vardır. Bu nedenle on iki kadın buraya fazla gelmiyordu. Ama aralarında rekabet vardı. Karl bize Bayan Nickel'i gösterdi, tombul, esmer bir kadındı. Kocası fırsat buldukça karaborsacılık yapan, karısı olmasa açlıktan ölecek olan bir adamdı. Kocasının iş arkadaşlarıyla bir saat kadar evinde birlikte olarak kocasına destek oluyordu.

Bütün masalarda bir hareketlilik göze çarpıyordu, fısıldaşmalar, kıkırdamalar ve gürültü. İngiliz kumaşından elbiseler giymiş, yeni şapkalar takmış olan insanlar, yakasız ceketler giymiş olan başka insanlar tarafından köşelere götürülüyor, ceplerden paketler ve numuneler çıkarılıyor, bunlar inceleniyor, geri çevriliyor, yeniden sunuluyordu. Bloknotlar çıkarılıyor, kalemler harekete geçiyor, zaman zaman biri koşarak telefona gidiyor ya da dışarı çıkıyordu; vagonlar, kilolar, tereyağı, ringa balığı, domuz yağı, ampuller, dolarlar, guldenler, belge adları ve sayılar, hepsi iç içeydi.

Hemen yanımızdaki masada bir vagon kömür pazarlığı yapılıyordu. Ama Karl boşver gibisinden bir el hareketi yaptı. "Bunların hepsi hayali işler. Biri bir şey duyuyor,

ikinci birine aktarıyor, o tutuyor bir üçüncüye söylüyor, üçüncü de dördüncünün dikkatini çekiyor, böyle dolanıp duruyorlar, önemli bir iş yapıyormuş gibi davranıyorlar, ama aslında ortada hiçbir şey yok. Bunlar pay kapmaya çalışıp düzene ayak uyduranlar. Gerçek karaborsacılar işlerini tanıdıkları bir, en fazla iki aracı kanalıyla yürütüyorlar. Şuradaki şişman adam dün Polonya'da iki vagon dolusu yumurta sattı. Yumurtalar şu anda herhalde Hollanda yolundadır, yolda başka bir ad altında deklare edilecekler, sonra da taze Hollanda yumurtaları olarak üç katı fiyata buraya geri dönecekler. Şu öndekiler kokain ticareti yapıyorlar; doğaldır ki çok para kazanıyorlar. Solda Diederichs oturuyor, o yalnızca domuz yağı ticareti yapar. O iş de iyi para kazandırır."

"Bu domuzlar yüzünden biz açlık çekiyoruz," diye homurdandı Willy.

"Onlar olmasa da çekecektin," diye karşılık verdi Karl. "Geçen hafta on fıçı tereyağı uzun süre durduğundan bozulduğu için devlet eliyle satıldı. Tahılda da aynı durum söz konusu. Bartscher geçenlerde birkaç tane fuder'i[1] çok ucuza aldı, çünkü devletin yıkılmak üzere olan ambarlarında tümüyle ıslanmış, mantarlanmışlardı." "Adamın adı neydi?" diye sordu "Albert."

"Bartscher, Julius Bartscher."

"Buraya sık sık gelir mi?"

"Gelir herhalde," dedi Karl, "onunla iş mi yapmak istiyorsun?"

Albert başını salladı. "Parası var mı?"

"Kum gibi," diye yanıtladı Karl, saygı dolu bir tonla.

"Bakın, Arthur geliyor!" diye bağırdı Willy gülerek.

Arka kapıda kanarya sarısı bir yağmurluk belirmişti. Birkaç kişi ayağa kalkıp ona doğru koştu. Ledderhose onları kenara itti, küçümseyen bir tavırla onu, bunu selamladı; masaların arasından bir general edasıyla geçiyordu. Yüzünün ne kadar sert, tatsız bir anlatım taşıdığına bakıyor-

[1] İki atın çekebileceği büyüklükte bir araba dolusu mal. (Çev.)

dum şaşkınlıkla; gülümsese bile bu anlatım bozulmuyordu.

Bizi oldukça yukarıdan bakarak selamladı. "Otursana Arthur," dedi Willy. Ledderhose bir an ikircikli kaldı, ama nasıl bir herif olup çıktığını bize kendi çöplüğünde gösterme isteğine daha fazla karşı koyamadı.

"Yalnızca bir dakika için," dedi, o sırada birini arıyormuş gibi lokalin içinde dolaşmakta olan Albert'in sandalyesini aldı. Albert'in arkasından koşacaktım, ama sonra vazgeçtim, çünkü avluya çıkması gerektiğini sanmıştım. Ledderhose masaya şnaps getirtti, parmaklarında elmas yüzükler parlayan bir adamla on bin asker çizmesi ve yirmi vagon dolusu eski eşya konusunda pazarlık yapmaya başladı. Zaman zaman bizim duyup duymadığımızı anlamak için yan gözle bize bakıyordu.

Albert localar boyunca yürüyordu. Biri ona, inanamadığı, öte yandan bütün gün boyunca aklından bir türlü çıkmayan birşeyler anlatmıştı. Sondan bir önceki locanın aralığından baktığında dev bir baltanın tepesine indiğini sandı. Bir saniye kadar bocaladı, sonra perdeyi ardına kadar açtı.

Masada içki kadehleri, onun yanında bir buket gül duruyordu, masanın örtüsü kaymıştı, yarısı yerdeydi. Masanın ardındaki koltukta sarışın bir kadın oturuyordu. Elbisesi kaymış, saçları dağılmıştı, göğüsleri meydandaydı. Kızın sırtı Albert'e dönüktü, bir şarkı mırıldanıyor, küçük bir aynada saçlarını tarıyordu. "Lucie," dedi Albert kısık bir sesle.

Kız döndü, hayalet görmüş gibi Albert'e baktı. Zorla gülümsemeye çalıştı, ama yüzündeki seğirme bir süre sonra dondu, çünkü Albert'in çıplak göğüslerine bakmakta olduğunu fark etmişti. Artık yalan söylemenin bir yararı yoktu. Korkuyla koltuğun arkasına geçti. "Albert, benim suçum yok," diye kekeledi, "o, o yaptı..." birdenbire hızlı hızlı konuşmaya başladı: "Beni sarhoş etti, Albert, ben hiç

istemiyordum, bana her seferinde biraz daha fazla içki koydu, kendimi kaybettim, yemin ederim..."

Albert karşılık vermedi.

"Neler oluyor burada?" diye sordu arkasında biri. Bartscher avludan geri dönmüş, sallanıp duruyordu. Sigarasının dumanını olduğu gibi Albert'in yüzüne üfledi. "Biraz otlan, ha? Hadi, çek arabanı!"

Albert bir an için felç olmuş gibi önüne bakakaldı. Karşısındakinin koca göbeğini, kahverengi takım elbisesinin kareli desenini, altın saat zincirini ve koca, kırmızı yüzünü beynine kazıyordu.

Tam bu anda Willy rastlantıyla başını kaldırdı, Albert'i gördü, hemen oturduğu yerden fırladı, birkaç kişiyi devirerek lokalin içinde koşmaya başladı. Ama çok geçti. Willy yetişemeden Albert tabancasını çıkarmış, ateş etmişti. Hepimiz oraya koştuk.

Bartscher kendini bir sandalyeyle korumak istemişti; ama sandalyeyi kaldıramamıştı bile. Albert'in sıktığı kurşun alnının ortasına isabet etmişti. Oysa doğru dürüst nişan bile almamıştı; bölükte en iyi atıcı oydu, tabancasını nasıl kullanacağını ise zaten yıllardır biliyordu.

Bartscher yere yığıldı. İnsanlar geri çekildiler. Ölümcül bir atıştı. Kız çığlık attı. "Dışarı çıkarın!" diye bağırdı Willy ve yaklaşmak isteyen müşterilere engel oldu. Hareketsiz bir biçimde duran ve kıza bakan Albert'i avluya çıkardık, sokaktan geçirdik, iki tane yük arabasının durduğu bir sonraki köşenin karanlığına götürdük. Willy arkamızdan yetişti. "Hemen ortalıktan yok olmalısın. Hem de bu gece!" dedi soluk soluğa.

Albert, sanki yeni uyanıyormuş gibi baktı ona. Sonra çözüldü. "Boşver Willy," dedi güçlükle, "ne yapacağımı biliyorum."

"Delirdin mi sen?" dedi Kosole.

Albert sendeleyerek bir-iki adım yürüdü. Onu tuttuk. Eliyle bizi itti. "Hayır, Ferdinand," dedi alçak bir sesle,

sanki çok yorgun gibiydi, "Bunu yapan ötekini de yapmalıdır." Caddeye doğru ağır ağır yürümeye başladı.

Willy arkasından koştu, onu ikna etmeye çalıştı. Albert yalnızca başını salladı, Mühlen Caddesinin köşesini döndü. Willy arkasından gitti.

"Onu zorla götürmeliyiz," diye bağırdı Kosole. "Yoksa polise gitmeyi başaracak!"

"Galiba bir yararı yok, Ferdinand," dedi Karl, "Albert'i tanırım."

"Ama adam o zaman yeniden canlanmayacak ki," diye bağırdı Ferdinand, "bunun ona ne yararı var? Albert'in kaçması gerekiyor."

Hiç konuşmadan oturduk, Willy'yi beklemeye başladık.

"Bunu nasıl yapabildi?" diye sordu Kosole bir süre sonra.

"O kıza çok bağlıydı," dedim.

Willy tek başına geri döndü. Kosole ayağa fırladı. "Gitti mi?"

Willy başını öte yana çevirdi. "Polise gitti. Yapacak bir şey yoktu. Onu götürmek istediğimde neredeyse beni de vuracaktı."

"Lanet olsun!" Kosole başını arabanın koşum yerine yasladı. Willy kendini çimenlerin üzerine attı. Karl ve ben de arabaya dayandık.

Kosole, Ferdinand Kosole, küçük bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

5

Bir el silah atılmış, bir taş yerinden oynamış, aramıza kapkara bir el girmişti. Bir gölgeden kaçmış, ama kısır bir döngünün içine hap solmuştuk, o gölge bize yetişmişti.

Şamata yapmış ve aramış, sertleşmiş ve teslim olmuş, eğilmiş ve yukarı sıçramış, yolumuzu şaşırmış ve koşmaya

devam etmiştik; ama her ne yaparsak yapalım o gölgeyi ensemizde duyumsamış, sürekli olarak ondan kaçmaya çalışmıştık. Gölgenin bizi kovaladığına inanmıştık, oysa onu gittiğimiz her yere birlikte sürüklediğimizden haberimiz bile yoktu; sessizdi, bizim arkamızda değil, içimizdeydi, bizzat bizim içimizde.

Evler inşa etmek istedik, bahçelere ve teraslara özlem duyduk, çünkü denizi görmek, rüzgârı duyumsamak istiyorduk, ama evlerin bir temele gereksinim duyduklarını düşünmedik. Fransa'daki terk edilmiş siperler gibiydik; o siperler de çevrelerindeki tarlalar gibi sessizdirler, ama içlerinde hâlâ cephane vardır; ortadan kaldırılıncaya kadar, üzeri topraklar örtülünceye kadar tehlikeli olmayı sürdürürler.

Farkında bile değildik, ama hâlâ askerdik. Eğer Albert'in gençliği barış içinde ve sakin geçseydi, sıcak ve güven içinde büyümesini, kalmasını ve korunmasını sağlayacak birçok şeye sahip olacaktı. Ama her şey tuzla buz olmuştu, savaştan döndüğünde hiçbir şeyi kalmamıştı; kıstırılmış gençliği, elinden zorla alınan özlemleri, vatana ve şefkate duyduğu gereksinim, sevdiğini sandığı tek bir insanda toplanmıştı. Bütün bunlar yerle bir olduğundan aklına ateş etmekten başka bir şey gelmedi, çünkü başka bir şey öğrenmemişti. Eğer asker olmasaydı, aklına başka birçok yol gelirdi. Ama eli bile titrememişti, yıllardır isabet ettirmeye alışmıştı.

Dalgın delikanlı, utangaç âşık Albert'in içinde hâlâ asker Albert oturuyordu.

Yüzü buruş buruş olmuş yaşlı kadın kavramakta güçlük çekiyordu. "Bunu nasıl yapabildi? Her zaman çok sessiz bir çocuktu." Şapkasının kurdeleleri titriyordu, mendili titriyordu, siyah mantosu titriyordu, kadın zangırdayan tek bir parça acı olup çıkmıştı. "Belki de babası öldüğü

için olmuştur. Babası öldüğünde dört yaşındaydı. Ama her zaman sessiz, uslu bir çocuktu..."

"Bugün de hâlâ öyle Bayan Trosske," dedim. Bunu fırsat bildi, Albert'in çocukluğunu anlatmaya başladı. Konuşması gerekiyordu, yoksa dayanamayacaktı, komşuları, tanıdıkları, Albert'in öğretmenlerinden ikisi gelmişlerdi, hiçbiri kavrayamıyordu.

"Hiçbirinin konuşmaya hakkı yok," dedim, "hepsi suçlu." Kadın hiçbir şey anlamadan baktı bana. Sonra Albert'in yürümeyi nasıl öğrendiğini, hiçbir zaman öteki çocuklar gibi ağlamadığını, hatta bir erkek çocuk için fazla sessiz olduğunu anlatmaya başladı; şimdi de başlarına böyle bir şey gelmişti. Albert bunu nasıl yapabilmişti?

Ona şaşkınlıkla bakıyordum. Albert hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Belki benim annem de böyleydi. Galiba anneler yalnızca sevmesini biliyorlar, anlayış dedikleri şey bundan ibaret.

"Unutmayın ki Bayan Trosske," dedim dikkatle, "Albert savaşa katılmıştı."

"Evet," diye karşılık verdi, "evet... evet..." Aradaki bağlantıyı anlamamıştı. "Şu Bartscher kötü bir adammış, öyle mi?" diye sordu sonra alçak sesle.

"Üçkâğıtçının tekiydi," dedim hiç düşünmeden, çünkü işin bu yanı beni hiç ilgilendirmiyordu.

Gözyaşları içinde başını salladı. "Yoksa Albert asla böyle bir şey yapmazdı. Bir sineğe bile zarar vermezdi o. Hans, sineklerin kanatlarını koparırdı, ama Albert asla. Şimdi ona ne yapacaklar?"

"Çok büyük bir ceza almaz," diye sakinleştirmeye çalıştım onu, "çok heyecanlıydı, meşru müdafaa gibi bir şey yani."

"Tanrı'ya şükür," diye içini çekti "üst komşumuz Schneider, idam edileceğini söyledi."

"Schneider aklını yitirmiş," diye karşılık verdim.

"Evet, Albert'in bir katil olduğunu da söyledi." Yeniden ağlamaya başladı. "O asla böyle biri olamaz, asla!"

"O Schneider'e gösteririm ben," dedim kızgın kızgın.

"Evden çıkmaya korkuyorum," diye hıçkırdı, "hep orada duruyor."

"Ben sizi götürürüm Trosske Anne," dedim.

Evine gelmiştik. "İşte yine orada," diye fısıldadı yaşlı kadın korku içinde, evin kapısını gösteriyordu. Kaskatı kesilmiştim. Eğer adam tek bir söz söyleyecek olursa, ağzını burnunu dağıtacaktım, isterlerse bunun için beni on yıl hapse bile atabilirlerdi. Ama adam yolumuzdan çekildi, onun yanında duran iki kadın da öyle.

Eve girince Albert'in annesi bana Hans'ın ve Albert'in çocukluk resimlerinden birini gösterdi. Yeniden ağlamaya başlamıştı, ama utanmış gibi sustu. Yaşlı kadınlar çocuk gibi oluyorlar; kolayca ağlıyorlar, ama hemen de susuyorlar. Koridorda: "Acaba yeterince yiyeceği var mıdır?" diye sordu.

"Mutlaka vardır," diye yanıt verdim. "Kral Bröger o konuyla ilgilenecek. Karl her zaman yeterince yiyecek bulabiliyor."

"Evde biraz pasta var, Albert çok sever. Acaba ona vermeme izin verirler mi?"

"Deneyin," diye karşılık verdim, "Eğer izin verirlerse, ona: Albert, biliyorum, senin suçun yok. Bizlerden daha fazla suçlu değilsin, deyin." Başıyla onayladı. "Belki de onunla yeterince ilgilenmedim. Ama Hans'ın ayakları yok..."

Onu avutmaya çalıştım. "Zavallı çocuk," dedi, "orada öyle tek başına oturuyor..."

Kadının elini sıktım. "Ben Schneider'le konuşurum. Sizi bir daha rahatsız etmez."

Schneider hâlâ kapının önünde duruyordu. Aptal bir küçük burjuvaydı. Bana kötü kötü baktı, arkamdan konuşmaya hazırdı. Ceketinden kavradım. "Bana bak lanet olası keçi suratlı, yukarıdaki yaşlı kadına tek bir sözcük daha söyleyecek olursan, seni parçalara ayırırım, bunu sakın aklından çıkarma tüysiklet, karı kılıklı herif!" Onu bir

çuval gibi sarstım, iyice kapıya yasladım, "Yine geleceğim, senin kemiklerini kırarım, asalak herif seni, seni lanet olası çenesi düşük herif seni!" Sonra sağlı sollu bir yumruk attım adama.

Epeyce uzaklaşmıştım ki, arkamdan sesini duydum. "Bu iş mahkemede biter! Size en az yüz marka mal olacak." Arkamı döndüm, gerisin geri yürümeye başladım. Adam ortadan yok oldu.

Georg Rahe üstü başı kir içinde, uykusuz bir halde Ludwig'in odasında oturuyordu. Albert'in başına gelenleri gazete okumuş, hemen gelmişti. "Onu dışarı çıkarmalıyız," dedi.

Ludwig ona baktı.

"Aklı başında on iki kişi ve bir arabamız olsaydı," diye konuşmasını sürdürdü Rahe, "bu işi yapabilirdik. En uygun zaman mahkeme salonuna götürülürken. Hemen atlar, ortalığı karıştırırız, iki kişi de Albert'i alıp arabaya doğru koşar."

Ludwig bir an irkildi. Sonra başını salladı. "Olmaz, Georg. Eğer başaramazsak, Albert'e zarar vermekten başka bir şey yapmamış oluruz. Şu anda hiç olmazsa bir biçimde kurtulma umudu var. Ama öteki türlü seve seve varım, ama Albert, ama Albert'i götüremeyiz. Gelmez."

"O zaman biz de zorla götürürüz," dedi Rahe bir süre sonra, "oradan çıkması gerek, bu işin üstüne düşersem..."

Ludwig yanıt vermedi.

"Ben de bir yararı olacağını sanmıyorum Georg," dedim, "onu çıkarabilsek bile yine içeri girecektir. Willy onu olay yerinden uzaklaştırmak istediğinde, neredeyse vuracaktı Willy'yi."

Rahe başını ellerinin arasına aldı. Ludwig bitkin görünüyordu. "Galiba hepimiz yolumuzu yitirdik," dedi umutsuzca.

Kimse yanıt vermedi. Suskunluk ve kaygı odada öylece asılı kaldı.

Uzun süre Ludwig'in odasında oturdum. Başını ellerinin arasına almıştı. "Her şey boşuna, Ernst. Biz bittik, ama dünya sanki savaş hiç olmamış gibi dönmeye devam ediyor. Çok değil, kısa bir süre sonra bizden sonraki kuşaklar okul sıralarında oturacaklar, savaş öykülerini meraklı gözlerle dinleyecekler, sonra can sıkıntısı içinde okuldan çıkıp gitmek isteyecekler, keşke biz de savaşa katılsaydık, diyecekler. Şimdiden gönüllü asker olmaya koşa koşa gidiyorlar, daha on yedi yaşına bile gelmeden siyasi cinayetler işliyorlar. Öyle yorgunum ki, Ernst..."

"Ludwig..." Yanına oturdum, kolumu zayıf omuzlarına koydum.

Umutsuzluk içinde gülümsedi. Sonra alçak bir sesle: "Eskiden, savaştan önce, bir okul aşkım vardı, Ernst. Birkaç hafta önce o kıza yeniden rastladım. Daha da güzelleşmiş gibi geldi. Sanki eski günler yeniden canlanmış gibi oldu. Sonra sık sık buluştuk ve sonra birdenbire anladım ki..." başını masaya koydu. Yeniden kaldırdığında, bakışları acı içindeydi. "Bunlar bana göre işler değil, Ernst, ben hastayım..." Ayağa kalktı, pencereyi açtı. Dışarıda yıldızlı, ılık bir gece vardı. Üzgün üzgün önüme bakıyordum. Ludwig uzun uzun dışarısını seyretti. Sonra bana döndü: "Sincaplarla birlikte geceleri ormanda nasıl gezinirdik, hatırlıyor musun?"

"Evet, Ludwig," dedim hızlı hızlı, başka şeyler düşünmeye başladığı için sevinmiştim, "yaz sonunda yapardık. Hatta bir kez bir kirpi bile yakalamıştık."

Yüz hatları gevşedi. "Posta arabalarının, kornoların ve yıldızların serüven olduğunu sanırdık. İtalya'ya gitmek isteyişimizi hatırlıyor musun?"

"Evet, ama bizi alacak olan posta arabası gelmemişti. Tren için ise paramız yoktu."

Ludwig yüzü giderek daha çok aydınlanıyordu, neredeyse gizemli bir görünüm alıyordu, o denli neşelenmişti. "Sonra Werther okumuştuk..." dedi.

"Ve şarap içmiştik..." diye hatırlattım.

Gülümsedi. "Sonra yeşil Heinrich'i okumuştuk. Judith hakkında nasıl fısıldaştığımızı hatırlıyor musun?"

Başımla onayladım. "Ama sen sonraları Hölderlin'i hepsinden daha çok sevmiştin..."

Ludwig tuhaf bir biçimde sakinleşmişti. Alçak sesle, yumuşak yumuşak konuşuyordu. "O zamanlar ne planlarımız vardı, soylu ve iyi birer insan olmak istiyorduk. Ama sonra zavallı birer köpek olduk çıktık, Ernst..."

"Evet," dedim düşünceli bir biçimde, "onca şey nereye gitti..."

Yan yana pencerenin kenarına yaslandık. Kiraz ağaçları rüzgârla sallanıyordu. Ağaçlar hafif hafif hışırdıyordu. Bir yıldız kaydı. Saat on ikiyi çaldı.

"Hadi yatalım." Ludwig elimi sıktı. "İyi geceler, Ernst..."

"İyi uykular, Ludwig."

Gecenin ilerlemiş bir saatinde biri kapımı yumruklamaya başladı. Sıçrayarak uyandım. "Kim o?"

"Benim, Karl! Aç kapıyı!"

Yataktan fırladım.

İçeri daldı. "Ludwig..."

Yakasına yapıştım. "Ludwig'e ne oldu?"

"Öldü..."

Oda çevremde dönmeye başladı. Yatağıma yığıldım. "Doktor çağırdınız mı?"

Karl bir sandalyeyi öyle şiddetle yere çarptı ki, sandalye parçalandı. "Öldü, Ernst, bileklerini kesmiş..."

Nasıl giyindiğimi hatırlamıyorum. Oraya nasıl gittiğimi de. Birdenbire oda karşımdaydı, aydınlık; kan, bir koltukta, bitkin, zayıf, çökmüş biri; yarı kapalı, ışığı sönmüş gözler; bembeyaz, uzun bir yüz.

Neler olduğunu hatırlamıyorum. Annesi oradaydı, Karl oradaydı, gürültü vardı, biri benimle konuştu, söylediklerini anlamıştım, orada kalacaktım, birini gidip getireceklerdi, başımla onayladım, divana oturdum, kapılar gı-

cırdıyordu, hareket edemiyordum, konuşamıyordum, birdenbire Ludwig'le yalnız kaldım ve ona baktım.

Ona en son Karl uğramıştı. Ludwig'i sakin, hatta neredeyse neşeli görmüştü. Karl gittikten sonra Ludwig ortalığı toplamış, bir süre yazı yazmıştı. Sonra sandalyeyi pencerenin yanına koymuş, masanın üzerine de sıcak su dolu bir tas yerleştirmişti. Kapıyı kilitlemiş, koltuğa oturmuş, bileklerini suyun içinde kesmişti. Fazla acı duymamıştı. Kanın akışını seyretmişti; sık sık gözünün önüne gelen bir görüntüydü bu: bu nefret edilen, zehirli kanın bedenden akıp gitmesini sağlamak.

Odası gözünde açık seçikti. Her bir kitabı, her bir iğneyi, taş koleksiyonunun her bir pırıltısını, renkleri, her şeyi duyumsamıştı: Burası onun odasıydı. Oda Ludwig'e yaklaşmaya başlamış, soluğunun içine girmiş, onunla bir bütün olmuştu. Sonra uzaklaşmaya başlamıştı. Bulanıklaşmıştı. Gençliği gözünün önüne gelmeye başlamıştı. Eichendorff, ormanlar, ev özlemi. Huzur içinde, acısız. Ormanları ardında dikenli teller, şarapnellerin oluşturduğu küçük, beyaz bulutlar, top mermilerinin yere düşüşü. Ama bütün bunlar artık onu korkutmuyordu. Sesleri boğuk geliyordu, çan seslerine benziyorlardı. Çan sesleri giderek artmıştı, ama ormanlar olduğu yerde kalmıştı. Kafasının içinde çalıyorlardı, öyle şiddetliydiler, neredeyse başı çatlayacaktı. Bu arada hava da kararmıştı. Sonra karanlık dağılmış, pencereden içeri akşam girmişti, ayaklarının altında bulutlar süzülüyordu. Yaşamı boyunca bir kez olsun flamingo kuşlarını görmeyi çok istemişti, şimdi biliyordu: Bunlar flamingo kuşlarıydı, kocaman pembe–gri kanatları vardı, çoktular, hançer biçiminde bir sürü; bir zamanlar Flandern'de yaban kazları kıpkırmızı aya doğru hançer biçiminde uçmamışlar mıydı, haşhaş gibi kıpkırmızı aya doğru? Önündeki manzara giderek genişliyordu, ormanlar yerin dibine doğru alçalıyor, gümüş renkli ırmaklar ormanları kaplıyordu, bir de adalar vardı; pembe–gri kanat-

lar giderek yükseliyor, ufuk giderek daha çok aydınlanıyordu... deniz. Birdenbire alev alev yanan gırtlağından son bir siyah çığlık yükselmiş, son bir düşünce beyninden bilincine doğru kaymıştı: Korku, kurtarma, yarayı sarma; ayağa kalkmaya çalışmış, elini kaldırmak istemişti, bedeni seğirmişti, ama gücü yoktu. Dönmüş, dönmüştü, sonra yavaşlamıştı, siyah kanatları olan dev bir kuş yavaş yavaş kanat çırparak sessizce yaklaşmış, yine sessizce Ludwig'in üstünde kanatlarını indirmişti.

Bir el beni öne doğru itti. Yine insanlar gelmişti, Ludwig'i kavradılar, bir tanesini ittim, kimse ona dokunamazdı, ama sonra birdenbire Ludwig'in aydınlık ve soğuk yüzünü gördüm, değişmişti, sertti, yabancıydı, artık onu tanıyamıyordum, geri geri sendeledim, dışarı çıktım.

Odama nasıl döndüğümü hatırlamıyorum. Kafamın içi bomboştu, kollarım koltuğun kenarında güçsüz bir biçimde duruyordu.

Ludwig, artık istemiyorum. Ben de artık istemiyorum. Benim artık burada ne işim var? Biz, hepimiz buraya ait değiliz ki. Köklerimizden koparıldık, yakıldık, yorgunuz, neden yalnız başına gittin?

Ayağa kalktım. Ellerim alev alev yanıyordu. Gözlerim yanıyordu. Ateşim vardı. Düşüncelerim karmakarışıktı. Ne yaptığımın farkında değildim. "Beni de al," diye fısıldadım. "Beni de al!"

Soğuktan dişlerim birbirine çarpıyordu. Ellerim nemlenmişti. Öne doğru sendeledim. Gözlerimin önünde büyük, siyah daireler uçuşuyordu.

Birden olduğum yerde kalakaldım. Bir kapı mı açılmıştı? Bir pencerenin sesi mi gelmişti? Ürperdim. Odamın açık kapısından ayışığında, duvardaki kemanın yanında duran eski üniformam asılıydı. Dikkatle yaklaştım, onun hiçbir şey anlamaması için parmak uçlarımda yürüyordum; her şeyi – gençliğimizi, yaşamımızı– mahvetmiş olan

üniformaya doğru sessizce ilerliyordum; askısından indirdim, onu atmak istiyordum, ama birdenbire üniformayı okşamaya başladım, giydim, tenim aracılığıyla ona nasıl sahip olduğumu duyumsadım, ürperdim, kalbim deli gibi çarpıyordu, o anda bir ton sessizliği yırttı, irkildim, arkamı döndüm, korkuyla duvara yaslandım...

Çünkü açık kapının loş ışığında bir gölge duruyordu. Sallanıyordu, el sallayarak bana doğru yürümeye başladı, gölge biçim kazanıyordu, siyah göz çukurları olan bir yüzü vardı, gözlerinin arasında geniş bir yarık uzanıyordu, ses çıkarmadan konuşuyordu; bu şey değil miydi? "Walter?" diye fısıldadım, Walter Willenbrock, 1917 Ağustosunda Paschendaele'de şahit düşmüştü. Çıldırdım mı ben? Düş mü görüyorum? Hasta mıyım? Ama Walter'in ardından biri daha girdi içeri, solgun, eğri büğrü, iki büklüm: Friedrich Tomberge; Soissons'da siperin yamacında otururken isabet almış, omuriliği parçalanmıştı... İçeri giriyorlardı, gözleri ölüydü, griydiler, hayalet gibiydiler; bir sürü gölge; geri gelmişlerdi, bütün odayı doldurdular. Franz Kemmerich; on sekiz yaşındayken bacakları kesilmiş, üç gün sonra da ölmüştü. Stanislaus Katczinsky, ayaklarını sürüyerek yürüyordu, öne eğilmiş başından koyu renkli, ince bir şerit sızıyordu. Gerhard Feldkamp, Ypern'de bir mayına basıp parçalanmıştı; Paul Bäumer, 1918 Ekiminde şehit düşmüştü; Heinrich Wessling, Anton Heinzmann, Haie Westhus, Otto Matthes, Franz Wagner... Gölgeler, gölgeler, uzun bir alay oluşturuyorlardı, sonu gözükmeyen bir sıra... İçeri süzüldüler, kitapların üzerine oturdular, pencereye tırmandılar, bütün odayı doldurdular...

Ama birdenbire içimdeki korku ve şaşkınlık yok oldu, çünkü daha güçlü bir gölge yavaş yavaş yükselmiş, kapıdan içeri girmeye başlamıştı; kollarını iki yana açtı; canlanmaya başladı; kemikler yerlerine yerleştiler; bir beden oluştu; siyah yüzünde dişleri bembeyaz parlıyordu; şimdi gözleri de ışıldamaya başlamıştı; bir yunus balığı gibi dimdik içeri giriyordu, bana doğru geliyordu: İngiliz yüzbaşıy-

dı bu, ayak sargıları yerde hışırdayarak sürünüyordu. Yumuşak bir hareketle yukarı sıçradı, ellerini bana uzattı. "Ludwig! Ludwig!" diye bağırdım, "bana yardım et Ludwig!"

Kitap yığınını kaptım, ellerine doğru atmaya başladım. "El bombaları, Ludwig!" diye inledim, raftan akvaryumu aldım, kapıya doğru fırlattım, büyük bir gürültüyle kırıldı, ama yüzbaşı yalnızca sırıtıyor, giderek bana yaklaşıyordu; kelebek koleksiyonunun durduğu kutuyu attım, kemanı attım; elime bir sandalye geçirdim, o sırıtmanın içine fırlattım; "Ludwig! Ludwig!" diye bağırdım, yüzbaşının üzerine atıldım, kapıdan zorla çıktım, sandalye çatırdadı, deli gibi koşarak kaçmaya başladım; birileri arkamdan sesleniyordu, korku dolu seslerdi bunlar, ama bir soluk sesi daha güçlüydü, daha yakınımdaydı; yüzbaşı beni kovalıyordu; merdivenlerden hızla indim, arkamdan geliyordu; caddeye çıktım; soluğunu ensemde duyuyordum; koştum; evler sallanıyordu. "İmdat! İmdat!" Meydanlar, ağaçlar; omzuma pençe gibi bir el dokundu; bana yetişmişti; böğürdüm, ağladım, tökezledim; üniformalar, yumruklar, kavga, şimşekler ve üzerime inen yumuşak baltaların boğuk sesleri...

Yedinci Bölüm

1

Aradan yıllar mı geçmişti? Yoksa haftalar mı? Geçmiş bir sis gibi, uzaklarda çakan şimşekler gibi ufukta asılı kalmıştı. Uzun süre hasta yattım; ateşimi ölçen annemin kaygı dolu yüzünü hatırlıyorum. Ardından bütün gücü alıp götüren büyük bir yorgunluk başgösterdi, gözü açık uyuduğum uykumun içinde bütün düşüncelerim dağılıp gidiyordu; kendimi kanın hafif şarkısına ve güneşin sıcaklığına bırakmıştım.

Çimenler yaz sonu güneşinin altında ışıldıyordu. Çimenlerin üzerinde yatmak! Otlar insan boyundan yüksekti, eğilip bükülüyorlardı, dünya onlardan oluşuyordu, rüzgârın yumuşak ritminin dışında hiçbir şey yoktu. Yalnız çimlerin bittiği yerlerde rüzgârın sesi düdük sesine benziyor, uzaklardan gelen bir orak sesi gibi; kuzukulağının bittiği yerlerde ise daha koyu ve kalın bir ses çıkarıyordu. Duyabilmek için uzun süre sessiz durup kulak kabartmak gerekiyordu.

Sonra sessizlik canlandı. Siyah, kırmızı benekli kanatları olan küçücük sinekler kuzukulaklarının üzerine yan yana dizilerek konuyorlar, bitkilerin saplarını ileri geri sallıyorlardı. İpekböcekleri küçücük uçaklar gibi yoncaların üzerinde vızıldıyorlardı, bir uğurböceği tek başına ve ısrarlı bir biçimde yabani otların en üstüne tırmanıyordu.

Bir karınca bileğime çıktı, ceketimin kolunun içinde kayboldu. Beraberinde, kendi boyundan çok daha uzun olan bir parça kuru ot sürüklüyordu. Tenimin üzerinde hafif bir gıdıklanma duyumsadım, karıncanın mı yoksa kolum boyunca ilerleyen ve beni ürperten o incecik ot parçasının mı beni gıdıkladığını bilmiyordum. Ama sonra kolumdan içeri bir esinti girdi, tenimin üzerinde duyumsadığım bu esintinin yanında aşkın bütün okşamalarının kaba kalacağını düşündüm.

Kelebekler rüzgâra kapılmış uçuyorlardı, sanki rüzgâr için deli oluyorlardı, beyaz ve altın sarısı yelkenler kendilerini yumuşak havaya bırakmışlardı. Çiçeklerinin üzerinde bir süre oyalanıyorlardı ve birdenbire, gözlerimi kaldırdığımda göğsümün üzerinde iki tane kelebeğin oturduğunu gördüm; bir tanesi kırmızı benekli sarı bir kâğıda benziyordu, diğeri ise mor benekli ve koyu kahverengiydi. Yaz mevsiminin özelliğiydi bunların hepsi. Hafif ve yavaş yavaş soluk alıp veriyordum, yine de soluğumdan kanatları oynuyordu, ama uçmadılar. Gökyüzü otların arasından bütün berraklığıyla gözüküyordu, ayakkabılarımın üzerinde kanatlarını hızlı hızlı çırpan bir kızböceği duruyordu.

Beyaz örümcek ağları rüzgârda sallanıyordu. Bitkilerin saplarında, yapraklarda asılıydılar; rüzgâr onları bana doğru getirdi; ellerimin, giysimin üstünde asılı kaldılar; yüzüme, gözlerimin üstüne yattılar, beni örttüler. Bedenim, hâlâ benim bedenimdi, çimenlerin üzerinde yürüyordu. Sınırları yok olmuştu, artık izole edilmiş değildi, ışığın konturları çözülmüş, kenar çizgileri belirginleşmişti.

Ayakkabılarımın derisinin üstüne otlar soluk alıp veriyor; giysimin kıvrımlarının içine toprağın kokusu siniyor, saçlarımın arasına gökyüzü doluyordu: Rüzgâr, kanım tenimde atıyor, zorla içeri girmek isteyenlere karşı koyuyor, sinir uçları doğruluyor ve titriyordu; çok geçmemişti ki, kelebeklerin ayaklarını göğsümün üzerinde; karıncaların yürüyüşlerini damarlarımın içinde duyumsama-

ya başladım; sonra dalga giderek güçlendi, son karşı koyuş da eridi gitti ve ben adsız bir tepeden, bir çayırdan ve topraktan ibaret kaldım..

Toprağın sessiz akımları yukarı aşağı hareket ediyorlardı, benim kanım da onlarla birlikte dönüyor, oradan oraya taşınıyor, olup biten her şeye katılıyordu. Toprağın sıcak karanlığının içinde kristallerin, kuarsların sesleriyle birlikte akıyordu; köklerin arasındaki damlacıkların düşmesini, kaynağa giden yolu ararcasına ince sızıntılara dönüşmesini sağlayan yerçekiminin gizli sesini taşıyordu. Onlarla birlikte yine yeryüzüne çıkıyor; derelere ve nehirlere, kıyının parıltısına, denizin enginliğine ve güneşin yine yukarı, bulutların içine çektiği o nemli buhara karışıyordu; sürekli olarak dönüp duruyor, benden giderek daha çok şeyi beraberinde alıp götürüyor, onları toprağın ve yeraltındaki akımların içinde yıkayıp temizliyordu; beden yavaş yavaş ve hiç acı vermeden yok oluyordu, gitmişti; geriye yalnız kumaşlar ve kabuklar kalmıştı; beden yeraltındaki kaynakların aktığı yol, otların, esmekte olan rüzgârın, hışırdayan yaprakların, sessiz sesler çıkaran gökyüzünün dili olmuştu. Çimenler giderek yaklaşıyor, çiçekler içimden geçip büyüyor, goncalar üstümde nazlı nazlı sallanıyordu; ben dibe çökmüş, unutulmuştum, üzerinde kelebeklerin, kızböceklerinin uçuştuğu kırmızı haşhaş çiçeklerinin ve sarı bataklık çiçeklerinin altından akıp gidiyordum...

Çok küçük bir hareket, çok hafif bir titreme... Bu, bitişten önceki son sallanma mıydı? Bunlar haşhaş çiçekleri ve çimenler miydi? Bunlar yalnızca ağaçların kökleri arasındaki minik sızıntılar mıydı?

Ama hareket giderek güçlendi. Bir ritim kazandı, soluk alıp vermeye ya da nabız atışına dönüştü; dalga dalga geri geliyor, sonra yine uzaklaşıyordu; nehirlerden, ağaçlardan, yapraklardan ve topraktan geri geliyordu... Daire biçiminde dönme yeniden başladı, ama sürmedi; yanıma geldi ve kesildi; ürpermeye, duyarlılığa, hissetmeye, ellere,

bedene dönüştü; kabukların içi artık boş değildi; toprak bedenimi gevşek, hafif ve hızlı bir biçimde yıkayıp temizlemeye başladı yine; gözlerimi açtım...

Neredeyim? Neredeydim? Uyumuş muydum? O gizemli bağımlılık hâlâ geçerliliğini koruyordu, kulak kabarttım, hareket etmeye cesaret edemiyordum. Ama o bağımlılık gitmedi, kaldı; içimdeki mutluluk, hafiflik, dalgalanan, parıldayan o şey giderek artıyordu; çimenlerin üzerinde yatıyordum, kelebekler uçmuştu; daha sonra kuzukulağı eğildi; kırmızböceği en tepeye ulaşmıştı; giysilerimin üzerinde örümcekler asılıydı; o atlayıp zıplayan şey olduğu yerde kalmıştı, göğsüme, gözlerime çıktı, ellerimi hareket ettirdim, ne büyük mutluluk! Dizlerimi kırdım, doğrulup oturdum, yüzüm ıslanmıştı , ancak ondan sonra ağladığımı fark ettim, sanki çok şey olup bitmiş gibi katıla katıla ağlıyordum...

Bir süre dinlendim. Sonra ayağa kalktım, mezarlığa yöneldim. Şimdiye kadar oraya hiç gitmemiştim. Ludwig'in ölümünden bu yana bugün ilk kez yalnız başıma dışarı çıkmama izin vermişlerdi.

Yaşlı bir kadın Ludwig'in mezarını göstermek için benimle birlikte geldi. Mezar bir çalılığın arkasındaydı, her zaman yeşil kalan otlar ekilmiş üstüne. Toprak henüz tazeydi, üzerinde birkaç tane solmuş çelenk duran bir tepe oluşturuyordu. Çelenklerdeki şeritlerin yazıları silinmişti, artık okunmuyordu.

Buraya gelmeye biraz korkuyordum. Ama bu sessizliğin korkulacak bir yanı yoktu. Rüzgâr mezarların üstünde esiyor, eylül ayına özgü altın sarısı gökyüzü haçların ardında yükseliyor, bir çınar ağacının yaprakları arasında bir karga ötüyordu.

Ah, Ludwig, bugün ilk kez olarak vatan ve barışa ilişkin birşeyler duyumsadım, ama sen artık yoksun. Hâlâ inanamıyorum, hâlâ zayıflık ve yorgunluk olarak değerlendiriyorum; belki günün birinde kendini bırakma ola-

rak tanımlarım; belki de beklememiz ve susmamız gerekiyor, böylece kendiliğinden gelecek; belki bizi terk etmemiş olan tek şey odur; yalnızca bedenimiz ve toprak; belki de kulak kabartmak ve onların peşi sıra gitmekten başka yapmamız gereken bir şey yoktur.

Ah, Ludwig, uzun süre aradık durduk; yoldan çıktık ve düştük; hedeflerimiz olsun istedik, ama kendi ayağımıza takılıp tökezledik; onu bulamadık ve sen sonunda çöktün; şimdi bizi etkileyen ve evin yolunu buldurtan çimenlerin üzerindeki esinti, akşam saatlerinde öten bir karganın sesi mi olacak? Ufukta duran bir bulut, yaz mevsiminde bir ağaç, bu denli büyük bir istekten daha güçlü olabilir mi?

Bilmiyorum, Ludwig. Henüz inanamıyorum, çünkü artık umudum kalmamıştı. Ama biz zaten kendini bırakmak ne demektir bilmiyoruz ki, onun gücünü tanımıyoruz ki. Bizim bildiğimiz tek şey şiddet.

Ama eğer bir yol olsaydı, Ludwig, ne işime yarardı ki, sen olmadıktan sonra... Akşam yavaş yavaş ağaçların arkasından yükseliyordu. Huzursuzluğu ve üzüntüyü de kendisiyle birlikte getiriyordu yine. Gözlerimi mezardan ayıramıyordum.

Çakıl taşlarının üzerinde ayak sesleri duyuldu. Başımı kaldırdım. Gelen Georg Rahe'ydi. Bana kaygı dolu bakışlarla baktı, eve gitmemi söyledi.

"Seni uzun zamandır görmüyordum, Georg," dedim, "nerelerdeydin?"

Ne anlama geldiği belli olmayan bir el hareketi yaptı. "Bir dizi meslek denedim..."

"Artık asker değil misin?" diye sordum.

"Hayır," diye yanıtladı sertçe.

Yas giysileri giymiş iki kadın çınar ağaçlarının arasından geliyordu. Ellerinde küçük, yeşil su kapları vardı, eski bir mezarın üzerindeki çiçekleri sulamaya başladılar. Sarı

şebboyların ve rezeda çiçeklerinin tatlı kokusu bize kadar geldi.

Rahe bana baktı. "Arkadaşlıktan arta kalanları bulabileceğimi umdum, Ernst. Ama yabanıl bir dayanışma duygusundan başka bir şey yoktu, savaşın hayalete benzeyen karikatürüydü. Birkaç düzine silah saklayan bir grup insan vatanlarını kurtarabileceklerini sanıyorlardı, huzursuzlukları bastırmaktan başka ne yapacağını bilemeyen aç subaylar; her türlü bağlantıyı koparmış olan, burjuva yaşamına geri dönmek zorunda kalmaktan korkan piyadeler, savaşta en arkada giden, en ağır işi yapan delikanlılar. Bir de bunların arasında birkaç tane idealist ve serüven heveslisi, meraklı bir sürü genç çocuk. Bunların hepsi birbirlerinden nefret ediyorlar, birbirlerini kırıyorlar; kimse kimseye güvenmiyor, herkes birbirinden şüpheleniyor. Evet, sonra..."

Bir süre sustu, önüne baktı. Yandan yüzünü inceliyordum. Sinirliydi, yıpranmıştı; gözlerinde derin gölgeler vardı. Sonra silkindi. "Sana söylememem için hiçbir neden yok, Ernst... Oralarda yeterince oyalandım. Günün birinde bir çatışmaya girmiştik. Komünistlere karşı olduğunu söylemişlerdi. Sonra ölenleri gördüğüm zaman –hepsi işçiydi, bazılarının üzerinde eski asker ceketleri ve çizmeleri vardı, bizim eski arkadaşlarımızdı onlar– içimde birşeyler yırtıldı. Bir keresinde uçağımla yarım bölük İngilizi yok etmiştim; hiç etkilenmemiştim, savaş savaştı. Ama Almanya'da gördüğüm ölen bu arkadaşlar –eski arkadaşları tarafından vurulan– o zaman bitti işte, Ernst!"

Aklıma Weil ve Heel geldi, başımla onayladım.

Üstümüzde bir ispinoz kuşu ötmeye başladı. Güneş batıyor, giderek daha çok altın sarısı oluyordu. Rahe sigarasını ısırdı. "Evet, sonra, daha sonra aramızdan iki kişi birdenbire kayboldu. Bir silah deposunu ihbar etmeyi planlıyorlarmış. Arkadaşlar sorup soruşturmadan onları bir gece ormanda dipçiklerle öldürmüşler. Buna da devrim mahkemesi deniyordu. Ölenlerden biri cephede benim alt

rütbeli subaylarımdan biriydi. İyi herifti. O zaman her şeyi fırlatıp attım." Bana baktı. "Sonuç bu işte, Ernst... Ve o zamanlar... cepheye gittiğimiz o zamanlar ne kadar istekli ve heyecanlıydık!" Sigarasını yere attı. "Lanet olsun, bütün bunlar şimdi nerede!" Bir süre sonra alçak bir sesle: "Bilmek istediğim bir şey var, Ernst: Nasıl oldu da sonuç böyle oldu..."

Ayağa kalktık, çınar ağaçlarının arasından geçerek çıkış kapısına gittik. Güneş yaprakların arasında oynaşıyor, yüzlerimizin üstünde dans ediyordu. Her şey öylesine gerçekdışıydı ki, konuştuklarımız, yaz sonunun yumuşak, sıcak havası, kargalar, anıların soğuk soluğu.

"Şimdi ne yapıyorsun, Georg?" diye sordum.

Yürürken bastonuyla dikenlerin kafalarını kopartıyordu. "Her şeyi gözden geçirdim, Ernst, bütün meslekleri, idealleri, siyaseti; ama benim bu düzende yerim yok. Bu nedir böyle? Her yerde dolandırıcılık, güvensizlik, boşvermişlik ve sınırsız bencillik..."

Yürümekten yorulmuştum, Klosterberg'de bir banka oturduk.

Kentin kuleleri yeşil yeşil parıldıyor, damlardan buharlar tütüyor, bacalardan gümüş renkli dumanlar çıkıyordu. Georg aşağı tarafı göstererek: "Orada aşağıda örümcekler gibi bürolarında, dükkânlarında, mesleklerinde pinekleyip duruyorlar; her biri ötekini sömürmeye hazır. Üstlerinde asılı olan şeylere bağlılar: aileler, birlikler, resmi daireler, yasalar, devlet! Kat kat örümcek ağı! Tabii ki insan bunu da yaşam olarak adlandırabilir, kırk yıl boyunca böyle sürünmekten gurur duyabilir. Ama cephede zamanın, yaşam için bir ölçü olmadığını öğrendim. Kırk yıl ne diye yaşayacağım ki? Yıllarca tek bir karta oynadım, bedeli hep yaşam oldu. Şimdi üç-beş kuruşa ya da küçük ilerlemelere oynayamam." "Sen son yıl siperlerde değildin, Georg," dedim, "pilotlarda durum farklı olmalı. Aylarca tek bir düşman askeri görmediğimiz oldu, yalnızca kurbanlık

koyunduk. Bu durumda oynayacak kartımız falan yoktu, yalnızca kurşunu beklemek vardı."

"Ben savaştan söz etmiyorum, Ernst, ben gençlikten ve dostluktan söz ediyorum..."

"Evet, bunlar çok geride kaldı," dedim.

"Seradaymışız gibi yaşadık," dedi Georg düşünceli bir biçimde. "Artık yaşlandık, Ama insanın aklının berrak olması iyi bir şey. Hiçbir şeye pişman değilim. Yalnızca defteri kapatıyorum. Bütün yollar kapandı bana. Acı içinde yaşayıp gitmek hariç. Ama ben bunu istemiyorum. Ben özgür kalmak istiyorum."

"Ah, Georg!" diye bağırdım. "Sen bitişten söz ediyorsun! Oysa bizim için hâlâ bir başlangıç olmalı! Bugün bunu sezdim. Ludwig biliyordu, ama çok hastaydı..."

Kolunu omzuma koydu. "Evet, evet, yararlı birşeyler söyle, Ernst..."

Ona yaslandım. "Sen söylediğin zaman kulağa çirkin, vıcık vıcık geliyor. Ama bunun arkasında bizim henüz haberimizin olmadığı bir arkadaşlık yatıyor olmalı." Ona biraz önce çimenlerin üzerinde yatarken duyumsadıklarımdan söz etmek istiyordum. Ama sözcükleri bir araya getiremiyordum.

Hiç konuşmadan yan yana oturduk. "Gerçekten, şimdi ne yapmak istiyorsun Georg?" diye sordum bir süre sonra yine.

Düşünceli düşünceli gülümsedi. "Ben mi, Ernst? Ben yalnızca bir yanlışlık sonucu ölmedim, bu beni oldukça gülünç bir duruma sokuyor."

Elini ittim, gözlerimi ona diktim. Beni yatıştırdı. "Önce buralardan biraz uzaklaşacağım."

Bastonuyla oynadı, uzun süre önüne baktı. "Hatırlıyor musun, Giesecke bir keresinde ne demişti? Yukarıdaki akıl hastanesindeyken? Fleury'ye gitmek istiyordu... Geri dönmek, anlıyor musun? Bunun kendisine bir yararı olacağını sanıyordu..."

Başımla doğruladım. "O hâlâ o akıl hastanesinde. Karl geçenlerde ziyaretine gitmiş..." Hafif bir rüzgâr çıktı. Kente ve sıra sıra uzayan ağaçlara baktık, eskiden onların altına çadırlar kurup Kızıldericilik oynardık. Georg her zaman büyük reis olurdu, onu severdim, sevgiden haberi olmayan oğlan çocuklarının sevebileceği kadar.

Gözlerimiz karşılaştı. "Old Shatterhand," dedi Georg alçak bir sesle, gülümsedi.

"Winnetou," diye yanıt verdim, aynı biçimde alçak bir sesle.

2

Mahkeme günü yaklaştıkça Albert'i daha sık düşünmeye başlamıştım. Günün birinde birdenbire gözümün önüne açık seçik balçıktan bir duvar, ateş etmek için açılmış bir delik, dürbünlü bir tüfek, ardında da soğukkanlı bir biçimde pusuya yatmış, gergin bir yüz geldi: taburun en keskin nişancısı, hedefini asla şaşırmayan Bruno Mückenhaupt.

Ayağa fırladım, neler yaptığını, kendine bir çıkar yol bulup bulmadığını görmeliydim.

Çok daireli yüksek bir bina. Merdivenlerden nemden su içindeydi. Cumartesi günüydü, her yerde kovalar, fırçalar, eteklerini bellerine sıkıştırmış kadınlar vardı.

Kapı için fazla yüksek sesle çalan bir zil. Biri kapıyı çekinerek açtı. Bruno'nun evde olup olmadığını sordum. Kadın beni içeri aldı. Mückenhaupt kısa kollu bir gömlek giymişti, yere oturmuş kızıyla oynuyordu, aşağı yukarı beş yaşlarında bir kızdı, sapsarı saçları vardı, kocaman mavi bir kurdeleyle bağlanmıştı saçları. Mückenhaupt gümüş rengi kâğıttan bir nehir yapmış, üzerinde küçük kâğıt gemileri yüzdürüyordu. Gemilerden bazılarına pamuk parçaları takılıydı, onlar buharlı gemilerdi, gemilerin içlerinde küçük bebekler vardı, Bruno keyifle pipo tüttürüyordu.

Masanın üzerinde, diz çökmüş ateş eden bir askerin resmi vardı, resmin altında şunlar yazılıydı: Vatanın için dişinle tırnağınla çalış!

"Gel, Ernst," dedi Bruno, kızın yanağına hafif bir fiske vurdu, onu oyunuyla baş başa bıraktı. İyi döşenmiş salona geçtik. Divan ve koltuklar kırmızı pelüşle kaplanmıştı, kolluklarında işli örtüler vardı, yer o kadar temizlenmişti ki az kalsın kayıp düşüyordum. Her şey tertemiz ve yerli yerindeydi; komodinin üzerinde midye kabukları, kadeh takımları, fotoğraflar duruyordu, ortalarında ise cam bir korunağın içinde kırmızı kadife üzerinde Bruno'nun madalyası vardı.

Eski günlerden konuştuk. "Nişanladıklarının listesi hâlâ duruyor mu?" diye sordum.

"Tabii duruyor," diye yanıtladı verdi Bruno gücenmiş bir biçimde, "hem de baş köşede."

Listeyi komodinin içinden çıkardı, keyifle sayfaları çevirmeye başladı. "Yaz mevsimi en uygun zamandı tabii, çünkü hava geç kararıyor. İşte bak! 18 Haziran, kafadan dört, 19 Haziran üç, 20 Haziran bir, 21 Haziran iki, 22 Haziran bir, 23 Haziran hiç yok, boş geçmiş. Çünkü o domuzlar farkına varmışlar, daha dikkatli davranmaya başlamışlardı; ama şuraya bak, 26 Haziran: Bruno'nun en verimli günü, kafadan dokuz, buna ne buyurulur?"

Gülerek yüzüme bakıyordu. "İki saat içinde! Gülünçtü, belki de onları aşağıdan doğru, çenelerinden vurduğum içindir, ama keçiler gibi arka arkaya göğüslerine kadar siperlerden fırlıyorlardı. Bir de şuna bak: 29 Haziran, akşam saat 10.02: Onaylayan Çavuş Yardımcısı Schiele. Akşam saat onda, neredeyse karanlıkta, iyi iş, öyle değil mi? Tanrım, ne günlerdi!"

"Söylesene, Bruno," diye sordum, "iyi işti, kabul, ama ya şimdi, yani demek istiyorum ki, o zavallı heriflere acımıyor musun?"

"Ne?" diye yanıtladı şaşkınlıkla.

Söylediğimi tekrar ettim. "O zaman işin içindeydik Bruno, ama bugün her şey değişti."

Sandalyesini geri itti. "Tanrım, sen Bolşevik falan mı oldun? Görevimizdi! Emirdi! Daha neler..." Alınmış bir biçimde listeyi aldı, ipek kâğıttan yapılmış korunağının içine koydu, komodinin çekmecesine kaldırdı.

Ona iyi bir puro vererek gönlünü aldım. Bir-iki nefes çektikten sonra her cumartesi günü toplanan atıcılar derneğinden söz etmeye başladı. "Geçenlerde balomuz vardı. Çok iyi geçti, inan bana! Ödüller dağıtıldı. Bir gün gelmelisin, Ernst, o kadar güzel bir birası var ki, öylesini içmemişsindir. Hem de dışarıdan on fenik daha ucuz. Her akşam içince epey yüksek bir miktar fark ediyor. Canlı ve rahat bir yer. Bak," altın bir zincir gösterdi, "Atıcılık kralı seçildim! I. Bruno! Harika, öyle değil mi?"

Çocuk salona geldi. Gemilerinden biri yırtılmıştı. Bruno özenle gemiyi onardı, kızın saçlarını okşadı. Mavi kurdele hışırdadı.

Sonra beni büfenin yanına götürdü. Bir sürü eşyayla ağzına kadar doluydu. Lunaparkta atış barakasında kazanmıştı Bruno bunları. Üç atış birkaç Groschen'di, belli bir sayıda halkayı vuran bir ödül kazanıyordu. Bruno'yu bütün gün barakanın önünden ayıramamışlardı. Yığınla oyuncak ayı, kristal çanak, gümüş kupa, çaydanlık, sigara tablası, top kazanmıştı, kazandıklarının arasında iki hasır koltuk bile vardı.

"Sonunda benim hiçbir barakaya yaklaşmama izin vermez oldular," diye güldü keyifle, "hepsini iflas ettirdim. Eee, öğrenilmiş öğrenilmiştir!"

Karanlık cadde boyunca yürüyordum. Evlerin kapılarından ışık ve bulaşık suyu dökülmüştü. Bruno yine kızıyla oynayacaktı. Sonra karısı akşam yemeğini hazırlayacaktı. Ardından Bruno bira içmeye gidecekti. Pazar günleri bütün aile pikniğe gidiyordu. Keyifli bir adam, iyi bir baba, saygın bir vatandaştı. Söyleyecek bir şey yoktu. Söyleyecek bir şey yoktu.

Peki ya Albert? Peki ya biz?

Duruşma başlamadan bir saat önce mahkeme binasının koridorlarında bekleşmeye başlamıştık bile. Sonunda tanıklar teker teker çağrılmaya başlandı. Çarpan yüreklerimizle duruşma salonuna girdik. Albert sanık yerinde duruyor, önüne bakıyordu. Gözlerimizle ona: 'Cesaret, Albert! Seni yalnız bırakmayacağız!' diye bağırdık. Ama Albert bize bakmadı.

Adlarımız okunduktan sonra salondan yine çıkmak zorundaydık. Çıkarken seyircilere ayrılan sıraların en önünde Tjaden ve Valentin'in oturmakta olduklarını gördük. Birbirimize göz kırptık.

Tanıklar birer birer içeri giriyorlardı. Willy'nin tanıklık etmesi oldukça uzun sürmüştü. Sonra sıra bana geldi. Valentin'e bir göz attım, belli belirsiz bir baş sallama. Demek Albert o âna kadar itiraf etmekten kaçınmıştı. Böyle olacağını tahmin etmiştim zaten. Avukatının yanında dalgın dalgın oturuyordu. Willy ise yüzü kıpkırmızıydı. Bekçi köpeği gibi dikkatle savcıya bakıyordu. Anlaşılan ikisi tartışmışlardı.

Bana yemin ettirdiler. Sonra mahkeme başkanı bana sorular sormaya başladı. Albert'in daha önce Bartscher'i ortadan kaldırmaktan hiç söz edip etmediğini öğrenmek istiyordu. Ben, "Hayır," diye yanıtlayınca bazı tanıkların Albert'in sakin ve düşünceli halini yadırgadıklarını söyledi.

"O her zaman öyledir," diye karşılık verdim.

"Düşünceli mi?" dedi savcı araya girerek.

"Sakin," diye karşılık verdim.

Mahkeme başkanı öne doğru eğildi. "Böyle bir durumda bile mi?"

"Tabii ki," dedim, "daha başka birçok durumda da böyle sakindi."

"Nasıl durumlardı bu durumlar?" diye sordu savcı, parmağını ileri uzatarak.

"Makineli tüfek atışı altında."

Savcı parmağını indirdi. Willy memnuniyetini belli eden sesler çıkardı. Savcı ona kızgın kızgın baktı.

"Demek sakindi?" diye sordu mahkeme başkanı bir kez daha.

"Şimdi olduğu kadar sakindi," diye yanıtladım öfkeli bir biçimde. "Onun çok sakin durduğunun, ama yine de içinde fırtınalar koptuğunun farkında değil misiniz? O bir askerdi! Askerde kritik durumlarda ortalığa atlayıp kollarını umarsızlık içinde göğe kaldırmamayı öğrendi. Yoksa kollarından olurdu!"

Avukat notlar alıyordu. Mahkeme başkanı gözlerimin içine baktı. "Peki neden hemen ateş etti?" diye sordu, "Kızın bir başkasıyla bir kafede oturması o kadar kötü bir şey mi?"

"Onun için midesine yiyeceği bir kurşundan da kötüydü," dedim.

"Neden?"

"Çünkü o kız, onun sahip olduğu tek şeydi."

"Ama annesi hayatta," diye atıldı savcı.

"Annesiyle evlenemez ki," diye yanıt verdim.

"Neden mutlaka evlenmesi gerekiyor?" diye sordu mahkeme başkanı, "Daha çok genç."

"Asker olmak için de çok gençti," diye yanıtladım. "Savaştan sonra yolunu bulamadığı için, kendi kendisinden ve anılarından korktuğu için, tutunacak bir dal aradığı için evlenmek istiyordu. Bunları o kız sağlayacaktı."

Mahkeme başkanı Albert'e döndü. "Sanık, hâlâ cevap vermek istemiyor musunuz? Tanığın söyledikleri doğru mu?"

Albert bir süre ikircikli kaldı. Willy gözlerini kırpmadan ona bakıyordu. "Evet," dedi sonra istemeye istemeye.

"Peki bize, neden yanınızda tabanca taşıdığınızı da söyler misiniz?"

Albert susuyordu.

"Tabancasını her zaman yanında taşır," dedim.

"Her zaman mı?" diye sordu mahkeme başkanı.

"Tabii," diye karşılık verdim, "aynı mendilini ve saatini taşıdığı gibi." Mahkeme başkanı şaşkınlık içinde baktı bana. "Tabanca bir mendilden oldukça farklı bir şey."

"Doğru," dedim, "mendile o kadar çok ihtiyacı olmazdı. Hatta bazen yanında taşımazdı bile."

"Peki ya tabancasını..."

"O tabanca birkaç kez Albert'in hayatını kurtardı. Üç yıldır yanından ayırmıyor. Cepheden kalma bir alışkanlık onun için."

"Ama artık ona ihtiyacı yok ki. Barıştayız."

Omuzlarımı silktim. "Bize pek öyle gelmiyor."

Mahkeme başkanı yine Albert'e döndü. "Sanık, artık düşündüklerinizi söylemeyecek misiniz? Yaptığınıza pişman mısınız?"

"Hayır," dedi Albert kısaca.

Ortalık sessizleşmişti. Jüri üyeleri kulak kesilmişti. Savcı öne doğru eğilmişti. Willy her an Albert'in üzerine atlayacakmış gibi duruyordu. Umarsız bakışlarla ona baktım.

"Ama bir insanı öldürdünüz!" dedi mahkeme başkanı ısrarla.

"Daha önce de birçok insan öldürdüm," diye karşılık verdi Albert kayıtsızca.

Savcı yerinde sıçradı. Kapının yanında oturan jüri üyesi tırnaklarını yemeyi bıraktı. "Ne yaptınız?" diye sordu mahkeme başkanı soluksuz bir biçimde.

"Savaş sırasında," diye söze karıştım.

"Bu çok başka bir şey," diye açıkladı avukat düş kırıklığı içinde.

O zaman Albert başını kaldırdı. "Neden başka bir şey oluyormuş?"

Savcı doğruldu. "Vatanımız için verdiğiniz kavgayı bu yaptığınızla bir mi tutuyorsunuz?"

"Hayır," diye karşılık verdi Albert, "o zaman vurduğum insanlar bana hiçbir şey yapmamışlardı..."

"Duyulmamış bir şey," dedi savcı ve mahkeme başkanına döndü, "çok rica ediyorum..."

Ama mahkeme başkanı ondan daha sakindi. "Bütün askerler sizin gibi düşünecek olurlarsa nereye varırız?" dedi.

"Bu doğru," dedim, "ama bunun sorumlusu biz değiliz. Eğer ona..." Albert'i gösterdim– "insanlara ateş etmesini öğretmemiş olsalardı, şimdi böyle bir şey yapmazdı."

Savcı kıpkırmızı kesilmişti. "Tanıkların söz verilmeden konuşmaları olacak şey değil..."

Mahkeme başkanı onu susturdu. "Öyle sanıyorum ki, bir kez olmak üzere kuralları çiğneyebiliriz."

Beni bir süre için tanık yerinden indirdiler, kız çağrıldı. Albert irkildi, dudaklarını ısırdı. Kız siyah ipek bir elbise giymiş, saçlarını yeni yaptırmıştı. Kendinden emin bir halde öne doğru yürüdü. Kendi kendisini ne denli önemsediği fark ediliyordu.

Yargıç, Albert ve Bartscher'le olan ilişkisinin ne olduğunu sordu. Albert'in dayanılmaz biri olduğunu, buna karşın Bartscher'in çok tatlı bir adam olduğunu söyledi. Albert'le evlenmeyi asla düşünmemişti, tam tersine Bartscher'le neredeyse nişanlı gibiydiler. "Bay Trosske henüz çok genç," dedi ve kalçalarını oynattı.

Albert'in alnı ter içinde kalmıştı, ama kımıldamıyordu. Willy ellerini ovuşturup duruyordu. Kendimizi güçlükle tutuyorduk.

Mahkeme başkanı kızın Albert'e karşı neler hissettiğini sordu.

"Özel bir şey yok," dedi, "birbirimizi tanırız, o kadar."

"Sanık olay ânında heyecanlı mıydı?"

"Tabii ki," diye yanıtladı kız hızla. Anlaşılan bu hoşuna gidiyordu.

"Olay nasıl oldu?"

"Şöyle..." gülümsedi, hafifçe yan döndü, "o bana âşıktı."

Willy boğuk bir sesle inledi. Savcı kelebek gözlüğünün içinden Willy'ye baktı.

"Domuz karı!" diye bir ses yankılandı birdenbire salonun içinde.

Ortalık hareketlenmişti. "Kim bağırdı?" diye sordu mahkeme başkanı.

Tjaden gururla ayağa kalktı.

Düzeni bozmaktan elli mark cezaya çarptırıldı.

"Ucuzmuş," dedi, elini cüzdanına attı, "hemen mi ödeyeyim?"

Bunun üzerine bir elli mark daha cezalandırıldı ve salondan dışarı atıldı.

Ama kız gözle görülür bir biçimde toparlanmıştı.

"O akşam sizinle Bartscher'in arasında ne geçti?" diye sorularını sürdürdü mahkeme başkanı. "Hiçbir şey," diye yanıtladı kız, kendinden eskisi kadar emin değildi, "beraber oturuyorduk, o kadar."

Yargıç Albert'e döndü. "Bu konuda söyleyeceğiniz bir şey var mı?"

Albert'i bakışlarımla adeta delip geçiyordum. Ama o alçak bir sesle: "Hayır," dedi.

"Söylenenler doğru, öyle mi?"

Albert acı acı gülümsedi, yüzü griydi. Kız gözlerini ayırmadan, mahkeme başkanının arkasındaki duvarda asılı olan İsa heykeline bakıyordu. "Doğru olabilir," dedi Albert, "ilk kez duyuyorum. Demek ki ben yanılmışım."

Kız rahat bir soluk aldı. Ama çok erken sevinmişti. Çünkü Willy ayağa fırladı. "Yalan!" diye bağırdı. "Yalan söylüyor! O herifle sevişiyordu, dışarı çıktığında yarı çıplaktı!"

Ortalık karıştı. Savcı bağırıp çağırıyordu. Mahkeme başkanı Willy'yi azarladı. Ama, Albert istediği kadar çaresiz bakışlarla ona baksın, artık Willy'yi tutmanın olanağı yoktu. "Önümde diz çöküp yalvarsan da her şeyi söyleyeceğim," diye bağırdı Willy ona, "sevişiyordu, karşısında Albert'i görünce, Bartscher'in ona içki içirdiğini söyledi,

Albert o anda deliye döndü ve ateş etti! Bunları bana polise giderken kendisi atlattı!"

Avukat söze girmeye çalışıyor, kız şaşkınlık içinde cıyak cıyak bağırıyordu: "Ama o... Ama o!" Savcı elini kolunu sallayıp duruyordu. "Mahkemenin saygınlığı..."

Willy bir boğa gibi savcıya döndü. "O kadar yüksekten atmayın bakalım, yoksa oynadığınız bu komedi karşısında bizim suskun kalacağımızı mı sandınız? Bizi dışarı atın da görelim bakalım! Siz bizim hakkımızda ne biliyorsunuz ki? Bu çocuk yumuşak huylu, sakin biriydi, isterseniz annesine sorun! Ama bugün, aynı çocukken kuka oynadığı rahatlıkla, ateş ediyor. Pişmanlıkmış! Pişmanlıkmış! Elindeki her şeyi paramparça eden birini öldürdüğü için neden pişmanlık duysun? Yaptığı tek hata vardı, yanlış adamı vurdu! Asıl karıyı vurması gerekirdi! Dört yıl boyunca insan öldürmeyi, şu aptal barış sözcüğüyle ıslak bir süngerle siler gibi beyinlerden silebileceğinizi mi sandınız? Düşmanlık duyduğumuz insanları canımızın istediği gibi vuramayacağımızı biz de biliyoruz, ama bir kez öfkelendik mi, her şey birbirine karıştı mı, her şey üzerimize gelmeye başladı mı, bunun nedenlerini düşünmeniz gerekir!"

Salon karışmıştı. Mahkeme başkanı insanları susturmak için boşuna uğraşıyordu.

Omuz omuza duruyorduk. Willy korkunç görünüyordu, Kosole yumruklarını sıkmıştı; o anda bize karşı yapacakları hiçbir şey yoktu, çok tehlikeliydik. Güvenlik görevlilerinden hiçbiri bize yanaşmaya yeltenmiyordu. Jüri üyelerinin oturdukları sıranın önüne atladım. "Söz konusu olan bizim arkadaşımız!" diye bağırdım, "onu mahkûm etmeyin! O da yaşama ve ölüme karşı böylesi bir boşvermişlik içinde olmayı istemez, hiçbirimiz istemeyiz; ama cephede bütün değer yargılarımızı yitirdik ve bize kimse yardım eli uzatmadı! Yurtseverlik, görev, vatan, dayanabilmek ve işin içinden çıkabilmek için bu sözcükleri biz de kendi kendimize sürekli tekrarladık! Ama bunlar

yalnızca kavramlar, cephede çok fazla kan var, kavramlar bu kanın içinde akıp gittiler!"

Birdenbire Willy yanımda belirdi. "Daha bir yıl önce o," Albert'i gösterdi, "iki arkadaşıyla birlikte bir makineli tüfek yuvasında yalnız başınaydı, varolan tek makineli tüfekti bu; ve saldırı başlamıştı, ama üçü de çok sakindiler, hedefi nişanlayıp zamanından önce ateş etmemek için beklemeye başlamışlardı; tam karın hizasına nişan almışlardı; karşı taraf durumun uygun olduğunu düşünerek saldırıya geçince ateş etmeye başladılar, sürekli olarak ateş ettiler, destek epey zaman sonra gelebilmişti. Ama saldırı geri püskürtülmüştü. Sonra makineli tüfek ateşiyle vurulanları topladık, yirmi yedi tanesi kusursuz bir biçimde tam karınlarından vurulmuştu, her biri bir diğerinin aynısı olmak üzere, hepsi de ölmüştü; bacağından, yumurtalıklarından, midesinden, ciğerlerinden, başından vurulan hiç yoktu. İşte o," yine Albert'i gösterdi– "iki arkadaşıyla birlikte tek başına bütün bir revire yetecek kadar adam çıkarmıştı, ama karnından vurulanlar revire gitmezler bile. 1. Derece Demir Haç nişanıyla ödüllendirdiler onu. Şimdi, bu adamın neden sizin hukuk kitaplarınıza göre sivil mahkemelerde yargılanamayacağını anlıyor musunuz? Siz onu yargılayamazsınız! O bir asker, o bize ait ve biz onu serbest bırakıyoruz!"

Sonunda savcı konuşma fırsatı yakalamıştı. "Bu talihsiz kargaşa..." diye soluk soluğa konuştu, güvenlik görevlilerine Willy'yi yakalamalarını söyledi.

Ortalık yeniden karıştı. Willy üstünlüğü elinde tutuyordu. Ben yine konuşmaya başladım. "Kargaşa mı? Kim yarattı bu kargaşayı? Sizler! Siz hepiniz bizim mahkememizde yargılanmalısınız! Sizin savaşınız yüzünden biz bu hale geldik! En iyisi bizi de onunla birlikte hapse atın! Cepheden döndüğümüz zaman bizim için ne yaptınız? Hiçbir şey! Hiçbir şey! Zaferleri tartıştınız, savaş kahramanlarının heykellerini diktiniz, kahramanlıktan söz ettiniz ve sorumluluktan kaçtınız! Oysa bize yardım eli uzat-

manız gerekirdi! Ama en zor günlerimizde bizi yalnız bıraktınız, kendimizi bulmamız için yardım etmediniz! Oysa bütün mihrapların önünde diz çöküp dua etmeniz gerekirdi, askerden döndüğümüzde bize destek olmanız gerekirdi, sürekli olarak bize: "Hepimiz yanılmışız! Birlikte bir çıkış yolu bulalım! Cesaretinizi yitirmeyin! Geride, yeniden tutunabileceğiniz hiçbir şey bırakmadığımız için sizin için durum daha da güç! Sabırlı olun!" demeniz gerekiyordu. Bize yaşamı yeniden göstermeliydiniz! Bize yaşamayı yeniden öğretmeliydiniz! Ama bizi yolda bıraktınız! Bizi köpeklerin önüne attınız! Bize yeniden hoşgörüye, düzene, kalkınmaya ve aşka inanmayı öğretmeniz gerekirdi! Ama siz onun yerine yine bizi aldatmaya, itip kakmaya, yasalarınızı yolumuza çıkarmaya başladınız. İçimizden biri bu uğurda mahvoldu gitti! Karşınızda ikincisi duruyor!"

Hepimiz kendimizi kaybetmiştik. Öfke, acı, düş kırıklığı fışkırıyordu içimizden. Salondakiler birbirine girmişti. Biraz olsun sessizlik sağlanıncaya kadar epey zaman geçti. Hepimiz, mahkemeye saygısızlıktan birer gün hapis cezasına çarptırıldık ve salondan çıkarıldık. Güvenlik görevlilerine rahatlıkla karşı koyabilirdik; ama istemedik. Albert'le birlikte hapse girmek istiyorduk. Hepimizin onun yanında olduğumuzu göstermek için Albert'in önünden geçtik.

Daha sonra üç yıl hapis cezasına mahkûm edildiği, kararı hiçbir şey söylemeden dinlediğini öğrendik.

3

Georg Rahe bir yabancı pasaportu bulmayı başarmış, sınırı geçmişti. Bir düşünce beynini kemirip duruyordu: Geçmişiyle bir kez daha yüzleşmek istiyordu. Kentlerin ve köylerin içinden geçti, büyüklü küçüklü istasyonlarda dolaştı, akşam saatlerinde varmak istediği yere vardı.

Hiç oyalanmadan sokaklardan geçti, kenti geride bıraktı, tepelere doğru yürümeye başladı. Eve dönmekte olan işçiler karşı yönden geliyorlardı. Çocuklar sokak lambalarının altındaki su birikintilerinde oynuyorlardı. Yanından birkaç tane araba geçti. Sonra her yan sessizleşti.

Alacaranlık görmeye yetecek kadar ışık sağlıyordu. Ayrıca Rahe'nin gözleri karanlığa alışıktı. Yoldan çıkarak tarlaların içine saptı. Bir süre sonra tökezledi. Pantolonu paslanmış bir tele takılmış, bir parçası yırtılmıştı. Telden kurtulmak için eğildi. Bir siper boyunca uzanan dikenli tellerden biriydi. Rahe doğruldu. Önünde savaş alanının çıplak toprakları uzanıyordu.

Alacakaranlıkta, kabarmış, sonra da donmuş bir deniz, taşlaşmış bir fırtına gibiydi bu topraklar. Kanın, barutun ve toprağın renksiz buharını duyumsadı; hâlâ bu topraklara egemen olan ölümün yaban kokusunu duydu.

Farkına bile varmadan boynunu kıstı, omuzlarını kaldırdı, kollarını ileri doğru uzattı, elleri her an yere yatma olasılığına karşı hazırlıklıydı; bu yürüyüş artık kentin içindeki yürüyüşe benzemiyordu; bu, bir hayvanın dikkatli sürünmesi, bir askerin kulaklarını iyice açarak kendini güven altına almasıydı.

Durdu, çevresini inceledi. Daha bir saat önce burası onun için yabancı bir yerdi, ama şimdi yeniden tanımıştı buraları, her tepeyi, her yer kıvrımını, her vadiyi. Sanki buradan hiç ayrılmamıştı, aylar canlanan anıların etkisiyle kâğıt gibi büzülmüş, yanıp kül olmuş, duman gibi uçup gitmişti; işte Teğmen Georg Rahe yine akşam saatlerinde devriye geziyordu, arada başka hiçbir şey olmamıştı. Çevresinde yalnızca akşamın sessizliği, çimenlerin arasında esen rüzgâr vardı; oysa kulaklarında çarpışmanın gürültüsü uğulduyordu, patlamalar oluyor, aydınlatma fişekleri kavisli lambalar gibi havada asılı kalıyorlar, gökyüzü simsiyah bir ateşle alev alev yanıyor, toprak fıskiyeler ve kraterler halinde bir uçtan bir uca savruluyordu.

Rahe dişlerini sıktı. Düş gücü olan biri değildi, ama kendi kendini alıkoyamıyordu: Anılar kasırga gibi üzerine geliyordu; burada barış falan yoktu, öte dünyanın sözümona barışı burada yoktu, burada hâlâ kavga ve savaş vardı; burada yakıp yıkma vardı; toprakta oluşan girdaplar bulutlara yükseliyordu.

Toprak onu çekiyordu, iki eliyle Rahe'nin yakasına yapışmıştı, sarı çamur ayakkabılarına yapışıyor, adım atmasını güçleştiriyordu, sanki ölüler boğuk sesleriyle canlıları yanlarına çekmek istiyorlardı.

Siperler boyunca koştu. Rüzgâr giderek artıyordu, bulutlar geçiyor, ayın solgun ışığı zaman zaman toprağın üzerine düşüyordu. Rahe her seferinde yüreği sıkışarak duruyor, kendini yere atıyor, hiç hareket etmeden yere yapışıyordu. Hiçbir şey olmadığını biliyordu, ama bir dahaki sefere kendini siperlerin içine attı. Görerek ve bilerek kendini bu toprağın dikey biçimde yürünmeyeceğini öngören yasasına bırakmıştı. Ay dev bir aydınlatma fişeği yerine geçmişti. Küçük ormandaki ağaçlar ayın sarı ışığının altında kapkara dikiliyorlardı. Uzaktaki yıkıntıların arkasında vadi uzanıyordu, bir daha oradan asla bir saldırı gelmeyecekti. Rahe bir çukurun içinde oturuyordu. Sağda solda eşyalar vardı, birkaç tabak, bir kaşık, pislenmiş el bombaları, fişek külleri, onun yanında lime lime olmuş, neredeyse tümüyle çamurlaşmış, ıslak, gri–yeşil bir bez, bir askerden geriye kalanlar. Rahe yere boylu boyunca uzandı, yüzükoyun yatıyordu ve o anda sessizlik konuşmaya başladı. Toprağın içinde boğuk, korkunç bir uğultu başladı, biri kesik kesik soluyor, sarsıntılar oluyor, sonra yine uğultu, takırdama sesleri gelmeye başlıyordu. Parmaklarını toprağa geçirdi, başını iyice yere bastırdı; sesler ve bağırışlar duyuyor gibiydi; sorular sormak, konuşmak, bağırmak istiyor, sonra kulak kabartıyor, yanıt bekliyordu, yaşamına ilişkin bir yanıt.

Ama giderek artan rüzgârın sesinden başka ses yoktu, bulutlar daha hızlı ve daha alçaktan geçmeye başladılar,

gölgeler gölgeleri kovalıyordu. Rahe doğruldu, yürümeye devam etti, nereye gittiğini bilmeden yürüdü; ta ki, bir bölük, bir tabur, bir alay, bir ordu gibi arka arkaya uzun bir sıra oluşturan siyah haçların önüne gelene dek.

Ve birdenbire kafasında her şey aydınlandı. Sözcüklerden ve kavramlardan oluşan bütün yapı bu haçların önünde yıkılmıştı. Savaş buradaydı, yoksa savaştan kaçanların beyinlerinde ve çarpıtılmış anılarında değil! İçi doldurulmamış kayıp yıllar buradaydı, mezarların üstünde bir hayalet sis gibi asılıydı; bir türlü huzur bulamayan yaşanmamış yaşam başını gökyüzüne kaldırmış, sessiz bir çığlık atıyordu burada; yaşamaya bile başlayamadan ölen bir gençliğin gücü ve arzuları, korkunç bir yakınma gibi gecenin içinden akıp gidiyordu burada.

Rahe ürperdi. Bütün bir kuşağın bağlılığının, yürekliliğinin ve yaşamının içine gömülüp gittiği haksızlık, kahramanlık aldatmacası bir balyoz gibi indi başına. Sarsılmıştı.

"Arkadaşlar!" diye rüzgârın ve gecenin içine bağırdı: "Arkadaşlar! Aldatıldık! Bir kez daha yürüyüşe geçmemiz gerekiyor! Buna karşı! Buna karşı! Arkadaşlar!"

Haçların önünde duruyordu, ay bulutlardan sıyrıldı, haçların parladığını gördü, iki yana açılmış kollarıyla topraktan havalanıyorlardı, ayak sesleri duyulmaya başlamıştı bile, Rahe önlerinde duruyor, yerinde sayıyordu, elini ileri uzattı: "Arkadaşlar! İleri!"

Elini cebine soktu, sonra yine kaldırdı. Yorgun ve yalnız bir patlama duyuldu, rüzgâr sesi yakaladı, sürükleyip götürdü; sonra Rahe dizlerinin üstüne çöktü, kollarını yere dayadı, son bir çabayla dönüp haçlara baktı, onların yürüdüğünü gördü; ayaklarını yere vuruyor, hareket ediyorlardı; yavaş yavaş yürüyorlardı, yolları uzundu, uzun sürecekti, ama ilerliyorlardı, gidecekleri yere varacaklar ve son çarpışmalarına katılacaklardı; yaşam uğruna yapılacak çarpışmaya; suskun yürüyorlardı, siyah bir orduydu bu, en uzun yolu, yüreklere giden yolu yürüyorlardı; yıllarca

sürecekti, ama zaman onlar için hiç önemli değildi! Harekete geçmişler, yürüyorlardı, geliyorlardı.

Rahe'nin başı önüne düştü, çevresi karardı, öne doğru yıkıldı, alayla birlikte yürüyordu. Evini bulmakta geç kalmış biri gibi toprağın üzerinde yatıyordu, kolları iki yana açılmıştı, bakışları donuklaşmıştı bile, bir dizi kıvrıktı. Bedeni bir kez daha seğirdi, sonra her şey uykuya dönüştü, geriye yalnızca ıssız uzakların üstünde esmekte olan rüzgâr kaldı; bulutların ve gökyüzünün, mezarların, siperlerin, haçların bulunduğu tarlaların ve göz alabildiğine uzanan toprakların üstünde esiyor, esiyordu.

Çıkış

1

Toprak ilkbahar ve gelincik kokuyordu. Nemli yaprakların arasında çuhaçiçekleri açıyordu. Tarlaların sürülmüş yerleri mor renkte ışıldıyordu.

Orman yolu boyunca yürüyorduk. Willy ve Kosole önden gidiyorlar, Valentin ve ben onları izliyorduk. Uzun zamandır ilk kez bir araya gelmiştik. Birbirimizi o kadar sık görmüyorduk artık.

Karl bize arabasını vermişti. Ama kendi gelmemişti, zamanı yoktu. Birkaç aydır çok fazla para kazanıyordu, çünkü markın değeri düşüyordu, bu da onun işine geliyordu. Karl'ın şoförü bizi buraya getirmişti.

"Neler yapıyorsun Valentin?" diye sordum.

"Lunaparkları dolaşıyorum," diye yanıtladı, "bir kayık salıncakla."

Şaşkın şaşkın yüzüne baktım. "Ne zamandan beri?"

"Uzun zamandan beri. O zamanki partnerim beni yarı yolda bıraktı. Şimdi bir barda dans ediyor. Fokstrot ve tango yapıyor. Artık bu danslar revaçta. Benim gibi bir asker eskisi de bu danslar için uygun değil."

"Salıncak işi para getiriyor mu?" diye sordum.

Eliyle bir hareket yaptı. "Boşver! Yaşamak için çok az, ölmek için çok fazla! Bir de durup dinlenmeksizin dolaşmak olmasa! Yarın yine yola çıkacağım. Krefeld'e gidi-

yorum. Tam anlamıyla işimiz bitik, Ernst! Jupp nerelerde?"

Omuzlarımı silktim. "Gitti. Adolf gibi. Bir daha hiç haber alamadık."

"Ya Arthur?"

"Milyoner olmak üzere," diye yanıtladım.

"O işini bilir," diye başını salladı Valentin.

Kosole durdu, kollarını iki yana açtı. "Çocuklar, gezintiye çıkmak ne kadar güzel bir şeymiş, bir de insan işsiz olmasa."

"Yakında iş bulabilecek misin?" dedi Willy.

Ferdinand kaygılı kaygılı başını salladı. "Kolay olmayacak. Kara listedeyim. Yeterince uyumlu değilmişim. Neyse, en azından sağlıklıyız. Şimdilik Tjaden'den geçiniyorum. Onun bir eli yağda, bir eli balda."

Açıklık bir alanda durduk. Willy, Karl'ın verdiği bir paket sigarayı çıkardı. Valentin'in yüzü aydınlandı. Oturduk, sigara içtik.

Ağaçların dorukları hafif hafif hışırdıyordu. Birkaç tane arıkuşu cıvıldaşıyordu. Güneş adamakıllı ısıtıyordu. Willy geniş geniş esnedi, sonra paltosunu yere serip üzerine uzandı. Kosole yosunlardan bir yastık yaptı, o da uzandı. Valentin bir ağaç kütüğünün üzerinde düşüncelere dalmış oturuyordu, yeşil bir böceği inceliyordu.

Çok iyi tanıdığım bu yüzlere baktım, bir an için her şey harika bir duygunun etkisiyle sallandı; eskiden sık sık yaptığımız gibi hep birlikte oturuyorduk, gerçi sayımız azalmıştı, ama gerçekten birlikte miydik?

Kosole birdenbire kulak kabarttı. Uzaktan sesler geliyordu. Genç insanların sesleri. Bu nefis havada ilk yürüyüşlerine çıkan Wandervögel[1] olmalıydı bunlar. Savaştan önce biz de yapardık, Ludwig Breyer, Georg Rahe ve ben.

Arkama yaslandım, eski günleri düşündüm; kamp ateşinin başında geçirdiğimiz akşamları, söylediğimiz halk

[1] 1896'da kurulan, 1933'te kapatılan bir gençlik birliğinin adı. (Çev.)

şarkılarını, gitarları, çadırın önünde geçirdiğimiz törensel geceleri. Bu bizim gençliğimizdi. Savaştan önceki yıllarda Wandervögel romantizmi içinde yeni, özgür bir gelecek tutkusu vardı, bu tutku daha sonra siperlerde bir süre daha yaşadı, 1917 yılında ise çıkar çatışmalarının griliğine çarpıp parçalandı.

Sesler yaklaşıyorlardı. Kollarıma dayandım, yürüyüş yapanları görmek için başımı kaldırdım. Tuhaftı, birkaç yıl önce biz de onlardan biriydik, şimdi ise onlar yeni bir kuşak gibiydiler; bizden sonra gelen, bizim yere bırakmak zorunda kaldığımızı yine kaldıran bir kuşak.

Bağırışlar duyuluyordu. Bir sürü bağırış, koro halinde. Sonra bir ses tek başına kaldı, ne dediği henüz anlaşılmıyordu. Dallar kırılıyor, yer yürüyüş adımlarıyla sarsılıyordu. Yine bir bağırma duyuldu. Sonra yine adımlar, dalların kırılışı, sessizlik. Sonra açık seçik bir emir duyuldu: "Sağdan süvariler geliyor, gruplar halinde sağa, ileri!"

Kosole sıçradı. Ben de. Birbirimize baktık. Biri bizimle dalga mı geçiyordu? Neydi bu sesler?

Derken önümüzdeki çalılıklarda belirdi, orman boyunca koştu, sonra kendini yine yere attı. "Görüş mesafesi dört yüz!" diye bağırdı deminki ses. "Koruma ateşi!"

Bir çatırdama ve takırdama duyuldu. On beş-on yedi yaşlarında bir dizi çocuk orman boyunca yan yana yatıyordu. Üzerlerinde rüzgârlıklar vardı, deri palaskalarını bunların üzerinden bağlamışlardı. Hepsi bir örnek giyinmişti, gri ceketler, ayak sargıları, üzerlerinde amblem olan kepler, giysilerin üniformaya benzemesi için özen gösterilmişti. Her birinin elinde birer gezinti bastonu vardı, bununla ağaçlara vurup silah sesi çıkartıyorlardı.

Savaşı anımsatan keplerin altında kırmızı yanaklı çocuk yüzleri vardı. Dikkatle ve heyecanla sağdan gelmekte olan süvarilere bakıyorlardı. Gelinciklerin zarif mucizelerini, tarlaların üstünde olgunlaşmak üzere olan ekinleri müjdeleyen mor dumanı, yarıkların içinde zıplayıp duran tavşan yavrularının tüylerini görmüyorlardı. Yok, tavşan-

ları görüyorlardı, ama bastonlarıyla onlara nişan alıyorlardı, ağaçlara giderek daha şiddetli vuruyorlardı. Arkalarında hafif göbekli, güçlü kuvvetli bir adam duruyordu, onun da üzerinde rüzgârlık ve ayak sargıları vardı, emir yağdırıyordu. "Daha sakin ateş edin! Görüş mesafesi iki yüz!" Elinde bir dürbün vardı, onunla düşmanı izliyordu.

"Aman Tanrım!" dedim sarsılmış bir biçimde.

Kosole'nin şaşkınlığı geçmişti. "Ne biçim bir aptallık bu böyle?" diye söylendi kızgınlıkla.

Söyledikleri hoş karşılanmamıştı. Yanına iki kişinin daha katılmış olduğu grup lideri esip kavuruyordu. Tatlı ilkbahar havası şiddet dolu sözcüklerle sarsılıyordu: "Kapa çeneni, tembel herif! Vatan hainleri! Korkaklar!"

Oğlan çocukları da liderlerinin söylediklerine katılıyorlardı. Bir tanesi küçücük yumruğunu bize doğru salladı. "Size gününüzü göstereceğiz!" diye bağırdı tiz bir sesle. "Korkaklar!" diye atıldı bir başkası. "Pasifistler!" dedi üçüncüsü. "Bu Bolşeviklerin hepsini gebertmeli, Almanya ancak o zaman kurtulacak," diye bağırdı dördüncüsü, ezberden konuştuğu belli oluyordu.

"Güzel!" Lider çocuğun omzuna vurdu ve öne çıktı. "Kovun onları buradan, gençler!"

Tam o sırada Willy uyandı. O âna kadar uyuyordu. Askerlikten kalma bir alışkanlığı vardı, yere uzandığı anda uyurdu.

Doğruldu. Lider olduğu yerde kaldı. Willy çevresine şaşkın şaşkın baktı, sonra gülmeye başladı. "Maskeli balo mu var?" diye sordu. Sonra durumu kavradı. "Çok iyi doğrusu," diye homurdandı grup liderine, "bir siz eksiktiniz! Evet, tabii, vatan bir tek size ait sanıyorsunuz, öyle değil mi? Ötekilerin hepsi vatan haini, öyle mi? Hadi çekin arabanızı hayalet kılıklılar! Şu çocukların her şeyden habersiz yaşayacakları birkaç yılları var zaten, onları rahat bırakamaz mısınız?"

Grup lideri ordusunu geri çekmişti. Ama ormanın tadı kaçmıştı. Köye geri döndük. Arkamızda ritmik ve kesik

kesik sesler yankılanıyordu: "Front Heil! Front Heil! Front Heil!"

"Front Heil..." Willy elini saçlarına daldırdı. "Bunu alaybozanlardan birine söyleselerdi ya!" "Evet," dedi Kosole kızgın kızgın, "her şey yine başlıyor işte."

Köyden önce küçük bir bahçesi olan bir lokanta gördük, birkaç tane masayı dışarı çıkarmışlardı bile. Valentin'in bir saat sonra kayık salıncağının yanında olması gerektiği halde, zamanı değerlendirmek için biraz oturmaya karar verdik, kimbilir bir daha ne zaman bir araya gelebilecektik.

Gökyüzü solgun bir akşam kırmızısına boyanmıştı. Sürekli olarak biraz önce ormandaki sahne geliyordu aklıma. "Aman Tanrım! Willy!" dedim, "biz hâlâ dehşetini yaşıyoruz, hâlâ kendimizi toparlayabilmiş değiliz, nasıl oluyor da böyle şeyler yapan insanlar çıkıyor yine ortaya?"

"Böyle insanlar hep olacaklar," diye karşılık verdi Willy, alışılmadık biçimde ciddi ve düşünceliydi, "ama bizim gibiler de hep olacak. Bir sürü insan bizim gibi düşünüyor. Çoğunluk bizim gibi düşünüyor, inanın bana. O zamandan beri –yani Ludwig ve Albert'ten beri– çok düşündüm, herkesin kendi tarzında birşeyler yapabileceği sonucuna vardım, kafasının yerinde bir lahana taşıyor da olsa. Önümüzdeki hafta tatilim bitiyor, öğretmenlik yaptığım köye döneceğim. Düşündükçe seviniyorum. Oradaki çocuklarıma vatanın gerçekte ne olduğunu öğreteceğim. Vatan onların evi, siyasi bir parti değil. Onların evi ise ağaçlar, tarlalar, toprak; büyük sözler değil. Uzun süre enine boyuna düşündüm bir görev üstlenecek kadar yaşlandığımız sonucuna vardım. Bu da benim görevim olacak. Belki büyük bir görev değil, kabul. Ama benim için yeterli. Goethe gibi olacak halim yok ya."

Başımla onayladım ve ona uzun uzun baktım. Sonra kalktık.

Şoför bizi bekliyordu. Araba, giderek inmekte olan karanlığın içinden yavaş yavaş geçti.

Kente yaklaşmıştık, ilk ışıklar yakılmıştı bile, tekerleklerin çıkardığı sese kısık bir ses karışıyordu; gökyüzünde doğuya doğru hançer biçiminde bir karaltı uzanıyordu: yaban kazları.

Birbirimize baktık. Kosole birşeyler söyleyecekti, ama vazgeçti. Hepimiz aynı şeyi düşünüyorduk.

Kent bizi sokakları ve gürültüsüyle karşıladı. Valentin arabadan indi. Sonra Willy. Sonra Kosole.

2

Bütün gün ormanda dolaşmıştım. Sonra yorgun bir biçimde küçük bir taşra oteline girdim, bir oda tuttum. Yatak hazırlanmıştı, ama benim canım uyumak istemiyordu. Pencerenin kenarına oturdum, ilkbahar gecesinin seslerini dinlemeye başladım.

Ağaçların arasında gölgeler akıp gidiyor; ormandan –sanki orada yaralılar varmış gibi– sesler geliyordu. Sakin bir biçimde karanlığa baktım, çünkü artık geçmişimden korkmuyordum. Geçmişimin ışığı sönmüş gözlerinin içine bakıyor, gözlerimi kaçırmıyordum. Hatta onun üzerine gidiyor, düşüncelerimi siperlere geri gönderiyordum, ama onlar düşüncelerime girdiklerinde korku ve dehşet uyandırmıyorlar, tersine güç ve istek veriyorlardı.

Beni kurtaracak, çekip çıkaracak bir fırtına beklemiştim; ama çok sessiz gelmişti, farkına bile varamamıştım. Ama gelmişti. Umarsız bir biçimde her şeyimi kaybettiğimi düşündüğüm sıralarda sessizce yaklaşmıştı bana. Ayrılığın her zaman son demek olduğunu sanırdım. Bugün biliyorum ki, büyümek de ayrılık demek. Büyümek aynı zamanda terk etmek demek. Ve son diye bir şey yok.

Varlığımın bir bölümü yıkıma hizmet etti; nefrete, düşmanlığa, öldürmeye ait oldu. Artık kendi üzerimde ça-

lışmak ve hazır olmak istiyorum; ellerimi ve düşüncelerimi hareket ettirmek istiyorum; kendi kendimi önemsemeden, zaman zaman durmak istesem de ilerlemek istiyorum. Yeniden inşa edilecek, düzeltilecek o kadar çok şey var ki; yapılacak çok iş var; el bombaları ve makineli tüfeklerle geçen yıllar içinde toprakla örtülen şeylerin ortaya çıkarılması gerekiyor. Herkes öncü olamaz, daha zayıf ellere, gücü az olanlara da gerek vardır. Ben de kendime orada bir yer arayacağım. O zaman ölüler susacaklar, geçmiş artık beni kovalamayacak, bana yardım edecek.

Bütün bunlar ne kadar yalın şeyler; ama yolu bulmak ne kadar uzun sürdü. Eğer Ludwig'in ölümü bir roket gibi önümüz sıra fırlamasaydı ve bize yol göstermiş olmasaydı, belki de ileri hatlarda yolumu şaşıracak, dikenli tellere, mayınlara kurban olacaktım. Yaşadığımız toplumu peşi sıra sürükleyen akımın, son derece alçakgönüllü olan ve ölümün sınırında yeniden kazanılan yaşamın; yapay gerçeklerin ve bencilliğin geçerli yansımalarını ortadan kaldırıp kendine yeni kıyılar arayacağı yerde unutmanın çürümüşlüğüne gömülmüş olduğunu, boş sözlerin batağına çekilmiş olduğunu, ilişkilerin, kaygıların ve mesleklerin çukuruna tıkılıp kalmış olduğunu gördüğümüz zaman aklımız karışmıştı. Bugün yaşamdaki her şeyin belki de yalnızca bir hazırlık ve bir sürü hücrenin, bir sürü kanalın içinde çalışmak anlamına geldiğini biliyorum; tıpkı bir ağacın hücrelerinin, kanallarının yukarı çıkmak için kendine yol arayan özsuyu alıp ilerletmelerinin yeterli olması gibi; bunun sonucunda günün birinde güneşin altında pırıl parlayan yapraklar, doruklar ve özgürlük oluşacak. Başlamak istiyordum.

Gençken düşlediğimiz ve cephedeyken beklentisi içinde olduğumuz şeyler gerçekleşmeyecekti. Ötekilerin gittiğine benzer bir yol olacaktı, taşlı ve belli etaplardan oluşan bir yol; arada boşlukları olan, köyleri ve tarlaları olan bir yol; çalışmanın yolu. Tek başıma olacağım. Belki tek

bir etap boyunca biri olacak yanımda, ama bütün yol boyunca değil.

Belki de omuzlarım yoruldukça sırt çantamı indirmek zorunda kalacağım; yol ayrımlarında ve sınırlarda, birşeyleri geride bırakmak zorunda kaldığımda ikircikli kalacağım, tökezleyeceğim ve düşeceğim, ama yine ayağa kalkacağım; yerde kalmayacağım. İlerlemek ve geri dönmemek istiyorum. Belki hiçbir zaman tam anlamıyla mutlu olamayacağım, savaş elimden aldı bunu; her zaman biraz kenarda duracağım, hiçbir yerde kendimi evimde hissetmeyeceğim; ama hiçbir zaman da tam anlamıyla mutsuz olmayacağım, çünkü her zaman beni tutacak bir şey olacak, bu ister ellerim ya da bir ağaç, isterse soluk alıp veren toprak olsun.

Özsu ağaçların gövdelerinde yükseliyor, tohumlar patlıyor, karanlık büyümenin gürültüsüyle dopdolu. Gece ve ay odama doldu. Odamda yaşamın kendisi var. Mobilyalar çatırdıyor, masa çıtırdıyor, dolap takırdıyor. Onların ağaçlarını yıllar önce kesmişler, biçmişler, işlemişler ve hizmet eden eşyalara dönüştürmüşler; sandalyeler ve yataklar yapmışlar; ama ilkbahar geldiğinde, özsuyun yükseldiği gecelerde, hepsinde bir gürültü başlar; uyanırlar, gerinirler; onlar artık araç gereç, sandalye, bir amaca hizmet eden eşya değildirler, onlar dışarıdaki yaşamın akıntısına ve akışına bırakırlar yine kendilerini. Ayaklarımın altındaki yer tahtaları çıtırdıyor ve hareket ediyor; ellerimin altındaki pencere içinin tahtası takırdıyor; kapının önünde uzanan yolun kenarında duran ıhlamur ağacının yaşlı gövdesi kalın, kahverengi tomurcuklar açıyor; birkaç hafta sonra ıhlamur ağacının da, onu gölgede bırakan çınar ağacının geniş dalları gibi, küçük, ipek yeşili yaprakları olacak.

Erich Maria Remarque

DÖNÜŞ YOLU

Erich Maria Remarque (1898-1970), bütün yapıtlarında 'Savaş' ortamı içindeki 'insan'ı ele alır. Romanlarında hiçbir zaman savaşı, çarpışan insanların savaşı olarak ele almaz. Onun roman kişileri, yurtlarından yuvalarından, sevdiklerinden zorla kopartılıp savaş alanlarına fırlatılmış insanlardır. Çoğu kez niçin savaştıklarını, ne uğruna savaştıklarını bile bilmezler. Bu da 'savaş' denilen çılgınlığın saçmalığını ortaya koyar. 1931'de yayınlanan *Dönüş Yolu* adlı bu çok sevilen romanında, yazar, savaş sonrasını, insanın yalnızlığını, döndüğü eski çevresine yabancılaştığını vurgular. Bu yabancılaşma, romanın kahramanlarından birinin kendini öldürmesine varacak kadar yoğundur.

Kapaktaki resim: LUCKY CURTIS

ISBN 975-510-786-X

KDV İÇİNDEDİR